قەشقەر ئەدەبىياتى

AltunOq

1

1983

مەھمۇت قەشقەرى (ماي بوياق رەسىم)

غازى ئەھمەت سەزغان
جورى قادىر سۈرەتكە ئالغان.

تەھرىردىن :

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن يولداش ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىرسۇلتان ئوسمانوۋلار تەرىپىدىن ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» - مازىرىنىڭ ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا يېزىلغان دوكلاتقا بىنائەن، 1983 - يىلى 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسى تەرىپىدىن چاقىرىلغان سوھبەت يىغىنىدىن كېيىن، ئۇلۇما - ئاخۇنلىرىمىز، ھەر قايسى ساھەلەردىكى زىيالىيلىرىمىز بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئىزدىنىشلەردە بولدى. جۈملىدىن ۋىلايىتىمىزنىڭ پېشقەدەم ئۇلۇمالىرىدىن بولغان ئىمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇم ئۆزى ساقلىغان، ئاتىسى قۇتلۇق ھاجىم شەۋقىدىن مىراس قالغان «مەسنەۋى شېرىف» كىتابىنىڭ ئىچىگە مەزكۇر مازارنى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى دەپ ئېنىق ئاتاپ، ئۇنىڭغا بۇ كىتابنى ئەبەدىي ۋەخپە قىلغانلىق ھەققىدىكى ھۆججەتنى تەقدىم قىلدى.

بۇ ھۆججەت مۇندىن 152 يىل مۇقەددەم قەشقەر قازىسى موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم تەرىپىدىن يېزىلغان. مەلۇمكى، موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم دەۋرىنىڭ داڭلىق ئالىمى بولۇپ، نۇرغۇن ئەسەرلەر يازغان، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن شەخسلەردىن بىرى. شۇنىڭدەك، مەزكۇر ھۆججەتكە قەشقەرنىڭ ئاتاقلىق ئەدىپلىرى ۋە مۇدەررىسلىرىدىن نەزەر ئاخۇنۇم، موللا ئابدۇرېھىم نىزارى، نورۇز كاتىپ، تۇردۇش كاتىپ (غەرىبى)، تۇردى شەيخ ئاخۇنۇم - ھازىر ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ شەيخلىرىدىن باۋۇدۇن قارىنىڭ بوۋىسى، «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان تەزكىرىسى» دېگەن كىتابنىڭ ئاپتورى، موللا غوجىلاق، زەيدىن قۇرۇلبېگى قاتارلىقلار گۇۋا بولۇشقان.

بىز بۇ يەردە مەزكۇر ھۆججەتنىڭ فوتو نۇسخىسىنى ئەينەن بېرىپ، ئىمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇمنىڭ بۇھەقتىكى ئىزاھاتىنى، ھۆججەتنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمىسىنى قوشۇمچە قىلدۇق. بىز بۇ تارىخىي ئەھمىيەتلىك ھۆججەتنى ئۇزۇن يىللار ساقلاپ، بۈگۈنكى كۈنگە يەتكۈزگەن پېشقەدەم ئۇلۇمامىز ئىمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇمغا ئۆزىمىزنىڭ چەكسىز مىننەتدارلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز ۋە شۇمۇناسىۋەت بىلەن ھەر قايسى ساھەلەردىكى ئۇلۇما - ئاخۇنلىرىمىز، زىيالىيلىرىمىزنىڭ، ئالاقىدار شەخسلەرنىڭ بىزنى ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىملىرىدىن مەھمۇت قەشقەرىي ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپلارنىڭ تارىخى، ھاياتىغا ئائىت ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىشىنى قارشى ئالىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز.

«ھەزرىتى مەۋلام — مەھمۇت قەشقەرى» مازىرىغا كىتاب ۋەخپە قىلمىش ھەققىدىكى ھوججەتنىڭ فوتوسى

تادر تحقه بر مینک ایکی یوز اللیک ایکی ماه رجب المرجب نینک ادین توورت بقریلی مضافات کاشغر محکمه دار القضا

مسند شریعت ملا صادق اعلم بن شاه اعلم آخوند خاتم فی الذیل ثبت و سجل قیلغان حالتیم بر یوز اون

توورت یاشی سالم بدن علم نفسانی اشتیاق ادبلیغ کیفیات بیرین تاوم دیکی بر مقدمه مشتمل منی

معرفت تسس دفتری مثنوی علم عرفان معنوی قلم اجتهاد بیلان اوراق صحیفه سیگه زینت برگان

قیمت بها ملکی زر خرید کتابیم نی بلده کاشغر ده موضع اوپال تحت اجل چشم نور اهلی صحیفه سیده مدفون

مصنف عرفان حضرت مولانا شمس الدین حسین صاحب قلم محمود الکاشغری نینگ مزار لارینغه وقف

مطلق و تصدیق مو ثبت بولدی که بو اولوغ ادیب معرفت کتابیم نی ادیب علم ارباب لاری مزار شمس الدین

حسین صاحب قلم محمود الکاشغری نینگ قبر منبر یک صحیفه سیده چشم نور اهلی اطراف و اولتوروب

مذکور کتاب نی مطالعه قیلیب صاحب قلم حضرت مولانا شمس الدین حسین محمود الکاشغری

نینگ حق لاریده دعا قیلیب اولاد امت قومی ملت که تعلیم علم قیلیب فضل کمال تاپقیلاری سعی قیلغای لار

بو مذکور وقف کتابیم غه باش شاگردیم ملا عبد خلقت بن ملا عوض نی متولی نصب قیلدیم

دیب خاتم فی الذیل ملا صادق اعلم اوز مهر و مهر زیبا سیدیم

مذکور اقرار یم نینگ راستلیغی غه علماء مدرسین النظر آخوندوم دیوان شاهان ملا عبد الرحیم بخاری

و نور دور کاتب تعدد وثیق کاتبه تری شیخ آخوندوم ملا غوص بیگ اوپال دین خندین تورولیک اکد

شاهد عدل

تەرجىمىسى

ھىجرىيە 1252 (كالا) يىلى، ئۇلۇغ رەجەپ ئېيىنىڭ ئون تۆتىنچى كۈنى شەرىئەت ئاساسىغا قۇرۇلغان قەشقەر قازى مەھكىمىسىنىڭ قازىسى مەنكى موللا سادىق ئەلەم شاھ ئەلا ئاخۇن ئوغلى شۇ ھەقتە ھۆججەت قىلىپ موھرۇمنى باستىمكى، مەن بىر يۈز ئون تۆت ياشقا كىرگەن تەندۇرۇسلۇق ھالىتىم، ئىلىمغا بولغان ھېسسىياتىم، ئىشتىياقىم ۋە ئەدەپلىك كەيپىياتىم بىلەن مەرىپەتنىڭ مەنبەئى بولغان، ئىلىم - مەرىپەتنى مەزمۇن قىلغان، ئالتە دەپتەرنى بىر مۇقاۋىغا تۈپلەپ، ئىجتىھات قەلىمى بىلەن ۋاراقلىرىغا زىننەت بېرىپ يېزىلغان، قىممەت باھالىق، ئالتۇنغا سېتىپ ئالغان مۈلكۈم بولغان «مەسنەۋى شېرىف» ناملىق كىتاۋىمنى قەشقەرنىڭ ئوپال رايونى تاغ باغرىدا، سۈزۈك بۇلاق ئۈستىدە دەپنە قىلىنغان ھەزرىتى مەۋلام، دىنىمىزنىڭ قۇياشى، ھۈسەيىن (ئوغلى)، قەلەم ئىگىسى بولغان مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مازارىغا مۇتلەق ۋەخف ۋە ئەبەدى سەدىقە (قىلدىم).

بۇ ئۇلۇغ ئەدىپكە (مۇتلەق ۋەخف قىلغان) بۇ كىتاۋىمنى ئەدىپلەر بىلەن ئىلىم ئەرباپلىرىنىڭ دىنىمىزنىڭ قۇياشى، ھۈسەيىن (ئوغلى)، قەلەم ئىگىسى بولغان مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مۇبارەك قەبرى ئۈستىدە، سۈزۈك بۇلاق ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ مۇتالىئە قىلىپ، قەلەم ئىگىسى بولغان ھەزرىتى مەۋلام، دىنىمىزنىڭ قۇياشى، ھۈسەيىن (ئوغلى)، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ھەققىدە دۇئا قىلىپ، مۇسۇلمان ئەۋلاتلىرى ۋە مىللىتىمىزنىڭ خەلق ئاممىسىغا ئىلىم ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ تولۇق پەزىلەتلىك بولۇشىغا تىرىشىشىنى ئۈمىت قىلىمەن، ۋەخف قىلغان مەزكۇر كىتاۋىمغا باش شاگىرتىم موللا ھېيت خەلپەت بىن موللا ئېۋەزنى باشقۇرغۇچى قىلىپ تەيىنلىدىم، دەپ تۆۋەندە موللا سادىق ئەلەم ئۆز موھرۇمنى باستىم.

مەزكۇر ئىقرارىمنىڭ راستلىقىغا مۇدەررىس ئۇلۇما نەزەر ئاخۇنۇم، باش كاتىپ موللا ئابدۇرېھىم نىزارى، نورۇز كاتىپ، تۇردۇش كاتىپ، تۇردى شەيخ ئاخۇنۇم، موللا غوجىلاق، ئوپالدىن زەيدىن قورۇلبېگى قاتارلىقلار گۇۋادۇر. موھر:

داڭلىق ئۇلۇما، دەۋرنىڭ ئالىمى: موللا سادىق ئىبىن شاھ ئەلا.

(موھر ھىجىرى 1208 - يىلى ئويۇلغان)

ئېمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇمنىڭ ئىزاھاتى

مۇندىن 152 يىل مۇقەددەم قەشقەر ئۇلىماسى موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم قولىدىكى ئالتە دەپتەر، بىر مۇقاۋىغا تۈپلەنگەن «مەسنەۋى شېرىف» ناملىق قىممەت باھالىق قوليازما كىتاپنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بوش ۋاراققا " بۇ كىتاپ ئوپالدىكى ھەزرىتى موللام شەمسىددىن ھۈسەيىن (ئوغلى) قەلەم ئىگىسى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ قەۋرىسىگە ئەبەدى ۋەخفە قىلىندى." دەپ يېزىلغان. ئاخىرىغا ئۆزىنىڭ ئەلەم ئاخۇنلۇق موھرىنى بېسىپ، كىتاپ بىلەن بىللە تۈپلىۋەتكەن. بۇ ھۆججەت شىنجاڭ ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتوتىدىن ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىرسۇلتان ئوسمانوۋلارنىڭ ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ ئەمەلىيەتتە مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مازىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا يازغان دوكلاتىنىڭ چىنلىقىغا ئويغۇن ئىكەنلىكىنى تەستىقلايدۇ.

مەزكۇر موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم — شۇ زاماندىكى تەڭداشسىز بىر مۆتىۋەر ئۇلىما ئىدى. ئۇ، قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسىگە مۇدەررىس بولغان. ئۇ، پۈتۈن جەنۇبى شىنجاڭغا موھۇردار قازى ئەلەم كىشى بولۇپ، «زۇبدەتىل مەسائىل»، «ئادابۇس سالىھىن»، ئۇيغۇرچە «قۇرئان تەپسىرى» ۋە «قىياپەتۇل بەشەر»، «رىسالەئى كەسپدار» ناملىق كىتاپلارنى يېزىپ قالدۇرغان ئاتاقلىق ئالىم ئىدى. ئۇ، 128 يېشىدا قەشقەر شەھرىدە بولغان بىر قېتىملىق سىياسى توپىلاڭدا پاجىئەلىك ھالدا ۋاپات بولغان. موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم — ئەسلى قەشقەر شەھرىدىن. ئۇ، قەشقەر دۆلەتباغ يېزىسىدىكى مەدرەسەئى ھامىدىيە ناملىق مەدرىسىدە ئوقۇپ، دىنىي ھەم ئىلمى ئالىم بولغان.

ئېمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇم قۇتلۇق ھاجىم شەۋقى ئوغلى

1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، قەشقەر.

بۇ ساندا

قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە يىغىن ئوتكۈزۈپ، مەھمۇت قەشقەرىينىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى يېڭى پاكىتلارنى مۇھاكىمە قىلدى ……(ماقالا)…… ئېيسا شاكىر 1
ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەزكىرىسى …… مەھەممەت ئىمىن ئەخمەت 4
ئوپال رايونىدىكى يېشىقەدەملەرنىڭ «ھەزرىتى موللام» توغرىسىدا ئېيتقانلىرى …… 15
ئىپتىخارلىنارلىق زور ئىش ……(ماقالا)…… كېرىم قاسىم 21
يولداش ئابدۇللا زاكىرنىڭ «ھەزرىتى موللام» توغرىسىدا ئېيتقانلىرى …… 23
«ھەزرىتى موللام» ھەققىدە كورگەن، بىلگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىم …… مۇھەممەت ئوسمان 24
توڭا ئالىپ ئەر ……(ماقالا)…… ئىمىن تۇرسۇن 37
پەخىرلەن دۇنياغا مەھمۇت ۋەتىنى ……(شېئىر)…… نۇر مۇھەممەت ئېركى 52
ئاڭلا جاھان، مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن ……(»)…… تاھىر تالىپ 55
ئەجدادىم تەشەككۈرى ……(باللادا)…… دىلبەر قەييۇم 56
«دىۋان»غا قاراپ ……(شېئىر)…… تۇرسۇن نىياز 58
ئىزدەپ ……(»)…… ئاب بەكرى ئاباق 58
ئوپال تەسىراتلىرى ……(سېكىل)…… ئابلەت ئىسمايىل 59
ئەجدادىڭغا ۋارىسمەن بوۋا ……(شېئىر)…… مەمتىمىن ئەخەت 61
ئۇلۇغ قامۇس ……(نەسىر)…… ئابلىز نىياز 62

× × ×

ھەقىقەت نۇرى ……(ھىكايە)…… سېيىت زۇنۇن 64
مەرھابا، خەلق كۈيچىلىرى ……(نەسىر)…… مومىن مۇھەممەدى 78
تەجەللى شېئىرلىرىدىن …… 80
كۈلۈپ ……(شېئىر)…… مۇكەررەم ئەبەيدۇللا 88
شېئىرلار ……(»)…… ئېلى ئەبەيدۇللا 89
ئىككى شېئىر ……(»)…… ئېلى ئېزىز 91
يۈرەك سۆزۈم ……(»)…… مەتتوختى ئەخمەت 92
ۋەتىنىم ……(»)…… ياسىن مەمەت 94
غەزەللەر ……(»)…… ئابدۇللا ئېلى 95
ۋەتەنگە مۇھەببەت ……(»)…… تۇنىسا ئوسمان 97
قەشقەر قىزى ……(»)…… ئەخمەت ئىگەمبەردى 97
ئىشچان يىگىت ……(»)…… بىلقىز ئىبراھىم 98
شېئىرلار ……(»)…… مەۋلان 98
قېرىنداشلىق مېھرى ……(»)…… ئابدۇرېھىم مەھەممەت 99
ئانام ئارزۇسى ……(»)…… مۇكەررەم كامىل 101
دەۋر ۋە يازغۇچى ……(ئوبزور)…… خۇدابەردى ئابدۇللا 102
«مۇقامىم، يەنىمۇ ياڭرا!»نى ئوقۇغاندىن كېيىن ……(»)…… قادىر سىدىق، ئوبۇلھاشىم قاسىم، مەمتىمىن ئەخەت 106
مۇڭلىنىۋاتقان زېمىن ……(ھىكايە)…… بەردى ھاجى 108
چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ يېزىقچىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى …… 111

بۆرى بىلەن تۈلكە …… (ئۇيغۇر خەلق چۆچىكى) سۈزۈك رەتلىگەن 112
پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر ……(»)…… ئابدۇراخمان مومىن رەتلىگەن 113
موللا تاپقاق ئاخۇنۇم ……(چۆچەك)…… مۇھەممەت زوھۇر توپلىغان 115
ئانا، مېنى كەچۈرگىن ……(ھىكايە)…… ئېزىز ساۋۇت 121
قەشقەر ۋىلايىتىدە گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى ……
…… (خەۋەر) …… ئەبەيدۇللا مەھەممەت 126

قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە يىغىن ئۆتكۈزۈپ، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى يېڭى پاكىتلارنى مۇھاكىمە قىلدى

كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ئوپال رايونى — مەھمۇت قەشقىرىنىڭ يۇرتى، «ھەزرىتى موللام» مازىرى — ئۇلۇغ ئالىمنىڭ قەۋرىسى ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى

ئېيسا شاكىر

1983 - يىل — ئىلمىي تەتقىقات ساھەسىدە بىر يېڭىلىق بىلەن باشلاندى، - پورەكلەپ ئېچىلغان بىر دەستە ئەترە گۈل يېڭى يىلغا سوۋغا قىلىپ سۇنۇلدى. مەملىكىتىمىزنىڭ 11-ئەسىردىكى ئۇلۇغ ئالىمى، «تۈركى تىللار دىۋانى» نىڭ ئاپتورى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ يۇرتى ۋە ھاياتى توغرىسىدىكى تەتقىقاتتا يېڭى ماتېرىياللار ۋە پاكىتلار تېپىلدى. 1 - ئاينىڭ بېشىدا قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە ھۆكۈمەت نامىدىن مەخسۇس ئىلمىي يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇلۇغ ئالىمنىڭ يۇرتى ۋە ھاياتى پائالىيەتلىرى توغرىسىدىكى ماتېرىياللارنى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ مۇھاكىمە قىلىشىغا قويدى.

ئىلمىي سوھبەت يىغىنىغا ھەر قايسى ساھەلەردىكى بىلىم ئەھلىلىرى، تىل ۋە تارىخ تەتقىقاتىغا قىزىقىدىغان پېشقەدەم زىيالىيلار، قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسى ۋە ئوپال رايونىدىكى بىر قىسىم كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ۋەكىللىرى، ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ۋە مەمۇرى مەھكىمىدىكى بىر قىسىم مۇناسىۋەتلىك مەسئۇل كادىرلار بولۇپ 25 كىشى قاتناشتى. يىغىنغا «تۈركى تىللار دىۋانى» 3- تومىنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەش ئۈچۈن قەشقەرگە كەلگەن جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن ئىبراھىم مۇتىئى، مىرسۇلتان يولداشلارمۇ تەكلىپ قىلىندى.

سوھبەت يىغىنىنى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى، مەمۇرى مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى مامۇتوپ قۇربان باشقۇردى.

ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىرسۇلتان يولداشلار 3 - تومىنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەش جەريانىدا ئالىمنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» دا ئۆز يۇرتى توغرىلىق بەرگەن مەلۇماتىغا ئاساسەن، كونىشەھەر ناھىيىسىدىكى ئوپال رايونىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئالىمنىڭ ھاياتى ۋە پائالىيەتلىرى توغرىسىدا خەلق ئىچىدە ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ساقلىنىپ تارقىلىپ يۈرگەن نۇرغۇن رىۋايەتلەر، ھېكايە، چۆچەكلەر ۋە نەق تارىخى يادىكارلىقلارنى توپلاپ، تەكشۈرۈش دوكلادى يازغان ئىدى. يىغىندا ئۇلار ئالدى بىلەن تەكشۈرۈش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى. سوھبەت

يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار پاكىتلارنى سېلىشتۇرۇپ ، قايتا ـ قايتا مۇھاكىمە قىلىش ئارقى-لىق ئوپال ـ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ، « ھەزرىتى موللام » مازىرى ـ ئۇنىڭ قەۋرىسى ، دەپ ھېساپلىدى .

سوھبەت يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار مۇنداق دېيىشتى : شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ ، لېكىن، ئوپال رايونىدىكى كىشىلەر ئوز يۇرتىدىن چىققان بۇ ئۇلۇغ ئالىمنى ئۇنتۇپ قالمىغان ، ئوزىنى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلاتلىرى دەپ قارايدىغان كىشىلەر بۇ مەشھۇر ئالىمنىڭ نامىنى ئەۋلاتتىن ـ ئەۋلاتقا يەتكۈزۈپ كەلگەن . ئۇلار ئالىمنىڭ قەۋرىسىنى « ھەزرىتى موللام » مازىرى ، دەپ چوڭقۇر ھورمەت ۋە ئېتىقادىنى بىلدۇرۇشكەن . « ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ تەزكىرىسى گەرچە 50 ـ يىللاردا يوقۇلۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن ، بۇ تەزكىرە مەدرىسىلەردە كوپ ئوقۇلۇپ ، قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئاڭلىنىپ ، خەلق ئىچىدە يادا بولۇپ كەتكەچكە ، كىشىلەر ئۇنىڭ ئاساسى مەزمۇنىنى ئۇنتۇپ قالمىغان . بۇ جەھەتتىكى تارىخى ۋە رىۋايەت پاكىتلارنى كىشىلەر ئوتتۇرىغا قويۇشقان :

1 . تارىخي پاكىتلار ، بولۇپمۇ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئوز ئەسىرىنىڭ ئاخىرىغا « قەشقىرى» دېگەن سوزنى تەخەللۇس قىلىپ قوشۇپ ئىشلىتىشى ئالىمنىڭ قەشقەرلىق ئىكەنلىكىنى ، ئانا يۇرتى مۇشۇ قەشقەر ئىكەنلىگىنى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان ھالدا ئىسپاتلاپ بېرىدۇ . بۇ ، دۇنيا ئالىملىرى ئېتىراپ قىلغان پاكىت. مەھمۇت قەشقىرى « تۇركى تىللار دىۋانى » دا ئوزى-نىڭ يۇرتىنى قەشقەر شەھرى ئەتراپىدىكى جاي ـ ئوپال ، ئوپالنىڭ ئازىق كەنتى، دەپ ئېنىق مەلۇمات بەرگەن .

2 . ھازىرقى رىۋايەت پاكىت شۇكى، قەشقەر شەھرىگە 45 كىلو مېتىر كېلىدىغان ئوپال رايو-نى پامىر تاغلىرىنىڭ ئېتىگىگە جايلاشقان ، قەشقەر شەھرىدىن 120 نەچچە مېتىر ئېگىز ، ساپ ھاۋالىق ، گۈزەل مەنزىرىلىك جاي . ئوپالدا ھەقىقەتەن ئازىق كەنتىمۇ بار . گەرچە ئازىقنىڭ نامى يېقىنقى 50 يىلدىن بۇيان سەل كېلىپ، قۇم بېسىپ كېتىش سەۋەۋىدىن قۇمباققا ئوزگىرىپ كەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن ئوپالدىكى پېشقەدەم كىشىلەر بۇ ئەھۋالنى ئېنىق بىلىدۇ .

3 . « ھەزرىتى موللام » نىڭ ئۇستىدىكى تاغنى كىشىلەر " ھەزرىتى موللام تېغى " دەپ ئاتايدۇ. مەشھۇر « ھەزرىتى موللام » مازىرى مۇشۇ تاغ باغرىغا جايلاشقان. بۇ مازارنى ھازىر-غىچە قەشقەر ئەتراپىدىكى كىشىلەر دائىم ئۇلۇغلاپ تاۋاپ قىلىپ تۇرىدۇ . " ھەزرەت " سوزى ئۇلۇغلاش ، ھورمەتلەش يۈزىسىدىن ئىشلىتىلگەن ؛ " موللام " سوزى بۇ كىشىنىڭ بىلىملىك كىشى ئىكەنلىگىگە قارىتىپ ئەيتىلغان ۋە قەدىمقى چاغلاردىن تارتىپ تا يېقىنقى زامانلارغىچە ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئوقۇش پۇتتۇرگەن ئولۇمالار "ئىلىمگە ھوددىگەر پىرىم" دەپ تونۇغان، «ھەزرىتى موللام» غا بېرىپ، ئونۋان بېرىش مۇراسىمى ئوتكۈزۈپ، غەزەل ۋە ماقالىلار يېزىپ «نۇرۇز بۇلاق»قا تاشلىشىپ، «ھەزرىتى موللام» غا دۇئا ـ تەگبىر قىلىپ، ئۇنىڭدىن ئىجازەت ئېلىشنى ئادەت قىلىپ كەلگەن. ھازىر ئوپالدا ئوزىنى «ھەزرىتى موللام» نىڭ ئەۋلاتلىرى دەپ ئاتايدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ مازارنىڭ ئەسلى ئىسمى مەۋلانا شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبنى ھوسەيىن، دەيدۇ ۋە مەۋلانا ئالىمىلمىقا قارىتىلغان؛ شەمسىددىن ـ ھورمەتلەش نوقتىسىدىن بېرىلگەن ئونۋان؛ مەھمۇدىيە ـ مەزكۇر شەخسىنىڭ ئىسمى ۋە ئەخلاقىغا قارىتىل-غان؛ ھوسەيىن ـ دادىسىنىڭ ئىسمى، دەپ تەرىپلىشىدۇ. شەيخلەر يەنە: موللام ئالىم كىشى ئىكەن، توت ئەتراپقا ئىلىمنى شۇ كىشى تاراتقان ئىكەن، ئىران، ئىراق تەرەپلەردە ئىلىم تەھ-سىل قىلغان ئىكەن، ئەرەپ، پارس، تۇركى، رۇم تىللىرىنى بىلىدىكەن، ئۇ كىشى ئومرى-

نىڭ ئاخىرىدا ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ مۇشۇ مازارنىڭ يېنىدىكى مەدرىستە (ھازىر خارابىلىرى بار) مودەررىسلىك قىلغان ئىكەن، 97 يېشىدا مۇشۇ دىياردا ۋاپات بولغان، دەپ ئىسپاتلىنىشىدۇ.

4. ھازىرقى ئوپال رايونىدا قاراخانىلار دەۋرىدىكى تارىخقا ئائىت نۇرغۇن ئاسارە - ئەتىقە ۋە يەر ناملىرى بار. مەسىلەن: «خان بېغى» ياكى «سولتانىباغ» - (پادىشا بېغى)، «تەكيەگاھ» (خانلارنىڭ چەتئەل ئەلچىلىرىنى كۈتىدىغان مەخسۇس مېھمانخانىسى) قاتارلىقلار، شۇنداقلا ئالىمنىڭ ئاتىسى، ئانىسى، ئۆزىنىڭ "مۇق يولى" (پامىردىكى "موغ" قەلئەسى بىلەن ئوتىدىغان يول) ئارقىلىق سىرتقا چىقىپ قايتىپ كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى مەلۇماتلار مۇئازەمەس.

سوھبەت يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار مۇنداق دېيىشتى: ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى پاكىتلارنىڭ ئېنىقلانغانلىقى - ئىلمىي خادىملارنىڭ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3- ئومۇمىي يىغىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەشتىن ئىبارەت ئىدىيىۋى لۇشيەنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىش ئېلىپ بارغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيى روھىنىڭ ئىلھامى ئاستىدا ۋىلايىتىمىزنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ساھەسىدە يېڭى موجىزىلەرنىڭ كۆپلەپ بارلىققا كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

بۇ ئىشنىڭ ئېنىقلانغانلىقى بەزى چەتئەللىكلەرنىڭ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ 11 - ئەسىردە ئۆتكەن جۇڭگو ئالىمى ئىكەنلىكىگە قايىل بولماي، ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن قىلغان ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ بىھۇدە ئاۋارىچىلىق ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاپ بەردى.

يىغىنغا قاتناشقان يولداشلار يەنە ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە ھاياتىغا دائىر يېڭى پاكىتلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشتا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلغان ئىبراھىم مۇتىئى، مىر سۇلتان يولداشلارنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىنى قىزغىن تەبرىكلەيدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارغا ھورمەت بىلدۈرىدىغانلىقىنى ئىپادىلەشتى؛ يەرلىك ھوكۇمەت ۋە ئالاقىدار ساھەلەرنىڭ بۇ مەسىلىگە كۆڭۈل بولۇپ، مەھمۇت قەشقەرى ياتقان مازار ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلارنى ئاسارە - ئەتىقىلەر بويىچە قوغداش رايونى قىلىپ بېكىتىشنى ھەمدە كۈچ ئۇيۇشتۇرۇپ، بۇ جاينى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىشنى تەكلىپ قىلدى.

يىغىن ئاخىرىدا يولداش مامۇتوپ قۇربان سوز قىلىپ مۇنداق دېدى: 1 . قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە بۈگۈنكى يىغىندىكى بىردەك پىكىرگە ئاساسەن، ئوپالنى ۋە ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى، دەپ بېكىتىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھوكۇمىتىگە ۋە مەركەزدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارغا مەلۇم قىلىدۇ ۋە ھازىردىن باشلاپ بۇ جاينى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئادەم بېكىتىش، قوغداش، دەرەخ تىكىپ ئاۋات قىلىش ئىشىنى كونىشەر ناھىيىلىك خەلق ھوكۇمىتىگە ھاۋالە قىلىدۇ. 2 . قەشقەردىكى پەن تەتقىقات خادىملىرى، جۈملىدىن، كونىشەر ناھىيىسىدىكى يولداشلار ھازىردىن باشلاپ مەھمۇت قەشقەرى ۋە ئۇنىڭ ھاياتىغا دائىر ماتېرىياللارنى يىغىشقا، تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىشى لازىم. 3 . ئالىمنىڭ ھاياتىغا دائىر يېڭى، ئىشەنچلىك ماتېرىياللارنى گېزىت - ژۇرناللىرىمىزدا ئېلان قىلىپ تونۇشتۇرۇشىمىز، تەشۋىق قىلىشىمىز ۋە خەلق ئىچىدە ساقلانغان ئىلمىي قىممىتى بار كىتاب - ماتېرىياللارنى، ئاسارە - ئەتىقىلەرنى يوقۇتۇۋەتمەي، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا تاپشۇرۇپ بېرىشكە رىغبەتلەندۈرۈشىمىز، ئىلمىي قىممىتى بار بەزى نەرسىلەرگە مۇۋاپىق ھەق بېرىشىمىز لازىم.

ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەزكىرىسى

(قىسقىچە مەزمۇنى)

مەھەممەت ئىمىن ئەخمەت

تەھرىر ئىلاۋىسى

يولداش مەھەممەت ئىمىن ئەخمەت تەرىپىدىن ئاتىسى موللا ئەھمەت خەتتاتتىن ئاڭلىغانلىرى ۋە ئوپاللىق قاسىم قازى ئاخۇنۇمنىڭ قىلغان قوشۇمچىلىرى ئاساسىدا رەتلەپ چىقىلغان «ھەزرىتى موللام» تەزكىرىسىدە بايان قىلىنغان ۋاقىئەلىكلەر ئىلمىمىزنىڭ 11 - ئەسىردىكى مەشھۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ھاياتىغا ئومۇمەن ئۇيغۇن كېلىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ مەسئۇلى ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىر سۇلتان ئوسمانوۋلارنىڭ قارىشىغا ئاساسلانغاندىمۇ، تەزكىرىدە «شاھى ئەھرام» دېگەن لەقىمى نام بىلەن بايان قىلىنغان پادىشاھنى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ بوۋىسى مۇھەممەتنىڭ ئوبرازى دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، بۇ زات بىر مەزگىل قاراخانىلارنىڭ خاقانى بولغان ۋە ئىلىم - پەننىڭ ھامىيسى ئىدى، ئۇنىڭ بۇ پەزىلىتى تەزكىرىدە ياشلارنى ئىلىم - ھۈنەرلىك قىلىش توغرىسىدا چىقىرىلغان پەرمانىدا ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. مۇھەممەتنىڭ تەزكىرىدە «شاھى ئەھرام» نامى ئاستىدا زىكىر قىلىنىشى 1058- يىلى قاراخانىلار ئوردىسىدا يۈز بەرگەن قىرغىنچىلىقتا مۇھەممەتنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ۋە خەلق ئىچىدە ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاشتا بىر مەزگىل ئېھتىيات قىلىنغانلىقتىن بولسا كېرەك. شۇڭىڭدەك تەزكىرىدە ھۈسەيىننىڭ «ئەمىرى سۇلتان» لىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەنلىكى مۇھەممەتنىڭ ئۆز تەختىنى ئوغلى ھۈسەيىنگە ئۆتۈنۈپ بەرگەنلىكى ھەققىدىكى تارىخى پاكىتنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

1930 - يىللىرى، مېنىڭ ياش ۋاقتىم ئىدى. نورۇز بايرىمىدا مەرھۇم ئاتام موللا ئەخمەت خەتتات بىلەن يېڭىسار قىزىل سايلىق رۇسۇل قارىملار ئۆز تالىپلىرىنى «ھەزرىتى موللام» غا ئېلىپ چىقىپ، ئىلىم تەلەپ قىلىپ تۈنەك قىلىشتى، مەن شۇ كېچە ئاتام بىلەن بىللە چىققان ئىدىم. ئاتام «ھەزرىتى موللام» مەقبىرىسى يېنىدىكى گۈمبەزدە تالىپلارنى چۆرىدىتىپ ئولتۇرغۇزۇپ، "بۇ زاتنىڭ «ھەزرىتى موللام» دېيىلىشى ئۇنىڭ سۈپىتى بولۇپ، ئىلىمگە ھوددىگاردۇر، پىرىنىڭ ئەسلى ئىسمى - مەۋلانايى شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبن ھۈسەيىندۇر، بۇ زات ھىجرى 450 - يىللىرىدىن باشلاپ ئىلىم نۇرىنى ئالەمگە يايغان ئالىمۇلئۇلەمادۇر» دەپ كېلىپ، بۇ زات ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى شۇنداق بايان قىلغان ئىدى.

قەدىمقى زاماندا ئوپال ئاق دالادىكى قىزىل مەسجىد ئاتام ① ئەتراپىدا شاھى ئەھرام ناملىق چوڭ بىر پادىشا ئۆتكەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئىچىدە ھۈسەيىن

① ئوپالدا بىر جاي ئىسمى

ناملىق بىر ئوغلى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ پەم-پاراسىتى ۋە پەھلىۋانلىقى، جاسارىتى بىلەن شاھنى ھەر ۋاقىت سۆيۈندۈرىدىكەن. شاھ يازنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە بىر كۈنى شىكارغا چىقماقچى بولۇپ تۇرغاندا، يىراقتىن يېقىن بىر مېھمىنى كېلىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھ شىكارغا ئۆز ئورنىدا ھۆسەيىننى مەسئۇل قىلىپ تەيىنلەپتۇ. پەھلىۋان ھۆسەيىن بۇ ۋەزىپىنى ئۆزىگە تونۇش بولغان ئوپالنىڭ كۈن يورۇش تەرىپىدە بىجىرىشنى شاھقا ئىلتىجا قىلىپ، شاھنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن كېيىن، تازىم تەۋەززۇلار بىلەن يولغا چۈشۈپتۇ.

ھۆسەيىن ئۆز كىشىلىرى بىلەن بوك-باراقسان جاڭگال، تاغ-قايراق ① لارغا بۈركۈت قويۇپ، ئوقيا ئۈزۈپ يۈرۈپ شاھنىڭ پەرمانىنى مۇددەتتىن بۇرۇن بىجىرىپ، قايتىشىدا، قايراق باغرىدىكى قۇمباغ ② توپىلىڭىغا كېلىپ قاپتۇ. تۈۋەنگە قارىغۇدەك بولسا، بوك-باراقسان باغلار، كۆپ-كۆك چىمەنزار، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇلاق سۈيى خۇددى يىپەك تارتقاندەك ئېقىۋاتقان. ھۆسەيىن تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەللىكىدىن ھوزۇر ئېلىش مەقسىتىدە بۇ يەردە بىر قونۇپ ئۆتۈش قارارىغا كەپتۇدە، كىشىلىرىگە مۇشۇ يەرنى قونالغۇ قىلىشقا ئەمر چۈشۈرۈپتۇ ۋە قوراللىرىنى، شىكاردا ئېرىشكەن غەنىمەتلىرىنى ئاتلىرىدىن چۈشۈرۈپ، بىر باغلىق ھويلىنىڭ ئالدىدىكى بوستانلىققا جايلىشىپتۇ.

ھۆسەيىن بۇ جاينى تاماشا قىلىپ، خۇددى ئۈنچە-مارجاندەك پارىلداپ، شىر-شىر ئېقىۋاتقان ئېرىق بويىدىكى مەجنۇن تاللار ئارىسىدىن كېتىۋېتىپ، چوڭ بىر باققا كۆزى چۈشۈپتۇ. قارىسا مويسىپىت بىر كىشى بويىغا يەتكەن بىر ساھىپجامال قىز بىلەن سېۋەتكە ئانار ئۈزۈپ قاچىلىشىۋاتقۇدەك، شۇنىڭ بىلەن قىزنىڭ ھۆسنى-جامالى ھۆسەيىننى مەپتۇن قىلىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرماپ ئاپتۇ.

ھۆسەيىن ئوردا كىشىلىرىگە خاس ئەخلاق-پەزىلىتى بويىچە دەرھال ھېلىقى بوستانلىققا قايتىپ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇپ شىكار لەشكەرلىرىدىن ھاردۇق سوراپ تۇرۇشىغا، ھېلىقى مويسىپىت باغۋەن-سەيپىدىن ئاكا ھويلىسىدىن چىقىپ، بۇلارغا تازىم تەۋەززۇلار بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، ئەھۋال سوراپ، ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ. «بىز شىكار كىشىلىرى، ھاۋاسى باپ يەر ئىكەن، مۇشۇ بوستانلىقتا كەچلەپ ئۆتۈپ كەتسەك، رەھمەت» دەپ ئۆزرە ئېيتىشىپتۇ ۋە موللا سەيپىدىن ئاكىنى تۆرگە ئولتۇرغۇزۇپ سورۇن تۈزۈشۈپتۇ. ھۆسەيىن ئۆز كىشىلىرىگە تىنىق سۇدىن بىر پىيالە كەلتۈرۈشنى ئېيتقان ئىكەن، موللا سەيپىدىن ئاكا «تىنىق سۇنى ئۆزەم كەلتۈرەي» دەپ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيىگە كىرىپ، قىزى بۈبى رابىيەگە ئېيتقان ئىكەن، بۈبى رابىيە چەبدەسلىك بىلەن بىر ئانارنى سىقىپلا پىيالىنى تولدۇرۇپ، خۇنچىسىغا سېلىپ ئاتىسىغا بېرىپتۇ، ئاتىسى ئۇنى ئېلىپ چىقىپ ھۆسەيىنگە سۇنۇپتۇ. سۇ ئورنىغا ئانار شەربىتى سۇنغان ئاتىلىنىڭ سەممىيىتىنى چۈشەنگەن ھۆسەيىن، يەنىمۇ چوڭقۇر سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن يەنە بىر پىيالە سۇ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. موللا سەيپىدىن ئاكا، تازىم بىلەن پىيالىنى ئېلىپ يەنە ئۆيىگە مېڭىپتۇ.

بۇ چاغدا ھۆسەيىننىڭ كۆڭلىدىن «بۇ ئەھۋالنى ئاتام شاھقا ئېيتسام، رەئىيەگە

① قايراق - كىچىك دوڭلۇق

② قۇمباغ - ئوپالدا بىر جاي ئىسمى

ئانار سېلىغى سېلىنسا، ئوردا ئەمەرلىرى سۇ ئورنىغا ئانار شەربىتى ئىچسەك، نىمە دىگەن ياخشى» دىگەن ئوي كېچىپتۇ. مولا سەيپىدىن قىزىنىڭ بۇ قېتىم سېقىۋاتقان ئانىرىدىن سۇنىڭ كام چىقىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، قىزىغا: «قىزىم، بۇ مېھمانلار سۇ سورىغاندىن كېيىن، كۆپىنىڭ تىنىق سۈيىدىن بەرسەك بولماسمىدى» دىگەن ئىكەن، قىزى بۇۋى رابىيە: «سۇ سورىغان مېھمان ئانار شەربىتىگە لايىق بولغانلىقتىن» دەپ يەنە چوڭ بىر ئانارنى سىققان ئىكەن، پىيالە يېرىمىمۇ بولماپتۇ، يەنە بىرنى سىقسا، ئۇنىڭدىن تېخىمۇ ئاز چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۈچ ئاناردا پىيالە ئاران ئوتتۇرا بوپتۇ. مولا سەيپىدىن ئاكا، ۋاقىت ئۆتمىسۇن قىزىم، دەپ پىيالىنى خونچىسىغا ئېلىۋاتقىنىدا، بۇۋى رابىيە ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ: «دادا، قىسمەت ئۆزگۈرۈۋاتىدۇ، پىيالىنىڭ يېرىمىدىغى سورىلىپ قالسا، شاھزادىمىزنىڭ كوڭلىگە خەلق سېلىغىنى ئاشۇرىدىغان بىرەر خىيال كەچتىمىكىن، ئانارىدىكى بەرىكەت قېچىۋاتىدۇ، دەك» دەپتۇ. مولا سەيپىدىن شەربەتنى ئېلىپ چىقىپ سۇنۇپتىكەن، راس، دىگەندەك، ھۈسەيىن سەۋەبىنى سوراپ قاپتۇ، مولا سەيپىدىن ۋەقەنى ۋە يىتىم قىزىنىڭ پەرزىنى بايان قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ھۈسەيىن باياتىن كوڭلىگە كەچكەن پىكرىدىن يېنىپ، دەرھال تۇۋا - ئىستىغفار ئوقۇپتۇ. مېھمانلار كەڭ داستىخان يېيىپ ئۇزلىرىنىڭ شىكار غەنىمەتلىرىدىن قويۇپتۇ. مولا سەيپىدىن ئاكىمۇ باغدىن كۈزنىڭ مېۋىلىرىدىن ئېلىپ كەپتۇ. شۇنداق قىلىشىپ بۇلار ھەمەتاۋاق بولۇشۇپتۇ. ئويگىمۇ نەسىۋە سۇنۇلۇپتۇ. ھۈسەيىن كېچىچە بۇۋى رابىيەنىڭ ئېقىللىقلىغى، بىلىملىكلىكى ئۈستىدە ئويلۇنۇپ تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ، ئەتىسى مولا سەيپىدىن ئاكا بىلەن خەيرلىشىپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ھۈسەيىن ئوردىغا قايتىپ بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاتىسىغا بۇ قېتىم شىكاردا كورگەنلىرىنى ۋە بۇۋى رابىيەگە بولغان مۇھەببىتىنى يەتكۈزۈپتۇ. شاھ بۇۋى رابىيەنى ئۆزى بىر سىناپ كورمەكچى بولۇپ، ئۆزى شىكارغا چىققان ۋاقىتلىرىدا مولا سەيپىدىن ئاكا بىلەن ئايرىم ئۈچرىشىپتۇ، قىزى بىلەن ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى بىلەن كورۇشۇپ، ئەدەپ - ئەخلاقنى بايقاپتۇ ۋە بىر كۈنى ئەلچىسىدىن مولا سەيپىدىن ئاكىغا «ئۈچ يىلدا تۇغدۇرۇپ، يىگىرمە بىر قىلىپ بەرسۇن» دەپ يەتتە قوچقار ئېۋەتىپتۇ. ئۇنىڭدىن مولا سەيپىدىن قاتتىق قايغۇغا چۆمۈپتۇ. بۇۋى رابىيە بولسا، ئاتىسىغا تەسەللى بېرىپ، «ئەلچى شاھنىڭ يارلىغىنى يەتكۈزۈشىلا بىلىدۇ، جان - دىل بىلەن قوبۇل قىلىپ ئالايلى» دەپ، ئەلچىگە تازىم بىجا كەلتۈرۈپ، يەتتە قوچقارنى ئېلىپ قاپتۇ. ئەلچىنى ئۆزۈتۈشقا بىرنى سويۇپتۇ. قالغانلىرىنى ھەم ئۇدۇللۇق سويۇپ، سېتىپ يەپ، ئاخىرى بىرسى قاپتۇ. بىر كۈنى ئاڭلىسا، ھېلىقى ئەلچىنىڭ چىشى ئاغرىپ قاپتۇ. بۇۋى رابىيە دەرھال ھېلىقى بىر قوچقارنى سويدۇرۇپ، داستىخان قىلىپ، ئەلچىنى يوقلاپ كەپتۇ. داستىخانلىرىنى يېيىپ بولغاندىن كېيىن، «مۇبارەك بولسۇن، ئەلچىم، كوزىيىۋاپلا» دەپتۇ. چىش ئاغرىغىغا چىدىيالماي ياتقان ئەلچى ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ «نىمە دەۋاتىسىز، ئەركىشىمۇ كوزىيەمدۇ؟» دەپتۇ. بۇۋى رابىيە تەمتىرىمەي تۇرۇپ «تەخسىر، قوچقارمۇ قوزىلامدۇ؟» دەپتۇ. جاۋاپ تاپالماي ئاچچىغىنى

يۇتقان ئەلچى دەرھال شاھقا بېرىپ داتلانغان ئىكەن شاھ قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپ، بۇبى رابىيەنى ئالدۇرۇپ كېلىپ، «بارىكاللا قىزىم، ئەقلىڭگە» دەپتۇ ۋە ئىنئام - ئېھسانلار قىلىپ يولغا سالىپتۇ، ھۇسەيىننىڭ خىزمىتىنى ئەمرى شەبىلىككە ئۆستۈرۈپ، بۇبى رابىيە بىلەن نىكاھلىنىش تەلىۋىنى قوبۇل قىلىپ تەستىقلاپتۇ.

بىر كۈنى ئوردا ئەلچىلىرى موللا سەيپىدىننىڭ كەڭ ئېتىكى، تار قويىنىغا سىغىنىپ كەلگەن ئىكەن. موللا سەيپىدىن قىزى بۇبى رابىيەنىڭ بېشىنى كوكرىكىگە يېقىپ، سىلاپ كوز يېشى قىپتۇ ۋە «قىزىم، بىز سەھرا يىگادا تۇرساق، ئۇلار شاھ — سىپا تۇرسا، ئۇلار بىلەن قانداق قۇدىلىشالىمىز» دەپ غەمگە چۆمۈپتۇ. بۇبى رابىيە دادىسىنىڭ ئىسسىق يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ: «ئاتا، شاھنىڭ شاھزادىسى ھۇسەيىننىڭ ھۈنىرى بارمىكەن، ئىلىم ئۆگۈنۈپتىكەنمۇ؟ دىگەن سوزدىن باشقىنى دىمىسەك» دەپتۇ، ئەلچىلەرگە مۇشۇ سوئاللارنى قويۇپ لايىغىدا زىياپەت قىلىپ ئۇزىتىپتۇ.

شاھ ئەلچىلەرنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن توي تەييارلىقى پىشقىچە ئىلىم - ھۈنەر ئۆگىنىپ كەلسۇن، دەپ قىرىق خېچىرغا مال يۈكلەپ، ھۇسەيىننى ئۈچ ئاي ئىچىدە ئىلىم - ھۈنەرلىك بولۇپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ھۇسەيىن ئاتىسىغا ئېھتىرام بىجا كەلتۈرۈپ، كارۋىنىنى باشلاپ، يېڭىسارنىڭ توپلۇق يايلىغىدا كېتىۋاتسا، بىر توپ پادىچىلار لايدا شاترەنج (شاخمەت) ياساپ ئويناۋاتقىدەك، بۇنى كورگەن ھۇسەيىن دەرھال يۈكلىرىنى چۈشۈرۈپ، ئىككى كۈن ئىچىدە قېتىرقىنىپ ئۇلاردىن شاخمەت ئويناشنى ئۆگىنىۋاپتۇ. ئاندىن يەنە مېڭىپ ياركەنگە چۈشۈپتۇ. بىر كۈنى بىر مەدرىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋاتسا، بىر قانچىلىغان تالىپلار ئەبجەد ھىساۋى ئۈستىدە مۇنازىرىلىشىۋاتقىدەك. ھۇسەيىن ئىككى خېچىر مالنى ئۇلارنىڭ ئۇستازىغا سوۋغا قىلىپ ئىككى ھەپتە ئىچىدە ئەبجەد ھىساۋىنى ئۆگىنىپ، رەقەملەردىن جۈملە تۈزەلەيدىغان بوپتۇ. ھۇسەيىن ئۇستازىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بوپتۇ. ھۇسەيىن ياركەننىڭ سەھرا - يېزىلىرىنى ئارىلاپ، بىر باغ ئىچىدە بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ زىلچا توقۇۋاتقانلىغىنى كورۈپتۇ ۋە 10 خېچىر مال بېرىپ، قىرىق كۈندە ئۇستازىغا ئوخشاش توقۇيالايدىغان بوپتۇ. ئۇستازى «قولىڭىز مەندىن تېز بوپتۇ، قولى ئاستا كاسىپتىن ئايىغى تېز قەلەندەر ياخشى» دەپتىكەن، «قولىڭىز بەركەتلىك بولغاي» دەپ دۇئا قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ھۇسەيىن:

ئۆيالما مەرىپەتنى ئۆرگەتۇردىن،
بولۇر ھالىڭ تونۇر، قالساڭ قاتۇردىن.

دىگەننى دائىم ئېسىدە تۇتۇپ، ئىككى خىل ئىلىم ۋە ئۈچ خىل ھۈنەر ئۆگۈنۈپ، قالغان خېچىردىكى ماللىرىنى سېتىپ ئوردىغا قايتىپتۇ.

ھۇسەيىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شاھ ئۇنىڭ ئوقۇغان ئۆگەنگەنلىرىنى بىر قۇر ئوقۇتۇپ، ئىشلىتىپ كورۈپ، ئەمدى تويۇڭنى باشلاي، دەپ، موللا سەيپىدىنگە سوۋغا - سالاملار بىلەن قايتا ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. بۇلار ھىچقانداق سوئال قويماستىنلا، توي باشلاشنى ماقۇل كورۈپ، شاھقا جاۋابەن سوۋغا - سالاملار يوللاپتۇ.

شاھ توي ئەلچىلىرىدىن ئەھۋالنى ئاڭلاپ، موللا سەيپىدىن بىلەن بۇبى رابىيەدانىشمەنلەردىن ئىكەن، بولمىغاندا، ئالدىنقى قېتىم قويغان سوئاللىرىنىڭ جاۋابىنى كۈتىشى لازىم ئىدى، دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، شاھ شەھەر - شەھەرلەرگە نامە ئەۋەتتۇرۇپ،

قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ، هۆسەيىن
بىلەن بۈبى رابىيەنى نىكاھلاندۇرۇپتۇ. يىراق
شەھەرلەردىن كەلگەنلەر ئەمىرى‌شەب هۆسە-
يىنىنىڭ توي ـ تاماشىسىدە كورسەتكەن ئات
ئوينىتىش، چېلىش، ئوقيا ئېتىش قاتارلىق
ماھارەتلىرىنى، شۇنىڭدەك داۋازلارنىڭ ئا-
غامچا ئۈستىدە يۈرۈش قاتارلىق ماھارەتلىرىنى
كورۇپ، مەدھىيىلەر ئوقۇپتۇ، تارتۇقلار سۇنۇ-
شۇپتۇ، شاھنىڭ شوھرىتىگە شوھرەت قوشۇلۇپتۇ.

ئەمىر شەب هۆسەيىن تويدىن كېيىن بۈبى
رابىيە بىلەن‌ئىلا بولۇپ كېتىپ، خىزمىتىگە ئۈزە
قاراپتۇ. بۈبى رابىيە ھامىلدار بوپتۇ. بىر
كۈنى بۈبى رابىيە گەپ باشلاپ: «ئەي ئەمە-
رىم، شاھىمىز سىزنى بىر ناۋاي قىلىپ يې-
تىشتۈرگەن ئىكەن، بېشىڭىزدا كوتۈرۈپ يۈر-
گەن تەۋەكدە توگىمەس نېنىڭىز بار ئىكەن،
ئىشتىھا يىگىز كەلگەندە قولىڭىزنى سۇنۇپلا
ئېلىپ يەيدىكەنسىز، ناۋاي بويىنىنى تىك تۇ-
تۇپ تۈز يولدا ماڭمىسا، بېشىدىن تەۋەك چۈ-
شۈپ كېتىپ، نانىنىڭ بۇلغۇنىشى تۇرغان گەپ.
بېشىڭىزدىكى تەۋەك يانتۇ كۆرۈنىدۇ، پەخەس
بولمايدىكەنسىز، تەۋەكنىڭ چۈشۈپ كېتىش
خەۋپى بار كورۈنىدۇ» دەپتۇ.

ئايالىنىڭ بۇ مەنىلىك سوزلىرىدىن تە-
سىرلەنگەن هۆسەيىن دەرھال هۇشىنى يىغىپتۇ.

ئۇ رەئىيەنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن،
بىر كۈنى ئوتانچى قىياپىتىدە كىيىنىپ، بې-
لىگە ئىككى زاغرىنى تۈگۈپ، ئىككى ئېشەك-
كە ئوتۇن ئارتىپ، «ئوتۇن قانچە؟» دىگەنلەرگە
«چاغلاپ بېرەلا، كام بولا» دەپ قويۇپ، شە-
ھەرنىڭ كوچىلىرىنى ئايلىنىپتۇ. سېتىقچى،
قاسساپ، ناۋاي، كاۋاپچى ھەممىلا ساھەدى-
كىلەرنىڭ گەپ ـ سوزلىرىنى، بىر قىسىم
پىتنە ـ پاساتلارنى ئاڭلاپتۇ. پاششاپ، چە-
كەدى، دەسەكچىلەرنىڭ توغرىلىرىنى ۋە رە-

ئىيەنىڭ ئاھۇ ـ زارىغا قۇلاق سالماي، رە-
ئىيەنى مەڭسىتمەي تەكەببۇرلىشىپ كەتكەنلەر-
نى، ئوغرى، مەككار خىيانەتچىلەرنى ئەترا-
پىغا يىغىۋالغانلىرىنى پايقاپتۇ. خەلقنىڭ
بۇ جەھەتتىكى نارازىلىقلىرىنى ئاڭلاپتۇ.
ئاخىرى، ناماز شام ۋاقتىدا بىر كاۋاپچىنىڭ
دۇككىنىغا كېلىپ قاپتۇ. كاۋاپچى ئوتۇنغا
كوزى چۈشۈپ، «ئوتۇن قانچە؟» دەپتۇ. هۆسە-
يىن: «چاغلاپ بېرەلا» دىگەنھامان، كاۋاپچى:
«تازا بىر سەھرايى ئىكەن بۇ» دەپ ئويلاپتۇ-
دە، هۆسەيىنىڭ كېلىشكەن گەۋدىسىگە سەپ ـ
سېلىپ قاراپتۇ. هۆسەيىن كاۋاپچىنىڭ قىيا-
پىتىنىڭ خەۋپلىك ئىكەنلىگىنى پايقاپ، سال-
ۋا تۈمىغىنى چوكۈرۈپ كىيىپ، ئېشەكنى «قىخ»
دەپ مېڭىشىغا، كاۋاپچى باشقىلارنىڭ سالا ـ
سۇلەسى بىلەن ئوتۇننى ئورىرەك باھادا ئال-
ماقچى بوپتۇ. كاۋاپچى هۆسەيىنگە ئوتۇننى
بالىخانىغا تىزدۇرۇپتۇ. ۋاقىت خۇپتەندىن
ئوتۇپ قاپتۇ. كوچىدا كىشىلەرمۇ قالماپتۇ.
كاۋاپچى هۆسەيىنگە: «هوي ئوتۇنچى، مەيەر-
گە كېلىپ قوساقنى تويغۇزۇۋال» دەپ ئالدىغا
تورت زىخ كاۋاپ بىلەن چاي قويۇپتۇ. هۆ-
سەيىن كاۋاپنىڭ پۇرىقىدىن: «ئېھتىمال ئا-
دەم گوشىمىكىن؟» دەپ شوبھىلىنىپ، ئوز نې-
نىنىلا يەپتۇ ۋە «پۇل خىجىللىقىم بار ئىدى،
چىقىم قىلىۋەتسەم، هۇنەردەسما يەم كېمىيىدۇ»
دەپ، ئوزرە ئېيتىپتۇ ۋە كېتىشكە ئالدىراپتۇ.

كاۋاپچى ئەتراپتا كىشى قالمىغانلىغىنى
پايقاپ، گوش پارچىلىغۇچىغا: «بولمىسا، ئاۋۇ
ساندۇقتىكى پۇلدىن ئېلىپ بەرگىن» دەپتۇ.
هۆسەيىن ساندۇقنىڭ يېنىغا پۇلنى ساندۇ-
قتىن ئېلىش ئۈچۈن بارغان ئىكەن، دەسسەپ تۇر-
غان ئورنىدىن بىر ئىشىك ئاستى تەرەپكە
ئېچىلىپ، هۆسەيىن ئادەم گوشىدە كاۋاپ
ساتقۇچىنىڭ يەر ئاستى زىندانىغا چۈشۈپ

كېتىپتۇ. قارىسا، بۇنىڭ ئىچىدە تۇزاققا ئېلىن-
دۇرۇپ چۈشۈرگەن نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ياتقان.
بۇلارمۇ ھۇسەيىنگە، «ۋاي ئىستەي، كېلىشكەن
يىگىت ئىكەنسەن...» دېيىشىپ ئىچ ئاغرىتىپتۇ.
ھۇسەيىن ئۇلار بىلەن ئەھۋال سورىشىپ،
ئىشنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى بىلىۋاپتۇ. ھۇ-
سەيىن بۇ يەردىكىلەرنىڭ دىققەتچىلىگىنى
بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن، لايدا شاخمەت يا-
ساپ، ئۇلارغا ئۆگىتىپ، ئوينىشىپ مېلىكە
بولۇشۇپتۇ.

بىر كۈنى كاۋاپچىنىڭ جاللاتى پىچىقىنى
چىشلەپ كىرىپ، ئۇنى-بۇنى مىجىقلاپ كورۇپ،
ھۇسەيىننى گوداك بېشىغا سورەپتۇ. زىندان-
دىكىلەر ئاللا-چۇقان كوتىرىشىپ، «بۇ ئوتۇن-
چىنىڭ ئورنىغا باشقىمىزنى كاۋاپ قىلىڭ»
دېيىشىمۇ، ئۇنىماپتۇ. جاللات ھۇسەيىننى باغ-
لاپ، پىچاق سۈرگىلى تۇرغاندا، ھۇسەيىن
«ۋاي ئېسىت، ھۇنەر - بىلىم! گوش قىلساڭلا،
بىر ئاخشاملىق كاۋاپ بىلەن تۈگەيمەن، مۇ-
شۇ ئادەملەر بىلەن ھۇنەر قىلسام،
نەچچە يۈز تىللاغا يارايتتى،
بۇنىڭدىن جىق پايدا ئالاتتىڭىز»
دەپتۇ. جاللات: «ھۇنىرىڭ نېمە؟، تېز ئېيت»
دەپتىكەن، ھۇسەيىن: «زىلچا توقۇيمەن» دەپ-
تۇ. جاللات پىچىقىنى قايتۇرۇپ، ھۇسەيىن-
نى جايىغا سولاپ قويۇپتۇ ۋە زىلچا توقۇش-
قا كېرەكلىك نەرسىلەرنى تەييارلاپ بېرىپ-
تۇ. ئۈچ كېچە - كۈندۈز دىگەندە ھۇسەيىن
چىرايلىقلىقىدىن ئوتتەك چاقناپ تۇرىدىغان
بىر زىلچا توقۇپتۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا
بىر يولۋاس، يولۋاسنىڭ بېشىدا خەنجەر
چىشلەپ تۇرغان بىر مۈشۈكنىڭ يولۋاسقا
چاڭگال سېلىۋاتقان سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن.
سۈرەتلەرنىڭ قوساق تەرىپىگە ئەبجەد رەقەم-
لىرىنى گۈل شەكلىدە بېرىپ، ئۆزىنىڭ كا-
ۋاپچىنىڭ زىندانىدا ئىكەنلىگىنى بىلدۈرۈپتۇ.

كاۋاپچى زىلچىنى كورۇپ كوزلىرىدىن
ئوت چاقناپ كېتىپتۇ، «دەرھال پەدەزلە،
دىگىنىمگە ساتىمەن، ئىككىنچىسىنى توقۇش-
قا كىرىش»، دەپتۇ. ئىچىدە «بازارغا سالى-
مەنمۇ، لېكىن مىڭ تىللاغىمۇ بەرمەيمەن،
شاھنىڭ ئوردىسىغا سېتىپ، تىللا دىگەننى
لىگەنلەپ ئالمايمەنمۇ» دەپ ئويلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئوردىدىن ئاڭلايلى:

ھۇسەيىن بەلگىلىگەن مۇددەتتە
قايتىپ كەلمىگەندىن كېيىن، بۇنى رابىيە
شاھقا مەلۇم قىلماقچى بوپتۇ ۋە شاھنىڭ
ھوزۇرىدا ئۆز كىشىلەر بولۇپ قالسا ئېغىز
ئېچىپ سوزلەپ بولماس، دەپ ئويلاپ، «ھور-
مەتلىك شاھ ئاتام، ھەزرەتلىرىگە مەلۇم
ئەمرى شەبلىرى ھۇسەيىن خىزمەت يۈزىسى-
دىن ئىككى ئۇلاق ئوتۇن بىلەن ئوتۇنچى
سۈپىتىدە چىقىپ كېتىپ، بەلگىلەنگەن
مۇددەتتە قايتىپ كېلەلمىدى، قايسى ئېلىم-
نى ئوقۇغان، ھۇنىرى نېمە ئىدى، ۋاقىپ
بولۇشىڭىزنى سورايمەن، پەرمانىڭىزنى كۈ-
تۈمەن» دەپ ئىككى ئېلىك خەت يېزىپ،
ھامىلدارلىق بويى بىلەن شاھ ھوزۇرىغا كى-
رىپ، تازىم بىجا كەلتۈرۈپ، خەتنى سۇ-
نۇپتۇ. شاھ خەتنى ئېلىپ ئوقۇپ، بۇبى
رابىيەنى خاس خانىسىگە باشلاپ كىرىپ كې-
تىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كورگەن ئوردا ئەمىرلىرى
«قانچە كۈندىن بىرى ئەمرى شەپ
ئوردا سالامىغا ئىشتىراك قىلالمىدى.
بۈگۈن - ئەتە كوز يورۇشى تۇرغان بۇبى را-
بىيە خېنىمنىڭ خاس كېلىشىدە ئېھتىمال
سەۋەپ بار. شەۋكەتلىك شاھىمىزنىڭ ئېلى-
نىڭ ئامانلىقىغا بىرەر خەۋپ يۈزلەنگەن-
مىكىن؟...» دېيىشىپ پەرمان كۈتۈپ تۇرۇشۇپتۇ.

شاھ خاس خانىسىدا ھۇسەيىننىڭ نىكاھلى-

نىش ئالدىدا ئۆگەنگەن ئىلىم - ھۈنەرلىرى-
دىن بۇبىرا بىبىەنى خەۋەرلەندۈرۈپ، بىرىنچى
قېتىم تىزدىن ئىزلەش چارىسىنى ئويلىشىپتۇ.
ئەتىسى شاھ ئوردىغا زىلچا سېتىۋېلىش
توغرىسىدا شۇنداق دەپ پەرمان چۈشۈ -
رۈپتۇ :

«پەرمان

بۇگۈندىن ئېتىۋارەن ئوردىغا ھەرخىل
نۇسخىدىكى زىلچىلار سېتىپ ئېلىنىدۇ، بار-
لىق زىلچا ساتقۇچىلار ياكى ئالىسىدەز زىلچىسى
بارلار ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ كۆرسەتسۇن، زىلچا
يارىسا، دىگەن باھاسىغا ئېلىنىدۇ؛ يارىماي قال-
غاندىمۇ، شاھنىڭ ئەمرى-پەرمانىنى ئىجرا
قىلغانلىغى يۈزىسىدىن كېلىش - كېتىش
ھەققى بېرىلىدۇ، زىلچا سېتىش ئۈچۈن ئور-
دىغا كىرگۈچىلەرگە زىيا پەت بېرىلىدۇ. يار-
غان زىلچىلارنىڭ پۇلى نەق بېرىلىدۇ، ئور-
دىنىڭ تەستىقىسىز بازاردا زىلچا ساتقۇچى-
لار، شاھنىڭ ئەمرى-پەرمانىغا خىلاپلىق قىل-
غۇچىلار، دەپ قارىلىپ، جازاغا مۇستەھەق
قىلىنىدۇ.»

بۇپەرمان ھەممەيەرگە يەتكۈزۈلۈپتۇ. زىل-
چا كورۇش ئۈچۈن ئايرىم ئۆي راسلىنىپتۇ.
خەزىنىچى، مېھمان كۈتكۈچىلەر ھەممىسى تەي-
يار بولۇشۇپتۇ. شاھنىڭ ئالدىدا بولسا
ۋەزىرى ئەئزەملەر، ئەمرى لەشكەرلەر، ئا-
لاقىدار قاراۋۇللار سەپراست بولۇشۇپ تۇ -
رۇپتۇ.

شاھنىڭ ئەمىر - پەرمانىدىن ۋاقىپ بول-
غان خالايىق ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ،
زىلچىلىرىنى قولتۇقلىرىغا قىسىشىپ ئوردىغا
قاراپ ئېقىشقا باشلاپتۇ.

ئەھۋالنى كورگەن كاۋاپچى كاۋاپنى شا-
گىرتلىرىغا تاشلاپ، ئۆيگە كىرىپ جابدۇ -
نۇپ، ھېلىقى زىلچىنى قولتۇغىغا قىسىپ

شاھ ئوردىسىغا يول ئاپتۇ. زىلچا تاللاش
خانىسىگە كىرىپ زىلچىنى ياپغان ئىكەن،
ئوردا كىشىلىرى زىلچىنىڭ گۈزەللىگىگە ھەي-
ران قېلىشىپتۇ. بۇبى رابىيە زىلچىنى كو-
رۈپلا ئەھۋالنى چۈشۈنۈپتۇ. "مانا مۇشۇنداق
رەڭدىكى، مۇشۇنداق نۇسخىدىكى گىلەم قان-
چە بولسا شۇنچىلىك ئالىمىز" دەپ، كاۋاپ -
چىنى زىيا پەتخانىغا باشلاپ قويۇپ، زىلچى-
نى ئېلىپ شاھنىڭ ھوزورىغا كىرىپتۇ. قال-
غانلار كاۋاپچى بىلەن سوھبەتلىشىپ تۇرۇپ-
تۇ. كاۋاپچى مەغرۇرلۇق بىلەن: "بۇنداق
زىلچىنى مېنىڭ خوتۇنۇم توقۇيدۇ. باھا -
سىغا كېلىشسەكلا، قانچە بولسا توقۇپ بېرىمىز"
دەپتۇ. كاۋاپچىنىڭ ئۆيىگە تىزدىن كىشى ئە-
ۋەتىپ قارىغىدەك بولسا، خوتۇنى بويىدىن
ئاجراپ ياتقان، زىلچا توگۈل ئىشتانىباغ
توقۇغۇچىلىك تىلەتى يوق. شۇنداق قىلىپ
باھالىشا - باھالىشا، كاۋاپچىنىڭ دىگى-
نىگە يەتكىچە بولغان ئارىلىقتا، شاھنىڭ پەر-
مانى بىلەن كاۋاپچىنىڭ دۈكىنى قورشاۋغا
ئېلىنىپ بوپتۇ ۋە زىندان ئىشگى پاچاقلى-
نىپ، ئەمرىشەپ ھۆسەيىن باشلىق بەندى
زىندانىلار ئازات قىلىنىپتۇ. كاۋاپچىنى
ھەددىدىن ئاشقان جىنايىتى ئۈچۈن شەھەر-
نى ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلىپ يۈرگەندە،
شائىرلارنىڭ پارىسى زەباندىكىلىرى:

"ھۈنەردار ھۈنەر ئەست،
بى ھۈنەر خار ئەست"

دىيىشسە، تۈركى زەباندىكىلىرى:
"تىكەندىكى باش چىقارسا مەملىكەت گۈلزارىدىن،
سىياسەت تىغى بىلەن باشنى ئۈز مەگىلىك كېرەك"
دىيىشكەن ئىكەن.

ئاخىرۇلئەمر، بىر ئىگىز دارىياستىلىپ، كا-
ۋاپچىنىڭ پۇلغا تويماس نەپسىگە ھېلىقى

AltunOq

رىلىچە باھاسىغا كېلىشكەن تىللانى ئېرىتىپ ئاغزىدىن قويۇپ، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

بۇبى رابىيە شاھنىڭ ئالدىغا زىلچىنى ئېلىپ كىرىپ، ئەمرى شەپ ھۆسەيىننىڭ سالامەت قېلىشىغا ۋە ئۇنىڭ بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە ئامال بولىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، يەڭگىش ئىپادىسى بىلىنگەچكە شاھقا ئۇزرە بايان قىلغان ئىكەن، ئاتىسى موللا سەيپىدىننىڭ ئالدىغا ئاسراپ ئېۋەتىلىپتۇ.

ئەمرى شەب ھۆسەيىن پاجىئەدىن قۇتۇلۇپ، ئۆز مەرتىۋىسىگە ئولتۇرغان كۈنى پىرىم ھەزرىتى موللام ئوپال سوسەر ئاغزى ئازىق مەھەللىسىدە موللا سەيپىدىن ئاكىنىڭ باغى ئىرەملىك ھويلىسىدا دۇنياغا كەلگەن ئىكەن.

موللا سەيپىدىن ئاكا سۆيۈنۈپ «شاھىمغا، نۇردىدەم ئەمرى شەب ھۆسەيىنگە ئۆزەم خوش خەۋەر يەتكۈزىمەن، ياخشى سائەتتە دۇنياغا كەلگەن نەۋرەمگە موللا، مۇنەججىم، ئەقىل ئىگىلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئات قويۇشنى ئىلتىجا قىلىمەن» دەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

شاھ قىرىق بۇلاق (ئوپال ئارت) تا ئوردا ئەمىرلىرى بىلەن سەيلىدە ئىكەن. موللا سەيپىدىننىڭ كەلگىنىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپتۇ. ھۆسەيىن باشلىق ئەمىرلەرمۇ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. موللا سەيپىدىن شاھنىڭ غەلىبىسىنى مەدھىيە بىلەن تەبرىكلەپتۇ ۋە خوش خەۋەرنى يەتكۈزۈپتۇ. شاھ خوجا سەيپىدىننىڭ مەدھىيىسىگە بارىكاللا ئوقۇپ، «بۈگۈندىن ئېتىۋارەن شەنىڭىز غوجا سەيپىدىن بۇزرۇك بولغاي، بۇبى رابىيە قىزىمىزنىڭ ئوغۇل پەرزەنت كۆرگىنىگە مۇبارەك بولغاي»، دەپتۇ. ھەممەيلەن خوجا سەيپىدىن بۇزرۇك بىلەن ئەمرى شەب ھۆسەيىننى تەبرىكلىشىپتۇ. شاھ يەنە پەرمان چۈشۈرۈپ، ئەمرى شەب ھۆسەيىنگە ئەمرى سۇلتان مەرتىۋىسىنى بېرىپتۇ ۋە مۇنەججىملەرگە قاراپ: «بىزنىڭ شان - شەۋكىتىمىزگە بىر ئوغۇلنىڭ دۇنياغا كۆز ئاچقانلىقى شەرەپتۇر. قېنى مۇنەججىم، ئۆلىمالىرىمىز ئىسمىم بەلگۈلەيلى»، دېگەن ئىكەن، ھەركىم ئۆز مۇتالىئەلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇپ، ئاخىرى، «م (مىم)- مەمنۇنىيەتلىك، ھ - ھەمدۇ سەنا (شۈكرى قىلىش)، م (مىم) - ماھارەتلىك، و(ۋاۋ)- ۋارسۇلئىلىم (ئىلىمنىڭ ۋارىسى)، د (دال) - ئىلىم - بىلىم بىلەن، ھۈنەر-ماھارەت بىلەن ماختانغۇچى، شوھرەت قازانغۇچى بولسا»، دېيىشىپتۇ. شۇنىدىن كېيىن، شاھ: «ئانداق بولسا، نەۋرىمىزنىڭ ئىسمى مەھمۇت (مەھمود) ئىبنى ھۆسەيىن بولغاي» دەپ دۇئاغا قول كۆتىرىپتۇ. ھەممەيلەن «قۇتلۇق، قۇتلۇق...» دەپ مۇبارەكلىشىپتۇ. ئاندىن كېيىن شاھ: «ھازىردىن باشلاپ ھەربىر ياشقا مىڭ خىل ئىلىم - ھۈنەر ئازلىق قىلىدۇ، ھاياتلىقتىن ماماتلىققىچە ھەر قانداق ئەر-ئايال ئىلىم - ھۈنەر ئۆگىنىپ، ئۆزىنى قەدىرلىسۇن. كىمكى ئىلىم - ھۈنەر ئەھلى بولۇشتا ئادەتلەنمەيدىكەن، سېلىقنىڭ كۆپ قىسمى شۇلاردىن ئېلىنسۇن، چۈنكى، مۇنداق كىشىلەر ئۆزىنى ئۆزى خار قىلغۇچىلاردۇر» دېگەن پەرمانىنى چۈشۈرۈپتۇ.

شۇنىدىن كېيىن، رەئىيە مۇشۇ پەرمان ئاستىدا ئىش قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەت ئاۋات، رەئىيە خۇشال - خۇرام دەۋر سۈرگەن ئىكەن.

مەھمۇت كىچىكىدە ئائىلىدە تەربىيە ئالغان ئىكەن، ئۇ كىچىكىدىن ئۆزىنىڭ بىلىملىك ۋە زىرەكلىكى بىلەن تونۇلغان ئىكەن، مەرىپەتلىك ئايال بولغان ئانىسى بۇبى رابىيە ۋە ئىلىم - ھۈنەرنىڭ قەدرىگە يەتكەن ئاتى-

سى ھۆسەيىن ئۇنى كىچىكىدىن ئىلىمگە ھەـ
ۋەسكار قىلىپ تەربىيىلىگەن . كېيىن چوڭ ـ
راق بولغىنىدا، قەشقەرگە كېلىپ دەۋرىنىڭ ئاـ
تاغلىق مەلۇماتلىرىدىن تەلىم ئالغان. ئۇنىـ
دىن كېيىن، ئۆز ئىلمىنى يەنىمۇ تولۇقـلاش
يۈزىسىدىن مۇق يولى ئارقىلىق غەرپ دو ـ
لەتلىرىگە ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن چىـ
قىپ كېتىپ ، باغداتتا ئۇزاق تۇرۇپ قالغان
ئىكەن. بۇ يەرلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان ،
مۇدەررىس بولغان ۋە نۇرغۇن كىتاپلار تەسـ
نىپ قىلغان ئىكەن.

مەھمۇت كەتكەندىن كېيىن ئانىسى رابىيە
ئـۇزاق كۈتۈپتۇ ، بالىسى كەلمەپتۇ. ئاخىرى
«قېرىغىنىمدا بولسىمۇ، كوز نۇرۇم ـ بالامنىـى
ئىزلەپ تاپاي ، ئۇنى كورۇپ ئولەي، ئاھ ـ
بالام نەدىسەن» دەپ، مۇق يولىغا قاراپ مەغـ
رىپكە ئىزلەپ، ھەرقەدەمدە ئىككى رەكئەت ناـ
ماز ئوقۇپ مېڭىپتۇ ، بەدەنلىرى يېرىلىپتۇ ،
تىزلىرى يېغىر بوپتۇ. ئاخىرى، ئورە يۇرەلـ
مەي، ئومۇلەپ مېڭىپتۇ . بىچارە بۇبى رابىـ
يىگە بالىسىنى كورۇش نىسىـپ بولـماپتۇ .
مۇق يولىدا «بالام» دەپ كېـتىۋېتىپ جـان
ئۈزۈپتۇ①.

ئارىدىن بىر قانچە يىللار ئوتۇپتۇ. ئاخىـ
رى، ئوپالدىن باغداتقا ھەزرىتى موللامنىڭ
دېرىگىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر سودا كارۋىـنى
مېڭىپتۇ. كارۋان بېشى باغداتتا بىر مەزگىل
تۇرۇپ قايتىشىدا ھەزرىتى مولـلامنى بـىللە
ئېلىپ قايتىپتۇ.

پىرىمىز ھەزرىتى موللام دەۋتىدىن② ئو ـ
تۇپ، گەز دەرياسىنى بويلاپ، قىرىق كىچىكتىن
ئوتۇپ، ئۇلۇغ ئارتداۋىنىغا يېتىپ كەلگەندە،
يۇرتداشلىرى ئۇنى داۋاندىن يۇدۇپ ئوتكۇـ
زۇپ كـىندىك قېنىـى توكۇلگـەن ئوپالغـا
سـاق ـ سـالامـەت ئـەكـىلـىپ قـويغـان
ئىكەن③

ھەزرىـتى موللامنى ئېلىپ كەلگـەن كارـ
ۋان بېشى ئوپالدىن كېتىدىغان چاغدا ئاياـ
لى ھامىلدار قالغان ئىكـەن. ئۇ كەتكەندىن
كېيىن، بۇ ئايال تۇغۇتتىن كـېيـىن ۋاپات
بولىدىكەن. تۇغۇلغان قىزچوڭ بولۇپ يېتىـ
شىدىكەن، كېيىن بىر ـ ئىككـى ياتلىق بوـ
لۇپ ئەردىن بەختسىز بولۇپ، يىتىمچىلىك
بېسىپ تۇل ئولتۇرىدىكەن. شۇ چاغدا كېلىپ
قالغان كارۋان بېشى بۇ ئايالغا نىكاھلىنىش
نىيىتىگە كېلىپ، ئۇيا قتىن ـ بۇيا قتىن سۇـ
رۇشتۇرۇپ كورسە، ئوزىنىڭ قـىزى چىقىپ
قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن"خۇدانىڭ ئالدىدا گۇـ
ناھكار بولۇشقا ئازلا قاپتىمەن" دەپ توبەـ
ئىستىغپار كەلتۇرۇپ، ھەزرىتـى موللامدىـن
قانداق قىلىشنى سورىغاندا، ھـەزرىتى مولـ
لام: "ھىلىمۇ خۇداسا قلاپتۇ. گۇناھقا پۇتۇلۇشـ
كە ئـازلا قـاپـسىز ، شـۇنداق بولسـىمۇ،
بىرقانچە توپ ئۈژمە دەرىخى تىكىپ ئوستۇـ
رۇپ قويۇڭ،، دەپتىكەن. مۇشۇ ئۈژمىلىك كوـ
چىدىكى ئۈژمىلەرنى شۇ سودىگەر بىنا قىلـ
غان ئىكەن. شۇندىن بېرى بـۇ جـاي "ئۈژـ
مىلىك كوچا» دېيىلىدىكەن.

ھەزرىتى موللام يېنىپ كەلگەنـدىن كېـ
يىن مۇشۇ مارجان بۇلاق بېشـىدىكى دەرسـ

① بۇبى رابىيەنىڭ مازىرى ھازىر ئوپالنىڭ پاـ
مىرغا ماڭىدىغان چوڭ يول بويىدىكى «زىكچى مە ـ
ھەللىسى» دىگەن يەردە.

② دەۋەت بۇ ئون توپ سوگەت بار بىر مـۇھـىم
بەندىگان.

③ ھازىرقى ئوپالنىڭ شائاشوق قورول مەھەللىسىدە ئەينى زاـ
ماندا قاراۋۇل بولۇپ، ئوتكەن كىشىلەرنىڭ ئەۋلادى بولغاچ، ھاـ
زىرمۇ شۇ مەھەللىدىكىلەر قورول لەقىمى بىلەن ئاتىلىدۇ.
بۇندىن 20نەچچە يىل بۇرۇن 90 يېشىـدا ۋاپات بولغان
ئىسمائىل قورول ماڭا ‹‹ھەزرىتى موللام دەۋتىـدىن قايـ
تىپ ئۇلۇغ ئارتقا كەلگەندە، بىزنىڭ ئەۋلادىمىز داۋاندىن
يۇدۇپ ئوتكۇزۇپ، ئوپالغا ئېلىپ كەلگـەن، بىزنىڭ ئەۋـ
لادىمىز ھەزرىتى موللامنىڭ دۇئاسىغا يولۇققان›› دەپ بەرگەن.

خانىدا دەرس ئوتتۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىككى شاگىرتى بار ئىكەن، بىرسى، ئىمام مالىك ئەژدەر، بىرسى، ئىمام مالىك ئەسقەر. ئىمام مالىك ئەژدەرنىڭ ئەسلى ئىسمى ئىمام مالىك ئەكبەر ئىكەن. بىر كۈنى بۇ ئاكا - ئۇكا ئىككۈيلەن كېچىسى سىرتقا چىقىپ كىلىۋاتسا، بىر دىخان يىگىت يېرىم كېچىدە قوش ھايداۋاتقان، يىگىتنىڭ ئانىسى ئارقىسىدىن يىغلاپ ئەگىشىپ يۈرگەن. بۇنى كۆرگەن ئىمام ئەكبەر "نىمىشكە يىغلايسىز"، دەپ سورىسا، ئەھۋال مۇنداق ئىكەن: شۇ ئەتراپتا بىر ئەژدىھار بولۇپ، ھەر يىلى دىخانلارنىڭ بىرىدىن بالىسىنى يەيدىكەن، بولمىسا خەلققە بالايى ئاپەت ياغدۇرىدىكەن. شۇ كۈننىڭ ئەتىسى ئۇ يىگىتنى يىيىش نۆۋىتى كېلىپ قاپتۇ. شۇڭا يىگىت ئۆلۈش ئالدىدا ئالدىراپ ئانىسىغا يەرنى تېرىپ بېرىپ كىتىش ئۈچۈن كېچىلەپ قوش ھايداۋاتقان. ئانىسى بولسا، بالىسىغا چىدىماي، ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يىغلاۋاتقان ئىكەن. ئىمام ئەكبەر ئەژدىھارنى ئۆلتۈرۈشكە جەزىم قىپتۇ ۋە ھەزرىتى موللامدىن ئىجازەت سوراپتۇ. ھەزرىتى موللام ئىمام ئەكبەرنىڭ بارماسلىقىنى، ئەژدىھارنى ئۆلتۈرۈشكە ئۆزى بېرىشنى قارار قىلىپ، ئىككى قىلىچنى ئېلىپ چىقىپتۇ. ئىمام ئەكبەر ھەزرىتى موللامنىڭ پۇتىغا ئېسىلىپ، "مەن باراي" دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. ھەزرىتى موللام ئاخىرى ئائىلاج ئىمام ئەكبەرگە ئەژدىھارنى ئۆلتۈرۈشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. ئىمام مالىك ئەكبەر كۆك ئىنەكنىڭ سۈتىنى ئىچىۋېلىپ، بىلىگە ئىككى قىلىچنى ئىككى يانغا كىرىپ چىڭ تېڭىپ، ئەژدىھارنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. ئەژدىھار دەم تارتىشى بىلەنلا ئىمام ئەكبەر ئۇنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، ئۇنى ئىككىگە بولۇپ تاشلاپتۇ.

لېكىن. ئىچكەن سۈتىگە سۇ ئارىلاشقان بولغاچقا، زەھەر قايتماي، ئۆلۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەزرىتى موللام بۇ پىداكار شاگىرتىنى ئۇلۇغلاپ ئۆزىتىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا "ئىمام مالىك ئەژدەر" دەپ نام بېرىپتۇ.

ھەزرىتى موللام باغداتتىن قايتقاندىن كېيىن، ئوپالدا سەككىز يىل مۇدەرىسلىك قىپتۇ ۋە نۇرغۇن تالىپلارنى يېتىشتۈرۈپتۇ. ھەزرىتى موللام ھەر يىلى نورۇز ئېيىدا ئۆز تالىپلىرى بىلەن سوسەر ئاغزىدىكى بۇلاققا چىقىپ، نورۇزلۇق يېزىشىپ، سەيلە قىلىشىدىكەن (شۇڭا بۇ بۇلاق كېيىن "نورۇزبۇلاق" دەپ ئاتىلىپ كەتكەن).

موللام ئۆز ئۇستازىدىن "مەن قەيەردە دەپىن قىلىنىمەن" دەپ سورىغاندا، ئۇستازى "سەن مۇشۇ ھاساڭنى قەيەرگە سانجىساڭ شۇ ھاساڭ كۆكلىگەن يەردە دەپىن قىلىنىسەن" دەپتىكەن. ھەزرىتى موللام ھاسىسىنى مۇشۇ مارجان بۇلاقنىڭ يېنىغا سانجىغان ئىكەن، قايرىلىپ كېلىپ قارىسا، ھاسا كۆكلەپ كېتىپتۇ. موللام ھەيران بولۇپ، "ھاي، ھاي كۆكلەپ كېتىپسەنغۇ!" دىگەن ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن بۇ تىرەك "ھاي-ھاي تېرەك" دەپ ئاتىلىپ قاپتۇ (بۇ تېرەك تا ھازىرغىچە شۇ بۇلاق بېشىدا كۆكلەپ تۇرماقتا).

موللام 97 يېشىدا دۇنيادىن ئۆتكەن ۋە مۇشۇ "ھاي - ھاي تېرەك" نىڭ ئۇدۇلىغا قويۇلغان ئىكەن.

دادام سوراقلارغا جاۋاپ بېرىپ كېلىپ: بىزنىڭ "ھەزرىتى موللام" دەپ سۆيۈپ ئاتىلىشىمىز بۇ زات ئىلىمگە ھوددىگار پىرىمىزدۇر، ئۇ ئەنە شۇنداق زاماندا دۇنياغا كەلگەن، كېيىن ئىلىم - ھۈنەردە تەڭداشسىز بولغانلىقى ئۈچۈن مەۋلانايى شەمسىدىن مەھمۇدىيە ئىبىن ھۈسەيىن دەپ ئاتالغان، - دىدى.

گۈمبەزنىڭ ئىچى يورۇشقا باشلىدى، ئۇستازلار بىلەن تالىپلار خەتمە قۇرئان قىلىشىپ، يىغا - زارە بىلەن تەلەپ ۋە تەۋەججۇھلار قىلىپ، يان تەرەپتىكى مەسجىددە ناماز بامداتنى ئوقۇدۇق ۋە مەقبەرە سۇپىسىغا قويۇلغان كىتاپلار دوۋىسى ① ئىچىدىن ھەر قايسىمىز ئۆزىمىز خالىغان كىتاپلىرىمىزنى ئېلىپ كورۇشتۇق.

ئاندىن كېيىن دادام بەزى ئەھۋاللارنى تونۇشتۇرغىلى تۇردى: مانا بۇ تاغ «ھەزرىتى موللام تېغى» دەپ ئاتىلىدۇ، ھەزرىتى موللام دۇلدۇلىنى مۇشۇ يەردە قويۇپ، ئۇي تەرەپكە قاراپ غەزەللەر يازغان ئىكەن. بىر كۈنى سەھەرلىكى بىر ساھىپ جامال قىز موللامنىڭ ئالدىغا تۇيۇقسىز چىقىپ قاپتۇ-دە، ئۇيۇلۇپ، يۈزىنى تۇتقانچە كېتىپ قاپتۇ. موللام "ئۇيدا چولپان كوردۇم" دىگەن ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ مەھەللىنىڭ ئىسمىمۇ "ئۇي چولپان" بولۇپ قاپتۇ.②

— ئەنە، ئاۋۇ ئاغامچا سورەتكەندەك كورۇنگەن سۇلتانباغ دارىسى، بۇ جايدا قەدىمى سۇلتانلار باغى ئىرەملىرى بولغان ئىكەن، خادا تاش، قايچى يول، باداڭ باستى دىگەن ناملار ئەينى ۋاقىتتا سۇلتانباغ دارىسىنىڭ سۈيىنى ياقىلاشتا قىلىنغان تۇغانلار. ئەنە ئاۋۇ قىزىل مەسجىد ئاتامنىڭ تېغى. ئىبادەتخانا خارابىسى تەۋەررۇك قىلىنىدىغان تۇز بۇلاق شۇ يەردە. شاھى ئىھرامنىڭ شەھەرلىرى شۇ ئەتراپلاردا بولغان ئىكەن. ئەنە قاراڭلار، چىمگەن، بورەتوقاي يايلاقلىرى، مۇق يولى شۇ يەردە.

— مانا قاراڭلار، بوك - باراخسان ئورمان دوڭ تۇۋىدىكى تەكيەمەھەللىسى. ئۇۋۋا قىتتا ئەتراپتىن كەلگەن شاھزادىلەر، ئەلچىلەر سايياھەتچىلەر، خارىجى مېھمانلار مۇشۇ يەردە قونىدىكەن، ئەسلى ئىسمى "تەكيەخانە" بولىسىمۇ، كېيىن ئۆزگۈرۈپ "تەكيە مەھەللە" بولۇپ كەتكەن.

— ئەنە قاراڭلار سوسەر ئاغزى ئازىق كەنتىنىڭ توپىسىدىكى مەقبەرە، بۇ، ھەزرىتى موللامنىڭ چوڭ دادىسى خوجا سەيپىدىن بۇزرۇكۋارنىڭ مەقبەرىسى. ③

— ئەنە ئىمام مالىك ئەژدەر، ئىمام مالىك ئەسقەرلەرنىڭ مازىرى. ئەنە نورۇز بۇلاق!-دەپ دادام جايلارنى بىر-بىردىن كورسەتتى. بىز نورۇز بۇلاققا چۈشۈپ ئۇنىڭ سۈيىدىن ئىچىشتۇق.

تالىپلار ئۆز ئارا تەربىيەت(بىرسى ئېيتقان بېيىتنىڭ ئاخىرقى ھەرپىدىن باشلاپ يەنە بىرسى بېيىت ئېيتىش) ئېيتىشتۇق. شۇندىن كېيىن، ھەر قايسى تالىپلارغا ئۇنۋانلار بېرىلدى.

بىزنىڭ «ھەزرىتى موللام»غا بولغان بىر كۈنلۈك سەيلە پائالىيىتىمىز شۇنىڭ بىلەن تاماملاندى.

① ھەر تەرەپتىن كەلگەن ئولىمالار ھەزرىتى موللامنى زىيارەت قىلىشقا كەلگەندە، دۇئا - تەكبىر قىلىپ، قايتىشىدا ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ۋە ياخشى كورگەن كىتاپلىرىنى مازارغا تەقدىم قىلىش بىر ئادەتكە ئايلانغان.

② بۇ مەھەللە ھازىرمۇ شۇنداق ئاتىلىدۇ.

③ ھەزرىتى موللامنىڭ ئەجداتلىرىنىڭ مازارلىرى، بۇ يەردە ئۇ ۋەمەن «بۇزرۇكۋارلىرىم» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئوپال رايونىدىكى پەشقەدەملەرنىڭ « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە ئېيتقانلىرى

(1982 ـ يىلى، 12ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ، ئوپال ھەزرىتى موللام مازىرى)

I

باۋۇدۇن قارىنىڭ « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە ئېيتقانلىرى

«ھەزرىتى موللام» دىگەن سۆز ، بۇ مازاردا ياتقۇچىنىڭ لەقىمى . ئەسلى ـ ھەزرىتى مەۋلانا شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبنى ھەسنىيە دىيىلىدۇ . بۇنى بىزگە تۇردى ھاجىم دىگەن (بوۋىسى ـ م) دەپ بەرگەن . " مەۋلانا " دىگەن سۆز ئۆزىنىڭ ئالىملىقىغا قارىتىلغان ، " شەمسىددىن " دىگىنى " دىنىنىڭ قوياشى" دىگەن سۆز ، " مەھمۇدىيە" دىگىنى ئۆزىنىڭ ئېتى ۋە ئەخلاقلىقلىقىغا قارىتىلغان .

ھەزرىتى موللام ئەسلىدە «ئازۇق» كەنتىدىن بولۇپ ، ئىران ، ئىراق تەرەپلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان . ئەرەپ ، پارس ، تۈركى ، روم قاتارلىق 8 ـ 9 تىلنى بىلىدىكەن . ئەڭ ئاخىرىدا مەن يۇرتۇمغا بىرىپ كەلسەم ، دەپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئاشۇ مەدرىسىدە (مازارنىڭ يېنىدىكى مەدرىسىدە) مۇدەررىس بولغان . مەدرىسىنىڭ ئېتىنى بىلمەيدىكەنمەن . بۇ يەرگە ھەممە ئىلىمنى شۇ كىشى تارقاتقان ، باشقا جايلارغا بېرىپ، شۇ كىشى (ھەزرىتى موللامنى دىمەكچى) ئەسەر قالدۇرغان . ئۇ كىشى كەلگەندىن كېيىن ھەر پەيشەنبە كۈنى نورۇز بۇلاق (ھەزرىتى موللام مازىرىغا ئۇدۇل ھىساپلىغاندا 300 مېتىرچە جەنۇپتا ، ئازىق كەنتىدىن 400 ـ 500 مېتىرچە غەرپتىكى بىر بۇلاق) دىگەن يەردە بۇلاقتا نورۇزلۇق نەزمە يېزىپ تاشلىشىپ، تالىپلىرى بىلەن سەيلە قىلىشىدىكەن . چەتتىن قايتىپ كېلىپ 8 يىلدىن كېيىن،97 يېشىدا ۋاپات بولغان ئىكەن. ھىجىرى ھىساۋىدا بۇنىڭغا ھازىر 1150 يىل بولغاندۇ؟

ھەزرىتى موللامنىڭ تەلەبىلىرىنىڭ بىرى، ئىمام مالىك ئەكبەر، بۇ كىشى ئەژدەرھانى ئۆلتۈرگەنلىگى ئۈچۈن ئىمام مالىك ئەژدەرمۇ دىيىلىدىكەن. يەنە بىرى، ئىمام مالىك ئەسقەر ـ بۇ ئىككى ئىمامنىڭ مازىرى بىر جايدا بولۇپ، ئىماملىرىم مازىرى دىيىلىدۇ. غوجا سەيپىددىن بۇزرۇكۋار، بۇ كىشىنىڭ مازىرى سوسەر ئېغىزىنىڭ جەنۇبى دۆقمۇشىدا ، ئازىق كەنتىنىڭ غەربىدە.

ھۆسەيىن بىلىم بىلەن شۇغۇللانغان كىشى ئىكەن ، ئۇلۇغلىغىدىن ھەزرەت دىيىلىدىكەن .

بۇ مازارنىڭ شەيخلىقى بىزگە ئاتا ـ بوۋىدىن مىراس قېلىپ كېلىۋاتقان شەيخلىق. ئارىلىقتا مەنسۇر دىگەن كىشى بالىسىنى شۇ تاڭغا ئوقۇشقا بەرگەچكە ، شەيخلىقنى بىر مەزگىل تارتىپ

ئالغان بولسىمۇ ، 1947 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى (مىنگونىڭ 36 ـ يىلى ، ھىجرىيە 1366 ـ يىلى) قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخنىڭ ئەرزىسىگە بىنائەن، ئوپال مەھكىمەئى شەرـ ئىيە تەرىپىدىن قايتىدىن قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخقە گۇۋانامە بىلەن قايتۇرۇپ بەرگەن (بۇ گۇۋانامە بەك تىتىلىپ كەتكەن ، ئوپال مەھكىمە شەرئىيىنىڭ تامغىسى بار ـ بىز كوردۇق) .

مازارنىڭ تەزكىرىسى بار ئىدى . 1956 ـ يىلى ھازىرقى توققۇزاق كونىشەر ناھىيە مەـ دىنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى ئىسمايىل ئىبراھىم (ئوپاللىق) مەھەممەت چوڭ سادىگەن كىشىدىن يۇـ سۇپ بەگ مۇخلىسقا ئېلىپ بەرگەن . مەن بۇ مازاردا خەت يېزىلغان تاش كورمۇدۇم ، مازارـ نىڭ شىمالىدىكى غارنىڭ ئاغزىدا بۇتخانا بار ئىدى.

II

ئوسمان قارى شەيخنىڭ« ھەزرىتى موللام» ھەققىدە ئېيتقانلىرى

دادام قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخ "بۇ مازارنىڭ ئىسمى مەھمۇدىيە ئىبنىھۇسەيىن دىگەن كىشى، بىز شۇلارنىڭ ئۇرۇغلىرى"، دىگەن ئىدى . ھەزرىتى موللامنىڭ دەرس ئېيتقان يېرى دەپ بۇلاق بېشىنى (نوروز بۇلاقنى دىمەكچى) كورسەتكەن. بۇ كىشى توت ئەتراپقا ئىلىمتارـ قاتقان ئىكەن . بۇ كىشى ئۇستازىدىن مەن قەيەردە ۋاپات بولىمەن ۋە دەپنە قىلىنىمەن دەـ گەندە ، سەن ھاساڭنى قەيەرگە سانجىپ قويساڭ ، شۇ يەردە ھاساڭ كوكلىسە شۇ يەر سېنىڭ ياتىدىغان جايىڭ بولىدۇ، دىگەن ئىكەن.ھەزرىتى موللام مۇشۇ يەرگە ھاسىسىنى سانجىغاندا ، ئايلىنىپ كېلىپ قارىسا ، ھاسىسى كوكلەپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن " ھاي ـ ھاي " دىگەن ئىـ كەن ، شۇ كوكلىگەن تېرەك " ھاي ـ ھاي تېرەك" بولۇپ قالغان (ھەزرىتى موللام مازىرىـ نىڭ ئالدىدىكى بۇلاقنىڭ تۇۋىدىلا ناھايىتى چوڭ بىر تېرەك بار ، بۇ تېرەكنى ھازىر "هاي۔ هاي تېرەك دىيىشىدۇ) . ھەزرىتى موللام قايتىپ كەلگەندە، يۇسۇپ قادىرخان پاشايىم بار ئىـ كەن، بۇ مازارنى ئاستانەم ھەم دەيدۇ . ئوز ۋاقتىدا مازار ئالدىدىن ئاتلىق ئوتەلمەيدىكەن. دادامنىڭ ئېيتىشىچە مازارغا بىرمىڭ200 يىل بولدى. بۇ يەر ئىلىمگەھوددىگەرىيەر. ئۇژمەپىش ـ قاندىن تارتىپ بۇ يەردە سەيلە قىلىشىدۇ . شەمسىدىن دىگىنى ـ لەقىمى، دىنىنىڭ نۇرى دىگىنى.

III

مەھەممەت رېھىم شەيخنىڭ « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە ئېيتقانلىرى

بۇلارنىڭ (يەنى باۋۇدۇن قارى بىلەن ئوسمان قارىنىڭ) ئېيتقانلىرى توغرا ، مەن 60 ياشقا كەلدىم . مەنسۇر شەيخ (مەن تۇغۇلۇشتىن 8 ـ 10 يىل ئىلگىرى) بالىسىنى شوتاڭـ

غا بەرگەچكە شەيخلىقنى سىرتتىن كېلىپ ئېلىۋالغان . ئەسلىدە ئەۋلادى ۋەقف (يەنى، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭمازىرىغا بالىلىرى شەيخ بولۇپ قارايدىغان ۋەقپى تۈزۈمى ئىدى. ئۇ چاغدا ئوپالدا 7 ئويلۇك كىشى بار ئىكەن (؟)

دادام: شەمسىددىن دىگەنئۇنىڭ لەقىمى دەپ كېلىپ، ئۆز ئىسمىنى (مازارنىڭ) مەھەمـمەت دىگەندەك قىلغان ئىدى . ئىران تەرەپتىن كەلگەن ئىكەن .

سۇلايمان قازى ھاجى مادوتەي زامانىدا شەيخلىقنى تالىشىپ يامۇلغا ئەرز قىلـغاندا ، دادام ئەسلىدىكى موھور خېتىنى ئېلىپ بارغان . بۇ خەتتىكى موھور شەكلىـدە ئىـدى . بۇ بىزنىڭ ئەۋلادىمىزنىڭ موھرى . مادوتەي شۇ خەتنى كورگەندىـن كېيىن ، شەيخلىقنـى يەنـلا دادامغا ئېلىپ بەرگەن . چۈنكى بىزدە نۇرغۇن ئەۋلادى ۋەقف بار ئىدى .

(«موللام بېغى » مەلىسىدە ئولتۇرۇشلۇق.)

IV

« ئازىق » يېزىسىدىن داۋۇت زۇمۇن (90 ياش) نىڭ ئېيتقانلىرى

مېنىڭ دادام 1952 ـ يىلى 110 ياشتا ۋاپات بولغان . بوۋامنىڭ ئىسمى كەنجە غوجىكام. مەلىنىڭ ئەسلى ئىسمى Izaķ kənti ئىكەن.كېيىنسوسەر ئاغزىدىن كەلگەن سۇ بېسىپ كېتىپ قۇم سالغانلىقتىن « قۇم باغ » قا ئۆزگەرگەن . بىز چوڭ بولغاندا « قۇم باغ » بولغان. بۇنى دادام دەپ بەرگەن . ھازىر سوسەر ئاغزى دىيىلىدۇ . بۇرۇن Izaķ darisi (ئازىـغ ئېقىنـى ـ دىمەكچى) دىيىلەتتى . نورۇز بۇلاقنىڭ ئىسمى بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق . بـۇرۇن بۇ چـوڭ كەنت ئـىدى . جامە مېچىت بار ئىدى . بۇ يەردىكى مازارلاردىن ھەزرىتى موللام بىلەن خـوجا سەييىدىن ھەممىدىن بۇرۇن ، ھەزرىتى پاشايىم ئۇندىن كېيىن دەپ ئاڭلىغان .

ھەزرىتى موللام ئالىم كىشىكەن . بىز ئاڭلىشىمىزدا بىر ئەژدەرھا بار ئىكـەن ، كۈنلـىگى بىر ئادەم يەيدىكەن، بىر تۇل خوتۇننىڭ بالىسىغا نوۋەت كەلگەندە موللام ماڭا كوك ئىنەكنىڭ سۈتىدىن ئەكىلىپ بەر ، مەنئەژدەرھانىئولتۇرىمەن دەپتۇ ، موللام بىلىگە قېلىچنـى باغـلاپ ، ئەژدەرھا دەم تارتقاندا ئىككىگە بولۇپ تاشلاپتۇ . ئامما ئىچكەن سۈتى ساپ سـۈت بولـماي ، سۇ قوشۇلغان ئىكەن . شۇڭا زەھەر قايتماي ئولۇپكەتكەن. دادام قوي كوزلۇك، چوڭ بەستلىك قاڭشارلىقئادەم ئـىـدى . مـوزدۇزلـۇق قـىلاتـتـى . بـۇ يـەردە 3 ئېـرىـق بـار ئـىـدى : قـاتـار تېـرەك، چـوڭ تېـرەك، لـەڭزە ئېرىغـى ـ مـەنـچـىـك ۋاقتىدا سېلىنغان بىڭپاك ئېرىغى .

V

توختى ئېلاجى (76 ياش، ھازىرقى ئوپالنىڭ ئىمامى) نىڭ « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە ئېيتقانلىرى

ھەزرىتى مولّلامنىڭ ئاپىسى بۇبى رابىيە بەسرى دېيىشىدۇ . بۇنى ئۇستازىم قۇناخۇن خەلپىتىم (52 - يىلى 75 ياشلاردا ۋاپات بولغان) دەپ بەرگەن . ئۇستازىم ئومەر دامولّلام " ھەزرىتى مولّلام شەيخ سەئىدىدەك تولغان ، يېتىشكەن موللا ئىدى . دۇنيانى ساياھەت قىلغان " دەپ بەرگەن . ھەزرىتى مولّلام بار ۋاقتىدا پاشالىق باغ بار ئىكەن ، ھازىر بۇ « سۇلتانباغ » دېيىلىدۇ . بۇ ئوپالنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ .

VI

« ھەزرىتى مولّلام » مازىرىنىڭ ئومۇمى كۆرۈنۈشى

« ھەزرىتى مولّلام » مازىرى ئوپالنىڭ غەربى شىمالى تەرىپىگە جايلاشقان . مازارنىڭ شىمالى يېنى قەدىمقى كىشىلەر ياشىغان تاغ باغرى بولۇپ ، ئۇنىڭدا كىشىلەر ياشىغان ئۆڭكۈرلەر ، دۆڭلەك كوزىغا كومۇلگەن ئۆلۈكلەرنىڭ قېزىلغان دۆڭلەك ئىزلىرى ، قەدىمىرەك بولغان ساپال قاچىلارنىڭ سۇنۇقلىرى ئۇچرايدۇ.

ھازىرقى مازارنىڭ تەخمىنەن 30 - 40 مېتىر شەرقى شىمالىدا - پەسرەكتە مەسجىد بار ، ھازىر بۇ مەسچىت ، مازار ۋە شۇ ئەتراپتىكى دەرەخلەرگە ئوسمان قارى قارايدۇ . مازاردىن تەخمىنەن 30 مېتىرچە جەنۇپتا بىر كونا مەدرىسىنىڭ ئىزى بار . ئېيتىشلىرىچە ، بۇ مەدرىسە تاملىرى مۇندىن 20 - 30 يىل بۇرۇن خېلى دەرىجىدە ساق ئىكەن ، ھازىر ئۆرۈلۈپ ، پەقەت ئىزناسلا قاپتۇ ، مەدرىسىنىڭ ئىچىگە بولسا ، كېيىن ئۆلۈكلەر قويۇلۇپ كېتىپتۇ .

سوسەر ئاغزىغا كىرگەندىن كېيىن ئوڭ تەرەپنى بېسىپ 400 مېتىرچە ماڭغاندا نورۇز بۇلاققا كېلىدۇ . نورۇز بۇلاقنىڭ شەرقى جەنۇبى ، يەنى سوسەر ئاغزىنىڭ جەنۇبى ئىچ تەرىپى بۇرۇن "azik tikən darisi" ئازىق تىكەن ئېقىنى دېيىلەتتى ، ھازىر "ak tekən darisi" دېيىلىدۇ. ئازىق تىكەن ~ ئاق تىكەن ، ئۇششاق ، قىپقىزىل مېۋىسى بولىدۇ . ئۇنى ئېيىق يېسە كېرەك .

سوسەر ئاغزىنىڭ غەربى تەرەپ بېشى بوستان تېرەك . سوسەر ئاغزىنىڭ جەنۇپ تەرەپ دۆڭىدە خوجا سەييىدىن بۇزرۇكۋارنىڭ مازىرى . (مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئەجداتلىرىنىڭ مازار-

لىرى ـ " بۇزرۇكۋار " دېيىلىدىكەن) ، سوسەر ئاغزىنىڭ شىمالى تەرىپىدوگدە ھەزرىتى پاشا-يىم مازىرى ، بۇنى ھەزرىتى موللامدىن بۇرۇن دېيىشىدۇ .

ئازىق كەنتىنىڭ ئورنى ھازىرقى سۇيۇزىدىن ئىگىز ، سوسەر ئاغزىغا جايلاشقان، سۇيىمۇ بەك ئاز .

VII

ئوپالدىكى « ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ رېمونت قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى خاتىرىلەر

1 . جەسەت قويۇلغان بولمىنىڭ شەرق تەرەپ پەنجىرىسىنىڭ ئىچىنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە ئىككى پارچە تاختىغا قاراسىيا بىلەن پارسى ئۇسقىدا بىر تەرەپتە پارىسچە تىل بىلەن يىل ۋە بىر تەرەپتە رېمونتىغا مەدەت قىلغۇچىلار نەزم ئۇسۇلىدا خاتىرىلەنگەن . تاختايىنىڭ بىر پار-چىسى دۇم قويۇپ قويۇلغان . دۇم قويۇلغان تاختايدىكى خەتلەرنى دەرھال ئوقۇماق تەس بولدى . ئوڭ تەرەپتىكى پارىسچە يىل خاتىرىسى مۇنداق :

«سالى شىرەست ھازارۇ دوسەت چىھلى پەنجەست،
بۇد تەئمىرى مازارۇ مەدىدى سىددىقەست،»

تەرجىمىسى :

يولۋاس يىلى ـــ 1245 (ھىجرى)
مازارنى رېمونت قىلىشقا كۈچ چىقارغۇچى كىشى سىدۇق دۇر.

سول تەرەپتىكى ئىككى پارچە تاختىنىڭ ئوڭ قويۇلغىنىدا :

«شاھى سىددىق بەك، ئەلىم بەك بىر ـ بىرىگە يار بولۇپ،
قىلدى بۇزرۇكۋارى ئالىنى بىنا.»

2 . مازارنىڭ شەرققە قارىغان ئىشىگىنىڭسىرت تەرەپتىكى بېشىغا :

«كى بىرمىڭ ئۈچيۈز ئونبەشتە قىلدى بۇ ئىمارەتنى،
نامازۇ ـ رۇزە ئەيلەپ قىلسا ھەركىمكى تىلاۋەتنى»

دەپ يېزىلغان .

دېمەك ، بۇ 2 ـ قېتىملىق رېمونت بولۇپ ، يوقۇرقىدىن 70 يىل كېيىن قىلىنغان .

VIII

باۋۇدۇن قارىنىڭ ئاغزاكى مەلۇماتى بويىچە «ھەزرىتى موللام» مازارى شەيخلىرىنىڭ ئىسخەمىسى

موللا زوھورىدىدىن شەيخ

↓

ئابدۇكىرىم شەيخ

↓

ئابدۇراخمان شەيخ

↓

موللا نىياز شەيخ

↓

مەھەممەت رېھىم شەيخ

↓

① 1 تۇردى ھاجىم شەيخ
↓
1 ③ ئابدۇرېشىت ئاخۇن — 2 مامۇتخان
1 - تەۋەككۇل
2 - باۋۇدۇن قارى (ھازىر 75 ياش) ☆

2 موللانىياز ھاجىم شەيخ
↓
مەھەممەت رېھىم شەيخ ☆ (ھازىر 60 ياش)

3 قادىر ئاخۇن

⑤ 4 قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخ
↓
1 بەيزۇللا قارى
2 ھىدايىتۇللا
3 رەخمان ئاخۇن
4 قۇدرەت ئاخۇن
5 ئوسمان قارى (ھازىر 80 ياشتا) ☆

5 قايىم ھاجىم

6 سەيدۇللا ھاجىم

① تۇردى ھاجىم ئولۇما كىشى بولغان. قارا خانىلار تەزكىرىسىنى يازغان ئىكەن. ۋاپاتىغا 60 يىل بولغان، 130 ياشتا ۋاپات بولغان.

② 1947 (مىنگو 36- يىلى) يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، ئوپال مەھكىمىنى شەرئىيە تەرىپىدىن ئارىلىقتا تارتىلىپ كەتكەن شەيخلىقى قۇددۇس ھاجىمنىڭ ئەرزىسىگە بىنائەن قايتىدىن گۇۋاھنامە بىلەن بەلگۈلەنگەن، (گۇۋاھنامىنى كوردۇق) بۇ كىشى 83 ياشتا ۋاپات بولغان. تەخمىنەن 40 يىل بولدى.

③ قۇددۇس قارى ھاجىم بىلەن بىللە شەيخ بولغان، (93 يېشىدا ۋاپات بولغان، ھازىر 47 يىل بولدى)

☆ بەلگىسى قويۇلغانلار: بىزگە ئاغزاكى ماتېرىيال بەرگۈچىلەر.

ئېپتىخارلىنارلىق زور ئىش

كېرىم قاسىم

(كونىشەھەر ناھىيە ئوپال رايون پارتكوم سېكرېتارى)

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسى، كونىشەھەر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قوللىشى ۋە يېقىندىن ماسلىشىشى بىلەن، يېقىنقى بىر نەچچە يىللاردىن بۇيان، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتى، ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدىن چىققان مەشھۇر ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى ھەققىدە «ھەزرىتى موللام» مازىرىنى نۇقتا قىلىپ، تەكرار - تەكشۈرۈش ۋە ئىزدىنىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرغان ئىدى.

پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيى ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇنىنىڭ تۈرتكىلىكىدە، قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسى بۇ يىل 6 - يانۋار كۈنى كونىشەھەر ناھىيىسىدە ئالاقىدار ئالىم - پىروفېسسورلار، تارىخچىلار، ھەر ساھەدىكى ئوقۇمۇشلۇق زاتلار ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرى قاتناشقان ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى. يىغىندا كۆپچىلىك ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ شانلىق ئەسەرى «دىۋان» دا ئۆز يۇرتى توغرىسىدا بەرگەن بايانلىرىغا يەنى: «ھەزرىتى موللام «شەيخلىرىنىڭ مازارىنىڭ ئىسمى «مەۋلانە شەمسىددىن مەھمۇت بىن ھۈسەيىن» دەپ بەرگەن مەلۇماتىغا؛ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىن، ئانىسى بۈبى رابىيە ھەققىدىكى ھەممىلا ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ئوخشاشلا چىقىدىغان تارىخىي ۋەقە - رىۋايەتلەرگە ئاساسەن، شۇنىڭدەك «مۇخ يولى»، «ئازىخ كەنتى»، «نورۇز بۇلاق»، «ماللام بېغى»، «تەكىياگاھ»، «سۇلتان باغ»، «ئوي چولپان»، «بورا بەسىرىم»، «قاراخان پادىشاھىم»، «بوزروكۋارلىرىم»، «ئىمام ئىلىرىم» قاتارلىق ئورۇن - جايلارنىڭ ناملىرىنىڭ ئىسپاتلىنىشىغا ئاساسەن، ئىلمىي تەھلىل ئېلىپ بارىدى ۋە ئاخىرىدا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ چەتئەللەردىكى پائالىيەتلىرىنى ئاياقلاشتۇرۇپ، ئۆز ۋەتىنىگە قايتىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ھازىرقى «ھەزرىتى موللام» دا ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، 97 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. نۇرغۇن دەلىل - ئىسپات ۋە قايىل قىلارلىق پاكىتلارغا ئاساسەن، ھازىرقى «ھەزرىتى ماللام» مازىرى — ئەمەلىيەتتە، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ قەۋرىسى دېگەن ئىلمىي يەكۈن چىقىرىلدى. بىز ئوپالدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇ دۇنياۋى خاراكتېرلىك يېڭى خەۋەردىن ئىنتايىن خۇشاللىق ھېس قىلىمىز.

بىزنىڭ ئوپال رايونىمىز پامىر تاغلىرىغا تۇتىشىپ كەتكەن بىر گۈزەل جاي، بۇ يەردە ئۇيغۇر، ئۆزبېك، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. بىز نۇرغۇن - نۇرغۇن يىللاردىن بۇيان ئەجداتىمىز مەھمۇت قەشقەرىنى تۈرلۈك سورۇنلاردا ياد ئېتىپ كەلدۇق، تەرىپلەپ كەلدۇق. ئەمـ

ما ئۇ چاغلاردا تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇ ھەققىدە ئىلمىي يەكۈن چىقىرىلىشىغا مۇمكىن بولمىغان ئىدى. پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، ئالىمنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى كۆپ قېتىملىق تەكشۈرۈش ۋە ئىزدىنىشلاردىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە مەھمۇت قەشقەرى بىلەن قەلبىمىز ئىكرانىدا قايتا قۇچاقلىشىپ كورۇشۇشكە، ئۇنىڭ قەۋرىسىگە يېنىشلاپ سويۇشكە مۇيەسسەر بولدۇق. مەشھۇر ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئانا يۇرتى، قەۋرىسى، ھاياتىنىڭ ئاخىرىدىكى پائالىيەتلىرى توغرىسىدا تارىخى چىنلىققا ۋە رىياللىققا ھۆرمەت قىلىنغان ئاساستا چىقىرىلغان بۇ ئىلمىي يەكۈن — جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ جۈملىدىن بىز ئوپال خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈردى. بۇ ئوپال خەلقىنىڭ سىياسى، مەدەنى ھاياتىدىكى ئىپتىخارلىق زور ئىش. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ بىر دۇنياۋى خاراكتېرلىك مۇھىم خىزمەتكە قىزغىن كۆڭۈل بۆلۈپ، مەدەت بەرگەن ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا، ئالىم ھەققىدىكى تەكشۈرۈش، ئىزدىنىشكە قاتناشقان ئىبراھىم مۇتئىي، مىر سۇلتان يولداشلارغا چوڭقۇر مىننەتدارلىغىمىزنى بىلدۈرىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان مەھمۇت قەشقەرى توغرىسىدىكى تەكشۈرۈش، ئىزدىنىش خىزمەتلىرىگە يېقىندىن ياردەملىشىپ، تۈرلۈك يىپ ئۇچلىرى بىلەن تەمىنلىگەن، بىراق، يەكۈننى ئاڭلاشقا ئۈلگۈرەلمەي قالغان مەرھۇم قاسىم رەھىمنىمۇ چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن ئەسلىمەي تۇرالمايمىز. « ئىلمىگە ھوددىگار پىرىم » مەھمۇت قەشقەرى بىلەن يۇرتداش، قان - قېرىنداش بولغانلىقىمىز بىزنىڭ چوڭ پەخرىمىز. بىز چوقۇم ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئىلىم - مەرىپەتكە ئومۇر بويى قان - تەر سىڭدۈرگەن ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا يەتكۈزۈپ، مىللىي مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشكە تېگىشلىك ھەسسىمىزنى قوشۇمىز.

ماقال - تەمسىللەر

△ بىلىم - بەخت بەلگۈسىدۇر.
△ بەلگۈ بولسا، يولدىن ئازماس، بىلىم بولسا، سوزدىن ئازماس.
△ تۈلكە ئۆز ئۆۋىسىغا قاراپ ھوۋلىسا، قوتۇر بولۇر.
△ قاغا غازنى دورىسا، پۇتى سۇنار.
△ ئېرىنچەككە بوسۇغىمۇ داۋان كورىنىدۇ.
△ ياشلىقتا تىرىشمىسا، قېرىغاندا خار بولۇر.
△ ئوي تۈتۈنسىز بولماس، يىگىت كەمچىلىكسىز بولماس.
△ ئىككى ئات تېپىشسە ئوتتۇرىدا قالغان تاي ئۆلىدۇ.
△ كوسەي ئۇزۇن بولسا، قول كويمەس.
△ ئۈي بولىدىغان كالا موزاي چېغىدىنلا بەلگۈلۈك.
△ ئەرسىرىگەن ئەرگە تېگەلمەس، ئالدىرىغان ئويگە يېتەلمەس.

— « تۈركى تىللار دىۋانى » دىن

يولداش ئابدۇللا زاكىرنىڭ « ھەزرىتى موللام » توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

ئوپالدا مېنىڭ ئابدۇراخمان مەھمۇت ئىسىملىك ئۇكەي چوڭ دادام بولۇپ (1939 - يىللىرى 90 نەچچە ياشتا ۋاپات بولغان). ئۇ 1934 - 1935 - يىللىرى ئەتراپىدا مېنى «ھەزرىتى موللام»مازارىغا ئېلىپ چىقىپ، قەۋرە ئالدىدىكى پېشايۋاندا ھەزرىتى موللام قەۋرىسىنى كورسۇتۇپ تۇرۇپ: " بىز مۇشۇ كىشىنىڭ ئەۋلادى، بۇ كىشىنىڭ ئىسمى " مەۋلانە شەمسىددىن مەھمۇت، بۇ ئىسمىنى مەن ئاتامدىن، ئاتام ئاتىسىدىن ئاڭلىغان ئىكەن. بىزنىڭ ئەجدادىمىزدىن باشلاپ شۇ ئىسمنى باللىرىغا يەتكۈزۈپ ئۇختۇرۇپ قويۇش ئادىتى بار. شۇبويىچە بۇنى مەن ساڭا ئۇختۇردۇم. ئېسىڭدە ساقلاپ، سەنمۇ چوڭ بولغاندا باللىرىڭغا ئۇختۇرارسەن " دىگەن ئىدى. " بىزنىڭ قالغان ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ مۇشۇ پېشايۋان ئالدىدا " دەپ بىر مۇنچە قەۋرىلەرنى كورسەتكەن ھەم بۇلاق ئالدىدىكى خارابىنى كورسۇتۇپ " مۇشۇ جاي مەۋلانە شەمسىددىن مەھمۇتنىڭ دەرس ئوتكەن مەدرىسىنىڭ ئورنى ئىكەن. ھازىر ۋەيران بولۇپ كېتىپتۇ، بۇنى بىلىپ قوي" دەپ ئېيتقان. مەن شۇۋاقىتتا 10 نەچچە ياشتا بولۇپ، دىنىي مەكتەپتە ئوقۇيتتىم. قەدىمدىن ئوپالدا "بۇ كىشى ئىلىمگە ھەۋەسكەر " دىگەن ئەقىدە داۋام قىلغانلىقى ئۈچۈن مەنمۇ شۇ ئىسمنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلاپ، نەچچە يۈز قېتىم تەكرارلاپ، چوڭ دادامنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە ھازىرغىچە ئېسىمدە ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. شۇڭا — « ھەزرىتى موللام » دەپ ئاتالغان بۇ قەۋرىسىنى مەۋلانە مەھمۇت قەشقىرىنىڭ قەۋرىسى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

ئوپالدىكى ھەزرىتى موللام مازىرى ھازىرغىچە « ھەزرىتى موللام » دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ قاچاندىن باشلاپ شۇنداق ئۆزگەرتىلىپ ئاتالغانلىقى مەلۇم ئەمەس. ئومومەن ھەزرىتى موللام سوزى - ھەزرىتى مەۋلانە سوزىنىڭ بۇزۇلغان ياكى ئاتاشقا ئوڭشا يلاشتۇرۇلغان بىرخىل شەكلى بولۇپ، " مەۋلانە " سوزى " موللام " بىلەن ئالماشقان بولسا كېرەك. شۇڭا بۇ چوقۇم مەۋلانە مەھمۇتنىڭ قەۋرىسىدۇر.

ئازاتلىققا قەدەر ھەززىتى موللام مەۋلانە مەھمۇت قەۋرىسى ئەتراپىدا ھەر يىلى بۇغداي سېرىقتال بولغان مەزگىلدىن باشلاپ، بۇغداي ئورىدىغان مەزگىلگىچە، يەنى ئۇژمە پىشقاندا بىر ئاي چامىسىدا ھەر ھەپتىنىڭ شەنبە كۈنلىگى بىر كۈن سەيلە بولاتتى. بۇ سەيلىگە ئوپالنىڭ چوڭ - كىچىك ئاھالىلىرى يىغىلغاندىن تاشقىرى، كونىشەر ناھىيىسىنىڭ تاشمىلىق، بۇلاقسۇ، توققۇزاق ۋەيېكسار ئەتراپلىرىدىن بۇغداي ئورىدىغانغا يېقىنلاشقان 7 - ئاي باشلىرىدا بىر نەچچە مىڭ ئادەم توپلىناتتى. دىمەك، ھەزرىتى موللام مازىرى قەدىمدىن ئوپالدا چوڭ سەيلىگاھ بولۇپ كەلگەن، بۇنى ئوپالدىكى 30 ياشتىن يۇقۇرى ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

قەشقەر ۋىلايەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىۋىدىن: ئابدۇللا زاكىر

«ھەزرىتى موللام» ھەققىدە ئاڭلىغان، كۆرگەن ۋە بىلگەنلىرىم

مۇھەممەت ئوسمان

1

مەن خېلى ئۇزۇندىن تارتىپ ئوپالدىكى «ھەزرىتىموللام» دېيىلگەن بۇزۇكۋار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى ئاڭلاپ، تىركەشكە قىزىققان ئىدىم. ماڭا بۇ ھەۋەس تووەندىكى سەۋەپلەر تۆپەيلىدىن مۇيەسسەر بولدى:

1 . 1934 ـ يىللىرى دادام بىلەن ئوپال ھول جىگدىلىك نامەت ھاتتا دېگەن كىشىنىڭ ئۆيىگە شەھەردىن ئىمىن ئاخۇن (شەيتان لەقىمى) قاتارلىق كىشىلەر بىلەن سەيلىگە چىققان ئىدۇق. سەيلە داۋامىدا ھول جىگدە كەنتىنىڭ ئۆي ـ ئۆيلىرىگە قىچقىرىلدۇق. يول ئۈستىدىن بىر كەگرى كەتكەن جايغا كەلگەندە، مامۇت چاكادى (بۇ ئادەم شۇچاغلاردا 50 ياش ئۆپچۆرىسىدىكى ئەچكۈسا قالكەلگەن ساۋاتسىز ئادەم) بىر يەرنى كورسىتىپ بىزلەرگە:

ـ بۇ يەر ئوپالنىڭ ناھايىتى قەدىمقى خانلىرى دەۋرىدىكى بازار خارابىسىدۇر. ئوپال ئاق دالادىكى قىزىل مەسچىت ئاتامدا شاھى ئىبھرام ناملىق بىر شاھىن-شاھ ئۆتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ دەۋرىدە بۇ يەر كاتتا بازار بولۇپ، توخۇ سۈتىدىن تارتىپ، تۇتىيا، مەرگىياغىچە ھەممە نەرسە كىرىدىكەن. بىر كۈنى شاھى ئىبھرام بىلەن كورۇشمەك بولۇپ كەلگەن ئۇلۇغ بۇغراخان ئوغۇللىرىدىن كەنجىسى بولغان قىلىچ بۇغراخاننى ئۈۋدىن يېنىپ، سەيلە ئۈچۈن بازارنى كورسەتمەك بولۇپ ئېلىپ كەلگەنلىرىدە، ئېتى ھۈركۈپ كېتىپ، قىلىچ بۇغراخان ئاتتىن يىقىلىپ، شۇ ئاندا مۇشۇ يەردە بەختىدىگە قارشى قازا تاپىدۇ. شاھى ئىبھرام بۇ تاسادىپى ۋەقەدىن پەرىشان بولىدۇ. ئۇلۇغ بۇغرا خەۋەر تېپىپ، ئوغلىنىڭ نامازىغا ھازىر بولۇپ، تەقدىرگە تەن بېرىپ، قىلىچ بۇغراخاننى يىقىلغان يېرىدە دەپنە قىلىدۇ. كېيىن سۇلتان شاھى ئىبھرام خىجالەتتىن پەرمان چۈشۈرۈپ، بۇ بازارنى "ئايىغى ياراشمىدى" دەپ ئەمەلدىن قالدۇرۇپ. ... دىكى ... دېگەن جايىنى يېڭىدىن ئوپال قىلىپ تەيىنلەيدۇ. ھوپىگەرلەر خان يارلىغىغا بىجانىدىل پەرمان بەردارلىق بىلدۈرۈشىدۇ. قەدىمقى ھول جىگدىدىكى بازار ئاستا ـ ئاستا ھۇۋقۇشلار ماكانى بولۇپ قالىدۇ. قىلىچ بۇغراخان دەپنە قىلىنغان جايىنى " بۇغرام مازىرى ـ قىلىچ بۇغراخان مازىرى " دەپ، شۇندىن ئېتىۋارەن بۇ يەردە دۇئا ـ تەكبىر قىلىپ، تۈنەكلەر ئۆتكۈزۈپ، خالايىق قىلىچ بۇغراخاننى دۇئادە ياد قىلىشىدىغان بولۇپ قالغان. ـ دەپ سوزلەپ بەرگەن ئىدى. ئاردىن بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يەنە شۇ مېھمانلار بىلەن « قۇمباغ » دېيىلگەن جايدىكى مۇساخۇن تېۋىپ دېگەن كىشىنىڭ بېغىغا سەيلىگە تەكلىپ قىلىندۇق، بۇ ئادەم شۇ چاغلاردا قەشقەردە نام چىقارغان ۋە تىۋىبى ھازىق دەپ ئاتالغان مەشھۇر تېۋىپ ۋە بىلەرمەن كىشى. (بۇ كىشى شۇنچە كاتتا تېۋىپ مەن دېسىمۇ، تۇنجى قېتىم قەشقەرگە كەلگەن ۋە سىبلىس ئىللىتىگە قارشى دارا دەپ نام شوھرەت چىقارغان " نوۋار رىنسول " دېيىلگەن ئو-

كۈلنى تومۇردىن بېرىشنى بىلمەي، گوشىدىن بېرىپ، بىر بىچارە ئادەمنىڭ سەكرەپ يۈرۈپچېـ
نى چىقىشقا سەۋەپمۇ بولغان) بىز كەلگەن سوسەردىكى بېغىدا، ئۇ كىشىنىڭ ماش گۈرۈچ سا-
قاللىق ئىنىسى جالالىدىن ئاخۇن دىگەن كىشى سۈكۈنەت قىلىدىكەن. باغنىڭ يۇقارقى تەرىپى
كوپ - كوك چىم ئوتلۇق يايلاق بولۇپ، ئۇنىڭدا تايچىغى بىلەن باغلانغان بىر نەچچە بايتال-
لارنى كوردۇق. ئوتلار ئارىسىدىن ئاققان بۇلاق سۈيى بىر نەچچە تۈپ يوغان قارا سوگەت يې-
نىغا سېلىنغان سۇپا تۈۋىدىن ئوتۇپ، باغنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە چۈشۈپ بارىدىكەن. بۇ كىشى
شۇ كۈنى چۈشلۈك تاماقنى " قېمىز " دىگەن ئۇسسۇلۇق بىلەن بىزگە بېرىپ، ئۇندىن كېيىن
ھەزرىتى موللام مازىرىغا بېرىپ، پېشىن نامىزىنى شۇ يەردە ئادا قىلىشقا دەۋەت قىلدى. ھەم-
مىمىز بۇلاق، ئېرىق سۇلىرىدا تاھارەت ئېلىپ، پېشىندىن كېيىن ھەزرىتى مازارىدا تاۋابە —
زىيارەتتە بولدۇق. قېرىلار باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشىپ ئۆزئۆزىچە "ئىستىغپار" قىلىپ ئولتۇ-
رۇشتى. تاۋابە - زىيارەتتىن يانغاندىن كېيىن، بىزگە جالالىدىن ئاخۇن ئاكام (بۇ كىشى ساۋات-
لىق، 50 دىن ئاشقان، دىخانچە ئەمەس، موللىچاق نۇسقىدا تىزى بىلەن تەك شەھەر پورمىدىراق
كامزۇل كەيگەن) ئەتراپى جايلارنى كورسىتىپ مۇنداق سوزلەپ بەردى:

— ... بۇ ئالدىمىزدىكى كاتتا تاغ ناھايىتى قەدىمدىن تارتىپ ئالىم ئولىما ھەزرە-
تى موللامنىڭ نامىغا ئاتىلىپ « ھەزرىتى موللام تېغى » دەپ يورۇتىلىدۇ. ھەزرىتى موللام ھا-
يات چېغىدا ئۇ زاتقا ئىخلاسمەن بولغان كىشىلىرىدىن بىرى، موللام ھوزۇرلىرىغا كېلىپ: " مەن
دەرگاھى ھەقتىن دايىم ناھايىتى كاتتا نەرسىنى سورايمەن ۋە دەيمەنكى، يەنە سېنىڭ دەرگا
يىڭدىن ئاز نەرسە سورىغۇچىلارنىڭ كوزى كور بولسۇنمۇ دەيمەن " دەپتۇ. ھەزرىتى موللام ئۇ
كىشىدىن: " سىنىڭ دەرگاھى ھەقتىن سورىماقچى بولغان كاتتا نەرسەڭ نىمە ئۇ؟ " دەپ سوراپ-
تۇ. ئىخلاسمەن: "مېنىڭ سورىغان كاتتا نەرسەم جانابلىرى ئالدىدىكى مۇشۇ تۇرغان تاغنى
قىپقىزىل ئالتۇن قىلىپ بەرسە، دىگەن ئىلتىجا ئىدى " دەپتۇ. موللام بۇنى ئاڭلاپ تەبەسسۇم
قىپتۇ. شۇندىن بىر نەچچە يىل كېيىن يەنە ھېلىقى ئىخلاسمەنىبىر كىشىگە يوتۇلەتكەن ھالدا
ھەزرىتى موللام چورىدەپ ئولتۇرغان تالىپلىرىغا دەرس ئېيتىۋاتقاندا كىرىپ كەپتۇ ۋە: " ئەس-
سالامۇئەلەيكۇم!" دەپ سالام بېرىپتۇ. سوڭرە ئوز ئەھۋالىنى بايان قىلىپ، كوزىنىڭ خىرە بو-
لۇپ قالغانلىغىدىن زارلىنىپ بوكىرەپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ھەزرىتى موللام ئۇ كىشىگە تەسەللى
بەرگەندىن كېيىن سوزلەپ: " ... جانابى ئاللا بىزگە يەتتە ئەزادىن
ئىبارەت بۇ توگىمەس بايلىقنى بەردى . ئۇنى چۈشۈنۈپ يېتىشكە تېخى سېنىڭ ۋە بىزنىڭ
ئەقلىمىز كۈتالىق قىلىدۇ . چۈنكى ، بىزگە بەرگەن بۇ نىمەت بايلىغىنى جايىدا ئىشلەتەلە-
سەك ، دۇنيادىكى ھەممە تاغلارنىڭ ئالتۇن بولغىنىدىنمۇ چوڭراق بايلىق بولىدۇ . مۇبادا سەن
دىگەن مۇشۇ تاغ بىر تەقدىرىدىك ئارزۇيىڭدەك ئالتۇن بولغىنىدىن كورە ، كوزۈڭنىڭ زەپىل
بەسەر (كوز ئاجىزلىقى) بولمىغىنى خۇپراق ئىدى " دىگەندىن كېيىن ئىخلاسمەنى يىغلاپ :
" مەن ئاللاغا دوئا قىلىپ ، ئۇنىڭدىن نىمەت سورىسامۇ ، مېنىڭ كوزۇمنى ئەما قىلىپ
قويامدۇ ، بۇ قانداق ئادالەت ؟ " دىگەنلىرىدىن كېيىن ھەزرىتى موللام جاۋابەن :
"... سېنىڭ دوئالىرىڭنى ئاللا قوبۇل قىلدى ۋە ئادالىتىنى زاھىر قىپتۇ .
سەن بىرىنچى دوئايىڭدا تاغنى ئالتۇن قىلىپ بېرىشنى ئوتۇنگەن ئىكەنسەن ، ئۇنىڭدىن كات-

ئىراق بايلىغى ھەقىقى تەنسىھەتالىگىنى بىرىپ ، ساڭا مەرھەمەت ۋە ئېھسان قىپتۇ . سەن ئۇنى توغرا ئىشلىتىپ ۋە ئىستىپادە (پايدىلىنىش) قىلىپ ، شوكرانە كەلتۈرەلمەي ، خەسىس دۇنيا ئارزۇسىدا بولۇپ ، خىيالى فاسىيە ئويلىغان سەن ، ئەككىنچى دوئايىڭدا ئاز نەمە سوردغورچىلارنىڭ كوزى كور بولسۇن ، دىگەن دوئايىڭمۇ يەنە ئىجابەت بوپتۇ . چۈنكى ، دەرگاھى ھەقنىڭ نەزىرىدە تاغلارنى ئالتۇن قىلماقتىن ئاز نەمەرسىمۇ بولالمىدىكىن . ئەگەر سەن مەندىن خۇداغا دوئا قىلىشتىكى مەسلىھەتىڭنىز نىمە دەپ سورىغان بولساڭ ، ئۇندا مەن : " خۇدايا ، دىنىمدە مۇستەھكەم قىل ، ئىلمىمنى زىيادە قىل ، بەدىنىمنى سالامەت قىل ، رىزقىمنى يەتكۈدەك بەرگىن ··· ، دەپ دوئا قىل ، خۇسۇسەن تۈگۈمەس - پۈتمەس بايلىق - ئىلىم بەرگىل دەپ دوئا قىلساڭ ۋاندا ق ، دىگەن مەسلىھەتنى بەرگەن بولۇر ئىدىم » دەپتىكەن .

ئۇ يەنە بىر تەرەپتىكى تاغنى كورسىتىپ تۇرۇپ :

— بۇ - كورۈنگەن تاغنى " قىزىل مەسچىد ئاتام تېغى » دەيمىز ؛ ئۇ تاغدا خالايىق تەۋەرۈك قىلىپ ، يىراقتىن - يىراقتا سۈيىنى ئېلىپ كىتىدىغان تۈز بۇلاقمۇ بار . يەنە شۇ يەردە قەدىمقى چاغلاردىكى ئىبادەتخانىلار خارابىسى ئېخچە يالتىراپ تۇرۇپتۇ . بۇ - يۇرتنىڭ ھەزرىتى موللام ۋاقتىدىكى شاھىن شاھى ئېھرامنىڭ ئوردا تۈزۈپ تۇتقان شەھرىمۇ ئاشۇ تاغ ئەتراپلىرى ، دەپ بىزگە بوۋىلىرىمىز كورسىتىپ ئوتكەن . ئۇ تاغ يانلىرىدا « چىمگەن يايلىغى» ، «بورە توقاي » يايلاقلىرى بار . بىر چاغلاردا ھەزرىتى موللام تەھسىلى ئىلىم ۋە ساياھىتى ئالەم ئۈچۈن ياش نەۋقىران چاغلىرىدا شۇ يەردىكى " مۇق » يولى بىلەن دەۋرى ئالەم سەپەرگە ماڭغان ئىكەن،- دىدى ۋە ئاندىن كىيىن يەنە بىر تەرەپكە بۇرۇلۇپ ، ئۇياقنى كورسىتىپ تۇرۇپ :

— ··· بۇ ، بىز قارىغان تەرەپتىكى جاينى " سۇلتان باغ » ياكى " سۇلتانىم دارىسى " دەپ ئاتايمىز . بۇ يەرنى شاھى ئېھرام باغ قىلماقچى بولغاندا ، ئۇ يەرگە بىرىنچى توغانلارنى ياسىتىپ ، (قارا تاش ، قايچى يول ··· توغانلىرى) ئاندىن تولا تەسلىكتە سۇ چىقارغان ئىكەن . ئۇ يەردە خانلارنىڭ ئېپى.ئەۋلادى سەيلە - ساياھەت قىلىدىغان ، بوغا مارالار ، كىيىك ، توشقانلار ···. سەكرىشىدىغان توقايلىقلارمۇ بولغان ئىكەن،- دەپ ئۇ يەرنى تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كىيىن ، بىر قەبرىنى كورسىتىپ تۇرۇپ :

— ··· بۇزات ھەزرىتى موللامنىڭ بوۋىسى خوجە سەيپىدىن بۇزرۇكۋار ئەلەيھى رەھىم بولىدۇ. بۇزات ئەتراپىدا ھەزرىتى موللام بوۋىلىرىنىڭ كوپى ياتقان ، ئۇلارنى " بۇزرۇكۋارلىرىم" دەيمىز،-دەپ سوزدىن توختىدى. بىز بىلەن بىللە بارغان مېھمانلاردىن بىرى، ئۇي تەرەپنى كورسىتىپ:

— نىمىشقا پەستىكى بۇ - كورۈنگەن مەھەللىنى " ئۇي چولپان"مەھەللىسى دەيدۇ ، بۇنىڭدىكى سەۋەپنى بىلەمىلا ؟،-دەپ سورىدى. جالالىدىن ئاخۇن ئاكام :

— ··· مەن ئوزۇم ئوپال قۇمباغلىق تۇرۇپ "ئۇي چولپان" مەھەللىسىنىڭ شۇنداق ئاتىلىشىنى سۈرۈشتە قىلىپ كورمەپتىمەن،- دىگەندىن كىيىن ئاكىسى مۇسا ئاخۇنكام ئىتۋىپ (تەققى تۈرۈقىمىدىن 60 ياشلاردا بولۇپ ، شۇ چاغدىكى شەھەر زىيالىلىرى ۋە تەرەققىپەرۋەر مەدىنىيەتلىك كىشىلىرىدىن ، سول پۇتىدا بىر ئاز ناقىسلىق بار . شۇڭا خەلقلەر مۇسا نىكام توكار دىسە ئاندىن بىلىشىدۇ . ئەمما كېسەل قوبۇل قىلىدىغان ھويلىسىدا گۈل ، دەرەخ ، كىيىك ،

تۇشقان، شاتۇتى، قىرغاۋۇل ... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى موھەييا، شەخسىي بالىنتسەغە ئىگە ئادەم)
— بۇنى مەن ئوبدان بىلىمەن، دەپ سۆزگە كىرىشتى، — ... بو-
ۋىمىزنىڭ ئېيتىپ بېرىشىگە قارىغاندا: قەشقەر ھاكىمى زوھوردىن ھاكىم دەۋرىدە،
ئۇ كىشىنىڭ ھوزۇرىدىكى ئوردىسىدا بەش كىشىلىك سەردارى كاتىپلىرى بولۇپ، رەھمان ئا-
خۇنۇم كاتىپ، ئىسپەندىيار ئاخۇنۇم كاتىپ، ئابدىرېھىم سىجلات (ئا. نىيازارى) لار پىششىقە-
دەمرەكلىرى ئىكەن. نورۇز ئاخۇنۇم كاتىپ ھەممىسىدىن ياش ۋە قىران ئىكەن، ئەمما ئابدى-
رېھىم سىجلات ھەممىلىرىدىن چەبدەس، ئىستىراتى يۇقىرى بولغانلىقتىن، زوھوردىن ھاكىم بۇ
كىشىنى قەدىرلەيدىكەن. لېكىن رەھىمسىز ئۆزۈنغا سوزۇلغان ئىسسىقتا ئىللىتى ئابدىرېھىم
سىجلاتنى قىيناپتۇ. داۋگاڭ ھاكىمى زوھوردۇننىڭ مەخسۇس تەۋىبى سوفى ئاخۇنۇمنىڭ
مەسلىھەتى بويىچە، ئا. نىيازارىنى ھاۋاسى ياخشى ۋە موسەپپا بولغان جايدا ئارام ئالدۇرۇش
لازىم، دېيىلگەچ، قەشقەر شەھەر ئەتراپىدىكى توققۇز يۇرتىنىڭ ھەممىسىنى سۈرۈشتە قىلىپ كور-
گەندە، سۈيى، ھاۋاسى، مەنزىرىسى قاتارلىق ... جەھەتلەردە ئوپالنىڭ «قۇمباغ» (قە-
دىمدىن ئازىق دەپ ئاتالغان) دىن ياخشى جاي تېپىلماپتۇ. ھاكىم بۇ يەرنى ئا. نىيازارى
ئۈچۈن "ئارامگاھ" غە تاللىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بەش پاتمان يەر، مەخسۇس بىر ئېرىق
سۇ، ئالاھىدە بىر باغچاق، توقايلىقلار تەيىنلەپ خىزمەتچى كىشىلەر قويۇپ، كۆتكەندىن
كېيىن، ئاردا بىر ئاز ياخشىلىنىپ «دىيارى ئىمام» دېگەن كىتاۋىنى ھەزرىتى موللام تەز-
كىرىلىرىدىن پايدىلىنىپ يېزىپ پۈتتۈرۈپ، مىلادىنىڭ 1848دە ۋاپات بولغان ئىكەن. مەن ئۆز
ئويۇمدىكى كېسەلخانامدا مۇندىن ئالتە، يەتتە يىل بۇرۇن كېسەل كوردۇاتسام، شەھەر بايلىرى-
دىن بولغان ئۆمەر باينىڭ خىزمەتچىسى مەھەممەت رەھىم ئاخۇن شەپەرەك دېگەن كىشى قې-
شىمغا سالاپەتلىك كېيىنگەن بىر ئەرەپنى باشلاپ كىرىپ، ئۆمەر باينىڭ تاپىلىشى بويىچە ئۇ كى-
شىنىڭ كېسىلىنى كوڭۈل بولۇپ تەكشۈرۈپ دارا قىلىشىمنى تاپىلىغان، دېگەننى ئېيتقاندىن
كېيىن، بۇ ئادەمنىڭ ھەرەم شەرىفتىن كەلگەن شامى داموللام (سورىيىلىك بولسا كېرەك، مە-
ھەممەت ئابدىلئەسەد — ئۆز ئىسمى) لىقىنى دېدى. مەن سالام - سائەتتىن كېيىن ئۇ كىشىنى
ھورمەتلەپ باشقا بىمارلەرگە قارىماي، كوڭۈل بولۇپ، كېسەللىك ئەھۋالىنى سۈرۈشتە قىلىپ،
شىكايىتىنى ئاڭلاپ قارىسام بۇ كىشىمۇ ئېغىر ھالدىكى "ئىسسىقتا" (ئۆپكە سىلى) ئىكەن.
شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ كىشى بىلەن تونۇشتۇق. تومۇز كۈنلىرى ئىللىتى كۈچەيدى، نەپەس
ئېلىشتا قىينالدى. مېنىڭمۇ شەھەردە ئىسسىق كۈنلەردە تۇرالمايدىغان
بولغۇنۇم ئۈچۈن، ئۇ كىشىگە كوپرەك دورا ئېلىۋېلىشنى تەۋسىيە قىلسام سەۋەبىنى سورىدى.
سەھراغا ھاۋالىنىش ئۈچۈن بارىدىغانلىقىمنى دېسەم بىللە بېرىشنى ئوتۈندى، بۇ يەرگە بىللە
ئېلىپ كەلدىم. ھەپتىگە قالماي دورا، ھاۋا، قېمىز تەسىر كورسەتكىلى تۇردى. خىقىراشمۇ
توختىدى. ئىشتىھاسى ئېچىلىپ سەمرىشكە يۈزلەندى. ئۇنىڭ مەشغۇلىيىتى ھەر كۈنى سەھەر تۇ-
رۇپ، ھەزرىتى موللام بېشىغا بېرىپ، زىيارەت قىلىش، سوسەر ئاغزى، تەكيە مەھەللىسى،
خوجە سەييىدىن ۋەلى يوللا مەقبىرەلىرىگە قەدەر ئايلىنىپ كېلىش بولۇپ، بىر كۈنى ئۇ ماڭا
"زىمىن ئۈستىدە كوپ جايلارنى كوردۇم. ئەمما مۇنداق گۈزەل ۋە موسەپپا زىمىننى ئۇچرات-
مىدىم. جەننەت زىمىن ئۈستىدە مانا مۇشۇ يەردە ئىكەن. بۇ ھەزرىتى موللام ۋەلى يوللا ئالىم

بولغاچ، بۇ يەردە تۇرۇشنى ئۆزىگە راۋا كۆرگەن. بۇزات ھەقىقەتەن ماڭا چۈشەنچە بەرسىڭىز» دەپ ئۆتۈندى. مەن ئۇ چاغدا خۇددى جالالىدىن ئاخۇندەك ئۇزە بىلگەنلىرىمنى ئېيتسام، ئۇ كىشى دېگەندەك قانائەتلىك چۈشەنچىگە ئىگە بولالمىغاچ، ماڭا ئەپسۇسلۇق بىلدۈرۈپ، تەز- كىرىلەر تېپىپ بېرىشىمنى دېدى. بىر نەچچە ۋاقىت سۈرۈشتە قىلغاندىن كېيىن (ئاڭغىچە شامىي دا موللا كېتىپ قالدى) ئىككى-ئۈچ خىل تەزكىرىلەرگە ئىگە بولدۇم. بۇلار ئىچىدە ھەممىدىن مۇكەممەلرەك بولغىنى «دىيارى ئىمام» تەزكىرىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا بايان قىلىنىش- قا قارىغاندا ئوپال دىيارى ئەپرەپسىيا پىنىڭ ئارام گاھلىرىدىن بىرى ئىكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن تۇراخان زامانلىرىدىمۇ، كاتتىلار ياز كۈنلىرى ژۇدۇغۇۋاش تەرەپلەردىكى يايلاقلاردا سەيلە-تاماشالار قىلىپ، قېمىز ئىچىپ، قېزا يەپ، قىزلەرنىڭ روخسارلىرىنى كۆرۈپ قايتىشىدىكەن. ئۇلۇغ سۇلتان سىتۇق بۇغرالار زامانىسىدىمۇ، مادايىنغا بارغانلارمۇ، «غوجە قونداق مازىرىم» دېگەن جايدا قونۇپ، ھاردۇقلىرىنى ئالغاندىن كېيىن ئارتۇچ مەشھەت ۋە ياكى يىراقلارغا قاراپ، كارۋان قوشۇنلىرىنى باشلاپ كېتىشىدىكەن....

كۈنلەردىن بىرىدە ئوپال دىيارىنىڭ پادىشاسى شاھى ئېھرامىنىڭ شاھزادىسى ئوغا چىقىپ، قايىراق تېغىدا شىكار قىلىۋاتقاندا، ئالدىغا بىر كېيىك ئۇچراپتۇ، شاھزادە ئۇنىڭغا ئوقيا چىلتەسىدىن ئوق ئۈزۈپتۇ. ئەمما كېيىك ئۆلمەي مەجروھ بولۇپ قېچىپتۇ. ئۇنى قوغلاپ شاھزادە «ئازىق» دېگەن جايغا كەپقاپتۇ. كېيىك غايىپ بولۇپتۇ. تەنھا شاھزادە ئەتراپلار- نى ئاختۇرۇپ، چاتقاللىقلاردىن چىقىپ قارىسا، چېغىر يولدا سۇ ئېلىپ كىرىپ كېتىۋاتقان بىر ساھىبى رەنا ئۇچراپتۇ. ئۇنى كۆرۈپلا ھۇشىدىن كەتكىلى تاسلا قاپتۇ. ئاتتىن سىرىلىپ ئاستا چۈشۈپ بىر ئاز ئۆزىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن، ئۇ قىز كىرىپ كەتكەن ئىشىك تۈۋىگە كېلىپ، قامچا دەستىسى بىلەن ئىشىكنى ئۇرۇپتۇ. باغ ئىچىدىن يەڭلىرى تۇرۇلگەن ئاپپاق ساقاللىق پىرىشتەدەك بىر قېرىسال كىشى چىقىپ، ئىشىكنى ئېچىپتۇ. شاھزادە مويسىپىتقا ئەدەپ بىلەن ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، "ئەسسالامۇ ئەلەيكوم..." دەپ سالام بېرىپتۇ. ساھىپخان كىشى بوسۇغىدا تۇرغان شاھزادە سالاپەتلىك مېھماننى كۆرۈپ ئەۋۋەل ئارقىغا داجىپتۇ، كېيىن "ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام!" دەپ جاۋاپ بېرىپ ھويلىغا تەكلىپ قىپتۇ. شاھ- زادەم ھويلىغا كىرىپ، تەشنالىق سورىغان ئىكەن، چوڭ ھېجىرغا لىقمۇ-لىق توشقۇزۇلغان ئا- نار شەربىتىنى تەخىرسىز كىرىپلا ئويدىن ئەچىقىپ، تەكەللۇپ بىلەن سۇنۇپتۇ، شاھزادە شەربەتنى قولىغا ئېلىپ قانغىدەك ئىچىپتۇ، ئۇسسۇزلۇقنا قېنىپتۇ. سۆگرەدىخانى ئەشرەپكە قاراپ "ئىسمىلىرى نېمە؟" دەپ سوراپتۇ. "سەيپىدىن" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. "سىلەرنىڭ كۆلبەڭلەردە ئوغۇل-قىزلىرىڭلار كۆپمۇ؟"، "يوقسۇ، پەقەت سۈلبىيە قىزىم بىلەن ئىككىمىزلا بار" دەپ جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن، شاھزادە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، خەيرلىشىپ بوسۇغىدىن ئۆزاپ ماڭغاندا، ئاندىن ئۆزىنى ئىزدەپ كەلگەن سەركەردىلەر بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. ھەر قەدەمدە بىر چوڭ-كىچىك تىنىۋاتقان قىياپىتىگە قاراپ، قېرى باھادىرى شاھزادىدىن ئەنسىرەپ، سەۋەبىنى سوراۋاتقاندا شاھزادە ھېلىقى باغچاق تەرەپكە قاراپ، چوڭ بىر تىن ئېلىپتۇ. تەجرىبىدار باھادىرى شاھزادەمگە "بىرەر ئىشقى-مۇھەببەت ئوتى سىرايەت ئەيلىگەن بولۇشى مۇمكىن" دەپ قىياس قىپتۇ.

شىكاردىن يانغاندىن باشلاپ، شاھزادىنىڭ ئىشتىھاسى تۇتۇلۇپ، ھېچنەرسە يېمەپتۇ. كۈندىن - كۈنگە چىرايى سارغىيىپ، رەڭگى - روبى ئۆچۈپ، ئۇيقۇسى قېچىپ بىئارام بولغىلى تۇرۇپتۇ. شاھ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، دەرھال ھوكىمالارنى يىغىپ، ئوغلىنى كورسەتكەن ئىكەن، ھەر قايسىسى ئۆزىگە لايىق كېسەل ئېھتىماللىنى دەپ دورىلار بېرىشىپتۇ، لېكىن تەسىر كورسەتمەپتۇ. قېرى ئەمچى (تىۋىپ) يۈرەكتىكى سەكتاغە قاراپ ئانار شەربىتى بۇيرىغان ئىكەن، شاھزادە ئارقا - ئارقىدىن بىر نەچچە پىيالە شەربەتنى ئىچىپ ئاندىن كۈلۈپتۇ ۋە بېشىنى كوتىرىپتۇ. خەۋەر شاھقا يەتكەن ئىكەن، پۈتى - پۈتىغا تەگمەي ئوغلى قېشىغا كېلىپ مۈرەكبادلىق قىپتۇ ۋە نىمە پايدا قىلغانلىقىنى سورىغاندا "ئانار شەربىتى" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. ئەمما شاھزادە ئۈندىن باشقا تائاممۇ يېمەپتۇ. يەنە باش قويۇپ يېتىپ كەتكەن ئىكەن، تىت - تىت بولغان شاھ "سىر" ئېلىش ئۈچۈن ئەسرارى قېرى باھادىرنى يېنىدا قويۇپتۇ. شاھزادىنىڭ تولىمۇ كوڭلىنى ئايايدىغان تەجرىبىكار باھادىر ياشلىقىدىكى سەرگۈزەشتىلىرىدىن سوزلەپ كېلىپ "پىراقى مۇھەببەت" دىن سوز ئاچقاندا، شاھزادە چۇراپ يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، كۈڭۈل قويۇپ، كوزىنى ئۈزمەي تىكىلىپ قاراپ ئاڭلاپ، "يەنە چۇ، يەنە قانداق بولغان؟ قانداق بولىتتى! ..." دەپ كېلىپ ئاخىرىدا قاتتىق بىر تىنىپلا يىغلاپ دۈم يېتىپتۇ. باھادىر ئاستا يولەپ تۇرغۇزغان ئىكەن، تەشنالىق سوراپتۇ. بۇ چاغدا ئانار شەربىتى تۈگەپ قالغىنى ئۈچۈن مۈزدەك كاشكاپلەر بەرسىمۇ، ئىچمەپتۇ. ئاندىن باھادىر ئاستىلاپ ئانار شەربىتىنى مۇنچە ياخشى كورۈشىنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتە قىلىپ كورگەندە، شاھزادە سوز باشلاپ:

— شىكارغا چىققان مۇندىن 6 ئاي بۇرۇنقى كۈندە مەجرۇھ بولغان كىيىكنى قوغلاپ ئازىق دىگەن جايغا كەلسەم، پەستىكى ئۆيدە بىر چولپان قىزنىڭ سۇ كوتىرىپ كىتىۋاتقانلىقىنى كورۈپ ئارقىسىدىن بېرىپ تەشنالىق سورىسام، شۇ ئاندا، ماڭا سۇ ئورنىدا ئانار شەربىتى بەردى، ئۇ ئۆي سەيپىدىن دىيىلگەن كىشىنىڭ ماكانى ئوخشايدۇ. شۇندىن بىرى مۇشۇ ھالغا قالدىم ... دەپ قېرى باھادىرغا ئەھۋالنى بايان قىپتۇ.

ئەسرارىدىن تولۇق ۋاقىپ بولغان باھادىر شاھقا ئەھۋالنى بىر - بىر بايان قىلغاندىن كېيىن، شاھ ئاغلاقچىلار ئارقىلىق سەيپىدىنىڭ ئائىلىسىنى بىلىپ يىتىپتۇ. ئۇلارنىڭ كەلتۈرگەن خەۋەرلىرىگە قارىغاندا دىيانەتكاردىخانى ئەشرەپ سەيپىدىنىنىڭ تولىمۇ ئاقىل ۋە دانىشمەن قىزى بۇۋى رابىيە ئانىسىدىن يەتتە ياشتا ئايرىلىپ يىتىم قېلىپ، ھازىر كامالەت يېشىغا يېتىپتۇ. ئاتىسىنىڭ ھەممە ئىشىغا بۇ قىز ئەقىل كورسىتىدىكەن. ئىپپەت - نۇمۇس كۈيلۈقتا بۇ يۇرتتا بۇ ئاتا - بالىدەك ئادەملەرنى تاپقىلى بولمايدۇ، دەپ ھەممىسى ئەمسايىلىرىنىڭ ھەممىسى دىگىدەك شاھىدلىقلار بىرىپتۇ. شاھ تولىمۇ مەمنۇن بولۇپ، ئوغلىغا ئۇنى ئويلۇك - ئوچا قىلىق قىلىش ئارزۇسىنىڭ بارلىغىنى، پەرزەنتلىك ئۈچۈن دىخان ئەشرەپ سەيپىدىنىنىڭ نورە چەشمىسى بۇۋى رابىيەنى لايىق كورگەنلىگىنى دەپ، ئوغلىدىن باھادىر ئارقىلىق رىزالىق سوراپتۇ، سۈرۈشتە قىلغاندىن كېيىن، رازىلىغىنى ئاتىسىغا بايان قىپتۇ.

ئەلچىلەر بېرىپ توي تەرەددۇتىنى پۈتتۈرۈپ، پۈتۈن ئەل-يۇرتقا يەتتە كېچە - كۈندۈز-

غىچە ئۆيىدە قازان ئاسماسلىقىقا يارلىق بىرىلىپتۇ، ھەممە توي ئۆيىنا پتۇ. تويدا ئېھرام شاھنىڭ لەشكەرلىرى ماھارەتلىرىنى كورسىتىپتۇ. ئەمما شاھزادىنىڭ ئوقيا ئۈزۈشى، توپۇق ئويۇنى، چوتان ئۇرۇشلىرى، سۇ ئۈزۈشلىرى ھەممىنى ھاڭۋىقىپ، داڭ تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. تاماششادىن كېيىن نىكاھ قوتبەسى ئوقۇلۇپ، ئوغۇل - قىزلارنىڭ رىزالىقى ھەمۋەدىلىرى ئېلىنىپتۇ.

شاھ ئوردىسىغا بۇرابىيەنىڭ كېلىن بولۇپ كىرىشى سەلتەنەتنىڭ ئادالەتنىڭ راۋناق تېپىشىغا، يۇرتنىڭ مەمۇر، ئەلنىڭ بەختىيار بولۇشىغا سەۋەپ بوپتۇ.

ئاڭغىچە قىز ھامىلە بولۇپ، توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەتى توشقان ئىكەن، تېچ، ئامان، ساق-سالامەت ئاتىسىنىڭ خانىسىدا ئاپتاپ سۈرەتلىك بىر پەرزەنت تۇغۇپ، كوز يوروپتۇ. ئاتىسى سەيپىدىن ئىنىك ئانىلىرىدىن "نىمە تۇغدى" دەپ سورىغان ئىكەن، ئۇلار " بورە" دەپ جاۋاپ بىرىپتۇ. خوشال بولغان سەيپىدىن شاھىمغا خەۋەر قىلىمەن دەپ يۈگۈرگۈنىچە يولغا راۋان بوپتۇ. شاھى ئېھرام شاھزادىسى بىلەن ئوپال ئارت قىرىق بولاقىرى ئەتراپىغا شىكارغا بارغان ئىكەن، تاغدىكى ھاڭ ئۈستىدىن ئىرغىغان ئاتنىڭ تۇۋىغى تەمىلىپ كىتىپ شاھئېتى بىلەن ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئېتى قازا تېپىپ شاھ ئوزى سالامەت قالغان مەھەلدە سەيپىدىن يېتىپ كېلىپ بۇ، قۇۋانچلىق خەۋەرنى شاھقا ۋە كويەۋ ئوغلىغا يەتكۈزۈپتۇ. شاھ ئوزىنىڭ زور پالاكەت ۋە دىشۋارچىلىقتىن سالامەت قالغانلىقى، تۇنجى ۋە يېگى نەبرەسىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىگى شەرەپىگە شىكارغا مىنىپ چىققان قىرىق يىگىتىنىڭ ئاتلىرىنى نەزرە قىلىپ، شۈكرانەسىغا دۇئا-تەكبىر ئوتكۈزۈپتۇ، ئۇنىڭدىن كېيىنلا يۇرتتىكى پۈتۈن ئۇلىما - فوزۇلالەرنى، يۇرت كاتتىلىرىنى يىغىپ يېڭى نەۋرىسىگە ئىسىم قويۇش تويى ئوتكۈزمەكچى بولۇپ، ئاتابىرلارغا خەۋەر بىرىپتۇ، ھەممە يىغىلىپ "ئات تويى" نى كاتتا زىياپەت تەنتەنە بىلەن قىزىل مەسجىد ئاتامدىكى ئوردىدا ئوتكۈزۈپتۇ. زىياپەت ئاخىرىدىكى دۇئايى خەيرىدىن كېيىن، يېڭى نەۋرىسىنى تۈرك خاقانلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بويىچە ئاق كىگىزگە ياتقۇزۇپ، بىر توققۇز سۇپاھ كوتىرىپ، ئوردىنىڭ مېھمانخانىسى ئوتتۇرىسىغە ئەچىرىپ، يەردە قويماي كوتۇرۇشۇپ تۇرۇپتۇ. مېھمانلار ھەممىسى تەڭ "قۇتلۇق بولسۇن شاھىمىزغا" دەپ مۇرەككەبادلىق قىپتۇ. ئاندىن يۇرت قازىسى ئوغۇلنى قولىغا ئېلىپ پىشانەۋە تاپانلىرىغا سۆيۈپ، "شاھزادە يەتتە ئىخلىمغا شاھ بولغاي!" دەپتۇ. شاھى ئېھرام مىيغىدا كۈلۈپتۇ. ئىككىنچىسى قولىغا ئېلىپ: "كاتتا باھادىر ۋە ئەقىللىق بولۇشى — قۇلاقىنىڭ چوڭلىقى، پىشانىسىنىڭ كەڭلىگىدىن بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ خاس — يەت شاھزادىغا خاستۇر»، دەپتۇ. شاھقا بۇ سوزمۇ بى ناۋئى تۇغۇلغاندەك قىياپەت بەشرەسىدىن كورۇنۇپ تۇرۇپتۇ. ئۈچىنچى، تۆتىنچى، بەشىنچى، ئالتىنچىلىرىمۇ شاھقا ياخشى كورۇنۇش ۋە خوشامەتتىن ياغلىما سوزلەرنى قىپتۇ. يەتتىنچى نوۋەتتە شاھنىڭ قۇدىسى سەيپىدىن يېڭى نەۋرىسىنى قولىغا ئېلىپ:

— تەڭرىم بىزگە بۇ يېڭى مېھماننى ئاتا قىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا شۈكرىلەر بىجا كەلتۈرىمەن. ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلىرىغا قىلغان ياخشىلىقى — مىراسى ئىلىم ۋە ئەدەپ ئۈگۈتۈشتىن ئەۋزەل ئەمەسدۇر. نەۋرىمىز تەڭرىم نېسىپ قىلسا، تەربىيىمىز بىلەن ئالىم بولغۇسىدۇر، دىگەن ئىكەن،

پۈتۈن مېھمانخانىدىكىلەر «بارىكاللا!» دەپ توۋلىشىپ كېتىپتۇ، ئارقىدىنلا «ئاللاھۇئەكبەر!...» دىگەن تەكبىر ساداسى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. شاھنىڭ خوشاللىق يېشى كۆز چانىقىدىن نۇرۇز بۇلاق سۈيىدەك ئېتىلىپ چىقىپتۇ. يۈگۈرۈپ كېلىپ سەيپىدىننى قۇچاقلاپ، يىگى نەۋرىسى بىلەن بىللە كۆتىرىپ، چوگۈلۈتۈپ ئاندىن يەرگە دەسسىتىپتۇ. سوڭرە نەۋرىنى قولىغا ئېلىپ باش كۆزىدىن سويۇپ، كېيىن خالايىققا قاراپ:

«ئىلىم ئىلەدۇر نىزامى ئالەم،
ئاراپ ئىلەدۇر كامالى ئادەم.»

مەن يەتتە ئىقلىمنىڭ شاھلىقىدىن ئەۋلادىمنىڭ ئالىمى بولغىنىنى چوڭ دەرىجە دەپ بىلىمەن. ئالىملىق ئىككىلا دۇنيا نىجاتلىغى ۋە شاھلىغىدۇر. مېنىڭ دىلىمدىكى ئارزۇيىمنى ۋەلى (ئالدىن بىلگۈچى - كارامەت قىلغۇچى) گە ئوخشاش قۇدىمىز سەيپىدىن ئاكا تاپتى. مەن ھەقىقى رىزا بولدۇم. شۇڭا بۈگۈندىن باشلاپ، بۇ كىشىنىڭ نامىنى پۈتۈن ئەل سەيپىدىن ۋەلىيۇللا» دەپ ئاتىغاي دەپ پەرمان قىپتۇ.

ھەممە بەيەكبار تازىم بىلەن «خوش!» دەپ رىزالىق بىلدۈرۈشۈپتۇ.

ئۇندىن كېيىن ئىسمىنى نىمە قويۇش ھەققىدە مەسلىھەت - مەشۋەرەتلەر باشلاندى. ئۆلىمالاردىن بىرى:

- شاھىمىز، بۈگۈن جاناپلىرى ئىلىمۇ - ئىرفان پەرۋەرلىكلىرىنى ئايان قىلىپ، ئارزۇلىرىنى شاھلىقتىن يۇقۇرى دەپ تونۇتۇپ، بىزگە سائادىتىمىزنى كۆرسەتتىلە، بىز ئىلىم ئەھلىلىرى تولىمۇ مەمنۇن بولدۇق. شۇڭا بىز سىلىدەك شاھىمىزنىڭ دەۋرى بىلەن ماختىنىمىز. ھەممىمىز مۇشۇ ماختىنىش ۋە مەمنۇنىيىتىمىزگە شۈكرىلەر بىجا كەلتۈرۈپ، بۇ ۋەدىمىزگە «ۋاپا» قىلىمىز، بىزنىڭ مۇشۇ نىيەت، مۇددىئايىمىزنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن قۇتلۇق قەدەملىك پەرزەندلىرىگە بەش ھەرىپتىن ئىبارەت بولغان «مەھمۇد» (ماختانغۇچى) ئىسىم قويۇشنى ئىلتىجا قىلىمىز. چۈنكى؛ بۇ ئىسىمنىڭ ھەر بىر ھەرىپىدە بىر مەنا يوشۇرۇنغاندۇر بىرىنچى ھەرپ بولغان «م» (مىم) مەمنۇنىيەتنى بىلدۈرىدۇ؛ «ح» (ھى) ھەمدۇ ئېيتقۇچى دىگەن مەنىنى، «م» (مىم) مۇددىئا - مۇرادىغە ئېرىشكەن دىگەن مەنىنى، «و» (ۋاو) ۋاپادارلىق دىگەن مەنىنى، «د» (دال) دىيانەتكارلىق دىگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ، - دەپ ئىزاھ بەرگەندىن كېيىن، شاھى ئېھرام خالايىق موتىۋەرلىرى ئالدىدا:

-- نەۋرىدىمىزنىڭ ئىسمى مەھمۇد ئېبنى ھۆسەيىن بولسۇن. ئوغلىمىز ھۆسەيىننى بۇ مۇبارەك پەرزەند ھورمىتىدىن بۈگۈندىن باشلاپ ئەمىر سۇلتان ھۆسەيىن دەپ ئاتالسۇن. خالايىق ئىچىدە ئىلىم-ھۈنەر شۇنداق راۋاق تاپسۇنكى، ئىلىم - ھۈنەر بىلمىگەن بىرەر كىشى سەلتەنەتىمىز تەۋەسىدە كۆرۈلمىگەي، ھەر قانداق كىشى فەزىلىتىنى ئارتتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بىباھالىغىنى كۆرسەتكەي. ئىلىمۇ - ئېرفانغا قىيا باقچۇچىلارنى ھاشالەرگە ھەيدەپ، ئۇلارنىڭ سېلىغىنى ئېغىرلاتقاي، - دەپ پەرمانى ئالى قىپتۇ.

شاھزادە مەھمۇد تەلپۈنگەندە ئېھرام شاھ قوۋانىپ بىر توقسان قوي ئۆلتۈرۈپ، ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە «ھەقىق تويى» قىپتۇ. ئۆلتۈرۈلگەن قوي سۆڭەكلىرىگە تىغ تەككۈزمەي،

ئۇستىخانلارنى تارتۇقلاپ، ئۇندىن كېيىن ئۇستىخاننىڭ ھەممىسىنى يىغىپ "كىپەنلەپ" بالىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن ئۈچۈن قىزىلجاي ئاتامدىكى زەرەتگارلىققا "دەپىن" قىپتۇ. يەتتە ياشقا كىرگەندە قىرىق كېچە - كۈندۈز ئاش بېرىپ، پۈتۈن ئەل-يۇرتنى، ھەممە ئايماق قەبىلىلەرنى قىچقىرىپ "خەتنە توي" ئۆتكۈزۈپ، ئاش تارتقاندىن تاشقىرى، ئوغلاق ئويۇنلىرى، قوشقار سوقاشتۇرۇش تاماششاسى، دارۋاز ئويۇنى، سەرگاھلىق، توپۇق تاماششاسى... قاتارلىق ئويۇنلارنى ئۆتكۈزۈپ توينىمۇ قىزىتىپتۇ.

مەھمۇد توت ياش، توت ئاي، توت كۈنلۈك بولغاندا، «كونا قورغان» دىگەن جايدىكى ئىككى ھېيت نامىزى ئوقۇلىدىغان كاتتا جەمە قېشىدىكى مەكتەپكە تەنتەنە بىلەن ئەپكىرىپ بېرىپ، ھەممە ساۋاقداشلىرىغا بىر ئىتەكتىن ياڭاق، بىر توققۇزدىن توخو، يەتتە پۇلدىن ياماق بېرىپ، ئۇستازى ئۈچۈن بىر ئات، دەستار، ئىراقىدىن تىكىلگەن تون، كىمسەندىن تىكىلگەن مەيسىلەر بىلەن تارتىقلايدۇ. بالىنىڭ زېھنى زاكاۋىتى كىرگەن كۈندىن باشلاپ كورۇلىدۇ. ئۇردا تەرىپىدىن شاھ يەنە مەخسۇس تەربىيىلىگۈچى تەيىنلەپ، ئالاھىدە قېتىقىنىدۇ. مەكتەپكە مەھمۇدنى ئېلىپ بېرىشتا بوۋىلىرى شاھى ئېھرام بىلەن سەيپىدىن ۋەلىيوللالار ئوڭ ۋە سول قوللىرىنى يېتەكلەپ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان خالايىقلارغا خونچىدە كوتەرگەن كۈمۈش دىنارنى ھەر دوقمۇشتا ئوغلىنىڭ بېشىدىن ئورۇپ، سىقىملاپ ياكى چېچىپ بېرىپ، ئۇلارغا ساخاۋىتىنى كورسىتىپتۇ ۋە شاھ دەرسخانىغا كىرىپ، ئۇستازغا سالام قىلىپ، ھال - ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن، پەرزەنتى مەھمۇدنى ئوز قولى بىلەن مۇئەللىمگە تاپشۇرۇپ، "پەرزەندىمىز ئۈچۈن بىز ئاتىلاردا بولغان ئىككىنچى ھەققى يەنى ئىلىم - تەلىم بېرىشنى بۈگۈن سىلىگە تاپشۇرۇپ ئادا قىلىشقا كەلدۇق. ئۈمىدىمىز زايا بولمىغاي!» دىگەندىن كېيىن ساۋاقداشلارغا يۇقۇرىدا بايان قىلىغان تارتۇقلارنى ئېھسان قىلىپ، بىر ئاز دەرس ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۇلارنى "سالاۋات" قويۇپ بېرىش تەكلىۋىنى بېرىپ، قايتىشىپتۇ. ئارزۇسىنىڭ تۈنجى ئىشىكى ئېچىلغاننى كورگەن بوۋىرابىيە مەھمۇدنى سەھەر تۇرغۇزۇپ، يۈز-كوزلىرىنى يۇيۇپ، ئۈچىسىغا شاھزادىلەرگە لايىق تون، كىمسەندىن تىكىلگەن ئوتۇك، بېلىگە كۈمۈش ساۋۇتتىن ھەل بېرىلگەن بەلۋاغ، يېنىغا - شاپىرلەر سەنئىتىنى كورسۇتۇپ ئىشلىگەن كۈمۈش قاپلىق خەنجەر، بېشىغا لايىقىدا دەستار بىلەن كىيىندۇرۇپ، ناشتىلىق بەرگەندىن كېيىن: "ئوغلۇم! سىز بىزنىڭ ئۈمىدىمىز، ئىلىمنى مەكتەپتە ئۇستازىڭىزدىن ئۆگەنسىڭىزمۇ، ئەمما ئەدەپ - ئەخلاقنى مەندىن ئۆگۈنۈشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. ھەر قاچان كۈن يورۇشتىن ئىلگىرى قوپماق، خالى جايغا بېرىپ يەڭگىللىمەك، يۈز، كوز، ئېغىز، بۇرۇن، قول پۇت، ئولتۇرىدىغان جايلارغا قەدەر پاكىزە يۇماق؛ ۋاقتىدا ئاز - ئازدىن تاماق يەپ، مەكتەپكە يۇرۇشكە تەييار بولماق؛ ئاتا - ئانا، ئۇستاز ۋە چوڭلارنى كورگەندە "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!" دەپ سالام بەرمەك، ئاداشلار ۋە ساۋاقداشلارغا مېھرىبان بولۇپ، ئۇلارغا مەن شاھزادە تۇرسام دەپ ئاتكاچىلىق قىلماسلىق، چوڭلار گەپ قىلغاندا شاككاكلىق قىلىپ بۇزماسلىق، كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئېلىۋالماسلىق، كىشىلەرگە دۇرۇس مۇئامىلە قىلىش، يامان غەرەزلىك كىشىلەر بىر نەرسە بەرسە ئالماسلىق، يامان - بىھۇدە تىللارنى ئۆگەنمەسلىك قاتارلىقلار ئادەتتۇر ۋە ياخشى قىلىقلاردۇر. سىز بۇ دىگەنلىرىمنى ئوبدان ۋە مەھكەم قۇلىغ -

گىزدا تۇتۇق»، دەپ يەلكىسىدىن قولىنى ئېلىپ، بويىنىغا دەسلىۋىندە كالا تاغىقىدىن ياسالغان «تاختا»، كېيىن «جىلىت»، ئۇندىن كېيىن بەلۋاغىغا تىقىلغان «قەلەمدان» لارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاپپىرىشقا تەييارلىنىدىغان ئىككى ئاتلىق سوپاغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى جىكىلەپ، ھەر كۈنى مەكتىۋىگە ئېۋەرتىدۇ. تۇغما ئىستىدادلىق مەھمۇد 1-يىلى تاختا بىلەن ساۋادىنى چىقىرىپ، «ا، ب، ت، س» دىن ئىبارەت ھەرپلەرنى ئوبدانلا ئۆگىنىدۇ ۋە شۇ يىلىنىڭ باھارىدا ئۇستازىنىڭ قومۇش قەلەم بىلەن لاتا قەغەزگە يېزىپ، يېڭى يىلنىڭ كىرگەنلىكىنى ئايان قىلىپ تارقاتقان:

«تېرەكلەر تەنگە بولاپتۇ ـ نەۋ باھار،
بولدى ئالەمگە پەرەھلىك سەد ھازار.
كىمكى ئەۋلادىنى مەكتەپكە بىرور،
ھورى-غولمانىدىن تاپار جەننەتتە يار.»

دىگەن «نوروزلۇق» نى بوۋىلىرى ئالدىغا كوتىرىپ بارغاندا، شاھى ئېھرام «بوغرا» توگە، سەپپىدىن ۋەلىيوللا توت چىشلىق ئېرىك قوي، سۇلتان ھۇسەيىن ئوزى مىنگەن «ئارغىماقى بەدەخشانى»لارنى «موللام» ئۇچۇن خوشاللىقىدىن تەقدىم قىلىشىدۇ. ئىككىنچى يىلى «مەسھەف»نى، ئۈچىنچى يىللىرى سان - ساناق ئىلمى (ھىساپ) غە تەئەللۇق بىلىملەرنى ۋە «ھىسابى ئەبجەد» نى يادقا ئۆگىنىدۇ ۋە تېز كۈن ئىچىدە تىرىشىپ ھىسابى ئەبجەد يولى بىلەن جۈملىلەر تۈزەلەيدىغان بولىدۇ.

ئويىگە كەلگەندىن كېيىن ئانىسىدىن، تاماقلارنىڭ تۈرلىرىدىن تارتىپ كىيىم - كېچەك ئىسىملىرى، ئوي جاھاز ئىسىملىرىنىمۇ ئۆگۈنۈپلا قالماي، ئوردىدا تەييارلىنىدىغان كىشىدىن سو - پاھ - سولالەرنىڭ ئاتلىرى، ياراغ-ئەسلىھە ناملىرى، يەر - جاي ئىسىملىرى، تاغ - دەريانىڭ قاپتال - قۇيۇلۇشلىرىغا قەدەر بىرنى چۈشۈرمەي ئۆگەنگىنى تۇرىدۇ. سۇلتان ھۇسەيىن ئوغلىنىڭ ھەۋىسىدىن ئارزۇسىغا يېتىدىغانلىقىغا كوزى يېتىپ، ئۇنى قەشقەرنىڭ شۇ چاغلاردىكى مەركىزى- مەشھەتتىكى «مەدرىسەئى ساچىيە» غە ئېبەرتىپ ئوقۇتىدۇ. تەھسىلى ئىلمىدىن كېيىن يۇرتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى بىر نەچچە يىل كىزىپ، ئەل ۋە يۇرتنى تونۇيدۇ، ئالدىغا ئۇچرىغاننى يازىدۇ. نەزەر دائىرىسى تېخىمۇ كەڭىرىپ، ئىلىمگە بولغان ئىشتىياقى سەۋدۇى بىلەن يۇرتىدىن «مۇق» يولى ئارقىلىق چىقىپ، بۇخارا، مەرۋى، سەمەر قەنت، نىشاپور، ئەڭ ئاخىرىدا باغدات مەدرىسلىرىدە ئوقۇپ، سوڭرە ئۇ يەردە مودەررىسمۇ بولۇپ، يەنە «كىتابول جاۋاھىرنىھوي» قاتارلىق ئەسەرمۇ يېزىپ، قېرىلىق بىلەن بەدەن زەئىپلىقىغا دۇچ كەلگەندە، ئوزى تىركەپ كەلگەن تۈركى خەلقلەر ماقال - تەمسىللىرىدىن:

«دىخاننىڭ ئوبدانى چامغور تېرىيدۇ،
ئادەمنىڭ ئوبدانى ئوز يۇرتىدا قېرىيدۇ.»

دىگەننى كورىدۇ. ئالىمغا بۇ سوز ئوز يورتىنى كورۇش ئوتى بولۇپ تۇتىشىدۇ. شۇ چاغلاردا «كارۋان بۈيۈك يولى» بىلەن باغداتقا بارغان قاپىلە قوشۇنىدىكىلەردىن ئوپاللىق

كارۋان بېشى مالىك ۋە ئەسقەر ئىسىملىك ئىككى كىشى ئۆزىنىڭ ئۇستازى ۋە شاھزادىسى بولغان مەھمۇد ئىبنى ھۈسەيىن (ھەزرىتى موللام) نى ئىزدەپ تېپىپ، زىيارەت قىلىپ، سوڭرە ئارزۇ-مەتلوپلىرىنى سورىغاندا، ئالىم ئاخىرقى ئۆمرىدە ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېتىش ئىكەنلىگىنى بىلدۈرگەندە، كارۋانلار ئالىمنى توگە چومى ئۈستىگە شىۋەلىك ياساپ (كارۋات ئۆي) گاھى ئولتۇرغۇزۇپ، گاھى ياتقۇزۇپ، تاغ قاپتاللىرى، تار ۋە قىستىلاڭ يوللارغا كەلگەندە كوتۈرۈپ ھاپاش ئېتىپ، دەۋتىغە كېلىپ، گەز دەريا ساھىللىرىنى بويلاپ مەشرەپ داۋانى، ئۇلۇغ ئارت داۋانلىرىدىن ئېشىپ، قىرىق كېچىكتىن كېچىپ، ئوق سولار ئارقىلىق ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىدۇ.

پەرزەنت پىراقىدا كويگەن ئانا بۈۋى رابىيە ئوغلۇمنى كورۇمەن دەپ غەرپكە قاراپ مېڭىپ، ئوپالنىڭ پامىر بويلاپ ماڭىدىغان چوڭ كارۋان يولىنىڭ بويىدىكى «ژىڭچى مەھەللىسى» دىگەن جايغا بارغاندا يول ئۈستىدە ئوغلى بىلەن ئۇچرىشالماي ۋە كورەلمەي ۋاپات ئېتىدۇ. (ھازىر مەقبىرەسى شۇ يەردە بار.) ئوپالغا يېنىپ كەلگەندىن كېيىن، كاشغەرنىڭ قىبلە تەرىپى تاغ باغرىدىكى دەرسخانىنىڭ مېھرابىدە يەنە سەككىز يىل دەرسگويلۇق قىلغاندىن كېيىن، يۈز ياشقا يېقىن بارغاندا ۋاپات ئەتكەن ئىكەن دىگەن سوزلەرنى « دىيارى ئىمام » تەزكىرەسىدە ئوقۇغان ئىدىم،-دەپ مۇسا ئاخۇن ئاكام سوزىنى تۈگىتىدۇ. يەنە ئىزاھ بېرىپ: " شاھزادە ھۈسەيىن قۇمباغ دوڭلىكىدە تۇرۇپ ئۇچراتقان بۈبى رابىيەنى " ئويدا چولپاننى كوردۈم " دىگىنى ئۈچۈن رابىيەنىڭ يۇرتىنى ھازىرمۇ كىشىلەر « ئوي چولپان مەھەللىسى » دەپ ئاتايدۇ دەپ تەزكىرىدىمۇ يېزىلغان ئىكەن » دەپ قوشۇپ قويىدۇ. ئاكىچە ھەممىمىز ھەزرىتى موللام زىيارىتىدىن قايتىپ، ساھىپخان جالالىدىن ئاخۇن ئاكامنىڭ بېغىغا كېلىپ، كەچلىك غىزاغا داخىل بولساقمۇ، ھەممە گەپ يەنە « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە بولدى ۋە تۈن يېرىمغىچە بۇلاق يېنىدىكى بوستانلىق سۇپىدا چوڭلارنىڭ گېپى تۈگىمىدى. مەن ياش بولغۇنۇم ئۈچۈن ئۇخلاپ كېتىپتىمەن. ئەتىسى ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدا ھەزرىتى موللام ۋاقتىدىكى ھەژدەرھا ھەققىدە گەپ باشلاندى. بۇ چاغدا بىز بىلەن بىللە كەلگۈچى ھول جىگدىلىك ساھىپخان ھەزىكام دىگەن كىشى (ياش قورامى 85 ياشلاردا بولۇپ، ئۆزى چىكاك ۋە ئورۇق كەلگەن ساۋاتسىز ئادەم، قىياسىمچە ھەزرىتى موللامغا بولغان ئېتىقاد ۋە ھورمىتى ھەممىدىن زىيادىرەك كورىنىدۇ. ھەر بىر سوزىدە "جانابى ھەزرىتى موللام ھەزرەتلىرى" دەپ ئالاھىدە ھورمەت سوز ئىشلىتىدۇ)

"ھەزرىتى موللام ھەزرەتلىرى ھايات ۋاقتىلىرىدا مۇشۇ بىزگە كورۈنگەن «ھەزرىتى موللام تېغى» نىڭ غارىغا بىر كېچىدە ناھايىتى كاتتا بىر ئەژدىھار پەيدا بولۇپ قېلىپ، پۈتۈن يۇرتقا بالايى- ئاپەت بولۇپ، ھەر كۈنى ئاغزىدىن پۈرقىغان ئوت بىلەن ئۆي ۋە تەسكىن تەرەپلەردىكى باغلار، دەرەخلەر، گىيالار چۆچۈلە بولۇپ كەتكەلى تۇرۇپتۇ. بۇ خەۋەر ھەزرىتى موللامغا ئاڭلىنىپتۇ. ئەژدەرھا ئاڭغىچە يەنە غاردىن چىقىپ ئۆي تەرەپكە ماڭغىلى تۇرغان ئىكەن، ھەزرىتى موللام قولىدىكى 41 پۈتاق ھاسىلىرىنى "ھاي - ھاي" دەپ مارجان بۇلاق بېشىدىكى دوڭلۇككە قاداپ، بىر لەبزى قىلغان ئىكەن، شۇ مەھەلنىڭ ئۆزىدىلا ھېلىقى قۇرۇق ھاسا يوپۇرماق چىقىرىپ، كاتتا بىر دەرەخ بولۇپ، ئەتراپى چاتقاللىقلارغا ئايلىنىپ، ئەژدەرھا ھەم-

لىسىنى توساپتۇ. ھەزرىتى موللامنىڭ بۇ "كارامىتى"غا ھەممە تەن بېرىپتۇ. ھەژدەرھا قايتا - قايتا ئوت پۈركىسىمۇ بۇ كارامەت قىلىنغان دەرەخلەر كويمەپتۇ. ئاردىن يەنە بىر مەھەل ئۆتكەن ئىكەن ئېچىقاپ قالغان ئەژدەرھا ئۇۋىسىدىن چىقىپ، يۇرتقا قاراپ يەنە ھەملە قىپتۇ. بىر نەچچە ئادەم ۋە ھايۋانلارنى يۇتۇپتۇ. يەنە خەۋەر ھەزرىتى موللامغا يەتكۈچە، كىشىلەر مەسلىھەتلىشىپ ھەر كۈنلىگى ئەژدەرھا ئۇۋىسى ئالدىغا بىردىن ئادەم ئاپپىرىپ تاشلاپ بېرىشكەن ئىكەن، ئەژدەرھا ئۇۋىسىدىن كىشىنى يەپلا چىقماپتۇ. يۇرت چوڭلىرى نۆۋەت بىلەن كۈنىگە بىر يۇرتتىن بىردىن ئادەمنى ئۇۋىغا تاشلاپ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلساق دېيىشىپ، قارارلىشىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھەزرىتى موللامنىڭ تالىپلىرىدىن بولغان ئاكا - ئۇكا ئىسمامى ئەكبەر بىلەن ئىسمامى ئەسقەر سەھەردە ھەزرىتى موللام ھوزورىغا دەرسكە كېلىۋاتسا، ئالدىغا يەر ھەيدەۋاتقان بىر يىگىت ئۇچراپتۇ. ئەمما يىگىت بوقۇسىنى ھەر قېتىم ئايلاندۇرۇپ قايتقاندا، تاپ دەسسەپ ئارقىسىدا ياش ئورنىغا قان ئاققۇزۇپ يىغلاۋاتقان بىر قېرى لېچەكلىك ئايالنىڭ ئاھۇ - زارىنى ئاڭلاپتۇ. ئاندىن كېيىن ئاكا - ئۇكا ئىسمالار "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئانا ۋە بىر تۇۋقان يىگىت، ئەھۋالىڭلار نېچۈك؟ نېمىشقا مۇنداق كېچىدە يەر ھەيدەيسىلەر ۋە يىغلايسىلەر؟" دەپ سوراپتۇ. ئۇلۇغ- كىچىك تىنغاندىن يىگىت "موللىلىرىم، بىزنىڭ يۇرتقا پەيدا بولغان ئەژدەرھاغا يەم قىلىپ تاشلاش نۆۋىتى بۈگۈن ماڭا كەلگەن ئىكەن، ئۇزرە ئىپتسام بولمىدى. ئانامنىڭ مەندىن باشقا ھېچكىمى يوق ئىدى. مۇبادا مەن يەم بولۇپ كەتسەم، بۇ يەر ئاق قېلىپ قالمىسۇن دەپ، ھەيدەپ بىرىۋاتىمەن. ئانام ماڭا چىدىماي يىغلاپ ئاھ-ۋايلا ئۇرۇۋاتىدۇ،" دەپتۇ.

ئىسمالار بۇ خەۋەرنى ئاڭلايمىز دەپ، دەرسكە بىر ئاز كېچىكىپرەك بېرىپتۇ. ھەزرىتى موللام سەۋەبىنى سورىغاندا، ئىسمالار يولدىكى ئاڭلىغان خەۋىرىنى دەپتۇ. ھەزرىتى موللام خەۋەرنى ئاڭلاپ، دەرھال دەرسنى توختۇتۇپ، ھەژدەرھانى يوقىتىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىپتۇ. شۇئاندا ھەزرىتى موللام ئوزىنىڭ جېنىنى تىكىپتۇ. شاگىرتلار: "سىلە تىرىك - بىز تىرىك، سىلە بولمىسىلا بىزنى كىم ئوقىتىدۇ، ھەممىمىز تەڭ قۇربان بولۇپ ئەژدەرھانى يوقىتىمىز" دېيىشىپ ماڭغان ئىكەن، "توختاڭلار" دەپ ئۇلاردىن ئىسمامى ئەكبەرگە ئىجازەت قىپتۇ. ئۇنىڭ ئوڭ ۋە سول بېقىنىغا ئىككى دانە قىلىچنى قىستىش بىلەن مۇستەھكەم "قانات" نۇسخىسىدە باغلاپتۇ. قالغان تالىپلارنىڭ ھەممىسىگە "كوك ئىنەك سۈتى" يىغىپ كېلىڭلار! دەپ بۇيرۇپتۇ. تالىپلار يىققان كوك ئىنەك سۈتىنى ئەككېلىشىپ، كاتتا بىر تەڭلىگە قۇيۇشۇپتۇ. لېكىن «قارىۋاش» دېيىلگەن يۇرتتىن كەلگەن تالىپ كوك ئىنەك سۈتىنى تاپالماي ئالا ئىنەك سۈتىنى ئەكىلىپ تەڭلىگە قۇيۇپ سادا قەتسىزلىك قىپتۇ.

ئەژدەرھا ئۇۋىسىدىن غەزەپ بىلەن چىقىپ، ئوي تەرەپتىكى يۇرتقا قاراپ ھەملە قىلىپ غا قىراپ، توگۇلۇپ ئالغا ئىنتىلىپ "مارجان بۇلاق" قېشىغا كەلگەن ئىكەن، دەرىسخانا ئالدىدا ھەممىدىن ۋە ھەزرىتى موللامدىن "تەڭرى يار بولسۇن" دەپ دۇئا ئالغان ئىسمام ئەكبەر ئەژدەرھا دىگەن مەخلۇقنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن رو - بۇرو بولاپتۇ، تۇرۇلۇپ "ھۇم..." دەپ ئىسمام ئەكبەرنى ئەژدەرھا دەم تارتقان ئىكەن، "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئۇنىڭ قارنىغا ئې-

تىلىپ كىرىپ كېتىپتۇ. ئىمام ئەكبەر ئەژدەرھانىڭ ئاغزىغا كىرىش بىلەن تەڭ ئۇنىڭ ئىككى بېقىنىغا باغلانغان، جۇپ قىلىچ - ئەژدەرھانىڭ جاۋغىيىدىن باشلاپ، ئارقا تۇشۇگىگىچە تەگمۇ تەڭ ئىككى پارچە قىلىپ تاشلاپتۇ. ئىمامى ئەكبەر ئەژدەرھانىڭ ئىچىدىن قىپ - قىزىل قانغا بويالغان ھالدا چىقىپ يەرگە يېقىلىپتۇ . تالىپلار ئۇنى ئەژدەرھانىڭ ئاغزىدىن پۇرقىۋاتقان ئوتقا قارىماي كوتەرگەنچە تەگلىدىكى سۇتكە سېلىپ يۇيۇپتۇ. ئەمما ئىمام ئەكبەر يېشىلىپ كېتەلمەي، ئەژدەرھا ئىچىدە زەھەرلىنىپ كەتكەچ ۋە يۇيىدىغان سۇتىگە ئالا ئىنەك سۈتى ئارىلىشىپ قالغاچ، ئۈچ كۈندىن كېيىن ۋاپات بولۇپتۇ. ھەزرىتى موللام ئىستىداتلىق ۋارىسىم بولۇپ قالىدۇ، دەپ قارىغان شاگىرىت ئىمام ئەكبەر ئۈچۈن قان يىغلاپتۇ. بۇنى كورگەن پۈتۈن ئەل-يۇرت، جۇۋا - تەلپەكلىرىنى تەتۈر كىيىپ، كوك تاياقتىن ھاسىلار تۇتۇپ، يەتتە كېچە - كۈندۈز ھازا تۇتۇپ يىغلىشىپتۇ.

توۋەندە ئېقىۋاتقان «قارا جىلغا» سۈيى بىلەن «قىزىل جىلغا سۈيى»مەۋج ئۇرۇپ، ئومەرەن قوشۇلمايدىغان بۇ ئېقىن سۇلىرىمۇ قوشۇلۇپ، تەگمۇ - تەڭ تولغۇنۇپ قىرغاقلارغا ئۆزىنى ئۇرۇپ، ئىمام ئەكبەرگە ماتەم تۇتۇشۇپتۇ.

بۇ ھالنى كورگەن ھەزرىتى موللام ئىمام ئەكبەرنى دەپنى قىلغان زاراتكارلىقتا: ”بۇنىڭدىن باشلاپ ئىمام ئەكبەر ئىسمىنى ”ئىمام ئەژدەر» دەپ ئاتاڭلار! چۈنكى، بۇ زات يۇرتىنى، ئەلنى ئەدەرھادىن قۇتۇلدۇردى ئەمەسمۇ؟» دەپ تەۋسىيە قىپتۇ. خالايىقمۇ شۇندىن باشلاپ ”ئىمامى ئەژدەر» دەپ ئاتاپ دۇئا قىلىدىغان بوپتۇ.

يەنە بىر رىۋايەتتە ئەژدەرھانى پارچىلاپ تاشلىغان كىشى ئىمامى ئەكبەر ئەمەس، ھەزرىتى موللام ئۆزى دىگەن رىۋايەتنىمۇ ئاڭلىغان ئىدىم» دەپ ھەززى ئاكام ئۇلار ھەققىدە سوزلەپ بەردى.

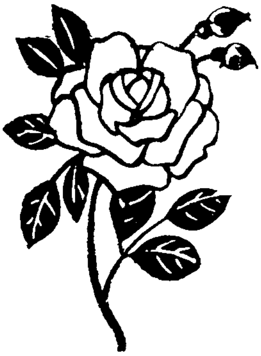

تۇڭا ئالپ ئەر

ئىمىن تۇرسۇن

تۈركىي تىلدا سۆزلەشكۈچى خەلقلەرنىڭ،
جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆتمۈشكە تە-
ئەللۇق تارىخىي پاكىتلار ۋە رىۋايەتلەر كۆپ.
شۇنىڭدەك، بىرمۇنچە مىللىي ۋە ئەپسانىۋى
ياكى تارىخىي شەخسلەر توغرىسىدا شۇكەم-
گىچە ساقلىنىپ كەلگەن يازما مەلۇماتلارمۇ
ئاز ئەمەس. تۈركىي تىلدا سۆزلەشكۈچى
خەلقلەرنىڭ ۋەقەلەرگە باي تارىخىنى يورۇ-
تۇپ بېرىدىغان ئەدەبىي مىراسلار ئىچىدە،
قەھرىمان شەخسلەر توغرىسىدىكى تۈرلۈك
مەرسىيەلەر، مەدھىيەلەر ۋە داستانلارمۇ
كۆزگە چېلىقىدۇ. كۆپ داستان ۋە مەرسىيە-
لەرگە باش قەھرىمان بولغان شەخسلەر-
دىن بىرى «تۇڭا ئالپ ئەر» دۇر.

«تۇرلار» («تۇران») نىڭ «تۇڭا ئالپ ئەر»
دەپ ئاتالغان بۇ قەھرىمانىنى «ئىرلار» («ئى-
ران») «ئەفراسىياب» دەپ ئاتىغان. تۇرانلار
بىلەن ئىرانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزاق ئوت-
مۇشكە دائىر مۇناسىۋەتلەر ھەم ۋەقەلەرگە
باغلىنىشلىق بولغان بۇ شەخس توغرىسىدا،
تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر ئەدىبلەر، تارىخچى-
لار، ساياھەتچىلەر بىرمۇنچە مەلۇماتلارنى
يېزىپ قالدۇرغان:

ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر ھەم مەرىپەتپەرۋەر بىل-
گۈچىمىز مەھمۇت قەشقىرى ئۆزىنىڭ باھا-
سىز گوھەر ئەسىرىدە، «تۇڭا ئالپ ئەر» توغ-
رىسىدا يېزىلغان مەرسىيەلەردىن پارچىلارنى
بىر قانچە جايدا قەيت قىلغان ۋە بىر مۇن-
چە مەلۇماتلارنى بەرگەن.

پەيلاسوپ شائىرىمىز يۈسۈپ خاس ھا-
جىپ ئۆزىنىڭ يىگانە داستانى «قۇتادغۇ بى-
لىك» تە «تۇڭا ئالپ ئەر» توغرىسىدا ھېك-
مەتلىك ۋە پاساھەتلىك مىسرالارنى يازغان.

مەشھۇر ئىران شائىرى ئەبۇلقاسىم فىر-
دەۋسى ئۆزىنىڭ شاھ ئەسىرى «شاھنامە»گە
ئەفراسىياپ (تۇڭا ئالپ ئەر) بىلەن بولغان
ۋەقەلەرنى تېما قىلغان.

ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ئۆتكەن ئىران ۋە
ئەرەپ تارىخچى - تەزكىرىچىلىرى (مەسى-
لەن: بىرۇنى، بەلئەمى، تەبەرى، يەقۇبى ۋە
باشقىلار) ئۆز ئەسەرلىرىدە ئەفراسىياپقا دائىر رى-
ۋايەت خاراكتېرىدىكى مەلۇماتلارنى يازغان.

ئەنە شۇ قەيتلەر ۋە مەلۇماتلاردىن بەزى
مىساللارنى كەلتۈرىمىز.

1 مەھمۇت قەشقەرى «تۈركى تىللار دىۋانى» دا

1. تۇڭا ئالپ ئەر توغرىسىدىكى مەرسىيەدىن پارچىلار

ئەسلى تېكست

1. ئالىپ ئەر تۇڭا ئۆلدىمۇ،
ئەسىز ئاژۇن قالدىمۇ،
ئۆزلەك ئۆچىن ئالدىمۇ،
ئەمدى يۈرەك يىرتىلۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 33-بەت)

2. بەگلەر ئاتىن ئارغۇرۇپ،
قازغۇ ئانى تۇرغۇزۇپ،
مەڭزى يۈزى سارغارىپ،
كوركۇم ئاڭار تۇرتۇلۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 244-بەت)

3. ئۇلىشىپ ئەرەن بۆرلەيۈ،
يىرتىپ ياقا ئۇرلايۇ،
سىقرىپ ئۈنى يۇنلايۇ،
سىغتاپ كوزى ئورتۇلۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 104-بەت)

4. ئوزلەك ياراغ كوزەتتى،
ئوغرى تۇزاق ئۈزاتتى،
بەگلەر بەگىن ئازىتتى،
قاچسا قالى قۇرتۇلۇر.
(«دىۋان» II تۇم، فاكسىمىل 383-بەت)

5. ئۆزلەك كۈنى تاۋراتۇر،
يالڭۇق كۈچىن كەۋرەتۇر،
ئەردىن ئاژۇن سەۋرەتۇر،
قاچسا تاقى ئارتىلۇر.
(«دىۋان» II تۇم، فاكسىمىل 431-بەت)

6. ئۆزلەك قامۇغ كۈفرەدى،
ئەردەم ئارىغ سەۋرەدى،
يۈنچىغ ياۋۇز تەۋرەدى،
ئەردەم بەگى چەرتىلۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 64- بەت)

7. ئۆزلەك ئارىغ كۈفرەدى،
يۈنچىغ ياۋۇز تەۋرەدى،
ئەردەم يەمە سەۋرەدى،
ئاژۇن بەگى چەرتىلۇر.
(«دىۋان» III تۇم، فاكسىمىل 462-بەت)

8. كوڭلۇم ئىچىن ئورتەدى،
پىتمىش باشىغ قارتادى،
كەچمىش ئۈدۈك ئىرتەدى،
تۈن كۈن كەچۈپ ئىرتەلۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 128-بەت)

9. ئۆگرە يۈكى مۇنداغ ئوق،
مۇندا ئازىن تىلداغ ئوق،
ئاتسا ئاژۇن ئوغراپ ئوق،
تاغلار باشى كەرتىلۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 90-بەت)

مەنىسى

(ئىلاۋە: تۇڭا ئالپ ئەر توغرىسىدا نامە-لۇم شائىر تەرىپىدىن يېزىلغان مەرسىيە پارچىلىرىنىڭ هازىرقى زامان ئۇيغۇر تى-لىدىكى ئۇدۇل مەنىلىرى تىرناق ئىچىگە

نەزمە شەكلىدە بېرىلدى؛ نەسرى بايانلار بولسا، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ شۇ كۇپلېتقا ئەرەپچە بەرگەن چۈشۈندۈرگىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىدۇر.)

1. (باتۇر ئەر تۇڭا ئۆلدىمۇ،
ۋاپاسىز دۇنيا قالدىمۇ،
پەلەك ئۆچىنى ئالدىمۇ،
ئەمدى يۈرەك يىرتىلۇر.)

خاقان ئەفراسىياپ ئۆلدىمۇ؟ بىۋاپا دۇنيا ئۇنىڭدىن قۇتۇلدىمۇ؟ پەلەك ئۇنىڭدىن ئۆچىنى ئالدىمۇ؟ ئەمدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن زامانغا نەپرەتلىنىپ، يۈرەكلەر پارە-پارە بولماقتا.

2. (بەگلەر ئېتىنى ھارغۇزۇپ،
قايغۇ ئۇنى تۇرغۇزۇپ،
مەڭزى - يۈزى سارغىرىپ،
زەپەر ئاڭا سۈرتىلۇر.)

ئەفراسىياپنىڭ ئۆلۈمىگە ئېچىنىپ دەيدۇ: بەگلەر ئاتلىرىنى ھارغۇزۇپ، چېپىپ كېلىشتى؛ ئۇلارنى قايغۇ بېسىۋالدى، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى زەپىرەڭدەك سارغايدى.

3. (ئەرلەر بورىدەك ھۇلىشىپ،
يىرتىپ ياقا ئاھ ئۇرۇشۇپ،
چىقىراپ ئۈنى داتلىشىپ،
ئۆكسۈپ كوزى ئورتىلۇر.)

ئادەملەر ئەفراسىياپنىڭ ئۆلۈمىگە ئېچىنىپ، بورىلەردەك ھۇلاشتى، ئاھ ئۇرۇپ ياقىلىرىنى يىرتىشتى؛ بەزىدە مۇڭلۇق نەغمىدەك ئۈن سېلىپ پەريات چېكىشتى؛ كوپ يىغلاپ، كوزلىرى كورمەس بولۇپ قالدى.

4. (زامان پۈرسەت كۈزەتتى،
ئوغرى تۇزاق ئۇزاتتى،
بەگلەر بېگىنى ئازدۇردى،
قاچسا قانداق قۇتۇلۇر؟)

زامان پۈرسەت كۈزىتىپ تۇرغان ۋە يەر ئاستىغا ئوغۇرلۇقچە تۇزاق قۇرۇپ قويغان ئىدى، بەگلەر بېگىنى ئازدۇردى، ئۇ قاچسىمۇ ئۇنىڭدىن قۇتۇلالامتى؟ بۇ يەردە بەگلەر بېگى دېگەن سوز ئەفراسىياپنى كورسىتىدۇ.

5. (زامان كۈنى توسالدۇرۇر،
ئىنسان كۈچىنى ئاجىزلىتۇر،
كىشىدىن دۇنيانى بوشىتۇر،
قاچسا تېخى ئارتىلۇر.)

زامان كۈنلىرى ئىنساننىڭ كۈچىنى خورۇتۇش ئۈچۈن قەستلەيدۇ؛ بۇ يەردە ئەفراسىياپ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى كوزدە تۇتىلىدۇ. ئۆلۈمدىن قاچقان كىشى ئۆلۈمگە تۇتىلىدۇ.

6. (زامان ھەممە ئاينىدى،
ئەردەم ئېرىغ كېمەيدى،
يامان - ياۋۇز تەۋرىدى،
ئەردەم بېگى يوقىلىپ.)

زامان زەئىپلەندى، ئەردەم - پەزىلەت ئازايدى، بۇزۇق - يامان ئادەملەر تەۋرەپ باش كوتەردى، پەزىلەت بېگى يەنى خاقان ئەفراسىياپ ئۆلگەنلىگى ئۈچۈن شۇنداق بولدى.

7. (زامان ئېرىغ ئاينىدى،
يامان - ياۋۇز تەۋرىدى،
ئەردەم يەنە كېمەيدى،
دۇنيا بېگى يوقىلىپ.)

زامان پۈتۈنلەي زەئىپلەشتى، بۆلۈك - پۈچماقتا قالغان يامانلار كۆچەيدى، ياخشى خىسلەتلەر ئازىيىپ كەتتى. چۈنكى، دۇنيانىڭ ئەمرى، يەنى ئەفراسىياپ ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن شۇنداق بولدى.

8. (كوڭلۇم ئىچىنى ئورتىدى،
پۈتكەن يارىنى تاتىلىدى،
كەچكەن ئۆ دوكنى ئەسلەتتى،
تۈن - كۈن كېچىپ ئىزدىنۇر.)

كىشىگە مەرسىيە بىلدۈرۈپ، شۇنداق دەيدۇ: ئۇنىڭ مۇسىبەتتى يۈرەك - باغرىمنى كويدۈرۈۋەتتى؛ ساقىيىپ - پۈتۈپ بولغان يارامنى تاتىلاپ ئېچىۋەتتى؛ ئۆتكەن ئىشلارنى- ئىشىق - سېغىنىشنى ئەسلەتتى. زامان ئۆتكەنسېرى كوڭۇل ئۇنى ئىزدەيدۇ.

9. (شۇنداق زامان ئادىتى،
باشقا سەۋەپ بار تېخى،
ئېتىلسا دۇنيا ئوقى،
تاغلار بېشى يەنچىلۈر.)

زاماننىڭ ئادىتى شۇنداق، بۇنىڭدىن باشقا بىر مۇنچە قورقۇنۇچلۇق سەۋەپلەرمۇ بار. زامان تاغ بېشىنى چەنلەپ ئوق ئاتسا، تاغنىڭ بېشىمۇ پارە-پارە بولۇپ كېتىدۇ.

2. تۇڭا ئالپ ئەرگە دائىر مەلۇماتلار

" تۇڭا — قاپلان (بەبر)، پىلنى ئۆلتۈرەلەيدۇ. بۇ نام هازىرغىچە تۈركلەردە شۇ مەنىدە قوللىنىلماقتا. مەسىلەن: تۇڭاخان، تۇڭا تېگىن دېگەندەك. تۈركلەرنىڭ ئۇلۇغ پادىشاسى ئەفراسىياپمۇ تۇڭا ئالپ ئەر دەپ ئاتالغان ئىدى. بۇنىڭ مەنىسى قاپلاندەك باتۇر ئەر - ئەزىمەت دېگەنلىك بولىدۇ."
(« دىۋان » III توم، فاكسىمىل 605 - بەت)

" خان — تۈركلەرنىڭ ئۇلۇغ پادىشاسى، ئەفراسىياپ ئەۋلادىدىن بولغان ئوغۇللارمۇ شۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ. خاقان — ئەفراسىياپتۇر. بۇنى بۇنداق ئاتاشتا ئۇزۇن بىر قىسسە بار. "
(« دىۋان » III توم، فاكسىمىل 513 - بەت)

"قاتۇن — خاتۇن، خانىكە. ئەفراسىياپنىڭ قىزلىرىغا خاس نام. "
(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 206 - بەت)

" تېگىن — بۇ سوزنىڭ ئەسلى مەنىسى قۇل دېمەكتۇر...... بۇ سوزنىڭ ئەفراسىياپ ئوغۇللىرىغا قانداق كوچكەنلىگىگە كەلسەك، ئۇلار ئوز ئاتىسىنى كوپ هورمەتلەپ، ناهايىتى چوڭ كورىدىكەن ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەر ئىشتا ئاتىسىغا مۇراجەت قىلسا ياكى خەت يازسا، ئوزلىرىنى توۋەن تۇتۇپ، ' قۇلىڭىز پالانى مۇنداق قىلدى"، "قۇلىڭىز پوكۈنى مۇنداق" قىلدى ' دەيدىكەن. كېيىنچە بۇ سوز ئۇلارغا ئات بولۇپ قالغان. باشقا ئوغۇللاردىن ئۇلارنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن، بۇ سوزنىڭ يېنىغا يەنە بىر سوز قوشۇپ ئىشلىتىدىغان بولدى. "
(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 209 -بەت)

" تارىم — تېگىنلەرگە (شاهزادىلەرگە)، ئەفراسىياپ ئەۋلادىدىن بولغان خېنىملارغا، شۇنىڭدەك ئۇلۇغ - ئۇششاق بالىلىرىغا خاس سوز. خاقان ئەۋلاتلىرىدىن باشقىلار هەر قانچە يۇقۇرى مەرتىۋىلىك بولسىمۇ، بۇ

سوز ئۇلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ. خان ئەۋلادى-
دىن بولغان ئاغىچا- خېنىملارغا ئۇنىۋان
ئورنىدا ئالتۇن تارىم دىگەن سوز ئىشلى-
تىلىدۇ. »
(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 199 - بەت)
"بارسغان ــ ئەفراسىياپ ئوغلىنىڭ ئىس-
مى، بارسغان شەھرىنى شۇ سالدۇرغان. مەھ-
مۇتنىڭ ئاتىسى ئەنە شۇ شەھەردىن. بەزى-
لەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇيغۇر خاقانىنىڭ بىر
يىلقا باشقۇرغۇچىسى بولغان، بۇ يەرنىڭ
هاۋاسى ياخشى بولغىنى ئۈچۈن، ئۇ شۇ
يەردە يىلقا باققان؛ كېيىن بۇ يەر شۇنىڭ
ئىسمى بىلەن بارسغان دەپ ئاتالغان. »
(" دىۋان » III توم، فاكسىمىل 625 - بەت)
"بارمان ــ ئەفراسىياپنىڭ ئوغلى سالدۇر-
غان شەھەر. بۇ شەھەر شۇنىڭ نامى بىلەن
بارمان دەپ ئاتالغان. »
(« دىۋان » III توم، فاكسىمىل 605 - بەت)
"بارچۇق ــ ئەفراسىياپ قۇرغان بىر شە-
ھەر. ئۇ يەردە بۇختۇ نەسسارنىڭ ئوغلى
بەتزەن قامالغان. »
(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 234 - بەت)
(ئىلاۋە: بارچۇق ــ هازىرقى قەش-
قەر ۋىلايىتىگە قاراشلىق مارالۋېشى-
نىڭ نامى. بۇختۇ نەسسار ــ ئېھتىمال
قەدىمقى بابىل هوكۇمدارى نابۇقەد-
نەزار بولسا كېرەك.- ئى. ت.)
" كەند ــ كەنت، شەھەر. شۇنىڭدىن ئې-
لىنىپ، قەشقەر ئوردۇ كەند دېيىلىدۇ، بۇ
خان تۇرىدىغان شەھەر، مەركەز دىگەن بول-
دۇ. چۇنكى، بۇ شەھەرنىڭ هاۋاسى ياخشى
بولغانلىقتىن، ئەفراسىياپ شۇ يەردە تۇرغان.»
(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 173 - بەت)
" قاز ــ ئەفراسىياپنىڭ قىزىنىڭ ئىسمى.
قازۋىن شەھرىنى شۇ قىز قۇرغان. بۇ سوز-
نىڭ ئەسلى "قازئوينى - غازئويۇنى " دۇر.
چۇنكى، ئەفراسىياپنىڭ قىزى (قاز) شۇ يەر-
دە ئوينايتتى. تۇركلەردىن بەزىلەر تۇرك
يۇرتلىرىنىڭ چېتىنى قازۋىندىن هىساپلاي-
دۇ. شۇنىڭدەك قۇم شەھرىمۇ چېگرا هىساپ-
لىنىدۇ. چۇنكى، قۇم سوزى تۇركچىدۇر. ئاف-
راسىياپنىڭ قىزى شۇ يەردە ئوۋ قىلىپ ئوي-
نايدىكەن. بەزىلەر تۇرك چېگرىسىنى " مرو-
الشا هجان ــ مەرۋ - ەش شاهىجان » دىن
باشلىنىدۇ، دەيدۇ. چۇنكى، قازنىڭ ئاتىسى
توڭا ئالىپ ئەر ــ ئەفراسىياپتۇر، " مرو ــ
مەرۋ"شەھرىنى شۇ زات قۇرغان. ئەفراسىياپ
بۇ شەھەرنى تەھمۇرەس تەرىپىدىن شەھەرنىڭ
ئىچكى قورغىنى ياسىلىپ ئۈچ يۈز يىل-
دىن كېيىن بىنا قىلدۇرغان. بەزىلەر ماۋرائۇن-
نەهرنىڭ ھەممە تەرىپىنى تۇرك يۇرتى هى-
ساپلايدۇ. بۇ"ينكند ــ يەنكەند"تىن باشلىنىدۇ.
يەنكەندنىڭ يەنە بىر نامى "دىز رۇيىن"دۇر،
بۇ "مىس قورغان" دىگەنلىكتۇر، شەھەر نا-
هايىتى پۇختا بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق ئا-
تىغان. بۇ جاي بۇخاراغا يېقىن . ئەفراسىيا-
پىنىڭ قىزى قازنىڭ ئېرى "سياۋش-سىيا-
ۋۇش" شۇ يەردە ئولتۇرۇلگەن. مەجۇسىلەر
هەر يىلى بىر كۇنى شۇ يەرگە كېلىپ،سىيا-
ۋۇش ئولگەن جاينىڭ چورىسىدە يىغلايدۇ،
قۇربانلىق قىلىدۇ، قۇربانلىق قىلغان مال
قانلىرىنى ئۇنىڭ مازىرىغا چاچىدۇ. ئۇلار-
نىڭ ئادىتى شۇنداق. بۇنىڭدىن شۇ مەلۇم
بولدىكى، پۈتۈن ماۋرائۇننەهردىن ، يەن-
كەندىن شەرققە سوزۇلغان جايلار تۇرك يۇرت-
لىرىدۇر . "سمرقند ــ سەمەر قەند"نى"سمز-
كند ــ سەمىزكەند" دەيدۇ، "شاش" شەهرى
"تشكند ــ تاشكەند" دېيىلگەندەك، "اوزكند ــ
ئوزكەند"، "تنكند ــ تۇنكەند " دىگەن نام-
لارمۇ بار. بۇ شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى تۇرك-

چە "شەھەر» مەنىسىدىكى "كەنت» سوزى بىلەن ئاتالغان. بۇ شەھەرلەرنى تۈركلەر قۇرغاچقا، تۈركچە نام قويغان. بۇ جايلارنىڭ نامىلىرى ھازىرغىچە شۇنداق ئاتىلىپ كەلمەكتە. بۇ جايلاردا فارسلار ئاۋۇپ كەتكەنىدىن كېيىن، ئۇلار ئەجەم شەھەرلىرىدەك بولۇپ قالغان. ھازىر تۈرك يۇرتلىرىنىڭ چېگرىسى "ابسكون — ئابىسكون (خەزەر)» دېڭىزى بىلەن تۇتۇشۇپ، رۇم دىيارىدىن ۋە "اوزجند — ئۆزجەند» دىن چىنغا قەدەر سوزۇلغان.»

(«دىۋان»توم، III فاكسىمىل 509 -بەت)

["فارسلار... قورغان مەنىسىدە ئىشلىتىلۋاتقان "دز — دىز» سوزىنى تۈركلەردىن قوبۇل قىلغان. تۈركى تىلدا "تىزيەر»نىڭ مەنىسى "ئىگىز يەر دىگەنلىك بولىدۇ.»

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 435-بەت)]

"قاز سۈۋى — قاز سۈيى. "ايلا — ئىلى» ۋادىسىدە ئاقىدىغان چوڭ سۇ. بۇ نامىنىڭ قويۇلۇش سەۋەۋى مۇنداق: ئەفراسىيابنىڭ قىزى (قاز) شۇ سۇنىڭ قىرغىقىغا بىر شەھەر قۇرغان ۋە بۇ نام شۇنىڭدىن قالغان.»

(«دىۋان» III توم ، فاكسىمىل 509 - بەت)

(ئىلاۋە: ئىلى ۋادىسىدە ھازىر قاش دەپ ئاتالغان دەريا ئەنە شۇ "قاز سۈيى» بولسا كېرەك. قاز - قاس-قاش ، — ئى. ت)

II يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتاتقۇ بىلىك» تە

ئەسلى تېكىست

IX ئەدگۇلۇك قىلماق ئوگدىسىن ئاسىغلارىن ئايۇر

276 . كورۇ بارسا ئەمدى بۇتۈرك بەگلەرى،
ئاجۇن بەگلەرىندە بۇلار يىگلەرى.

277. بۇ تۈرك بەگلەرىندە ئاتى بەلگۇلۇگ،
تۇڭا ئالىپ ئەر ئەردى قۇتى بەلگۇلۇگ.

278. بەدۇك بىلگى بىرلە ئوكۇش ئەردەمى،
بىلىگلىگ ئوقۇشلۇغ بۇدۇن كودرۇمى.

279. نەئودرۇم،نەكودرۇم، نەئەرسىگ ئەرەن،
ئاجۇندا تەتىگ ئەرىيدى بۇجىهان .

280. تاجىكلار ئايۇر ئانى ئەفراسياپ،
بۇ ئەفراسياپ تۇتتى ئىللەر تالاپ.

281. ئىدى ئارتۇق ئەردەم كەرەك ئوگ بىلىگ،
ئاجۇن تۇتغۇقا ئوترۇ سۇنسا ئەلىگ.

282. تاجىكلار پىتىگدە پىتىمىش مۇنى،
پىتىگدە يوق ئەرسە كىم ئۇقغاي ئانى.

LXXV كونىلىككە كونىلىك،كىشىلىككە كىشىلىك قىلماقىن ئايۇر

5861. نەگۇتىر ئەشىتگىل تۇڭا ئالپ ئەرىگ،
بىلىپ سوزلەمىش كورۇ ئوت سەۋ ئەرىگ.

5862. ئەت ئول بۇكمىشى كوڭلى ئارتۇر يىدىر،
ئانى كەد كۇدەزگۇ ئاي قىلقى قادىر.

5863. نەگە كەد ئەر ئەرسە يىوگاغ تىڭلاماز،
ئۇزۇنقى ئارا كىرسە سەرنۇ ئىۇماز.

5864. نەچە كەد بەگ ئەرسە ئۇقۇشلۇغ ئودۇغ.
يوگاغچى ياقىن بولسا تەگرۇر يودۇغ.

5865. كوڭۇل بەگ تۇرۇر بۇ ئەت ئۇز قۇل ئەسىر،
ئارا سوزكە تۇملىر ئارالائىسىر.

5856. كىشى تابى تورت ئول قارشىما ياغى،
بىرى كۇلدۇرۇر بىر قىلۇر ئۇن چوغى.

5867. بىرى ئىۋىسە بىرى ئامۇللۇق تىلەر،
بىرى كۇلسە بىرى سىغىلقا ئۇلار .

5868. سەۋىنچلىغ تىدۇكتەسا قىنىچ كەلدۇرۇر ،
سا قىنچلىغ تىسە بۇ سەۋىنچ كۇلدۇرۇر .

مەنىسى

276. سىلىنسا كوز، ئەمدى، بۇ تۇرك بەگلىرى—
جاھان بەگلىرىدىن شۇ، ئىسىللىرى .

277. بۇ تۇرك بەگلىرىدىن ئىتى بەلگۇلۇك،
توڭا ئالىپ ئەر ئىدى بەختى بەلگۇلۇك.

278. پەزىلىتى كوپ ھەمچوك ئىكەن ئەقلى،
بىلىملىك- ئۇقۇشلۇق، خەلق سەرخداى.

279. ئۇ- ئەرلەرخىلى، زور، جەسۇر پەھلىۋان،
جاھاندا زىرەك ئەر ئىدى ھوكۇمران .

280. تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسىياپ،
بۇ ئەفراسىياپ تۇتتى ئەللەر تالاپ.

281. ئىدى نۇرغۇن ئەخلاق، كىرەك كوپ بىلىك،
جاھان تۇتماق ئۇچۇن سۇنسا ئىلىك.

282. تاجىكلار كىتاپتا پۇتۇپتۇ مۇنى،
كىتاپتا يوق بولسا كىم ئۇققاي ئۇنى.

[ئىلاۋە: بۇيەردە ئېيتىلغان تاجىكلار فارىسلادۇر. تاجىكلار توڭا ئالپ ئەرنى ئەفراسىياپ دەپ ئاتاپ، ئۇنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئوز رىۋايەتلىرىدە، تەزكىرە - قىسسىلىرىدە يېزىپ قالدۇرغان. ئىران پادىشالىرىنى ئۇلۇغلاپ، تۇركى خەلقلەردىن چىققان شەخسلەرنى خۇنۇكلاشتۇرۇپ يازىدىغان ئەدىپلەر، سالنامىچىلار ئەفراسىياپنى " ئورۇش سىمۋولى» قىلىپ تەسۋىرلەپ، "ئەفراسىياپ ئەللەرنى تالاپ ھوكۇمرانلىق قىلغان» دەپ يېزىشقان. ئەمما، مۇتەپەككۇر شائىرىمىز يۇسۇپ خاس ھاجىپ بولسا، توڭا ئالىپ ئەرنى " ئەرلەرنىڭ خىللانغىنى، جەسۇر، پەھلىۋان، دۇنيادا ئەڭ ھوشيار » " ناھايىتى ئەخلاقلىق، نۇرغۇن بىلىملىك » زات دەپ يازغان ۋە ئۇنىڭ ئاغزىدىن راستچىللىق ۋە ئادىمگەرچىلىك توغرىسىدا ناھايىتى ھېكمەتلىك سوزلەرنى بەرگەن.]

LXXV راستچىللىقتا راستچىللىق، ئادىمگەرچىلىككە ئادىمگەرچىلىك قىلىش توغرىسىدا

5861. نىمە دەپتۇ ئاڭلا ئالىپ ئەر توڭا،
بىلىپ سوزلەپتۇ. كور، نەسىھەت مانا :

5862. كىشى كوڭلى گوش - ئۇنى پۇراق بۇزور،
ئۇنى بەك ئاۋايلا، ھەي، خۇلقى جەسۇر.

5863. چىك ئەر بولسىمۇ ھەچ چىقىم تىڭلىماس،
گەپتا پچى ئاراكىرسە، سەۋرى قالماس.

5864 ھەرقانچە بەگ بولسىمۇ زىرەك، سەزگۇر،
چېقىمچى يېقىن بولسا مالال يەتكۇزۇر.

5865. كوڭۇل بەگدۇر، بۇتەن- جان- قۇل ئەسىر،
بەزى سوزگە توڭلار، بەزىدە ئىسسۇر.

5866. كىشى تەبئى توت - ئۇ ئەبجەش دۇشمەن،
بىرى كۇلدۇرۇر، بىرى قىلۇر ئۇن-سورەن.

5867. بىرى ئويسە، بىرى ئارامىلىق تىلەر،
بىرى كۈلسە، بىرى يىغىغا تۇرار.

5868. سۈيۈنچىلىك دىگەندە تەشۋىش كەلتۈرۈر،
تەشۋىش كەلدى دىسە، سۈيۈنچ كۈلدۈرۈر.

....

Ⅲ ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى « شاھنامە » دە

خۇراسان ۋىلايىتىنىڭ تۇس شەھرى يىنىدىكى باج يىزىسىدا كەمبەغەللەشكەن دىخان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى (مىلادى 934 ـ 1025) ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىران خەلقلىرى ئارىسىدا تارقالغان ئىپوسلارنى چۇڭقۇر ئۈگىنىپ، ئۇلارنىڭ 4 مىڭ يىللىق ئەپسانىۋى ۋە ھەقىقى تارىخىنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن ئىپىك ئەسەر ـ « شاھنامە » نى ياراتقان. ئۇلۇغ نېمىس شائىرى گيوتى : " فىردەۋسى ئىراننىڭ ئەپسانىۋى ۋە تارىخى ئوتمۇشىنى يىزىپ بولغاچقا، كىيىنكى ئەۋلادلارغا ئومۇمى گەپ ۋە بەزى تەھلىللەردىن باشقا ھىچنەرسە قالمىغان» دەپ يۇقۇرى باھا بەرگەن. ئاساسەن كەيكاۋۇس بىلەن ئەفراسىياپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەككەپ مۇناسىۋەتلەرنى مەزمۇن قىلغان «شاھنامە» نىڭ موھىم بىر قىسمى ـ « سىياۋۇش» داستانى تىنچلىق ۋە دوستلۇقنى تىما قىلغان قىسسىدۇر. ئۇنىڭدا، ئەفراسىياپ تەرەپكە ئوتكەن ۋە كىيىن ئۇنىڭغا كۈيۇغول بولغان سىياۋۇش (ئىران پادىشاسى كەي كاۋۇسنىڭ ئوغلى) نىڭ ۋە ئەفراسىياپ ھەم ئۇنىڭ ۋەزىرى پىرراننىڭ تىنچلىقپەرۋەرلىگى تەسۋىرلىنىدۇ . شۇ قىسسىدىن پەقەت ئەفراسىياپ تەرىپلەنگەن مۇناسىۋەتلىك ماۋزۇ ۋە مىسرالارنىلا تونۇشتۇرىمىز.

كاۋۇسنىڭ ئەفراسىياپ كەلگەنلىگىدىن خەۋەر تاپقىنى

ئەفراسىياپ كەلمىش، ئەسكىرى يۈز مىڭ،
تۈركلەردىن تاللانغان لەشكىرى يۈز مىڭ.

بۇ خەۋەردىن كاۋۇس دىلى بولدى تەڭ،
بەزمە تۈگەپ باشلىناتتى ئەمدى جەڭ.

ئىراندا تىلەكداش كىم كەيانىگە،
بەرىنى توپلىدى شاھ مەجلىسگە.

ئۇلارغا شاھ دىدى: "بۇ ئەفراسىياپ،
جىسمىدا يوقمۇدۇ سۇ، ئوت، توپا، ئاب.

يەزدان ئۇنى نىمىدىن ياراتقانىكىن،
يا باشقا ئۇرۇغدىن تاراتقانىمكىن......

ئەفراسىياپنىڭ ئوز ئەرباپلىرى بىلەن كىڭەش قۇرغىنى

چورگەلگۈچى ئاسمان يېرىم ئايلانغاچ،
ئالەمگە نۇر چاچتى قايتىدىن قوياش.

خان يىغدى مەجلىسكە دانىشمەنلەردىن،
سەزگۈر ھەم دانا ـ ئىش بىلەرمەنلەردىن.

ئەرباپلار كىلىشتى خانىنىڭ قىشىغا،
يۇقتۇرماي چاڭ ـ توزاڭ ئۇستى ـ بىشىغا.

ئۇلارغا دىدى: "بۇبوينۇمغا پەلەك،
قىلمىغانمۇ قىسمەت ئۇرۇشتىن بولەك.

مېنى قەستلەپ كەلگۈچى نى-نى پەھلىۋان،
ئىلكىمدە بولغانتى يەربىلەن يەكسان......

جاھان خاقانى سالسا جەۋرى - جاپا،
ياخشىلىق تۈگەپ، بارچە بولۇر خاپا......

قىڭغىرلىق كۈچىيەر، قالماس توغرىلىق،
ھەر يەردە ئەۋج ئالۇر يالغان، ئوغرىلىق.

جېنىمدىن تويدۇردى زورلۇق جەڭ-جىدەل،
ياخشىلىققا بۇرىدى تەڭرى ئەزەل!

بۇگۈن جارى قىلاي سۈلھى ئادالەت،
قايغۇ تۈگەپ، راھەت تاپقاي كامالەت.

مەندىن تاپسۇن تىنچلىق ئەمدى بۇ جاھان،
ئەجەل بازار قىزىتمىسۇن ھېچ قاچان.

ئۈچتىن ئىككى جاھان ئاياق ئاستىمدا،
ئىران، تۇران ساراي ماڭا دەستىمدە.

ھەر بوي بەرمەس باتۇرلار، بېشىدا تاج
تۇرۇغلۇق تولەيدۇ ماڭا نۇرغۇن باج.

سىلەر ماقۇل تاپساڭلار خوپ كېڭىشىپ،
ئىۋەتەي رۇستەمگە بۇگۈن خەت يېزىپ.

سياۋۇش بىلەن سۈلھى ئىشگىنى ئاچاي،
سوغىلار ئىۋەتەي، ئالتۇنلار چاچاي.»...

گەرسىۋەزگە بۇيرۇق قىلدى شاھانە:
" ئىشنى يىغىپ بولغىن يولغا راۋانە......

دىگىل ئىرانغا ھېچ دەۋايىمىز يوق،
دىگىل سوزىمىز چىن، كوڭۇل بولسۇن توق.

بىزنىڭكى چىندىن تا جەيھۇن قىرغىقى،
بىزگە بەس سۇغدىلەر يېرى - تۇز تېغى...

ئىران بىلەن تۇران بىر ئىدى دايىم،
بىلمەي جىدەل ياشار ئىدى مولايىم......

كېچىرىپ، ئىستەيلى ئەزگۈ - ئامانلىق،
ئۇنتۇلسا ئۇرۇش، يوقالسا يامانلىق......

پىلتەنگە قىلىپ ياخشى سوز بۇ قېتىم،
رايىنى قايتۇر ئۇرۇش - ئاداۋەتتىن.

سوغىلارغا قوموپ تاشلا ئوزىنى،
بەس، ئورىسۇن ئاداۋەتتىن يۈزىنى.

پەقەت تەختىنى ئاڭا كورمىگىل راۋا،
چۈنكى شاھ نەسلىدىن ئەمەس ئەجدىھا»

ئەفراسياپنىڭ ئىنىسى گەرسىۋەز بۇيرۇق بويىچە ئىران شاھزادىسى سياۋۇشنىڭ يېنىغا بارىدۇ. سياۋۇش بىلەن ئەفراسياپ پۈتۈم - توختام تۈزۈشىدۇ. رۇستەم بىلەن سياۋۇشنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن، ئەفراسياپ ئوز قوشۇنىنى ئۇرۇش سەپلىرىدىن چېكىندۈرىدۇ.

ئىۋەتتى سياۋۇش كۆتكەندىن ئارتۇق،
بىرىپ قوللىرىغا سوغا ھەم تارتۇق.

كاناي دۇمباق ياڭراپ بىرىدىن - بىرى،
ئورنىدىن قوزغالدى شاھنىڭ چېدىرى.

بۇخارا ۋە سوغد ھەم سەمەرقەند ۋە چاچ،
سەجاپ يەرلىرىنى بوشىتىپ قىيغاچ.

قوشۇنىنى كاڭ تامان سۇرەردى شىتاپ،
پەيمانىغا سادىق خان ئەفراسياپ.

سياۋۇش ئاتىسى كەي كاۋۇس ھوزۇرىغا ئافراسياپ بىلەن سۈلھ قىلىشقانلىغىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن رۇستەمنى ئىۋەتىدۇ. لېكىن كەي كاۋۇس كونمەي، رۇستەمگە غەزەپ قىلىدۇ ۋە رۇستەمنى سىيىستانغا ئىۋەتىۋېتىدۇ؛ سياۋۇشنى بەلخىتىن قايتىپ كېلىشكە پەرمان بېرىپ، ئورنىغا تۇسىنى ئېۋەتىدۇ ۋە " دەرھال جەڭ باشلاپ، ئەفرا-

Altunoq

سىياپقا كېچىلەپ ھۇجۇم قىلىپ، ئاسمان - زېمىن ۋە جەيھۇننى قىپ - قىزىل قانغا بويا » دەپ بۇيرۇيدۇ. سىياۋۇش ئۆز سەركەردىلىرى بەھرام ۋە زەنگەگە مەسلىھەت سېلىپ، ئەفراسىياپ بىلەن قىلىشقان ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلماسلىق قارارىغا كېلىدۇ: قوشۇننى بەھرامغا تاپشۇرۇپ، ئۆزى ئەڭ يېقىن كىشىلىرىنى ئېلىپ، ئەفراسىياپ ئېۋەتكەن پىشقەدەم باتۇر پىران بىلەن ئەفراسىياپ تەرەپكە ئۆتىدۇ.

جەيھۇن تامان چۈشتى سىياۋۇش ئىزى،
قان يىغلار، كۆز ياشتىن كۆرۈنمەس يۈزى.

تەرمىزگە يەتكەندە كۆردى سېپىل، تام،
باھاردەك رەڭگا-رەڭ ياسانغان تامام.

ياسانغان چىرايلىق بۇ يەر تاكى چاچ،
دەيسەنكى، كىيىپتۇ كېلىن گويا تاج.

ھەر ئۆتەڭدە يېيىق، توكۇن داستىخان،
يىمەكلىك - ئىچمەكلىك بۇندا پاراۋان.

شۇ مەھەل يەتكەندە قوچقار بېشىغا:
” شۇ يەردە قونايلى » دەر يولدىشىغا...

قوچقار بېشىدا چۈشۈشتى ئاتتىن،
راھەت، ئارام ئېلىپ شىرىن سوھبەتتىن...

ئىككىسى ئولتۇرۇپ، يېيىشتى غىزا،
سىياۋۇش ئوغلىدەك، پىران نەق ئاتا.

يەنە شادۇ-خەندان بولۇشۇپ راۋان،
ھېچ يەردە توختىماي، ئېشىپ كوپ داۋان.

گەڭدىج تامان مىسلى شامال ئېلىشتى،
ئولكە مەركىزىگە كىرىپ كېلىشتى.

ئەفراسىياپ سىياۋۇشنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ: كوچىغا پىيادە چىقىپ، قۇچاقلاپ كۆرۈشىدۇ ۋە ئوردىغا باشلايدۇ. ئاندىن، سارايلىرىدىن بىرىنى تاللاپ، گوھەر - ئالتۇن بىلەن بېزەپ - جابدۇيدۇ:

تۇرگە ئورناتتى ئالتۇن قاشلىق تەخت،
تۇت پۇتى بىر خىل ھوكۇز باشلىق تەخت؛

خىتايى شايە ئۇ ئۈچتىن بۇ ئۈچى،
چىللىدى ھەر ياقتىن تۈرلۈك چالغۇچى.

ئاندىن چىللاپ سىياۋۇشنى سارايغا،
بەخت تىلەپ چىقاردى موتىۋەر جايغا......

ئەفراسىياپ ھوزۇرىدا سىياۋۇش ئۆز ھۈنىرىنى — ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئەفراسىياپ بىلەن سىياۋۇش ئوۋغا چىقىدۇ. سىياۋۇش پىراننىڭ قىزى جەرىرىگە ئۆيلىنىدۇ. ئاندىن سىياۋۇشقا ئەفراسىياپنىڭ قىزى فەرەنگەسىنىمۇ ئېلىپ بېرىدۇ. سىياۋۇش شۇنىڭ بىلەن ئەمدى باتۇر رۇستەم، شاپۇر، بەھراملارنى كۆرەلمەسلىكىگە كۆزى يېتىپ، ئىرانغا قايتماي، تۇراندا پۈتۈنلەي تۇرۇپ قېلىش قارارىغا كېلىدۇ. سىياۋۇش گەڭ (گەڭدىج) قورغىنىنى سالدۇرىدۇ. ئەفراسىياپ تۇران يېرىدىن تاللاپ بەرگەن مەنزىرىلىك يەرگە سىياۋۇش يەنە سىياۋۇشگىرد شەھرىنى سالدۇرىدۇ.

ئەفراسىياپ سىياۋۇشقا مۇنداق دەيدۇ:
ئەمما بىلكى سېنىڭ ئاراملىق ئويلاپ،
بىر جاي تاپتىم تۇران يېرىدىن سايلاپ.
بېرىپ كۆرسەڭ، ئۇ جاي خۇش - خۇرامدۇر،
بارغاننىڭ كۆڭلى شاد، دىلى بىغەمدۇر.
شۇندا پادىشالىق قىل، ھەرگىز كۆرمە دەرت،
دۈشمەنلەر بېشىنى ئەيلە تۇزاڭ - گەرد...

سياۋۇش شەھەرنى سالدۇرۇپ بولۇپ، ئۇردا - سارايلىرىنى جاھاننىڭ ئىككى چوڭ پادىشاسىنىڭ دوستلۇغى تەسۋىرلەنگەن سۈرەت - نەقىشلەر بىلەن بېزەيدۇ :

ئايۋان تاملىرىغا سىزدۇردى سۈرەت،
شاھلار بەزمە - رەزمىدىن بىرۇرشاھادەت:
بىر يېقىدا كاۋۇس تەختتۇ - تاجدار،
ئۇراپ ئەتراپىنى پەلۋان - باتۇرلار.
تەخت يېنىدا تۇرار پىل تەنلىك رۇستەم،
زال ۋە گۇدەرز، بارچە پەلۋان جەم.
بىر ياقتا تەختتە ئەفراسياپشاھ،
پىران ۋە گەرسىۋەز، ئەتراپتا سىپاھ.
شەھەر بەرپا بولۇپ مىسالى جەننەت،
ئىران ۋە تۇرانغا تارقاتتى شوھرەت.

ئەفراسياپنىڭ دانا ۋەزىرى پىران ھىندى ۋە چىن سەپەرلىرىدىن قايتىپ، ئۇزىنىڭ تۇرىدىغان جايى خوتەنگە كېلىدۇ......پىران قىزى جەرىرە سياۋۇشتىن بالا تۇغىدۇ .

ئەفراسياپنىڭ ئىنىسى گەرسىۋەز ئىچى تارلىغى كېلىپ ۋە كوڭلى قارىلىق قىلىپ، سياۋۇشقا قەست قىلىدۇ. گەرسىۋەزنىڭ بۇيرىغى بويىچە، گۇرويى مىكرى بىلەن سياۋۇشنى تۇتۇپ، سياۋۇش تىر بازلىق قىلغاندا، نىشانلاپ ئوق ئاتقان چولگە ئېلىپ بارىدۇ ۋە ئوق چۈشكەن يەردە، گۇرويى سياۋۇشنىڭ پۇت - قولىنى باغلاپ بوغۇزلايدۇ، قېنىنى بۇيرۇلغان يەرگە چاچىدۇ . يەنە شۇ گەرسىۋەزنىڭ پىتنىسى بىلەن، ئەفراسياپ ئۇز قىزى فەرەنگەسنى قاتىل دەپ زىندانغا تاشلايدۇ .

پىران بېرىپ فەرەنگەسنى قۇتقۇزۇپ، خوتەنگە ئېلىپ كېلىدۇ . فەرەنگەس (سياۋۇشتىن ھامىلە بولغاچقا) ئوغۇل تۇغىدۇ ۋە بالىغا كەيخۇسراۋ دەپ ئىسىم قويىدۇ. ئوغۇل چوڭ بولغاندا، چوپانلار ئارىسىدا تۇرغان جايىدىن كەي كاۋۇسنىڭ ئادەملىرى كەيخۇسراۋنى ئېلىپ قاچىدۇ .

شۇنىڭ بىلەن ئاداۋەت ئىشىگى قايتا ئېچىلىدۇ .

IV باشقا تارىخىي مەنبەلەردە

ئىلگىركى سالنامىچىلار، تەزكىرىچىلەر، سەيياھلارنىڭ كىتابلىرىدە، ياكى بەزى ئالىملارنىڭ كېزى كەلگەندە ئۇز ئەسەرلىرىدە قىلغان قەيتلىرىدە، ئوغۇزخان ۋە ئەفراسياپ تۈركى تىلدا سوزلەشكۇچى خەلقلەرنىڭ ئۇلۇغ ھوكۇمدارلىرى ۋە مەشھۇر باتۇرلىرى قىلىپ كورسىتىلىدۇ . شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئاساسىي زېمىنلىرى ۋە مەركىزىي شەھەرلىرىمۇ بايان قىلىنىدۇ .

ئەرەپچە ياكى پارىسچە يېزىلغان بۇ مەنبەلەرنىڭ بەزىلىرى يەھۇدى رىۋايەتلىرىنى ۋە بەزىلىرى ئىرانلىقلارنىڭ رىۋايەتلىرىنى ئاساس قىلغان . مەيلى ئىرانلىقلار بولسۇن ياكى يەھۇدىلەر بولسۇن، دۇنيادىكى مىللەتلەر توغرىسىدا بايان قىلغانلىرىدا، ئۇز رىۋايەتلىرىدە ھەممە مىللەتلەرنى ئۇز نەسىللىرىدىن تورەلگەن ياكى تارالغان دەپ كورسىتىش ئۇچۇن، ھەر خىل خەلق ۋە شەخسلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ئۇزلىرىگە ئەنئەنە بولۇپ كەلگەن ئىسىملار بىلەن بىرلەشتۇرىۋەتكەن. مەسىلەن: مۇنداق رىۋايەت ياكى ئەپسانىلاردا، تۈركى خەلقلەرنىڭ بوۋىسى قىلىپ كورسىتىلگەن ياپەس ۋە باشقا شەخس ياكى قەبىلە ئىسىملىرى شۇنداق.

ئەرەپ تارىخچىلىرىدىن ئەبۇ جەفەر ئىبنى جەرىر - تەبەرى (مىلادى 837 - 922 - يىللىرى) «تارىخۇل ئۇمەم ۋەلمۇلۇك» «ئەنئەلەس» دېگەن كىتاۋىدا، تارىختىن ئىلگىرىكى زامانلار ئۈچۈن ئەھمىيەتلىك بولغان يەھۇدى رىۋايەتلىرىدىن نەقىل كەلتۈرگەن.

رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، ئىبراھىم پەيغەمبەر ئۆز ئوغۇللىرى (ياسۇباق، سوخ) نى شەرققە ئېۋەتىپتۇ. ئۇلار ئۇدۇل كېلىپ خۇراساندا ماكانلىشىپتۇ. ئاتىسى ئۆگەتكەن «ئىسمى ئەزەم» (تىلىسىم) سايىسىدا ھەممە خوشنا قەۋملەر ئۈستىدە ھوكۇمرانلىق قىلىپتۇ. ياپەس نەسلىدىن خەزەر ۋە باشقىلار كېلىپ، ئۇلارغا «خاقان» دەپ ئۇنۋان بېرىپتۇ ۋە شۇ يەردە تۇرۇپ قاپتۇ؛ بىر قىسمى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىپتۇ.

بۇ يەھۇدى رىۋايىتىنىڭ مەزمۇنى بويىچە، ئىبراھىم پەيغەمبەرنىڭ ئوغۇللىرى - ياسۇباق، سوخلار تۈركى خەلقلەر دىيارىغا كېلىپ، خەزەر ۋە سابىر قەۋملىرىنى ئۆزىدىنىغا جەلپ قىلىدۇ. شەرققە ھەتتا بىر قىسىم يەرلىك ئاھالىغا ئۆز ئەقىدىلىرىنى سىڭدۇرىدۇ.

ئىبنى فەقىھنىڭ جۇغراپىيىگە ئائىت ئەسىرىدە ئېيتىلغان تارىخىي ۋەقەلەرگە قارىغاندا، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 7 - ئەسىردە ساقالارنىڭ غەربى ئاسىيادىكى دۆلىتى يىمىرىلىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي، بابىل ھوكۇمدارى نەبۇقەر نەززار تەرىپىدىن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 6 - ئەسىر ئاخىرىدا يۇدا دۆلىتى تار - مار قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يەھۇدىلەردىن بىر قىسمى ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپكە تارقىلىپ كېتىدۇ.

يۇقۇرىدىكى قەيتلەر بويىچە، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 7 -، 8 - ئەسىرلەردە خەزەر (كاسپى) دېڭىزى بويى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا تۈركى قەبىلىلەر ياشىغانلىقى ۋە خاقان نامى بىلەن ھوكۇمدارلىرى بولغانلىقى مەلۇم.

ئىرانلىقلارمۇ خۇددى يەھۇدىلەردەك، ھەممە مەملىكەتلەرنى ئۆز نەسلىدىن تارالغان دەپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ھەر خىل قەبىلە ۋەشەخس ئىسىملىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى تارىخىي شەخس ئىسىملىرى بىلەن بىرىكتۈرىۋەتكەن. ئۇلارمۇ مەملىكەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئەپسانىۋى ھوكۇمدارى فەرىدۇننىڭ ئوغۇللىرىنىڭ ئەۋلادى دەپ چۈشەندۈرىدۇ. مەسىلەن، ئىران تىلىدا سوزلەشكۈچى خەلقلەرفەرىدۇن ئوغلى «ئىر» نىڭ، تۈرك تىلىدا سوزلەشكۈچى خەلقلەر بولسا، فەرىدۇننىڭ يەنە بىر ئوغلى «تۇر» نىڭ ئەۋلادى دەپ ھىساپلايدۇ. ئىران رىۋايەتلىرىدە، «ئەفراسىياپ» نىڭ ئىران ھوكۇمدارلىرى بىلەن بولغان ماجرالىرى، يەنى ئىران ھوكۇمدارى كەي كاۋۇس ۋە ئۇنىڭ نەۋرىسى (ھەم ئەفراسىياپنىڭمۇ نەۋرىسى) كەي خۇسراۋ بىلەن بولغان ئۇرۇشلىرى بايان قىلىنىدۇ. دەسلەپ فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدە بايان قىلىنغان بۇ رىۋايەتتىن خېلى كۆپ بۇرۇن يېزىلغان باشقا رىۋايەتلەرمۇ (تەبەرى، تالىبى، بەلئەمى، بىرۇنى ئەسەرلىرىدە) ئۇچرايدۇ. بۇلار ئاسۇرى ۋە يۇنان (گىرىك) مەنبەلىرىدىن ئېلىنغان بولۇشى مۇمكىن. ئاسۇرى ۋە يۇنان مەنبەلىرىدە ئېيتىلغان مەلۇمات بويىچە، بۈيۈك ساقا قەھرىمانى ئەفراسىياپ مىدىيە ھوكۇمدارى كىياكسار تەرىپىدىن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 625 - يىلىدا يېڭىلىپ، قولغا چۈشىدۇ. بىراق، بۇ رىۋايەتلەر كېيىن بېرىپ، بۇ ۋەقەنىڭ ئاخىرىنى ئىسكەندەرگە چېتىۋېتىدۇ. ئاندىن،

يەنە تۈركى خەلقلەرنىڭ ئەرگەنە قۇن ئەپسانىلىرى بىلەنمۇ ئارىلاشتۇرىۋېتىلىدۇ.

تارىخىي مەنبەلەرگە كىرگۈزۈۋېتىلگەن ئىران رىۋايەتلىرىگە قارىغاندا، ئىرانىدا ئۇزاق سەلتەنەت سۈرگەن ئەخمەنىلەردىن كىرۇس (كىر) مىلادىدىن ئىلگىرىكى 546 - يىلىدا ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ غەربى قىسمىغا ھۇجۇم قىلىپ، سىر دەريا ۋادىسىغىچە كىلىدۇ ۋە ھازىرقى ئورا توپە ئەتراپىدا ئۆز نامىغا بىر شەھەر (قورغان) سالدۇرىدۇ؛ مىلاددىن ئىلگىرىكى 529 - يىلىدا، گورگەن (ئورگەنج) تەرەپكە كەلگىنىدە، ماساغۇتلارنىڭ ئايال ھوكۇمدارى تۇمۇرەس بىلەن بولغان جەڭدە ئۆلىدۇ. ئاندىن، ئىران ھوكۇمدارلىرىدىن دارا 6 - ئەسىردە ئامۇ دەرياسىنىڭ شىمالىدا قاتتىق جەڭ بولىدۇ. مۇشۇ ۋەقەلەر بايان قىلىنغان ئىران رىۋايەتلىرىدە ئەفراسىياپ ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ پائالىيەتلىرىگە دائىر مەلۇماتلارمۇ بايان قىلىنىدۇ. كېيىن ئىران داستانىغا ئاساس بولغان بۇ رىۋايەتتە، ئەفراسىياپنىڭ ئوغلى ئەرجەسپ زامانىدا، خۇراسەن ۋە ماۋەرا ئۇننەھردە بولغان جەڭلەر زىكرى قىلىنىدۇ. جەڭدە مەغلۇپ بولغان ئەرجەسپ رىۋايەتتە " هيۇن " پادىشاسى قىلىپ كورسىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئەرجەسپ مىلادىدىن ئىلگىرى 563 - يىلى ئۆلگەن زورو ئاستېر (زەر دۇشت) نىڭ مۇرىدى قىلىپمۇ كورسىتىلىدۇ.

نەرشەخى ئۆز كىتاۋىغا نەقلى قىلغان ئىران رىۋايىتى بويىچە، ئەفراسىياپ كوك تۈركلەرنىڭمۇ جەددى - بوۋىسى سانىلىدۇ. ئۇ خەزەر دېڭىزىنىڭ شىمالىدىن ۋە جەنۇبىدىن بىر قانچە قېتىم ئۆتىدۇ. ئەفراسىياپنىڭ ئالىپ ئارىز دىگەن بىر ئوغلى تومۇر قاپىغىنى (تومۇر قۇۋۇقنى) ئىشغال قىلىدۇ. (بەزى تەتقىقاتچىلار تومۇر قاپىغىنى كافكازدىكى " دەربەند " دەپ تەخمىن قىلىدۇ). تۇڭا ئالىپ ئەر ئىدىل (ۋولگا) دەرياسى تەرىپىدىن ئالدىنقى ئاسىياغىچە كېلىدۇ ۋە ئۇ يەردىن ئىران - خۇراسان يولى بىلەن بۇخارا تەرەپلىرىدىكى " بەيكەند " ۋە چۇ دەرياسىنىڭ يۇقۇرى تەرەپلىرىدىكى " قوچقار باش " دىگەن يەرلەرگىمۇ كىلىپ ئوردا قۇرىدۇ. « تۈركى تىللار دىۋانى » دا، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ غەربىدىكى قازۋىن، قۇم، مەرۋ شەھەرلىرى، شۇنىڭدەك « يەنكەنت » ياكى " بەيكەنت " (" دىزروين ") ۋە تاشكەنت، " سەمىزكەنت " (سەمەرقەد)، ئۆزكەنت، مەركىزىي ئاسىيادىكى بارسغان، ئوردۇكەنت (قەشقەر)، بارچۇق، ئىلى ۋادىسىدىكى " قاز سۇۋى " (قاش دەرياسى) بويى ئەفراسىياپ تۈرغان شەھەرلەر دەپ قەيت قىلىنغان. ئەفراسىياپ ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ شەرقىدە قىماق دېڭىزى (قوسوكول، يەنە بايقال) تەرىپىدىكى سىغناق زىمىنىدىمۇ يەنە بىر " كەڭ - دىز " قورغىنى سالدۇرىدۇ. ئەفراسىياپ ئىلكىدىكى كەڭ رايوننىڭ غەربىي قىسمىدا بىر " گەندىج " (كەڭ دىز)، شەرقى قىسمىدا يەنە بىر " كەڭ دىز " مەركەز قىلىنغان. باش مەركىزي " ئوردۇ كەنت. دىمەك، بايقالدىن دەربەنت (شەرقى كافكاز) غىچە بولغان رايون ئەفراسىياپنىڭ زىمىن دائىرىسى قىلىپ كورسىتىلگەن.

نەرشەخنىڭ كىتاۋىدا يېزىلىشىچە، تۇڭا ئالىپ ئەر ھىندىستاندىكى ساكيامۇنى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 565 - 486 - يىللار) دىن ئىلگىرى ئوتكەن بىر قەھرىمان بولسىمۇ، لېكىن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بوددىغا

ئىشىنىدىغان تۈركى قەۋملىرى ئۆزنى بود -
دىزىمنىڭ ھىمايىچىسى دەپ ئۇلۇغلايدۇ ؛
بۇخارا يېنىدا زەردۇشتىلىقنى تارقاتما قچى
بولغان ئىرانلىقلارغا قارشى بودددىزىمنى
قوغداش ئۈچۈن كۈرەشكەن ھوكۇمدار دەپ
مۇقەددەس ھىساپلايدۇ .

ئەخمەد ئىبنى ئەبى يەقۇب ئىبنى ۋازىھ
يەقۇبى « كىتابۇل بۇلدان » ئەسەرىنىڭ 2 -
جىلدىدا ، شۇنىڭدەك ئۇلۇغ ئالىمىمىز مەھ -
مۇد قەشقىرىمۇ « دىۋان » دا ، ئەفراسىياپ -
نى قارا خانىلارنىڭ قەدىمقى جەددى -
ئەجدادى دەپ كۆرسەتتىدۇ .

ئەل بىرۇنى ۋە باشقا ئاپتورلار يېزىپ
قالدۇرغان مەلۇمات بويىچە ، كىياكسارەس
تەرىپىدىن ئەفراسىياپ مەغلۇپ قىلىنىپ ،
ئىران ئۇلكىلىرى مىلادىدىن ئىلگىرى 625 -
يىلى 13 - ئاپرېل (R.Roth رۇچ ۋە
F.Justi يۇستىلارنىڭ تەتقىقاتى بويىچە 26-
ئىيۇن) ئەفراسىياپنىڭ ھوكۇمرانلىقىدىن
قۇتۇلغان كۈنى دەپ بايرام قىلىنىدىكەن .
مەجۇسلەر بۇ بايرامنى " تىرەگەن » بايرى -
مى دەپ ئاتايدىكەن . بۇ بايرام توغرىسىدا
نەرشەخىمۇ ئۇز ئەسەرىدە بايان قىلغان .
شۇنىڭدەك تارىخچىلاردىن بەلئەمى ۋە تە -
بەرىلەرنىڭ بەرگەن مەلۇماتىغا قارىغاندى -
مۇ ، ئىرانلىقلار ئىران شاھزادىسى سىيا -
ۋۇشنىڭ تۈركلەردىن ئەفراسىياپنىڭ قېرىن -
دىشى بارىسغان تەرىپىدىن بەيكەنتتە ئۆلتۈ -
رۈلگەنلىكىنى ئۇنتۇمايدىكەن ۋە يىلىنىڭ
مەلۇم كۈنلىرىدىن بىرىدە ماتەم تۇتىدىكەن.
تەبەرىدىن بىر ئەسىر كېيىن ياشىغان مەھ -
مۇد قەشقىرىمۇ ئۇز ئەسەرىدە سىياۋۇشنىڭ
ئۆلتۈرۈلگەن يېرى بۇخاراغا يېقىن يەنكەند
ۋە بۇ شەھەرنىڭ يەنە بىر ئىسمى " دىزرۇ -
يىن » (" مىس قورغان ») دەپ كورسەت -
كەن . يەنكەنت - بەيكەنت ئىكەنلىكى
مەلۇم .

تۈركى خەلقلەرمۇ ئىرانلىقلار تەرىپىدىن
ئۆلتۈرۈلگەن تۇڭا ئالىپ ئەرگە شۇ زامانلار -
دا ماتەم تۇتىدىغانلىقى مەلۇم . ئۇرخۇن
مەڭگۇ تاشلىرىدا (كول تىكىن مەڭگۇ تېشى -
نىڭ شىمالى يۈزى 7 - قۇرىدا ، بىلگە قا -
غان مەڭگۇ تېشىنىڭ شەرقى يۈزى 31 - قۇ -
رىدا) " چۇش بېشىدا » بولغان جەڭ، يەنى
بەش بالىق مۇھاسىرىسى ھەققىدىكى ئاب -
زاستا ، " تۇڭا تىكىن يوغاسى » (تۇڭا تى -
كىن ماتىمى ئەسلىتىلگەن ؛ شۇنىڭدەك تۇرپان
سىڭگىم ئېغىزىدىكى بىزەكلىك تام سۈرەت -
لىرىنىڭ بىرىدە "تۇڭا تىگىن"، يەنە بىرىدە
"تۇڭا ئۇل » دەپ يېزىلغان . بۇنىڭدىن مە -
لۇمكى ، ئۇيغۇرلارنىڭ تۇڭراۋ ۋە ياغلىقار
قەبىلىلىرىمۇ يىلىنىڭ مەلۇم كۈن -
لىرىدە (تەخمىنەن يازنىڭ بېشى ياكى ئا -
خىرىدا) تۇڭا ئالىپنى ئەسلەپ ، ماتەم تۇ -
تۇدىغان ئىكەن .

يۇقۇرىدىكى تۇرلۇك مەلۇماتلارغا قارى -
غاندا ، ئەفراسىياپنىڭ ئۆتكەن زامانى توغ -
رىسىدا مۇنداق 3 خىل تەخمىن كىلىپ چى -
قىدۇ : بىرى يەھۇدى ۋە ئىران رىۋايەتلىرى
بويىچە، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 7-ئەسىرگە توغرا
كېلىدۇ؛ ئىككىنچىسى ئاسۇرى ۋە يونان مەنبە -
لىرىدىن ئېلىنغان ئىران رىۋايەتلىرىنىڭ بەزى -
لىرىدە ئەفرەسىياپقا دائىر ۋەقەلەرنىڭ ئىس -
كەندەرگە چېتىشلىكلىكىگە قارىغاندا، مىلا -
دىدىن 4 ئەسىر ئىلگىرىكى ۋاقىتقا توغرا كې -
لىدۇ ؛ ئۈچىنچى خىلى شۇكى، مەھمۇت قەش -
قەرىنىڭ « دىۋان »دا يازغىنى بويىچە،(مى -
لادىدىن 6 ئەسىر ئىلگىرى ئۆتكەن ئا يال ھو -
كۇمدار تۇمۇرەس "مەرۋ"شەھىرىنىڭ ئىچكى قور -
غىنىنى سالدۇرۇپ 300 يىلدىن كېيىن ئەفراس -

AltunOq

ياپتاشقى قورغىنىنى بىنا قىلغان دېگەن مەلۇ-
مات بويىچە) مىلادىيىدىن 3 ئەسىر ئىلگىرى
ئۆتكەن بولىدۇ.

ئەمدى ئىرانلىقلارنىڭ "تۇڭا ئالىپ ئەر"
نى ئەفراسىياپ دەپ ئاتىغانلىقىغا كەلسەك،
بۇنى مۇنداق پەرەز قىلىش مۇمكىن: بىرى
تۇڭا ئالىپ ئەرنىڭ تۈركى تىلىدا ئىككىن-
چى تۇرلۇك ئاتىلىشى " ئەۋرەن ئەسرى ئا-
لىپ " (" ئالەمنىڭ قاپلان باتۇرى ")
ئىران تىلىدا " ئەۋراس - ئالىپ" <ئەۋرا
سالىپ > ئەفراسىياپ " شەكلىگە كىرگەن
بولۇشى مۇمكىن. يەنە بىرى، ئىران رىۋا-
يەتلىرىدە ۋە « شاھنامە » دە، تۇڭا ئالىپ
ئەرنى ئۇرۇش-جەڭنىڭ سىمۋولى قىلىپ كور-
سەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئىران تىلىدا قويۇل-
غان "افراس يىپ (" افراس " يەنى قال-
قان، توسۇق "، " ياب " يەنى " ئوق ")
دېگەن ئىككى سوزدىن قۇرۇلغان ئىسىم با-
را - بارا " ئەفراسىياپ " شەكلىگە كىرگەن
بولۇشى مۇمكىن. ئەفراسىياپنىڭ قىزى

" قاز "، "شاھنامە"دە بولسا، " فرنگىس"
(فەرەنگەس شەكلىدە يېزىلغان. بۇمۇ تۈر-
كى تىلىدىكى " ئۇرۇن قاز " (ئاق قاز)
نىڭ ئىران تىلىغا كىرىپ، ئەفرەن گاز-فە-
رەنگەس " شەكلىگە ئۆزگەرگەن بولۇشى مۇم-
كىن. شۇنىڭدەك « شاھنامە » دىكى ئەفرا-
سىياپنىڭ ئادەملىرى بارمان، پىران ' خۇ-
مان گەر سىۋەز، بەرزگەر گۇلباد، پولاد،
جەرىرە دېگەن كىشى ناملىرىمۇ ئەسلىدە تۈركى
ناملار بولۇپ، ئىران تىلىغا كىرىپ ئۆزگۈرۈپ
كەتكەن.

× ×

ھەرخىل رىۋايەتلەردە، تارىخى ئەسەر ۋە
داستانلاردا باش قەھرىمان قىلىپ تەسۋىر-
لەنگەن تۇڭا ئالىپ ئەر-ئەفراسىياپ توغرى-
سىدا ئىزدىنىپ تاپقان دەسلەپكى چۈشەنچى-
لىرىمنى تونۇشتۇردۇم. تارىخچى ۋە ئەدىپ-
لىرىمىزنىڭ بۇنىڭدىنمۇ ئاساسلىقراق مە-
لۇماتلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشىغا يىپ ئۇچى
بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.

1982 - يىلى، ئۆكتەبىر ئۈرۈمچى

(بېشى 54 - بەتتە)

بولمىسام زامانداش، تۇپراقداش ئوزۇم،
شۇ بۈيۈك شەرەپتىن ئاپتاپتەك يۈزۈم...
قەبرىنىڭ خاكىنى سۈرتەۋال كوزۇم،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

بوۋامنى ئالەمگە " ئىبركى " داملىتاي،
ۋەسىيەت: مەن ئولسەم، يۇتىدا ياتاي،
جاۋاھىر ئورنىدا شىرىمگە قاتاي،

كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

1983 - يىلى، 16 - يانۋار

پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى!

(نەقراتلىق مۇخەممەس)

نۇر مەھەممەت ئېركى

ئالىمدۇر - دۇنيانىڭ، ئىنسانىنىڭ جېنى،
ئالىملەر ئالىمنىڭ بىلەر قەدرىنى...
يۇرتىمىز ئالىمنىڭ، ئەدىپنىڭ كېنى،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا مەھمۇت ۋەتىنى.

شەرق بىلىم دۇنياسى ئىچرە يىگانە -
بىر يۇلتۇز شۇنچە ساپ، شۇنچە نۇرانە...
ئەجرىگە قايىلدۇر ئۆز ۋە بىگانە،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

يۇلتۇزكى، يۇلتۇزلار ئارا سەرۋەرى،
يۇلتۇزكى، يۇلتۇزلار ئارا ھو كەرى،
مۇبارەك ئىسمىدۇر مەھمۇت قەشقىرى،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

يۇلتۇزكى، جۇلالاپ شۇنداق پارلىغان،
مەرىپەت دۇنياسىن چوڭقۇر چارلىغان...
قالدۇرغان ئېلىگە كاتتا ئارمىغان (*)
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا. مەھمۇت ۋەتىنى.

يۇلتۇزكى، يۇلتۇزلەر ئارا سەر خىلى،
قۇۋنار شۇ بىلەن ئۇيغۇر - تۈرك ئېلى...
تىلچىمىز، تىلچىلەر پىرى كامىلى،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى

(*) ئارمىغان - تۆھپە

"تىل» دېمەك ـ بىر ئەلنىڭ ھاياتى بەلگىسى،
مەھمۇتتۇر شۇنداق زور بەلگۈ ئىگىسى،
ئانا تىل سويگۈسى ـ ۋەتەن سويگۈسى...
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

"دىۋان» دور دۇنيادا ئەجەپ موجىزات،
بولمىدى ھېچ "پەلەك گەردىشى» دىن مات...
ھەر بىلىم ئەھلىگە بولدى ئۇ قانات،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

"دىۋان» دۇر تۈرك ئېلى ئىرپان غەزنىمىز،
مىڭ يىلدىن بۇرۇنقى بىلىم پەللىمىز...
ئۇلچىسۇن بىلىمدە دۇنيا ۋەزنىمىز،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

بىر ئەلكى، بەرسە ئۇ، شۇنداق بىر ئوغۇل،
بولسا ئۇ ئىرپاندا ئالەمگە مەقبۇل،
قىسمادۇ بېشىغا قىلىپ ئۇنى گۈل!
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

گۈل قىلىپ قىستىڭ سەن ئاپىرىن ساڭا،
ھەر تامان ئىززەتلەر ئەيلىدىڭ ئاڭا،
زامانەم بۇ ئىشىڭ ياردى ماڭا،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

ئالىمنى ھورمەتلەش ـ گۈللەشكە ئاساس،
ھەر ئەلدە راۋاج ۋە يەشنەشكە ئاساس،
ئىرپانغا ھەممىنى ئۈندەشكە ئاساس،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

ھەر كىمدە ئالىمنى ئىززەتلەش بولار،
يېقىن بىل: بىلىمگە ئۇ ئۆزى تولار...
سۇنى كىم سەل كورسە، گولزارى سولار،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

ئۇيغۇرلار ئىسمىدا "ئاخۇن"دۇر بىزەك ،
ئاخۇن بول ـ ئاقىن بول ، موللا بول دىمەك ...
بۇ خولۇق ئالىمغا ئامراغلىق ـ سويمەك ،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى ؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇت ۋەتىنى .

پەخىرلەن قەشقەرلىق! بەردىڭ بىر كىشى ـ
ۋەتەنگە ، ئالەمگە ئەرزىدى ئىشى ،
يىگىت ئۇ ، مىڭ ياشقا كىرسىمۇ يېشى ...
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇت ۋەتىنى .

قەشقەرنىڭ يېزىسى ئوپال خۇش ھاۋا ،
داڭ چىققان بوستانلىق ياپ ـ يېشىل تاۋا ...
ئالىمغا يۇرت ـ ماكان بولۇشقا راۋا ،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇت ۋەتىنى .

« ھەزرىتى موللام » دەپ ئاتىغىنى راس ،
" ھەزرەت " دەپ ، " موللام " دەپ قارىغىنى راس ...
بۇ سوزلەر ئالىمنى كورسەتكۈچ كومپاس ،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇت ۋەتىنى .

مەھمۇتتەك زور كىشى ـ سىڭىلگىكى كىشىلىك ،
ئۇنىڭكى ئىشلىرى ـ سىڭىلگىكى ئىشىلىك ،
ئىقىللىق بېشىدۇر ـ سىڭىلگىكى بېشىلىك ...
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇت ۋەتىنى .

پەخىرلەن ! مۇشۇنداق ئالىم ـ بۇۋىمىز ،
شۇنداق بىر ئالىمغا " نەۋرە " بولىمىز ،
مەردىپەت پۇرايدۇ ئوڭ ۋە سولىمىز ...
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇت ۋەتىنى .

مەھمۇتنىڭ ۋەتىنى ئەي ئېزىز قەشقەر!
سەنئەت قىل ئوغلۇڭنى ! ئۇ ، گويا كى زەر ،
ئۇ ، ئادەم شەكلىدە يارالغان گوھەر ...
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇت ۋەتىنى .

(ئاخىرى 51 ـ بەتتە)

ئاڭلا جاھان، مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن!

تاھىر تالىپ

ئاڭلا جاھان، مەھمۇت يۇرتى-قەشقەرلىقمەن،
ئىپتىخارىم-ئۇنىڭ بىلەن يۇرتداشلىقىم.
بەختىيارمەن، شۇ ئۇلۇغلار ياتقان يەردە،
گۈللەر پۇراپ، گۈلدەك ئۆتكەچ گۈل ياشلىقىم.

قەشقەرلىقمەن،-مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن،
ۋەتەنداشمەن، نەسلداشمەن، ئەجدادىم ئۇ.
ۋۇجۇدۇمدا بۈيۈك مەھمۇت ئۇدۇمى بار،
مەھمۇت روھى-قۇرۇپ پۈتمەس، ئۈزۈلمەس سۇ.

قەشقەرلىقمەن، «ھەزرىتى موللام»- قىبلىگاھىم،
ئاسمانىچىدۇر ئاڭا مېنىڭ ئېتىقادىم.
باش قويىمەن بوۋام مەھمۇت مازارىغا،
قاناتلىنار ئۇنىڭ بىلەن ئىجتىھادىم.

قەشقەرلىقمەن، قەشقەر-مەھمۇت قەشقەرىدەك-
ئۇلۇغلارنىڭ ئۇلۇغلىرى ياتقان دىيار.
ئېرىز قەشقەر-نۇر بوشۇگى، گۈل بوشۇگى،
مەرىپەتنىڭ تېگى بالدۇر ئاتقان دىيار.

مەھمۇت بوۋام جاھان كەزگەن شۇ تاڭ ئۈچۈن،
پايانى يوق سەھرالاردا غەۋۋاس بولۇپ.

ئەقلىمىزنىڭ جەۋھەرلىرى - دۇردانىلار،
تۆردى شۇڭا «دىۋان» ئىچرە سەپراس بولۇپ.

شۇ سەپتە بار مەلىمىزنىڭ قوشاقلىرى...
ھەتتا «تۇمەن»،«ئوپال» دىگەن تەۋەررۈكنام.
ھەر بىر قۇرى پۈتكەن غورۇر- ئىپتىخاردىن،
ئۇنىڭدىكى ھەر سوز-چىراق، ھەرچىكىت-شام.

شۇ چىراقلار چاقنىماقتا مانا كوكتە،
مەھلىيادۇر جاھان ئەھلى شولىلارغا.
كەلگەچ يېڭى ئالتۇن دەۋر، كىتاپ كىردى-
يۇرتۇمدا ئەڭ، ئەڭ چەتتىكى ھويلىلارغا.

دىمەككى، بىز نادان ئەمەس،-تارىخ گۇۋا،
ئالەمشۇمۇل «دىۋان»-ئالتۇن قامۇس گۇۋا.
(ئەقلىمىزنىڭ جەۋھىرىنى كەڭ جاھانغا -
ئۇرۇق قىلىپ چېچىۋاتقان "تاۋۇس" گۇۋا).

× ×

ئاڭلا جاھان، مەھمۇت روھى ھەمدەم ماڭا،
ھەر كىم بىلەن جاھاندا تەڭ تۇرالايمەن!
مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن، نەسلداشمەن،
گاڭ يەلكەمگە تاغدەك يۈكنى ئالالايمەن!

***

ئەجدادىم تەشەككۇرى

(بالـلادا)

دىلبەر قەييۇم

قەلبىمدە ئىپتىخار كېزىدۇ شۇ تاپ،
چۈنكى، مەن تەپەككۇر كوكىدە مېھمان.
غايىۋىي سېھرى كۈچ مەيلىمنى تارتىپ،
تەبەسسۇم قىلغاندەك كورۈندى جانان.

× × × ×

تەپەككۇر بولدى بىر ئالەم كېمىسى،
ئېپ چىقتى مېنى ئۇ چەكسىز ساماغا.
سامادا ساياھەت قىلىپ، ئاخىرى -
چىقتىم بىر ئازادە يورۇق سەيناغا.

ئولتۇرار بۇ يەردە پەرىشتە سۈپەت،
بىر بوۋاي، كوز ئۈزمەي قاراپ تووەنگە.
ئېھتىرام ئىلكىدە تىكىلدىم ئاڭا،
"كىمدۇ بۇ...؟" دەپ سۇئال قويدۇم ئوزۇمگە.

ئايىغىم شەپىسىنى چىقارماي ماڭدىم،
ئويلۇدۇم ئىچىمدە خىزىر مىكىن دەپ.
ئەگەردە يولۇققان بولسام خىزىرغا،
بەختىمدىن بېشارەت بېرەرمىكىن دەپ.

كوڭلۇمدە تۇغۇلغان سۇئال - جاۋاپنى،
سەزگەندەك بېشىنى كوتەردى بوۋاي.
"كەل قىزىم" - دىدى ئۇ شۇنچە مۇلايىم،
كورسۇتۇپ يېنىدىن ئولتۇرۇشقا جاي.

مېھرىۋان ئاتامدەك بېشىمنى سىلاپ،
سورىدى ئۇ مەندىن: "كەلدىڭ قاياقتىن؟"،
زېمىننى كورسۇتۇپ قايتۇردۇم جاۋاپ :
"ئىنسانلار ياشىغان ئەشۇ ماكاندىن".

"مۇنداق دە... ئازادە ئولتۇرغىن بالام،
مەن بولسام ئەسلىدە سېنىڭ ئوز بوۋاڭ.
قەدىمدىن نەسلىمىز بىر، قېرىنداشمىز،
سورىساڭ بۇ ھەقتە بىلىدۇ ئاتاڭ.

مەن سېنىڭ ئەجدادىڭ مەھمۇد قەشقىرى،
بار مېنىڭ زېمىندە باسقان ئىزلىرىم.
داۋام قىپ كەلدىڭلار مانا شۇ يولنى،
رازىمەن سىلەردىن ئوغۇل - قىزلىرىم.

مەن ئارزۇ قىلاتتىم ئانا دىياردا،
كورمەككە ھەر زامان باھار ۋەسلىنى.
يول سالسا قول تۇتۇپقان - قىرىندىشلار،
ياد ئەيلەپ ئۇزىنىڭ زاتى - ئەسلىنى.

مەن قىلغان شۇ شېرىن ئارزۇلار مانا،
ئېچىپتۇ زېمىندە رەڭمۇ - رەڭ چېچەك.
سىلەرنىڭ توككەن تەر- ئەجرىڭلار بىلەن،
ۋەتەندە گۇزەللىك يېيىپتۇ ئېتەك.

قارىغىن كوز تىكىپ ئاۋۇ بۇلاققا،
ئاتالدى سىلەردە "نورۇز بۇلاق" دەپ.
"نورۇز"لۇق يېزىشىپ سەيلى قىلدىڭلار،
نامىنى ئەۋلاتتىن - ئەۋلات ياد ئەيلەپ.

تەۋرىنىپ سابادا "ھاي- ھاي تېرەك" مۇ،
ئانا يۇرت ھىددىنى ئۇردى دىماققا.
"ئۇژمىلىك كوچا" دا ياڭرىغان خوشال -
كۇلكىنى يەتكۇزۇپ تۇردى قۇلاققا.

"ئوي چولپان" تېخىمۇ ئاۋات بولۇپتۇ،
قويىندا مىليونلاپ ساھىپ جامالار.
مەجنۇن تال مىسالى قۇندۇز چېچىنى،
ئەركىلەپ سويىدۇ مەيىن شامالار.

كورىنەر شۇ "ژىكچى مەھەللىسى" دىن،
ئانامنىڭ مازىرى گۇلگۇن شەپەقتەك.
"سەن ئەرشتە، مەن باغدا - جەننەت قويىندا"،
دەيدۇ ئۇ، چىرايى خۇددى سەدەپتەك.

بەختىڭلار ئاسانلا كەلمىگەن بالام،
جان بەرگەن بۇ يولدا مىڭلاپ ۋەتەنداش.
جاھاندا قەددىنى كېرىپ ياشىسۇن،
تىلەك تۇرۇپ ئەل ئاراكوتەرسۇن دەپ باش.

كەلگۇسى ئەۋلاتلار بەختىنى كوزلەپ،
كوتەرگەن قىلىچىنى ئىمامۇ - ئەكبەر.
ئەژدەرھا باغرىنى تىلىپ ئىككىگە،
ئاتالغان شۇندىن سوڭ "ئىمامۇ ئەژدەر".

ئەزەلدىن زەبەر دەست خەلق بولغاچقا،
نامىمىز تارالغان زەپەر - نۇسرەتتىن.
شۇڭاشقا بەرگەنتى بىزلەرگە ئورۇن،
جاھاننىڭ مەرتلىرى ئالدىنقى رەتتىن.

ئەجداتلار ئىزىنى بېسىپ ئەۋلاتلار،
كى بەربا قىلدىڭلار زېمىندە بېھىش.
قۇم كوچۇپ ئىزلارنى كومگەن چاغدىمۇ،
بولمىدى سىلەردە قىلچىلىك ئېغىش.

بىز بىر توپ يۇلتۇزلار ئاسماندا تۇرۇپ،
قارايمىز زېمىنگە تويماي ھەر مىنۇت.
ۋەتەننى قانغىچە كوردۇۋالسۇن دەپ،
سۇرۇلۇپ يۇز ئېچىپ بېرىدۇ بۇلۇت.

ئەۋلادىم سورىسا، سالام دىگەيسەن،
ھەرقاچان سىلەرگە روھىمدۇر ئۇلپەت.
قوبۇل قىل بوۋاڭنىڭ ئۇشبۇ سوۋغىسى،
سىلەرگە قالدۇرغان «دىۋانۇ لۇغەت».

شۇ مەھمۇت بوۋامنىڭ يادىكارى دەپ،
ساقلاپ قوي بۇ ساڭا مىراسىم بولسۇن.
يەنىمۇ داۋام قىل ئەجدات يولىنى،
ھىكمەتنىڭ نۇرىغا غەزىنەڭ تولسۇن "

دىۋاننى قولۇمغا ئېلىپ ھورمەتتە،
ھاياجان ئىلكىدە كوكسۇمگە باستىم.
يېڭىلمەس خەلقىمنىڭ ئىپتىخارىنى،
قەلبىمنىڭ مىھرابى-تورىگە ئاستىم.

× × × ×

تەپەككۇر كىمىسى پەسلىدى، دىمەك:
خوشلاشتىم، شۇ بوۋام ئۇزۇتۇپ قالدى.
يۇرەككە تولدۇرۇپ يېڭى ھىس - تۇيغۇ،
قەلبىمگە ئۇمىتنىڭ ئۇرىغىن سالدى.

زېمىننىڭ قويىنغا ئۇزۇمنى ئاتتىم،
گويا كى تاپقاندەك ئېزىز ئانامنى.
ئەجدادىم تەشەككۇر ئېيتقان ۋەتىنىم،
ئۇچماقتا شۇڭقاردەك يېرىپ سامانى.

«دىۋان» غا قاراپ

تۇرسۇن نىياز

ئويلايتتىم ھېمىشە خىيالغا پېتىپ:
ئىنسانىنىڭ ئىنسانلىق ھورمىتى نەدە؟
نەزەردە قەغەزدىن ئەتىۋا ئالتۇن،
ئالتۇننىڭ بىباھا قىسمىتى نەدە؟

مەن بۈگۈن ئۇزاقتىن- ئۇزاق ئويلۇنۇپ،
بۇ چىگىش سوئالغا تاپتىم بىر جاۋاپ.
تەپەككۇر قۇشلىرىم ئەيلىدى پەرۋاز،
ئۇيدىكى نۇرانە «دىۋان» غا قاراپ.

دىدىمكى ئىچىمدە: مۇشۇ بىر كىتاپ،
يېزىلغان قايسى چاغ - قايسى ئەسىردە؟
نىمشكە ئوتىسمۇ قانچە يۈز يىللار،
ئۇ بۈگۈن يەنىلا تۇرار ئويۇمدە؟

ئويلۇدۇم: شۇ چاغدا ئوتكەن ئىنساننىڭ،
بارمىدۇ تۇپراقتا قالغان بىر ئىزى؟
ئۇلار قان - تەر توكۇپ يىققان بايلىقنىڭ،
بارمىدۇ ھېلىمۇ يۈز مىڭدىن بىرى.

"ياق،-دىدى ئوز پىكرىم يەنەرەت قىلىپ،-
بۇ ئىزدىن يوق نىشان بىر شامال ئوتسە.
نىمىكەن پۇل - بايلىق ۋىجدانئالدىدا،
توگەيدۇ ئىنسانىمۇ ئەجىلى يەتسە."

بىلدىمكى، دۇنيادا بىللە ئولمەستىن،
ياشار كەن ئىنساننىڭ توھپە- خىسلىتى.
شۇ سەۋەپ،بۇ ئولمەس شانلىق قاموسنىڭ
ئالتۇندىن مىڭ ئەلا ئىكەن قىممىتى.

***

ئىزدەپ

ئابابەكرى ئاباق

ۋەتەن تۇپراغىنى كەزدىم،
بوۋام مەھمۇت،سېنى ئىزدەپ.
ئىلمىنىڭ پەخرى، گۇلتاجى،
مەدەتكارىم قېنى سىز، دەپ.

يېتىشتىم «ھەزرتى موللام» غا،
كېزىپ چەكسىز دالا - قىرنى.
قويۇپ باشىم، تاۋاپ قىلدىم،
«ئىلىمگە ھوددىگەر پىر» نى.

زىمىندىن بىر سادا كەلدى:
"مېنى پەن كانىدىن ئىزدە.
بىلىم دەرياسىغا شۇڭغۇپ،
«دىۋان» نىڭ بابىدىن ئىزدە!...،

ئېچىپ «دىۋان»، ناۋا قىلدىم:
ئۇلۇغ ئۇستاز قېنى سىز، دەپ.
سېنى **يادلاپ ئومۇرۋايەت**،
ئىزدىگىنى باسىمىز بىز، دەپ.

ئوپال تەسىراتلىرى

(سىكىل)

ئابلەت ئىسمايىل

« ئوپال. بىزنىڭ يۇرتنىڭ نامى».

(مەھمۇت قەشقەرى.— «تۈركى تىللار دىۋانى»)

مۇقەددىمە

كۆزدە مەن باردىم ئوپال دىيارىغا،
بەكمۇ زوقلاندىم گۈزەل رۇخسارىغا.
گۈلگە ئاشىق بۇلبۇلى شەيدا كەبى،
قالدى رىشتىم باغلىنىپ گۈلزارىغا.
سۇلىرى ئەلۋەك، ھاۋاسى ئاب - ھايات،
ھەر گىياسىدۇر شىپا بىمارىغا.
قىلدى دىل نەزمە پۈتۈشنى ئىختىيار،
ھىسلىرىم مىنگەشتى كۆي تۇلپارىغا.

ھەزرىتى موللام تېغى

زەپمۇ ھەيۋەت ھەزرىتى موللام تېغى،
يان بېغىرلاپ بار يەنە كوركەم بېغى.
بوككىدە ئورمانلىرى قىلدى سالام،
تاقتا سەيياھ ياممىشىپ چىققان چېغى.
كۆزدىمۇ سۇلمايدىكەن تاغ رەيھىنى،
قىلدى مەسخۇش مېنى خۇشبۇي پۇرىغى.

ھەزرىتى موللام مازارى

بىر مازار بار بۇ دىيارنىڭ غەربىدە،
بىر ئۇلۇغ زات ياتىدۇ چوڭ قەۋرىدە.
ئويلىدىم: بۇزات بوۋام مەھمۇتمىكىن؟
تىزلىنىپ تۇردۇم يېنىدا سەجدىدە.
بىر بوۋاي دىدى: بۇزات ئوتكەن ئىكەن،
مەرىپەتكا مالغا يەتكەن دەۋرىدە.

باغدا

باغدا شاپتۇل، تەكتە مەرۋايىت ئۈزۈم،
كىرگىنىمدە قامىشىپ كەتتى كوزۇم.
يالتىراپ تۇرغان لەزىز مۇنا قىدىن،
بىرنىسا لسام تولدى ئاغزىم (راست سوزۇم).
دىدى باغۋەن: بەركە بەردى باققىمۇ،
پارتىيە تۈزگەن يېڭى دانا تۈزۈم.

بۇلاق ئىلھامى

ئېخ! گۈزەل مارجان بۇلاق، سوسەر بۇلاق،
بويلىرى گۈل، پۈرىغى ئەنبەر بۇلاق.
كىم بولار زەمزەمگە مۇھتاج، سەن تۇرۇپ؟
سۇلىرىڭ ئابى ھايات - كەۋسەر بۇلاق.
ياشنىتىپتۇ ساھىلىڭنى تەر توكۇپ،
بۇندا ئۇسكەن قىز-يىگىت قەيسەر، بۇلاق.

ئوپال دىخانلىرى

بۇ دىيارنىڭ خەلقى مېھماندۇست ئىكەن،
يېيىشى ئاق ناكىبلەن سان گوش ئىكەن.
بىلىڭگە قايتىدىن تولغاچ مادار،
تاڭداكەتمەن چېپىشى "گۈس-گۈس" ئىكەن.
سىردىشىپ ئەھۋال ئۇقۇشتۇم: ھەممىسى-
بەختىيار يېڭى زاماندىن خوش ئىكەن.

ئوپالدا كەچ

پاھ! ئوپالنىڭ كېچىسى قانداق پۈزۈر،
ساپ ھاۋاسى بەخش ئېتەر جانغا ھوزۇر.
توك چىراق ئۇچمەيدىكەن تاڭ ئاتقىچە،
كورىسەن ھەر كۈنى كىنو، تېلېۋىزور.
نە قىلۇرسەن چوڭ شەھەرنى ئارزۇلاپ؟
بۇ دىيار قەلبىمدە قوزغايدۇ غورۇر.

خوش، ئوپال

خوش! قەدىمي يۇرت، گۈللىگەن دىيار ئوپال،
قالدى مەندە تەسىرىڭ بىسيار ئوپال.
ئورلىگەن ئالغا، روناق تاپ تېخىمۇ،
ساڭا ھورلۇق مەڭگۈ بولسۇن يار، ئوپال.
كېلىمەن يوقلاپ يەنە بولسا نېسىپ،
چىن دىلىمدىن مەن ساڭا خۇشتار ئوپال!

1982 - يىلى سېنتەبىر، ئوپال.

ئۈچ تاققا نەزەر

(مارالۋېشى ئاچىلىدىكى ئۈچ تاققا بېغىشلىما)

مىرزايىت كېرىمى

كورىنەر يىراقتىن مەرمەردەك چاقناپ،
باياۋان كوكسىدە چوقچىيىپ ئۈچ تاغ.
نە تاغ ئۇ؟!
ھەيۋەتلىك ئۈچ چوڭ مەقبەرە،
گىگانت قەد كوتۈرۈپ تۇرىدۇ ھەر چاغ.
كورىنەر ئاق - قىزغۇچ شايە يوپۇقتەك،
ئۈستىنى قاپلىغان تۇمان ھەم تۈتەك.

بۇ ئالىم فارابى، مەھمۇت قەشقەرى،
يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ بۈيۈك قەۋرىسى!
بەرق ئۇرۇپ ئىجادى ھىممەت كوكىدە،
ئۈچ تاققا ئايلانغان ئۇلار گەۋدىسى!
ئوتكەن ئەي يولۇچى باش ئىگىپ ئاڭا،
چۈشكەندۇر مىڭ يىللىق نەزىرى ساڭا.

ئانا يەر كوكسىدە تۇرار مۇقەددەس،
كار قىلماس ئۇنىڭغا جۇدۇن شەمشىرى.
كار قىلماس پەلەكنىڭ ئوقيامغۇرى ھەم،
كار قىلماس جاھالەت، زۇلمەت خەنجىرى.
تارىخنىڭ شاھىدى بولۇپ مەردانە -
تۇرار كىم تىلەكلەر ئاڭا پەرۋانە.

قارايمەن ئۈچ تاققا - كوككە تاقاشقان،
دانلايدۇ نەزىرىم قۇشلىرى ئۇندا.
تۇرار شۇ قەۋرىلەر كۇلەڭگۇ تاشلاپ،
ئادەملەر قەدىمى ئۈزۈلمەس يولدا.
مەڭگۇ شۇ يوسۇندا بوي تارتىپ تۇرار،
بەخش ئېتىپ ھەر باققان كوزگە ئىپتىخار.

AltunOq

ئىجادىڭغا ۋارىسمەن، بوۋا

مەمتىمىن ئەخەت

مەھمۇت بوۋا، ئالتۇن قامۇسىڭ
جۇلالايدۇ قولۇمدا مانا.
ياش يۈرەكتە قايناق ئەقىدەم
دەريا بولۇپ ئاقىدۇ ساڭا.
مەن كۈيلىسەم سېنى ئۇلۇغلاپ،
تاشار سۆيگۈم دىلدىن بۇلۇقلاپ.

سەن ياشىدىڭ بۈركۈتتەك مەغرۇر،
قانات قېقىپ ۋەتەن كۆكسىدە.
يادىكار بوپ قالدى ئىجادىڭ،
نۇردەك پارلاپ ۋەتەن ھوسنىدە.
سەن غۇرۇرى ئانا خەلقىمىنىڭ،
ھۆرمىتى كۆپ ساڭا خەلقىمنىڭ.

قامۇسىڭنى ئوقۇسام ھەردەم،
كۆكتە يۇلتۇز يانار چاراقلاپ.
ھەر قۇرىدىن تاپسام كۈچ - ئىلھام،
ياش يۈرۈگۈم كۆلەر پاراقلاپ.
شۇڭا «دىۋان» دىسە شوخ تىلىم،
ئېرىپ كېتەر قەن بولۇپ دىلىم.

مەھمۇت بوۋا، ئالتۇن كىتاۋىڭ،
ئەپ كەلدى شان - شوھرەت ۋەتەنگە.
مىراسخور بوپ ئىجاتچان نەسلىڭ،
توكمەكتە تەر ئانا گۈلشەنگە.
ئەلگە بەردىڭ ئېقىل جەۋھىرى،
مەرىپەتنىڭ بۇلاق كەۋسىرى.

ئۇلۇغ بوۋا، نۇرلۇق قامۇسىڭ
سەن تىكلىدىڭ يىقىلماس مۇنار.
تۇرسام ئەبەت سېنىڭكى ئۇغلۇڭ،
مەن نىچۇنكى سەزمەي ئىپتىخار.
ئىجادىڭغا ۋارىسمەن، بوۋا،
پاك سۆيگۈمنى ئاتايمەن ساڭا.

سەن تۇغۇلغان تۇپراقتا، بوۋا،
مەن بارىمەن ئىزىڭنى بويلاپ.
مەن بارىمەن ئىجادىم بىلەن،
سەن ئوقۇغان ناخشىنى توۋلاپ.
قولۇمدا بار ئىجادىڭ، بوۋا،
تارىخىڭغا مىڭ يىللار گۇۋا.

(بېشى 63 - بەتتە)

چىقىش ئۈچۈن قانچىلىغان قارلىق تاغلار، مۇزلۇق داۋانلار، باياۋان-دەشتلەردىن ئۆ-تۈشكە توغرا كەلگەندۇ؟! قانچە - قانچە كېچىلەر ئۇيقۇسىز تاڭغا ئۇلانغاندۇ؟! قانچىلىك ۋاقىت، قانچىلىك مۇشەققەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەندۇ؟! بۇ قانداق چىدام، قانداق ئىرادە! قانداق ئۇلۇغ ئىستەك!...

بۇنى ئىزاھلاشقا تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ، بۇنى خەلقىمىزنىڭ مۇنۇ بىر كوبلىت قوشىقى بىلەن ئىزاھلاپ، ئۇزەمنىڭ ھاياجانلىق ھىسسىياتىمنى قەغەز يۈزىگە چۈشۈرمەكچىمەن:

جاپانى كىم تولا تارتسا،
گوھەرنى شۇ ئالار تاشتىن.
گوھەرنى ئالغىچە تاشتىن،
نى ئىشلار ئۆتىدۇ باشتىن.

ئۇلۇغ قامۇس

(نەسىر)

ئابلىز نىياز

مەن پەخىرلەنمەكتىمەن، ھاياجانلانماقتىمەن!

ھاياجاندىن كۆز چانىقلىرىمدا ياش بۇلدۇقلىماقتا. گويا ماگما كۈچىدىن يەر زىلزىلىگە كەلگەندەك، بىر غايىۋانە كۈچ ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە كەلتۈرمەكتە. بۇ غايىۋانە كۈچ — بوۋام مەھمۇتنىڭ روھى، ئەنە شۇ مىڭ يىل مۇقەددەم ئىلىم - مەرىپەت ئاسمىنىدا پارلىغان چولپاننىڭ بىزگە يېتىپ كەلگەن پارلاق نۇرى.

ئەنە، ئۇلۇغ ئالىمنىڭ ئاجايىپ تالانتى، ئاجايىپ غەيرىتى، ئاجايىپ ئىجادىي مېھنىتى، ئاجايىپ سەنئەت ئىختىراسى ۋە يۈكسەك مىللىي غۇرۇرىنىڭ مېۋىسى - ئەبەدىي يادىكارلىق، تۈگىمەس - پۈتمەس بىر بايلىق، ئۇلۇغ تۆھپە، ئۆچمەس مىراس — «تۈركىي تىللار دىۋانى».

قولۇمدا قامۇس، قەلبىمدە چەكسىز سۆيۈنۈش، خۇددى نامى - ئەمالى ئۆچكەن، دىدار كۆرۈشۈشتىن ئۈمىت ئۈزگەن، يىراق تەبىئىي ئىرسىيەتلىك سېغىنىش ئوتى يۈرەك باغرىنى مەڭگۈلۈك دەرت - ئەلەم بىلەن يارىلاندۇرغان، سۆيۈملۈك كىشىدىن تاسادىپىي كېلىپ تەككەن ۋىسال خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالغان ئادەمگە ئوخشاش بىر ھالدا، ئۇنىڭ ئىچى - تېشىغا ئۆز كۆزىگە ئۆزى ئىشەنمەيگەن كىشىدەك باقماقتىمەن، ئۇنى باغرىمغا باسماقتىمەن. ئىھ، قەۋەت - قەۋەت توپا دۆۋىسىگە كۆمۈلگەن گوھەر، چىرىندىلەر ئىچىدە دات باسماس ئالتۇن، يىللارنىڭ بوران - چاپقۇنى ئۆپرىتالماس، يىقىتالماس مۇنار، جاھان مەدەنىيەت غەزىنىسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلغان تىل تۇمار، سەن ئەسىرلەر بويى ئەۋلادلار قەلبىدە ياشاپ كەلدىڭ. بىز سېنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىڭگە ئىشەنسەكمۇ، قاچان دىدار كۆرۈشىدىغانلىقىمىز بىقارار ئىدى. قانچىلىغان پەرھاتلار سېنىڭ ئىشقىڭدا ھىساپسىز تەر تۆككەن بولسىمۇ، ئىلىم - پەننىڭ مۇزدەۋرى ئەسلا ئىمكان بەرمىدى. سان - ساناقسىز ئەۋلادلار ۋىسال ئارزۇسىغا يېتەلمىدى. بۈگۈن دەۋر شامىلىنىڭ سېنى قۇملار دۆۋىسىدىن تېپىپ چىقالىغىنىغا بارىكاللا! سېنى قېزىش، ۋۇجۇتقا چىقىرىش يولىدا كۆرەشكۈچى ئەزىمەتلەرگە ھەشقاللا!!

قولۇمدا قامۇس، كۆڭلۈمدە بىر ئوتلۇق ئىشتىياق. ھېسسىيات تىم شىددەتلىك ئېقىمدەك ئۇركەشلىمەكتە. خۇددى ئېچىرقىغان كىشى غىزاغا ئىنتىلگەندەك، غايەت ھېرىسمەنلىك ۋە ئاجايىپ مەنىۋى ئىشتىھا بىلەن ئۇنى قۇرمۇ - قۇر كۆرمەكتىمەن. كۆڭلۈم تۇلپارى نەچچە يۈز مىڭ يىللىق ئۇزۇن مۇساپىلىق مەنزىل -

گاھقا شۇنداق تېز يېتىشمەكتىكى، مىڭ يىل بۇرۇنقى تۈرك ئەللىرىنىڭ شەھەر - قىشلاقلىرىنى، تاغۇ - دەريالىرىنى، ئوتلاقلىرىنى كەزمەكتىمەن. بوۋام مەھمۇت ۋە ئۇنىڭ زامانداشلىرى بىلەن غايىبانە كورۇشۇشكە مۇيەسسەر بولغانلىغىم ئۈچۈن بەختلىكمەن. مەن شۇنىڭغا ھەيرانلىقتا ئاپىرىن ئوقۇيمەنكى، قاراخانىلار دەۋرىدىكى پۈتكۈل تۈركى خەلقلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ھاياتى، مەئىشەتلىرى، دىنى ۋە تۇرمۇش ئورپى - ئادەتلىرىنى؛ مەدىنى ھاياتى، ئېقىل - پاراسەتلىرى، ئىسىل پەزىلەتلىرىنى، ئىلىم - پەن، سەنئەت ساھەلىرىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى، پەلسەپەۋى - ئەخلاقى چۈشەنچىلىرىنى؛ ھاكىمىيەت ۋە سىياسەت يۈرگۈزۈش تەدبىرلىرىنى، جەڭ ماھارەتلىرىنى، دېخانچىلىق، قول سانائەت، سودا سېتىقلىرىنى؛ دولەت تىرىتورىيىسى، دىپلوماتىيىسى ۋە جۇغراپىيىلىك ئورنى ۋە تەبىئى مۇھىتلىرىنى؛ زامان قەھرىمانلىرىنىڭ ئوبرازلىرىنى، قىسقىسى، ئونىنچى ئەسىردىن ئون بىرىنچى ئەسىرگىچە بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ جۈملىدىن تۈرك ئەللىرىنىڭ پۈتكۈل كارتىنىسىنى، بولۇپمۇ، قاراخانىلار جەمىيىتىنىڭ قىياپىتىنى لۇغەتشۇناسلىق يولى، جانلىق تىل ماتىرىيالى ئارقىلىق زامانىسىغا ناماياندە، كېيىنكى ئەۋلادىغا خاتىرە قىلغان. پۈتكۈل دانىشمەنلىرىنى تەئەججۇپلەندۈرگەن، يېڭىلىق بىرىشتە كامالىغا، گۈزەللىكتە قىيامىغا يەتكەن بۇ ئەسىرى ئۈچۈن، بۇ ئۇلۇغ ئالىمغا تەشەككۇرلەر ياغسۇن!

قولۇمدا قامۇس، خىيال تەپەككۇرۇم بىپايان سامادا پەرۋاز قىلماقتا. ئىلىم - ھېكمەتنىڭ ئاجايىپ شىرىن لەززىتىدىن ھوزۇرلانماقتىمەن. شۇدەمدە دۇنيادا بۇنىڭدىن ئارتۇق لەززەت بار دىسە ئىشەنگۈم كەلمەس.

پارلاق غايە، يۈكسەك تالانتىنىڭ يول باشلىغۇچىسى، ئۇلۇغ مەقسەت، ئۇلۇغ كۈچىنىڭ مەنبەئى، قاراخانىلارنىڭ گۈللەنگەن ئىقتىسادىي ۋە يۈكسەك مەدىنى ھاياتى ئۇنىڭغا مىللى ئىپتىخارلىق غورۇرىنى بەخش ئەتتى. بۇ غورۇر ئۇنىڭدا زامانىسىدىن ئەۋلادىغا بىر ئۆلمەس ئورنەك قالدۇرۇش ئىستىگىنى ئويغاتتى. ئەينى زاماندا " تۈرك تىلى بىلەن ئەرەپ تىلى بەيگىگە چۈشكەن ئىككى ئاتقا ئوخشاش چېپىپ كېتىۋاتاتتى » لېكىن، ئەرەپ تىلىنىڭ تېگىدە "ھوقۇق ئېتى »، تۈرك تىلىنىڭ تېگىدە "ئىقتىدار ئېتى » بار ئىدى. ئىقتىدارلىق ئانا تىلىنىڭ ئەۋزەللىگىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشنى تۈرك ھاكىمىيىتىنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ۋە ئىستىقبالى بەلگىلىگەن ئىدى. بۇ مەۋجۇت رېئاللىقنى ئۇلۇغ ئالىم داھىيانە ئېقىل پاراسەت بىلەن كورۇپ يەتتى، ھەمدە رېئال ئېھتىياجنى يۈكسەك ئارزۇغا ئايلاندۇرۇپ لۇغەتشۇناسلىق بىلەن پۈتكۈل جەمىيەتنى سۈرەتلەشنى بىرلەشتۈرۈشنى نىيەت قىلدى. لېكىن، بۇ تېخى دۇنيادا ھېچكىم ماڭمىغان ۋە مېڭىشنىمۇ ئويلاپ باقمىغان ناھايىتى مۇشەققەتلىك يول ئىدى. بىراق ئۇلۇغ ئىستەك ئالىمغا چەكسىز ئىرادە، كۈچ - قۇدرەت بەخش ئەتتى. قارىسا كوز، ئويلىسا پىكىر يەتمەيدىغان روم ئولكىسىدىن ماچىنغىچە بولغان ئۇزۇنلىغى ئوتتۇز بىر مىڭ ئىككى يۈز، كەڭلىگى ئون سەككىز مىڭ يەتتە يۈز ئەللىك كىلومېتىر بولغان تۈرك ئەللىرىنىڭ شەھەر - قىشلاقلىرىنى كىزىپ، تۈرك، تۈركمەن، ئوغۇز، چىگىل، ياغما، قىرغىزلارنىڭ سوزلىرىنى ۋە قاپىيىلىرىنى ئېنىقلاپ

(داۋامى 61 - بەتتە)

(ھېكايە)

سېيىت زۇنۇن

ھەقىقەت ئىگىلىدۇ، سۇنمايدۇ.

(ئۇيغۇر خەلق ماقالى)

كوچىدا كېتىۋېتىپ، ئوتتۇرا خەلق سودىسىنىڭ بىر ئېلانىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭدا سائەت ئىككىدە ئوچۇق سوت ئېچىلىدىغانلىقى يېزىلغان ئىدى. سائىتىم ئۈچتىن چارەك ئۆتۈپتۇ. كېچىككەنلىكىمنى ھېس قىلدىم. ئەمما نېمىلا بولمىسۇن كۆرۈپ بېقىش ھەۋىسىم مېنى زالغا ئىنتىلدۇرۇپ تۇراتتى.

شۇنچە چوڭ، ئازادە زالدا بىكار ئورۇندۇق كۆرۈنمەيتتى. ئەل قاتارى ئارقىدا بىر دەم ئۆرە تۇرغىنىمدىن كېيىن، پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئالدىغا سىلجىدىم. شۇئان تونۇش بىرسى قېشىمدا پەيدا بولدى - دە، قولۇمدىن تارتقان پېتى ئالدىنقى رەتتىكى بىر بىكار ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. مەن سەھنىگە كۆز تاشلىدىم. سەھنىنىڭ سول تەرىپىدىكى جاۋاپكار تۇرىدىخان ئورۇن - يا شەكىللىك رىشاتكا ئىچىدە، ئىڭەك - بۇرۇنلىرى سۈتلۈك ئۆشكىنىڭ يېلىنىدەك ساڭگىلاپ تۇرغان يۈز گۆشلىرى ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالغان پاكارغىنا بىرسى تۇراتتى. ئۇنىڭ توزلۇق قاپاقتەك بېشى سامان تىققان تاغاردەك پومپىيىپ تۇرغان قوسۇغىغا تىگەي دەپلا قالغان ئىدى، ساقچىلار ئۇنىڭ دولىسىدىن يەڭگىل تۇتۇپ، گەۋدىسىنى پات - پات تۈزلەپ قوياتتى. جىنايەتچىنىڭ بۇ ھالى كۈلكەمنى قىستاپ قويدى. مەن ئالقىنىم

بىلەن ئاغزىمنى تۇۋاقلاپ، لەۋلىرىمنىڭ تارتىشىشىنى توختاتقىنىمدىن كېيىن، يېنىمدا ئولتۇرغان كىشىنىڭ پېشىدىن ئاستا تارتتىم:

— سەۋەپچى قاتىل كونتىربانت خالىق دېگەن شۇمۇ؟

— ياق! — ئۇ بېشىنى چايقىدى، — ئۇنىڭ ئىسمى سىدىقوپ!

مەن ھەيران قالدىم. چۈنكى، ئالدىنقى كۈنى بىرسى خالىق ئۈستىدىكى ئوچۇق سوت دەل مۇشۇ سائەتتە داۋاملىشىدۇ، دېگەن ئىدى. شۇڭا، سوراشقا مەجبۇر بولدۇم:

— بۇ قانداق گەپ؟

ئۇ ھىڭگىدا بىرنى كۈلۈپ، ئاغزىنى قۇلۇغۇمغا يېقىن ئەكەلدى.

1

— ئەمىسە گەپ شۇنداق بولسۇن، ئۇختىڭىزمۇ ؟

— ئۇختۇم، خالىقكا، مەن ......

— ھە، مەن دەپسىزغۇ ئۇكام، — خالىق

قولىدىكى ئالاقىدىن كوزىنى ئۈزۈپ، ئۇدۇلىدا — شىرەنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئۆرە تۇرغان رىزىۋانغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى، — ھالىڭىز شۇنچىلىكمىدى ؟ فورقىمەن دەڭا!

— ياق، ئاكا! — رىزىۋان كېسىپ ئېيتتى، — مېنىڭ كارامىتىم چاغلىق. بىراق، سىز رەھبىرىيكادىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىدىقوپ جىگلى بىلەن ئازدۇر — كوپتۇر تۇققان كىلىسىلەر، ئاڭلىسام ئۇتېخى سىزنى پارتىيىگە تونۇشتۇرغۇچىنىڭ بىرى ئىكەن، بولۇم باشلىقلىقىغا ئۇسۇشىڭىزدىمۇ ئۇنىڭ ئەجرى ھەممىدىن كوپمىش، سىزگە ئەپسىز بولارمىكى، دەۋاتىمەن ...

— يامان قىزدە ! ھا... ھا... ھا......

خالىق قاھقاقلاپ كۈلگىنىچە دەرىزە ئالدىغا كەلدى. يىراقتا تۇرلۇك يىمەك - ئىچمەكلىكلەرگە ئىش قوشۇش زاۋۇتلىرىنىڭ تۇرخۇنلىرىدىن كوتىرىلگەن بولۇق ئىس كوكتە ئۈزۈپ يۈرگەن بۇلۇتلار قاتلىمىنى تولۇقلىماقتا ئىدى : سىخلار ئارىلىغىدىكى تار يوللاردا قول ھارۋىسى سورىگەن ، ئىتتىرگەن ئىشچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى . ئۇلار سىخ - سىخلارغا خام ماتىريال توشۇۋاتاتتى ياكى يېڭى مەھسۇلاتلارنى ئامبارلاشتۇرماقتا ئىدى ؛ سىخ دەرىزىلىرىدىن قاڭقىغان تاراق - تۇرۇق ، گۈلدۈر - گۈلاپ ئاۋازلار يىراقتىن - يىراققا ئاڭلىنىپ تۇراتتى . خالىق بۇ مەنزىرىگە گويا تۇنجى رەت كوزى چۈشكەندەك بېنىشلاپ قاراپ قويغاندىن كېيىن ، ئۇپكىسىنى تولدۇرۇپ تىنىدى ۋە شاققىدا يانغا بۇرۇلۇپ دېدى:

— سىڭلىم رىزىۋان ، ئۇلار خەخنىڭ پوستۇمىسىدا تەرلەنمەكچى . ھالبۇكى ، « 4 كىشىلىك گۇرۇھ » ئەرۋايىنى تاپقىلى خېلى يىللار بولۇپ قالدى . ئەمدىلىكتە دولەتنىڭ

مەبلىغىنى بۇزۇپ - چېچىشقا بولمايدۇ ؛
ئۇنىڭ ھەر بىر سومىنى ئىشچىلار ئىككى
بىلىگىگە تايىنىپ ، مەرۋايىتتەك تەرلىرىنى
توكۇپ ياراتقان . سىدىقوپ بىلەن رەجەپلەر
بۇنى بىلمەيدۇ ئەمەس ، شۇنداق تۇرۇغلۇق
بىزگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ . " ھەممە ئىشنى
موللا بىلە ، موللا قوپۇپ كولگە سىيە " دې-
گەن شۇدۇ ، بەلكىم . مەن ئۇلار بىلەن سوز-
لىشىپ باقاي دەيمەن ، ياخشى نىيىتىم ئال-
قىشقا سازاۋەر بولۇپ قالسا ھەجەپ ئەمەس،
بولمىسا ، ھەر قايسىمىز ئوز دېپىمىزغا ئۇ-
سۇل ئوينىمامدۇق ، قانداق دىدىما ؟
—ھى... ھى... ھى... — رىزۋان قوڭ-
غۇراقتەك زىل ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ كۈلۈ-
ۋەتتى ، - خالىقكا سىز راستىن قىزىق ئا-
دەم جۇمۇ !
—كاككۇك بىلەن زەينەپ كۆپ - كۈندۈز-
دە نىمە قىلىۋاتىسىلە ؟ ئەزىمەت ئىككى قو-
لىنى قىرلىق شىمىنىڭ يانچۇغىغا تىققان
پېتى ئالچاڭلاپ كىرىپ كەلدى ، - مانا ،
خالىق كېچاك قېرىغىنىنى تۇيمىسا ، سىز
ئىككى بالىنىڭ ئاتىسىنى كوزگە ئىلمىسە-
ڭىز ، تازا گەپكەندە بۇ ! ھا... ھا... ھا...
ئەسقەرگە ئېيتىپ قويىمەن جۇمۇ...
—ۋىيەي ، ماۋۇ ئەزىمەتىنى ، - رىزۋان
ۋىللىدا قىزىرىپ ئوزىنى چەتكە ئالدى ، -
قارىڭا خالىقكا ، ئۇ نىمە دەۋاتىدۇ ؟
— چۈشىدە ئەكسىنى كورۈۋاتىدۇ......
—ھا... ھا... ھا... ، چاقچاق قىلدىم -
چاقچاق ، ماۋۇ تەۋاز قىزغۇ پۈك كوتەرمەي-
دۇ ، سىزمۇ توت سەر پاختىدەك يەڭگىپ
قاپسىزدە ، مېنىڭ مۇشۇ ئاغزىمنى زە... -
ئەزىمەت شەپكىسىنىڭ ئارقىسىدا ئودەك قوي-
رۇغىدەك دىگگىيىپ تۇرغان چېچىنى سىلاپ
قويۇپ شىرەگە يېقىنلاشتى ، - ھە ، راست ،
چاقىرىتىپتىكەنسىز ، كىرىۋىدىم ، نىمە زو-
رۇر ئىش بار ئىدى ؟
— ئولتۇرۇڭ ، ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى ،-
خالىق يېنىدىكى ئورۇندۇقنى ، ئۇنىڭ ئالدى-
غىراق سۇرۇپ قويدى ، - بۇنى كورۇپ بې-
قىڭ ، ئىشخانىنىڭ ئوقتۇرۇشى ئىكەن ،
ئاندىن پىكىرىڭىزنى قوبارسىز .
— ئۇنى مەن تۈنۈگۈنلا كورگەن ، - ئە-
زىمەت قەغەزگە قاراپمۇ قويماستىن ياندۇ-
رۇپ سورىدى ، ئۇنىڭ يەنە مۇزاكىرە قىلى-
دىغان نىمىسى بار ؟ ئىشخانا ئوقتۇرۇش
يېزىپتۇ ، سىدىقوپكام " قوشۇلىمەن " دەپ
تەستىق سېپتۇ ، ئەمدى نوۋەت سىزنىڭكى ،
ئىمزايىڭىزنى قويۇپلا بەرسىڭىز مەن دەپتەر-
گە ئولتۇرغۇزىمەن، رىزۋان ھىسابنى چەك-
تىن بىرنى يازىدۇ ، مال سېتىۋالغۇچى ئە-
تىلا ماشىنىسىنى ئېلىپ كىلىدۇ - دە ، چوڭ
باشلىقنىڭ قېشىدا ئولتۇرىسىز ، ھا...ھا...
ھا ...

ئەزىمەت كوزلىرىنى ئوينىتىپ ، ئاپپاق
قوللىرىنى گاھ شوپۇر رول تۇتقاندەك قىيا-
پەتتە ھەركەتلەندۇرۇپ ، گاھ ئاللا قانداق
قىياپەتتە يوقۇرى - تووەن قىلىپ سوزلەيت-
تى . خالىقنىڭ تېنى " جۇغ " قىلدا يىرگى-
نىپ ، يوزلىرىدە قارا بۇلۇت ئەگىدى ، رى-
زۋان توموشۇغىنى پورۇشتۇرۇپ قويدى، ئە-
زىمەت تېخىچە سوزلىمەكتە ئىدى . خالىق
مۇراجىەت قىلدى :
—ئوكام ئەزىمەت، دەيدىغىنىڭمۇ بىر يەر-
گە بارغاندۇ ، ئەمدى ماڭا قارا . سەن بول-
ساڭ بوغالتىر ، رىزۋان كاسسىر ، مىنى
ئوزەڭ بىلىسەن ...
— مالىيە بولۇمىنىڭ كېچاكى دەڭا ،
كېچاڭ ...
— توختاڭ ئوكام ، كېيىم توگىمىدى ،

شۇنچە چوڭ شىركەتنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرى بىزنىڭ قولىمىزدا، بىزگە ئۇنى پارتىيە تۇتقازغان، ئىشچىلار تۇتقازغان! بىز مالىيە خادىملىرى ئۇلار ئۈچۈن پوستتا چىڭ تۇرۇپ، قاراۋۇللۇق بۇرچىمىزنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك. قېنى ئۆزەڭ بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟

— مەن ... ھە، ھېلىقى ... — ئۇشتۇمتۇت بېرىلگەن سوئالدىن مەڭدەپ قالغان ئەزىمەت دۇدۇقلاپ قالغان ئىدى. ئۇ قىزىرىپ قويۇپ، كالتە يەڭلىك، ھاۋا رەڭلىك نىلون كوينىكىنىڭ مەيدە يانچۇقىدىن بىر تال «داچيەنمېن» تاماكا ئېلىپ تۇتاشتۇرغاندىن كېيىن، داۋاملاشتۇردى، — شىركىتىمىزدە ھەممىمىزنىڭ ئۈستىدىكى قاراۋۇل سىدىقوپ، ئۇنىڭدىن قالسا رەجەپ ئاكا، سىز ئۈچىنچىسى، بىز بولساق قويرۇق چورىگۈچ مېنىڭچە، ھەممىدىن چوڭىنىڭكى ھېساپ. ئازچىلىق كوپچىلىككە، تۆۋەن يۇقۇرىغا بويسۇنۇش پىرىنسىپى بار ئەمەسمۇ؟ قانداق دېدىم، قىزچاق، قېنى سىزمۇ مورەپ بېقىڭچۇ؟

— مەن ئۇنداق پۇلغا چەك يازالمايمەن، مورىدىم بولدىمۇ؟! — رىزۋان تىرىكتى، — ئاغزىڭىزغا بېقىپ سوزلەڭ، مورىگىنى مەن كالا ئەمەس، ئادەم جۇمۇ!

— بولدى، بولدى......

ئەزىمەت قولىنى سىلكىپ چىقىپ كەتتى، خالىق بىلەن رىزۋان، بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى.

2

ئەپچىل سەرەمجانلاشتۇرۇلغان مەخسۇس كوركەم ئىشخانىدا ئۈچىلا كىشى ئولتۇراتتى. ئۇلار بىردەم تاغدىن - باغدىن پاراڭلاشقاندىن كېيىن سىدىقوپ ئىشخانا مۇدىرى رەجەپكە قاراپ ئوڭ كوزىنى قىسىپ قويدى. رەجەپ يېشى قىرىق بەشلەرگە يېقىنلاشقان، ئوتتۇرا بوي، ئاق پىسما قىقىنا كەلگەن كىشى ئىدى؛ ئادەتتە، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرگە خىزمەت قىلىشنى ئانچە راۋا كورمەيتتى، ئۇ، گۈللۈك ئىستاكاندىكى قويۇق دەملەنگەن چايدىن بىر يۇتۇم ئوتلۇۋېتىپ، ئەتەي سورىدى:

— يولداش خالىق، ھېلىقى پۇلنى ماڭدۇرۇۋەتكەنسىلەر؟

— ياق تېخى.

— نېمىشكە؟

— يۇقۇرىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئۇيغۇن ئەمەس، شۇڭا...

— توختاڭ! سىز بەلگىنى بىزمۇ بىلىمىز، ئېيتىپ بېقىڭا، نەدە شۇنداق ئىدارىلار كىچىك ماشىنا سېتىۋالمىسۇن، دېگەن بەلگىلىمىلەر بار؟!

— بار! — خالىق كېسىپ ئېيتتى، — گوۋۇيۈەننىڭ ئەڭ يېڭى يولىيورۇقىدا پىلاننىڭ سىرتىدا پۇل خەجلەشكە، غەيرى ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى ئىشلارغا پۇل سەرپ قىلىشقا مۇتلەق يول قويۇلمايدىغانلىقى كورسىتىلگەن. بىرىنچىدىن، بىز كىچىك ماشىنا سېتىۋېلىش توغرىسىدا يۇقۇرىغا پىلان تەستىقلاتمىدۇق؛ ئىككىنچىدىن...

— ھا ... ھا ... ھا ... — سىدىقوپ كۈلۈۋەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ گوشلۇك قاپاقلىرى ئاستىدىكى بۇرۇك كوزلىرى يۇمۇلاپلا قالغان ئىدى. ئۇ كۈلكىسىنى ئاران توختۇتۇپ سوز قاتتى، — يولداش خالىق، سىزنىڭ دېگىنىڭىزمۇ راست، بىزنىڭ ئېيتقىنىمىزمۇ يالغان ئەمەس، ھازىر، ھەر جاي ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ ئىش كورۇش، جانلىق ئىش بېجىرىش تەكىتلىنىۋاتىدۇ، بىزمۇ ئۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۆزىڭىزگە مەلۇم، شىركىتىمىزنىڭ

دائىرىسى كەڭ، زاۋۇتلار، دۇكانلار تارقاق،
بىرەر كىچىك ماشىنا بولمىغاچ كوپ ھاللار-
دا ئايلىنىپ تۇرالمايۋاتىمىز، شۇ قاتاردا
سىزمۇ بارغۇ دەيمەن؟ — ئۇ سەل تۇرۇۋې-
لىپ چۈشەندۈردى، - خوش، شۇ سەۋەپتىن
بىر جىپ ماشىنا - «شاڭخەي» پەر سېتىۋال-
ساق دېيىشتۇق. خوشنىلار ئۇنى بىزگە يېرىم
باھادا — يەتتە مىڭ سومغىلا سېتىپ بەر-
مەكچى بولۇشتى، قارىماسىز، ھەم ئەرزان
ھەم جايىدا كەلگەن سودا••• بۇنىڭ نىمىسى
يامان دەيسىز!

— شۇنداق، ئۇنىڭ قىلچە يامان يېرى
يوق، بەلگىلىمىگىمۇ تاقىشىپ قالمايدۇ.
ئۇنىڭ ئۇستىگە زامانىۋىلاشتۇرۇش ئورگان-
لارنىمۇ ئوز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. چەتئەل-
دە پۇخرالارنىڭمۇ پىكاۋى بارمىش، بىزنىڭ
شۇنچە چوڭ شىركىتىمىزدە بىرەر كىچىك ما-
شىنا بولمىسا پۈتۈن شىركەتنى زامانىۋى-
لاشتۇرۇشتىن قانداقمۇ ئېغىز ئاچقىلى بول-
سۇن! ئەۋەل باش، ئاندىن ئاياق. گېپىم
چۈشىنىشلىكمۇ؟

— چۈشىنىشلىك، تامامەن چۈشىنىش-
لىك!! لېكىن•••

— ناھايىتى ياخشى، ئۇنداق بولسا مۇنداق
قىلايلى، سىدىقوپ خوشلۇقتا خالىقنىڭ گې-
پىنى ئالدىراپ بولدى، - ھازىرچە بىر يەر-
دىنلا ئاجراتقىلى بولمىسا، دولەتكە تاپشۇ-
رۇلغان پايدىدىن ئۈچمىڭ سوم، ئىشلەپچى-
قىرىش سەرپىياتىدىن ئۈچ مىڭ سوم، كار-
خانا پۇندىدىن مىڭ سوم چىقىرايلى. كۈنى-
گە نەچچە يۈزمىڭ سوم يۇرۇشۇپ تۇرىدىغان
بۇنداق ئورۇندا ئۇنچىلىك پۇل دىگەن نى-
مىتى؟ شۇنداق بولسۇن، سىز قايتىپ بېرىپ-
لا چەكنى ماڭدۇرۇۋېتىڭ.

بۇ ۋەزلەر خالىقنىڭ قۇلىغىغا گويا مۇش
ئۇرغانەدەك ئاڭلىناتتى. ئۇ تۇرۇلگەن قاپاق-
لىرىنى لىككىدا كوتىرىپ، يانمۇ - يان ئول-
تۇرۇشقان سىدىقوپ بىلەن رەجەپكە تىكىلدى.

— توغرا ئەمەس!— دىدى خالىق شۇكۇن-
گىچە ئىشلىتىپ باقمىغان تەلەپپۇزدا ئېنىق
قىلىپ، - دولەت مەركەزدىكى بىر نەچچە
كىشىنىڭلا دولىتى ئەمەس، پۈتۈن مەملىكەت
خەلقىنىڭ دولىتى. ئۇنى ئۇ بۇيا قتىن، بۇ
ئۇيا قتىن شىلىپ قۇرۇق ئۇستىخان قىلىپ
قويۇشقا ھىچكىمنىڭ ھەققى يوق ؛ دولەت
«توت كىشىلىك گورۇھ» قالدۇرۇپ
كەتكەن جاراھىتىنى داۋالاۋاتقان مۇشۇ يىل-
لاردا تېخىمۇ شۇنداق. مەن دولەتنىڭ بىر
پۇڭىنىمۇ تۇتۇپ قىلىشقا، ئىشلەپچىقىرىش
سەرپىياتىنى قايىرىپ قېلىشقا قوشۇلمايمەن.

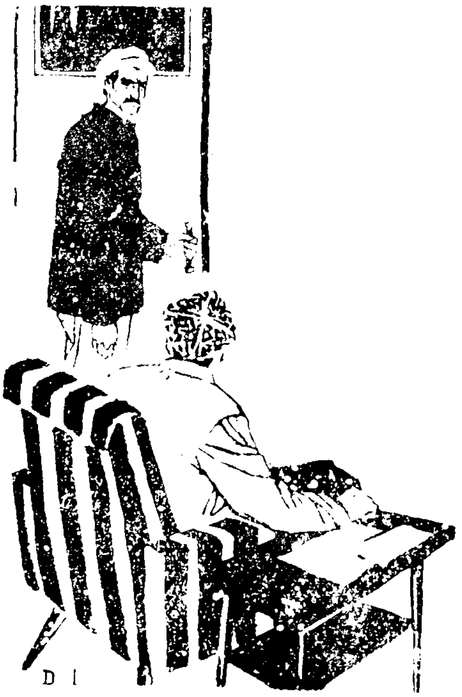

خالىق شۇنداق دەپلا ئورنىدىن دەس تۇ-
رۇپ، ئىشىك تەرەپكە مېڭىۋىدى، «جاڭ» قىل-

غان ئاۋاز ئىشخانىنى كوتىرىۋەتتى. بۇ سىدىقوپىنىڭ كىرىسلۇ ئالدىدىكى چاي تاپراتكىسىغا ئۇرۇلغان مۇشتىنىڭ زەپتىدىن چىققان ئەكس سادا ئىدى. خالىق قەدىمىنى توختىتىپ ئارقىسىغا قارىغاندا ئۇنىڭ غەزەپتىن يانغان كوزى سىدىقوپىنىڭ ئەلەمدىن قىزارغان كوزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى، ئىككى كوز بىر - بىرىگە خەنجەردەك قادالغان ئىدى.

3

ئىككى يېقى رەت-رەت كادالڭ سۇۋادان تېرەكلەر، چىنالار، گۇللۇكلەر، يېشىل چىملىقلار بىلەن بېزەلگەن ئۇزۇندىن-ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئاسپالىتلىق كوچا ۋە ئۇنىڭ بويىدا چوقچىيىپ تۇرغان قەۋەتلىك بىنالار ياز ئايلىرىنىڭ كەچكى شەپەق نۇرىدا گويا قىزىل دۇخاۋا يوپۇق يېپىپ قويغاندەك كورۇنەتتى: بىتۇن سىتولبىغا ئورنىتىلغان رادىيو كانايلىرىدىن ياڭرىغان خوش ناۋا ناخشا - مۇزىكا، دوغچىلار، موروژنىچىلار، باققاللار دۇكانلىرىدىكى ئۇن ئالغۇ ئاۋازلىرىغا قوشۇلۇپ شەھەرنى لەرزىگە كەلتۇرگەن ئىدى؛ كاۋاپچىلار، سامسۇپەزلەر، قاسساپلار، مانتۇپەزلەرنىڭ خېرىدار چاقىرىشلىرىمۇ تۇش - تۇشتا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇچا قىچىلىغا يىچىلىق، نەغمە - ناۋالار خالىقنىڭ مەيلىنى تارتالمىدى. ئۇ، قەدىمىنى چوك - چوك يوتكەپ غولغۇندىن تېزلا ئايرىلدى - دە، توت كوچا دوقمۇشىنى ئايلىنىپ ئوتۇپ، ئاسپالىت يولغا چۇشتى.

خالىق گاھ «پارتىيىنىڭ ئىچكى سىياسى تۇرمۇشىغا دائىر بىر قانچە مىزان» نى، گاھ گوۋۇيۇەنىنىڭ مالىيىگە دائىر يولىيورۇقلىرىنى، گاھ سىدىقوپلارنىڭ يولسىزلىقلىرىنى خىيالىدىن كوچۇرمەكتە. تۇن قاراپە دىسىنى

غاز قانىتىدەك كىرىپ، شەھەرنى ئوز ئىلكىگە ئالماقتا ئىدى؛ كوكتە ئىمىر - چىمىر يۇلتۇزلار، پەستە ئېلېكتىر چىراقلىرى ئوزىگە خاس نۇرىدىن يولوچىلارنى بەھىرلەندۇرۇپ تۇراتتى. خالىق خىيال سۇرۇپ كېتىۋېتىپ بىر توپ چىنار تۇۋىدە توختىدى. شۇ ئان چىنار ئۇنىڭغا" كەل، قېدىناس دوستۇم كەل! تۇر قېشىمدا بىر مەھەل، بولۇرمەن دەردىڭگە داۋا، يولۇڭدا دوست - ھەمرا» دەپ قويىنىنى ئېچىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ چىنارنىڭ يېتىلگەن تېنىگە، ياپ - يېشىل يوپۇرماقلىرىغا بىر ھازا كوز تىككەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يېڭىلا قوۋزاق تاشلىغان يېشىل پوستىنى ئاۋايلاپ سىلاشتۇردى، ئاندىن بىر تال تاماكۇ تۇتاشتۇرۇپ، بېشىدا كۇنلۇكسىمان ساڭگىلاپ تۇرغان شاخلارغا سوئال نەزىرىدە قارىدى: "ھەي چىنار،- دىدى ئۇ پىچىرلاپ،- بالا چېغىمدا مۇشۇ ئەپتىڭ بىلەن تۇرغاندەك قىلاتتىڭ، مېنىڭ بېشىمغا ئاق توز قونغىنىنى نەۋاخ، سەن بولساڭ ياشىرىپ، بارا قىسا نلاپ كېتىۋاتىسەن، ئېيتقىنا سەندە قانداق خىسلەت بار؟ خالىق سوزلىمەكچى ئىدى. خالتا كوچىدىن چىققان قۇيۇن چىنار شاخلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، ئالەمنى - مالەم قىلىپ ئوتۇپ كەتتى. خالىق ھەيران قالدى. چۇنكى، چىنار شاخلىرى، شۇنچە قاتتىق سىلكىنگەن بولسىمۇ، ياپراقلىرى ئوز بېغىشىدا مەزمۇت تۇرۇشاتتى. ئۇ، ئىشتتى: "مانا، كورۇپ تۇردۇڭ، ھازىرلا قۇيۇن سوقتى، ئەتە كوز بورىنى سوقىدۇ، ئوگۇنلۇككە ئوشۇشۇك يېتىپ كېلىدۇ، ئىندىللىققا قار باسىدۇ. ئۇلار پەقەت ياپراقلىرىمنىلا توكىۋېتەلەيدۇ! مەن بولسام قەددىمنى رۇسلاپ تۇرىۋېرىمەن، ئارقىدىن باھار تال - چىۋىقنى ئات ئېتىپ، زىمىستان قىشقا تاش ئېتىپ يېتىپ كېلىدۇ.

مەن ئاغا ئىنىلىرىم بىلەن قول تۇتۇشۇپ، يېڭى نوتامنى سۇرۇپ يازغا سەپەر قىلىمەن. دوستۇم، ياز، خېيىم - خەتىرى ئاز، دەپ قالما، يازدىمۇ دەھشەتلىك بوران - يامغۇر، قىيا - كەلكۈندە قالىدىغان چاغلىرىم بار، قاراڭغۇ كېچىلەردىمۇ قالىمەن تېخى، مانا مەن ئاشۇ تىردىقىدە رەقىپلىرىمگە بوي بەرمەي ئازغىنا كەم بىر ئەسىر ياشىدىم، يەنە ئۇزۇن يىل ئۇمۇر كورۇشكە چامىم يېتىدۇ. مېنىڭ خىسلىتىم ئەنە شۇ••• چىنار جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ دەيدىغىنى تۇگۇگەن ئىدى. خالىق خىيال لەگلىگىنىڭ يىپىنى يىغدىۋە يەڭگىل تىن ئېلىپ، ئوز - ئوزىگە دىدى: چىنار، ئىخ چىنار! مەن زىمىستانىنىڭ شەپىسنى كورمەي تۇرۇپلا ئۇششۇپ قالىدىغان پارنىڭ گۈللىرىدىن ئەمەس، ساڭا ئوخشاش قەيسەر بولۇشنى خالايمەن. يول پەقەت بىرلا: ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش! ھەقىقەت بولسا، ئىگىلىدۇ سۇنمايدۇ•••

— بۇ يەردە ئىكەنسىز، ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالماپتۇ، ئۇھ•••

زىلۋا ۋە لېكىن يېقىملىق بىر ھارغىن ئاۋاز خالىقنىڭ خىيال قۇشلىرىنى ئۈچۈرىۋەتتى. ئۈچۈچۈپ گەۋدىسىنى چىناردىن ئاجراتتى-دە! ئالدىراپ سورىدى:

— نەدىن كېلىشىڭىز رىزىۋان؟

— ئىشخانىدىن دەڭا، ساقلا - ساقلا تۇرسام كەلمىدىڭىز، ئاخىر ئويىڭىزگە بېرىپتىمەن، سودا ئىدارىسىغا كىرىپتىمەن، ھېچ يەردە يوقسىز، مەن تېخى سىزنى ياشلار كىلوبىدا تانسىغا چۈشۈپ كەتكەن چېغى بار، دەپ شۇ يەرگە كېتىۋاتاتتىم، ھى ••• ھى ••• ھى •••

— ھا ••• ھا ••• ھا ••• - خالىقمۇ ئو-

AltunOq

زىنى باسالماي قالدى،- ئات ئايلىخانغا، يول سارىخانغا قىلما قىچىكەنسىز - دە!- ئۇلار بىر مىنۇتقا كۆلۈشكەندىن كېيىن خالىق داۋاملاشتۇردى،- بەرەر ئىش يۈز بەردىمۇ ؟

— قارىماسىز، سىز چىقىپ كەتكەن ئۈزۈن ئۆتمەي ئەزىمەت ساغدىغىنى ئېسىپ كىرىپتۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن رەجەپكام. ئۇلار سىزنى نىمانچە سېغىنىپ كەتكەنسىز تاڭ، تولىمۇ سۈرۈشتە قىلىپ كەتتى، ئاندىن ماڭا " ھېلىقى چەكنى بېزىۋېتىڭ " دېدى•••

— يازدىڭىزمۇ؟ - ئالدىراپ سورىدى خالىق.

— ياق، ئۇلار مېنى دەسلەپ ماختاپ مورلىقادىن ئاشۇرۇۋەتتى، كېيىن، ئالۋاستىلار قاتارىغا قوشۇۋېتىشتى، ئاندىن دېمەمسىز؟ ئاندىن ئالدىمدىكى مىمرالنى چەكنى تارتىۋالدى. ھەممىنى قىلغان ئەزىمەت •••

رىزۋان سوزىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. ئۇنىڭ قاڭشىرى ئېچىشىپ، جىنەستىدەك لەۋلىرىگە تىترەك ئولاشقان ئىدى؛ شۇئان چولپاندەك كوزلىرىدىن تەپچىگەن ئىككى تامچە ياش قايرىما كىرپىكلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ مەڭزىدە توختاپ قالدى. ئۇ بىلىنەر - بىلىنمەس خىتىلدايتتى.

— ھىم، ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ، دېگەن شۇ - دە! خالىقنىڭ قوشۇمىلىرى تۈرۈلۈپ، ماڭلاي چېچى ئاق دارىغان قېشىنىڭ ئۈستىدە پەيدا بولغان ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كوزىگە ئەزىمەت چەكنى جىگەرەڭ خىرۇم سومكىغا سېلىپ، ۋېلىسپىتىنى قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ ماشىنا ئىگىسىنىڭكىگە قاراپ كېتىۋاتقاندەك، سىدىقوپ ھەم تاۋاقلىرى بىلەن ھاراق جوزىسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، غەلىبەخوشاللىقىدا رومكا سوقۇشتۇرۇۋاتقاندەك كورۇنۇپ كەتتى؛ قۇلىقىغا بولسا، " ئالدىرىما خالىق، ھوقۇق كىمنىڭ قولىدا بولىدىكەن، ھەقىقەتمۇ شۇنىڭ قولىدا بولىدۇ، ئىشەنمىسەڭ سىناپ باق " دەۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى. دىمىسىمۇ سىدىقوپ بايىلا خالىقنىڭ يۈزىگە بىگىز قولىنى تەڭلەپ بۇ گەپنى كوپ قېتىم تەكرارلىغان ئىدى.

— مۇمكىن ئەمەس! - خالىقنىڭ ئاۋازى سىرتقا چىقىپ كەتتى، سەندەلدەك تۈگۈلگەن مۇشتى رىزۋان يوتىلەپ كىلىۋاتقان ۋېلىسىپىتنىڭ رولى ئۈستىدە توختىدى. رىزۋان چوچۇپ قەدىمىنى توختاتتى.

— نىمە بولۇۋاتىسىز ئاكا؟

— ھېچ ئۆزەمچىلا ••• - خالىق قول ياغلىقىنى ئېلىپ پىشانىسىنى سۈرتتى، ئاندىن،- چەككە تامغا بېسىلغانمىدى ؟ دەپ سورىدى.

ياق، تامغۇلارنى مەن ئۇلار كىرىشتىن بۇرۇن بىخەتەرلىك شكاۋىغا سېلىۋەتكەنىتىم •••

— يارايسىز، يارايسىز،- تەكرارلىدى خالىق،- ئۇلار قۇرۇق چاقماقتىن ئوت چىقىرالمايدۇ، خاتىرجەم بولۇڭ.

— ئوغۇ شۇنداق، جۈيجاڭ بىلەن ئۇچراشالىدىڭىزمۇ؟

— ئۇچراشتىم، ئۇ ماڭا " ھوقۇق تۇۋەنگە چۈشۈرۈلگەن، بۇ ئىشقا بىز ئارىلاشساق ياخشى بولمايدۇ، ئۆزۈڭلار پۈتۈشۈپ بىر تەرەپ قىلارسىلەر " دېدى. قارىغاندا، گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلىدۇ، دېگەندەك، سىدىقوپنىڭ تىلى ئۇنىڭغا ئايان ئوخشايدۇ، ھەي! •••

— ئۇندا قىتا ئۇلارنىڭ تىنىغى بىركەندە!- رىزۋان ئۇلۇق- كىچىك تىندى ۋە شاققىدە يانىغا بۇرۇلۇپ سوھبەتدېشىنىڭ كوزىگە

لوممده قارىدى،— مۇبادا يۇقۇرى - تۆۋەن بىرلىشىپ بىزنى ئىسكەنجىگە ئالسىچۇ؟

— ئۇلار بۇنى قىلىشى مۇمكىن، لېكىن، يۇقۇرى يالغۇز سودا ئىدارىسى ئەمەستە، تۆۋەنمۇ سىدىقوپ بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ...

خالىق ئۇزۇن سوزلىدى. چىنار توغرىسىدىكى ھېكايىنى تىلغا ئالدى. ئىنسانىيەت بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىلار ئۈستىدە كەڭ توختالدى. ئاخىرىدا " ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش - كىشىلىك ھاياتنىڭ ئەڭ زور خوشاللىق ئىش » دىگەن سوزنى ئاڭلىغانىدىڭىز، دەپ سورىدى. رىزۋان بېشىنى چايقاپ قويدى، خالىق داۋاملاشتۇرۇپ دىدى: بۇ سوزنى ئون ئالتىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرى، ئون يەتتىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرى ياشىغان ئىتالىيىلىك ماتىرىيالىزىمچى پەيلاۋسۇپ، تەبىئەت ئالىمى برۇنو دىگەن كىشى مۇندىن ئۈچيۈز سەكسەن نەچچە يىل بۇرۇن ئولۇم ئالدىدا جاكالىغان. ئۇ نىمىشقا ئانداق ئولتۇرۇلگەن. بۇنىمۇ بىلىپ قويۇڭ. برۇنو كوپېرنىكنىڭ قۇياش مەركەز تەلىماتىغا قارشىلىق قىلىپ، يېڭى مەلۇماتلار قوشقىنى ئۈچۈن دىنى شەرىئەت مەھكىمىسى تەرىپىدىن كويدۇرۇۋېتىلگەن. يالقۇنجاپ كويۈۋاتقان ئوت ئۇنىڭ ھاياتىغا چاڭگال سالغاندا، ئۇ كوكرىگىنى كېرىپ تۇرۇپ ئەشۇ ئەقىدىسىنى جاكالىغان.

— نىمە دىگەن قەيسەر كىشى ھە؟! - رىزۋان تاقەتسىزلىق بىلەن سوز قاتتى.

— شۇنداق ھەقىقەت ئۈچۈن ئوز ھاياتىدىن كېچەلىگەن كىشىلا برۇنودەك، جياڭ جېڭشىندەك قەيسەر بولالايدۇ.

خالىق بۇ سوزدىن كېيىن، يەنە برۇنونى تىلغا ئالدي.

— برۇنونىڭ تىنى،-دىدى ئۇ ئاۋازىنى بارغانسېرى يۇقۇرى كوتىرىپ، - كويۇپ كۈل بولدى، لېكىن، ئۇنىڭ تەلىماتى پۈتۈن دۇنيانىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. رېسمى ھوكۇمىتى ئۈچيۈز سەكسەن نەچچە يىل ئوتكەن بۈگۈنكى كۈندە ئۇنى ئاقلاپ، نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. جياڭ جېڭشىننىڭ ئاقلانغانلىقى ئۆزىڭىزگە مەلۇم. ئۇكام، كوپېرنىكمۇ "ئادەمنىڭ تەبىئى كۆز - چى - ھەقىقەت ئىزلەشكە باتۇر بولۇشتا» دەپتىكەن، بىزمۇ ھەقىقەت يولىدا چىڭ تۇرساقلا بەربىر ئۇلارنى بېسىپ چۈشەلەيمىز...

— توغرا! - رىزۋان پىسىڭگىدا كۈلۈپ ۋېلىسىپىتنى ئالدىغا ئىتتەردى، - خەير ئاكا، مەن قايتاي...

ئۇ يول بويى برۇنو، جياڭ جېڭشىن، ھەقىقەت دىگەنلەرنى تەكرارلايتتى.

4

بۇ بىر نەچچە كۈندىن بۇيان سىدىقوپ ئىشخانىغا دەسسەپ باقمىدى. ئۇ، كۈندۈزى سودا ئىدارىسى، مەمۇرى مەھكىمىگە چاپسا، كەچقۇرۇنلىرى سومكىسىغا «كوئېنلۇن بەيجيۇ»، «گولياڭ بەيجيۇ»، «ئېلى داچۇ» دەمدۇ، "مودەنيەن»، «جۇڭخۇا يەن»، «شۇاڭشى يەن» دەمدۇ، ئىشقىلىپ، ھاراق، تاماكۇنىڭ ئېسىللىنى قاچىلاپ ۋېلىسىپىتنىڭ رولىغا ئاساتتى-دە، دىلكەشلىرىنىڭكىگە قاراپ چاپاتتى. بىر كۈنى ئۇ شۇ تەرىقىدە كېتىۋېتىپ ئەگمە كوۋرۇكتە تاشقا پۈتلۇشۇپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ ۋېلىسىپىتنىڭ ئۈستىدە چاپاقىدەك دۈم يېتىپ جىنىنىڭ بارىچە تىپىچەكلەيتتى. كۈچلۈك بىر قول ئۇنىڭ قولتىغىدا پەيدا بولدى. سىدىقوپ پۈشۇلداپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېيىم - كېچەكلىرىنى قېقىشتۇردى، ئاندىن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، قورق -

قىلىدىن ئىشتانغا چىقىرىۋەتكەنلىكى تاس قالدى. ئۇنىڭ ئالدىدا خالىق تۇراتتى، ئۇ قايسى بىر باشلىقنىڭ قېشىدىن قايتىۋېتىپ، بۇ پالاكەتچىلىك ئۈستىگە كېلىپ قالغان ئىدى.

— ھى ... ھى ...، سەنمىدىڭ خالىق، مەن تېخى سېنى ئىزدىتقۇمىكى، دەپتىمەن، — دىدى سىدىقوپ ئاچچىق ھىجىيىپ. „گەپكە گەپ كەلگەندە ئاتاڭدىن يانما“ دىگەنىدەك خالىقمۇ پوجاڭدەك قويىۋەتتى:

— مەنمۇ سىزنى تېخى تولغاق يەۋاتقان ئېيىق ئوخشايدۇ، دەپتىكەنمەن، ھا ... ھا ... ھا ... — ئۇ كۈلگەچ تىگىدىن جوپاڭلاپ ھاراق ئېقىۋاتقان سومكىسىنى ئەتەي ۋېلىسىپىتنىڭ رولى تەرەپكە سۈرۈپ قويدى.

„ئۆلمەك ئۈستىگە تەپمەك“ دىگەنىدەك، خالىقنىڭ بۇ ھەركىتى سىدىقوپنىڭ ئېچىشقان يېرىگە تۇز سەپكەن ئىدى. ئۇ توشنى ئۈزۈپ توقامنى قارنىغا ئېلىۋاتقاندا، ئەزىمەت ئۈستىدىن چۈشتى. ئۇمۇ ۋېلىسىپىتنىڭ ئارقىسىغا بوداق قوينىڭ ئارقا پۇتىنى دوستىخانىغا يوگەپ تېڭىۋالغان ئىدى. خالىق كوز قىرىدا قاراپ قويۇپ يۈرۈپ كەتتى. ئەزىمەت رەقىبىنىڭ قارىسى كوزدىن يۈتكىچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ مۇشتىنى تۈگدى ۋە:

— كارنىيىغا بىرنى سالاي دىۋىدىم، ئۆزلىرىنى ئايىدىم، كېچىدىمۇ ئارقىمىزدا سايىدەك ئەگىشىپ يۈرگىنىنى كورمەمدىغان بۇ خۇمسىنىڭ! — دەپ غودۇرىدى. سىدىقوپ ئۇنىڭغا ھاي بەردى:

— بۇ مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى ئەمەس ئۇكام، پەم ئىشلەتمىسەك چاتاق چىقىرىپ قويىمىز...

— مەسىلەن، قانداق؟

— يېقىن كەل ئۇكام، — سىدىقوپ پوس-پۈردەك يېشىل كوزلىرىنى ئۇيان - بۇيان يۈگرىتتى، ئەتراپ جىمجىت ئىدى. ئاندىن تىنىقىنى بىر ئاز پەسەيتىپ، دودەي كالپۇكلىرىنى ئەزىمەتنىڭ قۇلىقىغا ياقتى، — ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىغا بېرىپ، „مۇكاپات سوممىسى تارقاتماقچى ئىدۇق، خالىق قېتىلمىدى“ دىسەڭلا، ئۇ كىمەرگە توشۇك، قاچارغا سامانلىق تاپالماي قالىدۇ...

— ھەجەپ جايىدا ئويلاپلا، ھەر نىمە دىگەن بىلەن ئۆزلىرى قالتىس تەدبىرلىك ئادەم جۇمۇ! ...

— گەپنى ئاز قىل، بۇ، بىرىنچى قەدەم، يېقىندا ۋىلايەت بىر تۈركۈم كادىر ئاجرىتىپ يېزىلاردا مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى سىناق قىلىشقا ئەۋەتىدىكەن، خالىقنى شۇ قاتارغا كىرگۈزمەكچى، جۈيجاڭ ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئۇقتۇرۇش چۈشۈرۈشكە ماقۇل بولدى. ئۇنىڭ خىزمىتىنى ۋاقىتنچە ئۆزۈڭ ئۈستىڭگە ئالىسەن، بۇ، ئىككىنچى قەدەم. ئۈچىنچى قەدىمىنى ئۇلار ئۆزى باسىدۇ.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى، ئۇ چاغدا ... — ئەزىمەت باشمالدىغىنى چىقىرىپ سەكرىۋەتتى، ئاندىن نىمىنىدۇر ئىسىگە ئالغاندەك سورىدى، — ھىلىقى ئەكە نايناق مايماقنى نەگە يوغۇشتۇرىمىز؟

— ئۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، خالىقتىن ئايرىلدىما، بىر تېپىشكە يارىمايدۇ. بۇ خۇددى دەرەخنىڭ غولىنى كېسىۋەتسە شېخى قۇرۇپ قالغانغا ئوخشاش بىر ئىش.

— توغرا، بۇمۇ دەر ھەقىقەت ...

× × ::

ئارىدىن ئۈچ ئاي ئۆتتى. بەركەتلىك ياز ئۆزاپ، خاسىيەتلىك كۈز كەلدى. دىخانلار يىغىم - تېرىمغا تۇتۇنغان خىزمەت

دۇيى بىر قولىنى ئۇن قىلالمايۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە خالىق رىزۋانىنىڭ بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى. رىزۋان مۇنداق يازغان ئىدى:

" خالىقكا، ئۇلار دىگىنىنى قىلدى: سىزنى قوغلىۋېتىپ ئىككى كۈندىن كېيىن مېنى ھاراق زاۋۇدىغا ئالماشتۇرۇۋەتكەن ئىدى، ياندۇرقى ھەپتىسى ماشىنىنى ئالدۇرۇپ كېلىشتى. ئۇ خۇددى ئۇمرۇتقىسى ئۈزۈلگەن قوتۇر ئىشەكتەك ھالىدىن كېتىپ قالغان — ئېشى پالپال، ئىچى غالغال ساندۇقلا ئىكەن ھىلىقى ئاقسا شوپۇرنى قولىقىغا قىسىپ، شاڭخەي دەمسىز، بېيجىڭ دەمسىز، ئەيتاۋۇر چوڭ شەھەرلەرگە غا قىراپ ئۇچۇپ بېرىپ بىر دوۋە سايمان ئەكىلىشتى. يالغۇز مۇشۇنىڭ ئۇچۇنلا توققۇز مىڭ سوم خەجلەپتۇ، ھەممىسى بولۇپ ئۇن ئالتە مىڭ سوم سۇدا ئاقتى، دىگەن سوز! لېكىن، ئۇ بىر نىمە ھىلىمۇ ئەيۋاشقا كەلگىنى يوق، پات ئارىدا ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىپ، باشقىدىن قۇراشتۇرۇپ كەلگىدەك، يەنە نەچچە مىڭ سومنىڭ شىركەتتىن رىسقى كوتىرىلىدىغانلىقىنى خۇدا ئۇزى بىلىدۇ. تەييارلىغان سوۋغا — سالام بۇنىڭ سىرتىدا.

خالىقكا، دۇنيادا قىزىق ئىشلار كوپكەن: سىزنىڭ يۇقىرىغا سۇنغان خېتىڭىز سودا ئىدارىسىنىڭ تەكشۇرۇپ كورشىگە چۈشۈرۈلگەن ئىكەن. جۇيجاڭ "ئۇنداق ئىش يوق، ھەممىسى توھمەت" دەپ قايتۇرۇۋېتىپتۇ. شۇندا قىتىمۇ ئۇلارنىڭ پېيى سىقىراپ قالغان ئوخشايدۇ، بولمىسا كوز تولۇشش بىلەنتەك ناماششام شەپەرىكىدەك قورۇمۇ-قورۇ چېپىپ، كوسۇلدىشىپ يۇرمىگەن بولاتتى. مەن بۇنداق كۇسسۇ — كۇسسۇك گەپتىن بىر نەچچىنى ئاڭلاپ قالدىم. يەنىلا كونا گەپ: "ئىش-چىلارغا يېرىم يىللىق، پەۋقۇلئاددە مۇكاپات سوممىسى تارقاتقىنى قويمىغان ئەشۇ ئىككىسى...» تووا! خېلى بىر قىسىم مۇيىسىپىت ئاكىلارنىڭمۇ ئۇلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناپ، سىزنى غاجاپ، مېنى سەتلەپ يۇرگىنىگە ھەيرانمەن! ئېيتىڭا، تەرەتنى ئوسسۇراقتا كومگىنى بولارمۇ، ئاخىر!...

خالىقكا، مەن ئىشچىلاردىن ئاغرىنمايمەن، قىلغانلىرىغا ئوكۇنمەيمەنھەم. چۈنكى، مەن ئوز ۋىژدانىم بىلەن كېڭىشىپ ھەقىقەتكە قول بەرگەنمەن. سىز كېلىڭ، نۇرغۇن يېڭى ماتىريال توپلاپ قويدۇم. مەسىلەن، ئۇلار كونتىر بانتلىق قىلىۋاتىدۇ. با مەسلىھەت بىر نىمە قىلايلى...»

خالىق خەتتىن كوزىنى ئۇزۇپ، تاماكۇ يوگەشكە كىرىشتى. ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان قولى ئەپلىشىپ بەرمەيتتى، ئۇ ئىككى — ئۇچ تال قەغەزنى كېرەكسىز قىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئالدىدىكى گېزىتتىن "شىرىست" تىدا ئالقاندەك بىر پارچە يىرتىۋېلىپ، قۇتىغا قول ئۇزاتتى، قۇتا قۇرۇق ئىدى. خالىق قولىدىكى قەغەزنى ئالقىنىغا پۇكلەپ، بارماقلىرى بىلەن ئامبۇردەك قىسقان پېتى سىرتقا چىقىپ كەتتى.

× × ×

سىدىقوپ ساپاغا چوكۇپ ئولتۇرۇپ، پايدىلىنىش خەۋىرى كورۇۋاتاتتى. ئەزمەتشاپاشلاپ كىرىپ، بىر تۇتام كونۋىرتنى ئۇزاتتى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى "ۋىژدان"، "نەشتەر"، "خالىس" ...... دەپ ئىمزا قويۇلغان خەتلەردە ئۇنىڭ قىلمىشلىرىغا نەپرەت ياغدۇرۇلۇپ خالىقلارغا ھىسداشلىق بىلدۇرۇلگەن ئىدى، بىرسى تېخى "سىلەر زادى نىمە قىلماقچى؟ بىلىپ قويۇڭلاركى، قوياشنى ئېتەك بىلەن توسقىنى بولمىغانغا ئوخشاش، ھەقىقەت نۇ-

رىنىمۇ توسۇپ قالالمايسىلەر، پارتىيە سىلەرنى مەڭگۈ ئۆز مەيلىڭلەرگە قويۇۋەتمەيدۇ!» دەپ يازغان ئىدى.

— خۇمپەرلەر!... — سىدىقوپ غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكىلى تاس قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، چانىقىدىن چاچراپ چىقىپ كەتكىلى ئازلا قالغان ئىدى. چىشلىرى توختىماي غۇچۇرلايتتى، ئۇ خەتلەرنى پۇلاپ ئىشخانىنىڭ بۇلۇڭىغا زەپ بىلەن ئاتقاندىن كېيىن سورىدى:

— ھېلىقى ئىش بۇزدى كەپتۇ دەيدۇ، كوردىڭمۇ؟

— خالىق!؟

— شۇ بولماي كىم بولاتتى...

ئەزىمەت خىجىللىق بىلدۇرۇپ يۈزىنىڭ ئۇچىغا قارىۋالدى. ئۇنىڭ بېشى ئىككى يانغا چايقىلاتتى. سىدىقوپ ئۇنلۇك ۋاقىرىدى:

— ھۇ نان قېپى!... — ئىشخانىدا يەل قاچقان ناسۇستەك پۇش-پۇش قىلغان ئاۋازدىن ئۆزگە تىۋىش ئاڭلانمايتتى. بىر پەستىن كېيىن يۇمشاق بىر قول ئەزىمەتنىڭ ئوڭ دولىسىدا توختىدى، — ئۇكام، ئۇنداق گالۋاڭلىق قىلما، ھازىرلا ئاڭىدىڭ، بەزىلەر قۇترىۋاتىدۇ، رىزۋانىنىڭمۇ ئايىغى سۇيۇلۇپ قالدى، خالىق سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ قويىمىغان بولسا ئوردىدىكى ئىشنى كىم بىلەتتى دەيسەن؟ ئۇ ئۇياقتىن كېلىپ، بۇياقتىن چويقەتلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ بوپتۇ، رەجەپنىمۇ ئالا قويمىغان چېغى بار...

— رەجەپكامغا نىمىلەرنى دەپتۇ؟ — سورىدى ئەزىمەت تاقىتى تاق بولۇپ.

سىدىقوپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى:

— كۆزنەشىمچە، بۇ بىر نەچچە كۈندىن بېرى رەجەپمۇ قايىنىغان قازانغا سۇ قۇيغاندەك جىمىپلا كەتتى، ئۇنىڭ نىمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى بىلىپ بولمايدۇ، بەزىدە ئىشخانىغا كىرىپ قالسام يېزىۋاتقان خېتىنى مەندىن يوشۇرۇپ چۈتىرىغا تىقىۋالىدۇ... ئۇكام، ئىپلانىنىڭ بېشىغا ئۇرۇشنى ئۆگىنىش كېرەك، خالىقنى مەڭگۈ باش كوتىرەلمەس قىلىۋەتسەكلا، ئاندىن قوپقان ھوشۇغىمىزنى ھېچكىم ئۇرۇۋۇتەلمەيدۇ، بۇنىڭ چارىسى ئوڭاي، — سىدىقوپ ئاۋازىنى ئىچىگە يۇتۇپ، قول قۇشىنىڭ قۇلىقىغا ئاللا نىمىلەرنىدۇ پىچىرلىدى، ئاخىرىدا، چاندۇرۇپ قويماسلىقنى تاپىلاشنىمۇ ئەستىن چىقارمىدى. ئەزىمەت باشلىق سۇنغان ھاراقتىن بىر رۇمكا كوتىرىۋېتىپ، قاھقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

ذ

دەريا بويىدىكى دەرەخلىق سەيلى گاھتا كەچكى تاماشا بىنالارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلۈپ قالاي دىگەن ئىدى. دەريادىكى ئۇلۇغ سۇ تاشتىن-تاشقا سەكرەپ، ئاق بۇژغۇن چىقىرىپ قىرغاقلارغا قاراپ يېيىلماقتا. سالقىن كۆز شامىلى سارغايغان دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى بەرگىسىدىن ئايرىماقتا...

خالىق بىلەن رىزۋان سۇ بويىدا بىر پەس تۇرۇپ، كورگەن-بىلگەنلىرىنى ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، دەرەخلىقنى ئارىلاپ كېلىپ بىر تۈپ سوگەتنىڭ تۈۋىدىكى سىمونت ئورۇندۇقنىڭ قېشىدا توختىدى.

— ئۇكام رىزۋان، — دىدى خالىق تاماكۇ ئورىغاچ، — بۇ ماتىرىيالنى ئىگەللەپ ئوبدان قىپسىز، بىز پارتىيە، خەلق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولسىمىز، دەپ ئوتتۇرىغا چىققان ئىكەنمىز، ئاخىرىغىچە مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم. خەلق ئىچىدە " قۇرۇتنىڭ تۇگۇلىشى تىلگىرىلەش ئۈچۈن " دىگەن تەمسىل

بار. بىز يەنە بىر مەرتىۋە تۇگۇلۇپ با قايلى،
مەن رەتلەپ چىقاي سىز كۆرۈپ بېقىڭ ،
ئاندىن نەگە ئەۋەتىشنى كېڭىشەرمىز ،
بولامدۇ ؟

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى ئاكا، بۇ
خەتنىڭ نوخۇنىسىنى ئالىدىغان پەيت كەپ-
قالدى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىتتىك ئۇستىرا كېرەك.

— ھا...ھا...ھا... سىزمۇ گەپچى بولۇپ
كېتىپسىز...

ئۇلار قايتماق بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشى-
ۋاتاتتى، ئارقىسىدا ئۈچ كولەڭگە پەيدا بو-
لۇپ قالدى.

— ھە، ئاشىق - مەشۇقلار. ئەسلىدە ئىش
مۇنداقكەندە ! - ۋىجىككىنە بىر قول خا-
لىقنىڭ ياقىسىغا ياماشتى، - ھو، مۇناپىق،
ئەرلىك خوتۇنغا چېقىلىشتىن ئۇيا تمىدىڭمۇ؟

— ئۇكام ئەزىمەت، چۈش كورۋاتامسەن!؟
ئۇنداق قالايمىقان جويلىمە!!...

— ئاغزىڭنى يۇم پاھىشۋاز!...

— نىمەدەيدۇما خەخ...

— نىمە دەيتتۇق، شاپاقچىلىق قىلما
دەۋاتىمىز! - ئەزىمەتكە ياندىش تۇرغان
بىرسى رىزۋاننى كۆچەپ ئىتتىرىۋەتتى.
رىزۋان دوگجۇپ بېرىپ سوگەتكە ئۇسۇپ
قاپىقىنى يېرىۋالدى.

— توھمەت! ۋايبېشىم، ئەندى مەن قان-
داق قىلىمەن، ھو ... ھو ... ھو ...

— ......

ۋاراڭ - چۇرۇڭ كېچە ئاسمىنىنى يېرىپ
يىراقلارغا ئۇچماقتا، تەرەپ - تەرەپتىن كى-
شىلەر يىغىلماقتا ئىدى. خەۋەر ئالا قاغاتە-
رىپىدىن تېزلا رىزۋاننىڭ يولدىشى ئەسقەر-
نىڭ قۇلىقىغا يەتتى.

— ئىككىلىڭنى سويىمەن! - دەيتتى ئۇ
پىچىقىنى يالاڭداپ، بىردە خالىققا، بىردەرىز-
ۋانغا يولۋاستەك ئېتىلىپ.
كىشىلەر تۇپىيقالايمىقا نلاشماقتا ئىدى.
پىچىنە، ھاراق زاۋۇتلىرىنىڭ بىر تۇركۇم
ئىشچىلىرى ئاسماندىن چۈشكەندەك ھازىر
بولدى - دە، خالىق بىلەن رىزۋاننى قاتمۇ-
قات ئورىۋېلىشتى؛ ئەسقەرنى بولسا، ئىككى-
سى قۇچاغلاپ تۇتۇۋالدى. ئەسقەر گەپ يەي-
دىغاندەك قىلماي تتى. ئۇ، بىرلا سىلكىنىپ
توپقا ئوزىنى ئاتتى. رىزۋان" ۋايجان «دى-
گىنىچە سەنتۇرۇلدى. پىچاق ئۇنىڭ سول تا-
غىقىدا توختىغان ئىدى.

☀ ☀ ☀

بەش يۈز كىشىلىك يىغىن زالى ئادەم بى-
لەن لىق تولغان ئىدى. مىڭلىغان كوزلەر
سەھنىگە تىكىلەتتى. سودىيە خالىق ئۈستىدى-
دىكى ئۇچۇق سوتنىڭ باشلانغا نلىغىنى جا-
كالىۋىدى، ياش پروكۇرور ئېيىپلاش قەغىزىنى
قولغا ئالدى.

سوت قائىدىسى بويىچە جىنا يەتچى ئېيىپ-
لىنىۋاتقان چېغىدا " لەببەي " دەپ، بويىنى-
نى قىسىپ تۇرۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن، خا-
لىق ئۇنداق قىلماي تتى. ئۇ، ئورۇندۇقتىمۇ ئول-
تۇرماي، كوكرىگىنى كىرىپ، بېشىنى ئېگىز
كوتىرىپ، بىر قولىنى شىمىنىڭ يانچۇغىغا
تىققان، بىر قولىدا ئالدىدىكى رىشاتكىنى
تۇتقان ھالدا ئورە تۇراتتى؛ كارنايدىن:
" تېچ ئائىلىنى بۇزغۇچى، سەۋەپچى قاتىل»
دىگەنلەرنى ئىشىتكىنىدە بىر قولىنى ئالدى-
غا سوزۇپ، ئالدىنقى رەتتەخوشلىغى تېرىسى-
گە پاتماي ئولتۇرۇشقان سىدىقوپ بىلەن ئە-
زىمەتنى كورسىتىپ: " جاۋاپكار ئەنە ئاۋۇ
ئىككىسى " دەيتتى . بۇنداق چاغلاردا بىر
قەدەم ئارقىسىدا تۇرغان ساقچىلار دەررۇئىش-
غا كىرىشىپ ئۇنىڭ قولىنى چۈشۈرۈۋېتەتتى،
سودىيە مۇسوز قىستۇرۇشنى چەكلەپ تۇراتتى.

ئېيىپلاش داۋاملاشماقتا ئىدى. ئۇچۇق سوت زالىغا توت كىشى كىرىپ كەلدى. بۇلاردىن بېشىغا سوكنو كەپكە شەپكە، ئۇچىسىغا دوراپ پەلتو كىيگەن ئىككىسى يۇقۇرى دەرىجىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بىلەن خەلق سوتىدىن كەلگەنلەر ئىدى؛ قالغان ئىككىسىنىڭ بىرى رەجەپ، بىرى ساھىپخان سوت باشلىقى تۇرە ئىدى. ئۇ، مېھمانلارنى يان پەلەمپەي بىلەن سەھنىگە باشلاپ چىققاندىن كېيىن، سودىيەنىڭ قۇلىغىغا بىر نىمىلەرنى پىچىرلىدى. ئارقىدىنلا ياڭراق ۋە لېكىن سالماق ئاۋاز تامدىن-تامغا ئۇچتى:

— ئەھۋالدا يېڭى ئۆزگىرىش يۈز بەردى، بۈگۈنكى سوتىمىز ۋاقىتىنچە مۇشۇ يەردە ئاخىرلىشىدۇ، كېلەركى قېتىمقىسىنى سوت كوللېگىيىسىنىڭ قارارىدىن كېيىن ئۇقتۇرىمىز..

سودىيەنىڭ ئېلانى پارتلاتقۇچ بومبىدەك يىغىن مەيدانىنى تەۋرىتىۋەتتى. كىشىلەر ئورۇن-ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ غولغۇلا قىلىشقاچ سىرتقا قاراپ سەلدەك ئاقماقتا ئىدى. سىدىقوپ بىلەن ئەزىمەت ۋە ئۇلارنىڭ ئىككى شېرىكى كىرەرگە تۆشۈك تاپالماي قېلىشتى.

6

— يولداش خالىق سۆز نۆۋىتى سىزگە كەلدى!

سودىيەنىڭ ئاۋازى پەسىيىشىگە سوھبەتدىشىم دەس ئورنىدىن تۇردى ۋە ماڭا قاراپ، — بۇ ئەنە شۇنداق گەپ، — دېدى — دە، گۈس-گۈس قەدەم تاشلاپ سەھنىگە چىقتى. شۇچاغدىلا مەن سوھبەتدىشىمنىڭ خالىق ئىكەنلىكىنى بىلدىم ۋە ئۇنىڭغا ھۆرمەت ئىكرام بىلەن يېڭىۋاشتىن سەپ سالدىم. ئۇ، ئىگىز بويلۇق، قەددى-قامەتلىك، چېچەك ئىزلىق ئەللىكلەرگە كىرىپ قالغان كىشى ئىدى، قارىماققا خېلى ساغلام كورۇنەتتى، چىرايىدا بولسا، شاتلىق كۈلكىسى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى.

ئۇ داۋاگەر ئورنىغا بېرىپ، يېڭىلا ياساتقان چېچىنى سىلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، بوينىنى سوزۇپ زالدىكىلەرگە بىر قۇر نەزەر تاشلىدى. بۇ ئۇنىڭ ھاياجان ئىلكىدە تىپچەكلەۋاتقان قەلبىنى تىنچلاندۇرۇش چارىسى ئىدى. ئۇ شۇ تەرىقىدە بىر مىنۇتچە تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، سوزىنچاق يۈزىدىكى قىزىللىقنى تەستە بېسىپ، شىكايەتنامىسىنى قولىغا ئالدى.

خالىقنىڭ ھەر بىر جۇملە شىكايىتى تىڭشىغۇچىلارنىڭ كوڭۇل ئىكرانىدا يېڭى-يېڭى پەردىلەر ئېچىپ، قەلب لوڭقىسىغا ھەقىقەت مەشئەللىرىدىن گۈل دەستىلەر تىزاتتى؛ سىدىقوپ، ئەزىمەتلەرنىڭ يۈرىكىگە خەنجەر بولۇپ سانجىلاتتى. مەن ئىچىمدە دېدىم: ھەقىقەت خۇددى دېڭىزدىكى سۇغا ئوخشايدۇ، سۇنى قىلىچ بىلەن كېسىپ بولىۋەتكىلى بولمىغانغا ئوخشاش، ھەقىقەت نۇرىنىمۇ ئۇچۇرۇۋەتكىلى بولمايدۇ؛ ئۆزىنى ئۇنۇتقان كىشىلا ھەقىقەتكە ئېرىشەلەيدۇ!

1980 — 1982 — يىللار

(قىستۇرما رەسىملەرنى مەھەممەتھېيت ۋە خۇۋاك دالەيلەر سىزغان)

****
****

مەرھابا، خەلق كۈيچىلىرى

(نەسىر)

مۆمىن مۇھەممەدى

بۈگۈن بۈك - باراقسان ئالمىزار ئېلى-
ۋادىسى تۈمەنمىڭ بۇلبۇلنىڭ خۇش ناۋا -
سىغا چۆمدى، ئۇنىڭغا داۋۇتجان ناسىرنىڭ
يېقىملىق ناخشىسى جۆر بولۇپ، يۈرەك تا -
رىنى تىترەتتى ...

— بارىكاللا!

بۇ، تارىخ سەھىپىسىگە يېزىلغان تەنتەنە -
نىلىك كۈن جەنۇبىي شىنجاڭدىن شىمالىي
شىنجاڭ - ئىلىغا ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي
قەدەم تەشرىپ قىلغان قەلەمداشلارنى كۈتى-
ۋېلىش ساھىپخانلىقى، بۇ، تەبىئەت بىلەن
بىرلىشىپ كەتكەن يۈرەك ساداسى. بۇ، ئىتتى-
پاقلىق رىشتىنى چىڭىتىپ، دىل پايانىدا -
زىنى ياڭىغان ئۇيلاشتىمىزدىكى ھەر مىللەت
خەلقىنىڭ مېھرى.

— ھارمىغايلا! خوش كېلىشىپلا!

ئېخ! ... نىمىشقىدۇ «تويىدا ئۇلۇغىنىڭ
گېپىنى» قىلغانىدەك، شۇ كۈنلەردە ئىختىيار-
سىز پۈتلىشىدىغان ئۇن يىللىق بالايى - ئا-
پەت ئىزناق، ئىزلىرى دىلنى ئېچىشتۇرىدۇ.
ئاياق - ئاستى قىلىنغان مىللىي مەدەنىيە -
تىمىز، ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز، تىلى كې -
سىلگەن، دىلى يەنچىلگەن ئەرك كۈيچىلىرى -
مىز ئەسكە چۈشىدۇ...

بەس! ئۇ مەڭگۈ تەكرارلانماس تارىخ
بولۇپ قالدى ... ئۇ مۇدھىش كۈنلەرغا -
زىلىرىنىڭ ياريلىرى ساقىيىپ، بوشلۇق
تولدۇرۇلۇپ، كۆنسېرى ئۇلغۇيۇۋاتقان قو -
شۇنى قايغۇنى كۆچقا، غەزەپنى ئىلھامغا
ئايلاندۇرۇپ، زامانىمىزنى كۈيلىمەكتە...

ئەنە ئۇلار قولىنى كوكسىگە ئېلىپ، ئەزى-
زانە قەشقەر، قەدىمى خوتەن، غورۇرىمىز
ئاقسۇ، جەڭگىۋار يەكەن ... قاتارلىق ئانا
ماكان پەرزەنتلىرىگە سالام بەرمەكتە!

ئەنە، ئاسماننىڭ يارچىسى، زۇمرەتسايى-
رام، ئۇيۇلتېشىنى ھورمەت بىلەن تەۋرەت -
كىنىدە قويىدىكى، قۇشلار سەركەردىسى - ئاق-
قۇلار پەرۋاز قىلماقتا. كەڭ سايىنىڭ گۈزەل
مەنزىرىسى بۇزغۇنلۇق شاقىراتمىلىرىدىن
«رۇخسارى»، ئەۋجىنى ياڭراتماقتا ... ئەنە
ئىلى دەرياسى ساھىلىدا ئەلمىساقتىن بېرى
ھۇشيار يانپاشلاپ ياتقان تارىخنىڭ ھەغىدا
شاھىدى - ئابىرال تەرەپ - تەرەپكە ئات
چاپتۇرۇپ، كانىدىن، خاڭدىن، نۇكچاڭ، مۇ-
چاڭدىن سۆيۈنچە، ئالغانىدەك ھاياجانلىنى -
دۇ ... يىراق، ئۇ كىمنىدۇر ئىزدىگەنىدەك
كىشىلەرتوپىغا كوز تىكىدۇ...ھە، ئۇز ئىلىۋا -
دىسىدا بالىلىق - ئۇسمۇرلۇك چاغلىرىنى
ئۇتكۈزگەن - قاش دەرياسىنىڭ شاقىراتمى-
لىرىغا سۆپەتداش قاينام ئۇركىشىنى ئىز -
دەيدۇ:

— قېنى لۇتپۇللا؟

ئابرال كوزىنى يۇمدى. مانا قەشقەرنىڭ بادام دوپپىسىنى بېشىغا، خوتەننىڭ يىپەك كوينىگىنى ئۇچىسىغا كەيگەن لۇتپۇللا شېئىر ئوقىماقتا:

بۇ چۇۋۇلغان، بۇ بۇزۇلغان،
بۇ گورۇستان، خارابە.
سەن تەر توككەن، سەن گۇل قىلغان،
سەن تورەلگەن مەشەدە .

....

يەرگە سىڭمەس قانلىق ياشلار،
يەرگە سىڭمەس يالىلدار .
قانلىق ياشلار قىزىل قانلار،
خۇددى كۇندەك پالىلدار .

ئابرال ئۇلۇق ـ كىچىك تىندى . مېھمانلار شائىرنىڭ يۇرتىدا سۇكۇناتتا تۇراتتى. قاش دەرياسى غالىپ ئوركەشلىنىپ ، قاش ئېلىكتىر چىراقلىرىنى چاقنىتاتتى .

ئابرال يىراقلارغا نەزەر سالدى . كەڭ دىيار خۇددى ئويغانغان شىر دەك ئەركىن نەپەس ئالاتتى. ئەنە شۇ چاغ :

ــ ھەي ئابرال ئۇمىتۋار بول ، ـ دىگەن سادا ياڭرىدى . بۇ تىنيانشاننىڭ ئاتىلارچە ساداسى ئىدى . سەبىرچان ئابرال مېھمانلارغا باقتى . ئەنە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ زامانداشلىرى ، پىكىرداشلىرى ، ئىز باسارلىرى ... ” پاھ ! “ دىدى ئابرال تامچە قاندىن مىليون چېچەك ئېچىلىپتۇ دە ، دەپ ئەتراپقا كوز يۇگۇرتتى .

ئەنە ، كونەسىنىڭ چاقپى ياپىلىغىدا قازاقىنىڭ بەركەتلىك دەستۇرخىنىغا چاچقا چېچىپ ، ” توي باشلاش “ ئولەڭىنى ئوقۇۋاتقان تاڭ جارىق ①...

ئەنە ، سانسىزلىغان ھورمەت ئىلكىدىكى يېشىل قارىغايلار ، چاۋاك چېلىپ ئۇسۇلغا چۇشكەن سۇۋادان ، قېيىنلار ...

مانا دولقۇنلانغان دېڭىزدەك ئىكىنزارلىقلار ... ئەشۇ ھەممە شاتلىقنى مۇجەسسەملىگەن ئابرال مەغرۇر ئاۋازى بىلەن :

ــ مەرھابا ، خەلق كۇيچىلىرى! ـ دىدى. دىلغا ھوزۇر، تىلغا داستان بۇ ساداكوككە ياڭرىدى .

1982 ـ يىل ، غۇلجا

① قازاقىنىڭ يېقىن زامانىدا ئوتكەن ئاتاقلىق شائىرى

تجلی شعرلریدن

غەزەللەر

جانانىدىن ھەيرانىم ئالدى رەخ - رەخشانىڭ،
ساپ مەيدىن تۇتتى ئول لەئـلە ۋە ئەپشانىڭ.

مەستانە كوزۇڭ جادۇ نەركەس خىجل ئاھۇ،
ئى ماھى كامان ئەبرۇيۈزجان سېنىڭ قۇربانىڭ.

ئەنۋەر يۈزۈڭ ئاي، رەشكى زۇلپىـڭگە خوتەن موشكى،
دۇردانى كوزۇم ئەشكى مەن سىرۇ سامانىڭ.

لەيلى سەن ۋە مەن مەجنۇن، ئەشكىم سەن ئۈچۈن كەلكۈن،
قانلار يۇ تابان تۈن-كۈن، بولدۇم سېنىڭ ھەيرانىڭ.

دەرت بىـلەن ئەلەملەردىن يىغلاپ كېچە-كۈندۈز مەن،
جەۋرى ئېلىدىن كورمەستىن ئول نەرگىس پەيكانىڭ.

يۈسۈپ مىسالى كورسە، ئالەم يۈزىگە سۈرسە،
ئول كىم ھەممىدىن سورسا، كورسۈن ماھى تابانىڭ.

ناز بىلەن لەب ئاچساڭ گەر، يەر غۇنچە كورۈپ قانلار،
نەسەرۋى بىلەن رەشك ئەيلەر شەمشات قاماتىڭ.

خورشىد ساڭا ئاشىق، ئوزرا يۈزىگەۋامۇق،
خەنجەر قېشىڭغالايىق، ئاشىق سويۇش ئاسانىڭ.

ئالدىڭدىن ئوتۇپ دائىم ھەيران بولۇمەن قايىم،
ئەيگى كورۈمەن ماھىم كىپەردە ۋە دوكانىڭ.

نۇن ئەتتى غېمىڭ قەددىم، يوق ئەرز بىرىش ھەددىم،
دان بىلەن ئىچىپ سەكردىم ئەت ۋەسلىڭ بىلەن مېھمانىڭ.

ئىسمىڭ دۇرى بىلەن زىننەت بېرىپ ئەشئارىن،
ھەم مىسرا سانىگە بول قارى جانانىڭ.

× × ×

ناز ئىستىغنا بىلەن سۇلتانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي،
ھۆسنى ئەۋجىدە ماھى تابانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

زاھىر ئەتكىن شەۋئى لوتپى كەرەم ئاشىقلەرگە،
بەزمەلەردە ساھىب ئېھسانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

ئادەمى قىلماس گۇمان كاكۇل بىلەن كورگەن كىشى،
ئىشتىباھلىك چون مەلىك ئىنسانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

مەي ھەم تەبىئىغا سىغماس رەندە بولۇپ گەپ ياقماغاي،
تاۋلىنىپ ھەررەڭ يۈز ئەلۋانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

خوپپيه رازىڭنى سوئال ئەتسەڭ جاۋابىدىن قېچىپ،
ئۆزنى ئالغان سادده ۋەش نادانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

ئاھ كىم ئولدۇم دىگەندە زەررە پەرۋا قىلماغان،
باغرى قاتتىق دىللىرى سەندانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

ناگاداغ ئەيلەپ ھوسەينى چىقىپ بازارى شەپ،
روبە - رودە ئولتۇرۇپ پىنھانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

× × ×

يۈزى تابان چەرخ ئۈززە مېھرى ئەنۋەردەكقىنە،
قەددى نازۇكدۇر ئەجەپ سەرۋى سەنۇبەردەكقىنە،

ۋەدە ئەيلەپ كەلگىنى مېھمانى قىلدىڭ مۇنتەزىر،
باۋۇ جۇدى كەلمىگىڭ ئەردى مۇقەررەردەكقىنە.

ساختا ئىشقىڭدا خاراپ ۋە ناتاۋان بىمارىمەن،
ھال سورىغىن ئى دەمى ئىسا پەيغەمبەردەكقىنە.

پىتنى چۈن جادۇ كۆزۈڭدىن قان كۆڭۈللەر لالىدەك،
سانچىلىپ مىژگانىلىرىڭ كۆكسۈمگە خەنجەردەكقىنە.

خوبىرولەر قەيسى شىرىن سۆخەنى سەندەك يەنە،
ھەم نىزاكەتدە لىبىڭ لالە گۈلئەترى دەكقىنە.

ئاھ بولغايكىم مۈيەسسەر تاشلاپ ھەريانغا كېلىڭ،
بىر كىچە ياتساڭ قوينۇمدا دوختەردەكقىنە .

نەيلى سۈن ئىسمىڭ ھۆرۈپنى مۆھەببەتتىن ھۆسەيىن،
رىشتىئى نەزمىغا چەكتى دورى-گوھەر دەكقىنە.

× × ×

غەيرى ھوسنۈڭ نۇرۇر سىنىڭدە ئەخلاق باشقىچە،
قامىتىڭ تارتقان ئىلىپدەك يەنە يۈرمەك باشقىچە.

ئېچىلۈر كورسەم سېنى ھەردەمدە كوڭلۈم ئوقدىسى،
ياخشى مۆجەزىڭ ئىسرۇ بار تازە ۋە ئاق باشقىچە.

جەننىتىڭ غولمانلىرى قىلغاي تاما شادىن راۋاق،
ھەسرەت ۋە ئەپسۇس يەپ تاشلاپكى بەرمەك باشقىچە.

ياغسا شۇنداق مۇنگە ھەركىم ساڭا ئوخشاپ ھەر ۋاقت،
ئوخشىماس بولسا ئەگەر يوق پايدا كەلمەك باشقىچە.

تەربىيەت قىلسۇن داۋاملىق بىرلە دەۋرىڭ يارلىغى،
يەت كامالىڭغا يەنە تىزدىن ئوسۇپ ئاق باشقىچە.

ئىپتىدائى كورگىنىمدە سەندە كوردۈم بىر تەۋەج،
بولسا ھەم تۈردۈم نىتىي بۇ ئولكە قىشلاق باشقىچە.

لەبلىرىڭنىڭ سوزلىرى ياردى لىۋىمنى دەرت ئېيتىپ،
ئۇشبۇ دۇنيا قەنلىرىدىن پەرقى ياخشىراق باشقىچە.

مۇنتىزىردۇر جىمى خوپلەر قەدىمىڭنىڭ تەرىپىگە،
خىزمىتىڭ ئارزۇ قىلىپ بەرقىغا مۇشتاق باشقىچە.

× × ×

ئارىزىڭ شەمشادقا ئوخشار ئاندا بار ئاق ۋە قىزىل،
لەبلىرىڭ ئەھمەرگە مانەند ئىنىڭ ئۇچۇن جان سىبىل.

زىننەت ئادەم خىلقغا بولغىن دەلىل زاتى زوھۇر،
ئى ۋۇجۇدى كىمىيادا بولۇپ چىقتى ئىبسىل.

يۇرمىشىڭ دىللارغا خوشلۇق نەزىرىڭ ئەزاگەجان،
چارقىڭ رىككە كويىيۇكلۇك تىغلىرىڭ ئەتكەي قىتىل.

زىيادە خوبىلەر ئىرۇرسەن قاتلىرىدا بىر نەزىر،
گۇپتەگو ھاجەت ئەمەس شەنى ئىنىڭبى قال ۋەقىل.

خانى- مالىم يوللىرىڭدا بولسا سەرپ ماڭا نەغەم،
ھەم گادايىڭ ھەم ئادايىڭ مەن ئوڭا خار ۋەزەلىل.

ئاپتاپ ھوسنۇڭگە چۇشسە كوزۇم دولەت ئىرۇر،
نەقلۇرمەن غازى يوق بول بىۋاپا شىرىب ۋەكىل.

نەۋئورۇس قەددىڭ خىيالى ئەيلىدى دىۋانەۋار،
ھەرنە قىلدىڭ ئەيلىدىڭ سەن بۇ سۇپەت زىبا جەمىل.

بەرقىقا ياقغىل كەرەمدىن بەر قىبا بولماي نىبرى،
ئال دىلىنى كوكلىگىل ئىككى جاھاندا مۇتتەسىل.

قارلىق

ياغدى قار يەر يۈزىنى ئاق ئەيلەپ،
يازنىڭ مېھنەتلىرىنى قاق ئەيلەپ.

پىشتى زىرائەتلەر ھەممە يەردە...
بېشىدا ، يېنىدا پوخاق ئەيلەپ...

بولدى ئويگە كىردى مەئىشەتلەر،
قالمىدى تېشىدا ئىپتىراق ئەيلەپ.

دېغىلىپ ئەلگى جىملەئى ئەلنى،
توختىدى كوڭلى ئىشلىمەك ئەيلەپ.

قىلغۇچى بولسا قايتا بىر ئىش يوق،
ئەمدى ئىككىنچى قوڭغۇراق ئەيلەپ.

ئوزىنى ئۇيان - بۇيان سەرى تاشلاپ،
تۇرمىدى زەررە تاپ ۋە تاق ئەيلەپ...

شۇئاندا بولدى بىر ئوغۇت پەيدا،
قوزى قارىن كىبى ماراق ئەيلەپ.

شويلا ئىچ پىشقىمىز يازلىسۇن دەپ،
تاپتى بىر ئىشنى ئوينىماق ئەيلەپ.

كۆڭلى بىر ئىشقا تاپتى قارار،
ئۆز ئارىسىدا ئىتتىپاق ئەيلەپ.

جىسمى ئىچرە قۇرۇپ ئاللا نىمىلەر،
بىر ئۇشۇق نەرسىنى چاتاق ئەيلەپ.

يەنى ياققاندا قار يېزىپ خەتلەر،
نامۇناسىپ يەردە شاراق ئەيلەپ.

تاشلا بان قاچتى بەرمەيىن تۇتقۇچ،
ئۆزىنى مىسال ئارغىماق ئەيلەپ...

شۇنىڭغا ئوخشاش مەن ھەم يېزىپ بىرخەت،
ئاستىم ئۆزۈمنى ئىگىز پالاق ئەيلەپ.

ھەركەتتە بولۇرسىز ئەندى بەس،
بىردەمى باشقا ئىش تالاق ئەيلەپ.

پىكىردە ئەندى ئۇنىڭ بولغايسىز،
بىر نەچچە يەرلەردە ئوچاق ئەيلەپ.

يىمەك - ئىچمەك قۇرۇق خاھى ھول،
تۇرلۇك رەڭدە ئىشتىقاق ئەيلەپ.

قىچقۇررسىز مۇنگە گۇرۇچ مىھمان،
خوش تەبىئەت يىقىن-ئۇزاق ئەيلەپ.

نا زورۇر ئۇشبۇ يەردە گەپ كەلدى،
كەلمىسۇن دىللىرى پىراق ئەيلەپ.

ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرغۇزۇپ بالىنى،
جۇپ ئوچاققا بىر قۇچاق ئەيلەپ.

مەن دەنى ھەد شۇلاي دىمەكلىكدىن،
بەقا بولدۇم ۋاق - ۋاق ئەيلەپ.

ئەفۋە ئىتۇرسىز مېنىڭ بوبى ئەدىبىم،
گاھى - گاھى غىڭشىماق ئەيلەپ .

يازدى قار مەكتۇبىنى بۇقارى،
ئۆزىدىن ئۆزى خالىماق ئەيلەپ.

مۇخەممەس

باشىمە ئىشقىڭ چۈشۈپ سەۋدا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
ئەل ئارا پىنھان سىرىم ئەپشا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
غەم يۈكىدىن ئاھۇ قەددىم يا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
ئى چۇمەندە قامىتىڭ رەنا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
كوز دىگەن ئاھۇ كەبى شەھلا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

سەيىر گۈلشەن قىلدىڭ ئول سۇبھىكى مەستانە يۈرۈپ،
سەپزەلەر باش چوكتى تەزىمگە تا نەرگىس تۇرۇپ،
پەردىسىز كىرگەن چېغىڭ سەۋسەن· سېپىغا ئات سۇرۇپ،
گول ياقا چاك ئەتتى خىجالەتدىن دىدى ناگا كورۇپ،
توبە كىم ئارىز دىگەن ھەمرا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

بىھايا گۈللەر بىغىڭدا تۈرمىسۇن ئەي باغۋەن،
ئېچىلىپ بىھۇدە سۇمبۇل سۇلمىسۇن ئەي باغۋەن،
قەددىگە شەمشات مەغرۇر بولمىسۇن ئەي باغۋەن،
لاپ نازۇكلىكنى سەرۋىلك ئۇرمىسۇن ئەي باغۋەن،
يالغان ئىشىق ئەھكامىدا داۋا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

لەززەتى شېرىن سوزۇڭ ئىنسان شىكەردىن كورمىدى،
لەئلە نابىلك مەۋجىنى گۇل بەرگى تەردىن كورمىدى،
ئاي يۈزۈڭ نۇرۇڭ پەرىك شەمسۇ-قەمەردىن كورمىدى،
ئاپەتى جان ھىچكىم سەندەكبەشەردىن كورمىدى،
ھوسنى مۇلكىدە كىشى تەنھا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

بىداۋالىق دەرت نەھالىڭنى سورىمايسەن تېخى،
يەتتە كوككە نالە يادىڭغا كەلتۈرمەيسەن تېخى،
مۇشكۇل ئىشلار ساڭا ئاساندۇر يۈتۈرمەيسەن تېخى،
قانغا باغرىم لالىدەك ھەم تولدى كورمەيسەن تېخى،
ئەي مۇقامىڭ ئەۋجى ئىستىغنا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

موتتەسىل بەزمە ئەيلىسەڭ ئاغيار بىلەن لەيلى ناھار،
رەشكى ئوتقا ئورتۇنۇپ ھەم بولمايىنمۇ دىلىپىگار،
نەيلەيىن يۈرمەي غېمىڭدە دەر بەدەر مەجنۇن ۋار،
ھۇشۇمنى باشتىن ئېلىپ ھىجرىڭدە قىلدىڭ بىقارار،
ناتاۋان كوڭلۇمگە ئىشقىڭ جا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

مېھرى شا،تاكى تا غاپىل ھال-زارىمنى بىلىپ،
قىل جاما لىڭدىن مۇنەۋۋەر كولبەمنىكوزگە ئىلىپ،
نى بولۇر ھەسرەت ئىشتىسەڭ تا سەھەر - ئاخشام كېلىپ،
يوقمۇ رەھمىڭ، كەلمىدىڭ كوزلەر تېشىلدى تەلمۈرۈپ،
دىگىن ئادەم شوخ بىپەرۋا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

سىردىشىم ھەم مىھرىبانىم دەپ ئەخىر،
ئۈلپىتىم ھەم مۇنىسىم ھەمرازدانىمدەپئەخىر،
ئەۋۋەلىدەۋەدەئەيلەپ دوست جانىم دەپ ئەخىر،
ئەمدى پەيمانىنى ئۇشاتتىڭ قەدىردانىم دەپ ئەخىر،
سەندىن ئى دۇشمەن ئىشى بەرپا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

دەھرىدە سەرگە شتەئى ئاسى ھوسەيىنى ئومۇرلەر،
يەنى رەسۋالارنىڭ رەسۋاسى ھوسەيىنى ئومۇرلەر،
ئى بىرولارنىڭ ئەلاسى ھوسەيىنى ئومۇرلەر،
بولمىسا ۋەسلىڭ تەمەنناسى ھوسەيىنى ئومۇلەر،
كوچىلاردا زادى ھەم شەيدا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

ھەجىۋ ئات

ئۇرمابىر قامچا ئالۇرمىڭ ئىنتىقام، ئولسۇن بۇ ئات،
چىشلە بۇ-تىپىپ ئوتەر ئومرى مادام، ئولسۇن بۇ ئات،
ھىچكىشىگە بولمىغاي چۇن ۋەھشى رام، ئولسۇن بۇ ئات،
تاب تاقەت يوق ئەپتىنى كورمەك ھارام، ئولسۇن بۇ ئات،
ھەيىپتۇر ھەرگىز سۇغارماڭ تەشنى كام، ئولسۇن بۇئات.

تورپە قارچىنىغى ۋە سەنغى خويلىرى بەتكارىدۇر،
پىكرى - زىكرى دائىما ئەندىشىسى ئازارىدۇر،
شەۋقىنىدىن ئەل مىنىپ چىقساڭ ئەگەر بىزارىدۇر،
گەر سەپەر قىلساڭ بىراۋ ھەمرالىكىگەزاردۇر،
شەتە سالغاي يولدا كىم قىلسا سالام، ئولسۇن بۇ ئات.

بەدقاۋاق سۇرەت، سوغۇق وەڭگىدە سۇركىم قېنى يوق،
بېدىنى چاينап يۇتارغا چىش بىلەن دەرمانى يوق،
ھەر قەدەمدە قېقىلۇر جىسمىدا لاغىرجانى يوق،
مىنگەن ئادەم بولمىسا مەجرۇھكى ئىمكانى يوق،
گويا قىرارغا تىغ بىى نىيام، ئولسۇن بۇ ئات.

داغۇلى خىسلەت مۇغەمبىر پەيلى ئەتۋارى قىزىق،
باغلىساڭ بەر يېرگە كەلسەڭ ناگاھان قېتىپ يېشىق،
بەرمىگەي تۇتقۇچ مىسالى چاپ چىبان ئوغرى مىشىق،
گەرچە ھەنگى جىگىرىدور كاشكى بولسا پىششىق،
ئولگىچە قوش ۋە جۇۋاز بابىدە خام ئولسۇن بۇئات.

زەررەمىنگەندە ھوزۇر-ھالاۋەت كورمۇدۇم،
شۇملىغىدىن ھىچ بىر مەنزىلدە تىنچلىق كورمۇدۇم،
ئەرتە-ئاخشام قاشلاپ بىر لەھزە يەمسىز قويمۇدۇم،

قانچەبا قىساك سىلگە ئوخشاپ رەڭگى چىقماس بىلمىدىم،
سىڭدۈرەلمەس، يىسەرەت قىلغاي تائام، ئۇلسۇن بۇ ئان.

ياخشىسى، ئول باش كىسىلك، قىلغانىدا توي ئەيلەپ سۇقۇم،
ياموھىم خەيرە قوش ئورنىغا توي ئەيلەپ سۇقۇم،
ھاجەت ئەمەستۇر يوقا تقىل گوپت گوي ئەيلەپ سوقۇم،
دوم بىلەن يالىنى كوزلەپ جازاسى سوي ئەيلەپ سوقۇم،
پارچە جۇل سىدىقى زىبىسىن ئول جام ئۇلسۇن بۇ ئات.

دوف ئىتىپ توختار يىراقتىن بولسا بىر ئادەم دۇچار،
ئاگا باقىپ كىشنىگەي ئاغزىن ئىچىپ چۇن ئەژدىھار،
قايتىدۇر ناچار ئوتەلمەي ئارقىسىغا كوچا تار،
سىدىقى ۋە يەم - خەشەك كەپسەن قويۇك كەچ ۋە ناھار،
ئەرتەراق يەتسۇن ھىلاكەتكە تامام، ئۇلسۇن بۇ ئات.

چەپ بىرىپ پايلاپ تىپەرگە ئۇستىخان يوق ئاتىدە،
ياندىشىپ بارماي يىراقراق تۇر ئوقۇرنىڭ چېتىدە،
دوست بولمايدۇ مىسلى تۇكلۇك نىمەرسە بېتىدە،
ئالدىدىن كەلسەك ئىغىز سالغاي، مۇبادا كوتىدە -
تىپىدۇ خاچۇقۇرلۇق خايى تام، ئۇلسۇن بۇ ئات.

ھۇركۇپ ئوتمەس ھۇلسە، كوزگە كورۇنسە بىر گىياھ،
پېتىنالماس ئاگا بىر ئىلىك چوقۇرغا كاتتا چاھ،
چۇچىماستىن كىم قىلۇر ئوزىگە ئوز ئىشتىباھ،
ئىككى قول دائىم ياقىدا شورىدىن ئىستەپ پاناھ،
مىنگەن ئادەمنىڭ قىلۇر سۇبھىنى شام، ئۇلسۇن بۇ ئات.

يىل سۇرۇشتۇرسەڭ مەگەر، ئەللىككە كىرگەندۇر يېشى،
قامچىغا بى ھەد قېلىن گوياكى ئەزاسى تېشى،
ھىلە ۋە مىكرۇ جاھالەتدۇر ھەمىشە ئويلىشى،
بىلمىدىم چىققانمۇ ئۇرۇشتىن كېسىلگەندە بېشى،
بىر قەدەمنى يەرگە قويماس بىنتزام ئۇلسۇن بۇ ئات.

كىمىسە بازارى سوراپ بەيئى بەرقى سالمىدى،
بىر خېرىدارى چىقىپ ئالغان پۇلۇمغا ئالمىدى،
نەچچە كىم بەد بەخت تەدبىر ئەيلىدىم ساتىلمىدى،
تابى تاقەت مەندە ئىگەرلەپ مىنەرگە قالمىدى،
كەلگىنىگە ئالسا سات، ئەمدى ھارام ئۇلسۇن بۇ ئات.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: كامىل سايىت
مەسئۇل مۇھەررىر: مەھەممەت زۇنۇن سىدىق

كۈلۈپ

(12 - قۇرۇلتاي ئىلھامىدىن)

مۇكەررەم ئەبەيدۇللا

ئەيلىدى مەپتۇن كۆڭۈلنى تاڭدىكى چولپان كۈلۈپ،
چاقنىغان ئوتقاش جۇلاسىدىن چىمەن - بوستان كۈلۈپ.

خوش - خەۋەر ئېيتىپ سابا ئايلاندى گۈللەر باشىدىن،
قىلدى جەۋلان غۇنچىلەر قەلبىدىكى ئارمان كۈلۈپ.

چىن ھارارەت تەپتىدىن چاچقان قۇياش زەر بىباھا،
ياشنىتىپ گۈلشەننى نۇردىن بىغۇبار ئاسمان كۈلۈپ.

قىلسا نەغمە شوخلۇنۇپ بۇلبۇل، ساداسى پەيزىدىن-
لەرزىگە سالدى قىزىل گۈل باغرىنى گۈلخان كۈلۈپ.

بۇ گۈزەل سۈبھىگە ئەيلەپ ئاپىرىن، شەبنەم بولۇپ،
چاچتى ياقۇت لەئلى- گەۋھەر، بىھىساپ دۇردان كۈلۈپ.

جانىجان كومپارتىيەم ياققاچ سائادەت مەشئىلى
پارلىغان مەنزىلگە ئاقتى مىڭ تۈمەن پەرۋان كۈلۈپ.

بەختىمىزنىڭ يۇلتۇزى يانغاندا تەلەي كوكىدە،
شۇ ئۇلۇغ ئىقبالغا ئاچتى كەڭ قۇچاق، دەۋران كۈلۈپ.

شېئىرلار

ئېلى ئەبەيدۇللا

پارتىيە شەنىگە

سۆيۈملۈك پارتىيەم، دىلغا مېھىر ئىشقىڭدا ئىز سالدىڭ،
كۆڭۈلنىڭ چارى باغىدىن، مىسالى گۈل، ئۈرۈن ئالدىڭ.

پاناھى سەن پۈتۈن ئەلنىڭ، جاپاكەش ئىشچى - دېخانىنىڭ،
شۇ خەلقىم ئىگرىغان تۈندە بەخت شامى بولۇپ ياندىڭ.

مۇقەددەس زۇلپىقارىڭدا ئەجەل يوللاپ رەقىپلەرگە،
بۈيۈك تارىخقا ھەققانى ئۇلۇغ قامۇسنى سەن يازدىڭ.

ياساپ گاڭدىن قانات كوكتە ئۇچۇپ بۈركۈت كەبى باتۇر،
گۈزەل تاڭ ۋەسلىنى كوزلەپ بۇلۇتلار باغرىنى ياردىڭ.

تولۇپ قۇدرەتكە كونسايىن، قۇچۇپ باردىڭ ئۇلۇغ غەلبە،
پۈتۈن ئالەمگە داڭ كەتكەن زەپەر سازىنى سەن چالدىڭ.

ۋەتەن

سىنىڭدىن ئۆزگىدە راھەت تېپىلماسكەن، ۋەتەن، بىلسەم،
يەنە يوقكەن گۈزەل سەندەك بۇ ھەقتە كوپ خىيال سۈرسەم.

تىرەنلىكتە دېڭىز - دەريا، ئىگىزلىكتە قىيا بولسام،
سېنىڭ مىھرىڭ ئىكەن چوڭقۇر، مېنىڭ بەختىم شۇڭا كوركەم.

ئاقار تامچە تېرىم سەنچۈن توكۈلمەس ئۆزگىگە زىنھار،
رىزامەن ئۆز دىيارىم دەپ كورەشتە شان قۇچۇپ ئولسەم.

يارالسام بوپ ئۇچار لاچىن، ساماغا ئورلىسەم مەغرۇر،
مۇرادىم شۇ - گۈزەل قوينۇڭ - جامالىڭنى قېنىپ كورسەم.

نە ئارمان قالغۇسى جاندا،ئانا مېھرىگە قانسا كىم،
ۋەتەن،قوينۇڭ بۇشۇگۇمدۇر،تېنىم يايرار يېتىپ كولسەم .

مۇھەببەت دەيدىكەن ھەركىم جانان ئىشقى-پىراقىنى ،
مېنىڭ سۆيگىم- ۋەتەن مېھرى ، سويۇنمەس دىل جانان سويسەم.

شۇڭا دەيمەن:ھايا تىمنى ۋەتەنگە چىن ئاتا قىلسام ،
ئىجادىم تۇھپىسى بىرلە ئۇنى گۈللەر ئارا كومسەم .

قەسەم

قەسەمبىللا ئىرادەم چىڭ خەلق شەرتىن ئورۇنلاشقا ،
ۋەتەننى گۈللۈتۈشتەك ئەڭ بۈيۈك بۇرچۇمنى ئاقلاشقا .

ئەشۇ ئارزۇ ۋىسال تاپماس قۇرۇق سولەتكە يار بولسا ،
ئىرادە باغلىدىم گاڭدەك،تالاي توسقۇننى ئاتلاشقا.

ۋەتەن- " شىرىن" ئۇنىڭ شەرتى ئىجاتتۇر مەن ئۇچۇن دائىم،
بولۇپ پەرھات ، تەسەددۇق جان ، يېرىپ تاغ سۇنى باشلاشقا .

نە ھاجەت ئۇزگە بىر جەننەت ۋەتەندەك خوش باھارىمدا ،
ئەجەپ ئىللىق ماكانىكى بۇ گويا بولبۇلچە سايراشقا .

بۇ ئارزۇدىن ۋىسال تاپسام دىگەي خەلقىم مېنى ئوغلۇم ،
ئەگەر ئولسەممۇ خەلقىم بار بېرىپ قەۋرەمنى يوقلاشقا .

سەپەرگە ئات سېلىپ چىققان ۋەتەننىڭ ئوغلىمەن باتۇر ،
پىدا ئەيلەپ ئىزىز جاننى ئەشۇ قايىداغا تاشلاشقا.

ئىككى شېئىر

ئېلى ئېزىز

ئورگىلەي

كۈلدى قەشقەر چېھرىدە كۈننىڭ جۇلاسى،ئورگىلەي،
مەڭگۈ يار بولدى باھار، كەتتى ئا يازى، ئورگىلەي.

زەپ مەيىن ئوينىاق سابا، گۈلگۈن يېزامنى ئا يلىنۇر،
ئەترە - رەيھان ھىدىنى چاچتى ھاۋاسى،ئورگىلەي.

تاغ- ئېدىر، باغۇ - ئېتىز كەيگەن يېشىل كىمخاپ لىباس،
كېلىدو بوستان ئارا كاككۇك ناۋاسى،ئورگىلەي.

ساقىا كىرسەم باغۋىنى سۈندى شارابى ئەنتھور،
چاچقۇلار چاچتى بادام، ئەنجۇر، گىلاسى،ئورگىلەي.

كوزنى چاقناتتى ئىلىم - ئىرپان گۈلى يۇلتۇز بولۇپ،
دىلنى مەپتۇن ئەيلىدى ئەل ئىختىراسى، ئورگىلەي.

ئەجرىدىن ئەلۋەك ھوسۇل ئالغان دىخان ھوزۇرلىنىپ،
شوخ تەرەننۇم ئەيلىشۇر سەيرى - ساماسى،ئورگىلەي.

بەختىنى كويلەپ خەلقدەيدۇ: ياشا ئازات زامان!
تېپىلۇر سەندە بۈگۈن جاننىڭ داۋاسى،ئورگىلەي.

ناخشام

شەپەقتىن تون كىيىپ يۇرتۇم ياساندى،ھوسنىگە باقسام،
گۈزەللىك زوقىدىن يايراپ، دىلىمدىن ئۇرغىدى ناخشام.

باھار پەسلى قۇچاق ئاچقان، چېچەكلەر خۇش پۇراق چاچقان،
توكەر تەر مەرتلەر بەس - بەستە ئېتىز-كان باغرىغا باقسام.

گۈلىگەكەلتۈرۈپ سەر خىل، چېكەر يۈرت ھوسنىگە كەشتە،
نە كەشتە، كەشتىسى ئىلھام بېرەر گەر نەزمىگە قاتسام.

كوكۈل باغى ياشارغان زەپ، دالا - تۈز ھوسنىمۇ ئاندىن،
نە ئارمان،شات كۈيۈم بىرلەن ئاڭا زۈمرەت بولۇپ ئاقسام.

زاما ئەم ھور، ھايات قۇۋناق، دىلىم خەلقىم بىلەن مۇشتاق،
مەدەتكار پارتىيەم ھەر چاغ، شۇڭا ياڭراق خۇشال ناخشام.

:::::::::::::::::::::::::

يۈرەك سوزۈم

مەتتوختى ئەخمەت

ئەي ئېزىز قەشقەر ــ جاھان سەيناسىدا باغى ئېرەم،
مەن ساڭا مۇشتاق يۈرەكتىن، سەن ماڭا ئەڭ موھتەرەم،
زىكرى ئەيلەيدۇ تىلىم نامىڭنى تىنماي دەممۇ - دەم،
ئاپىرىن - تەھسىنگە تەڭكەش بارىدۇ ھەر بىر قەدەم،
تەھسىنىمگە بەلكى ھەيران دېھلى، باغدادۇ-ئەجەم.

مەن كېلىپ بەش يىل بۇرۇن ماچىن دىيارىمدىن ساڭا،
پەن ئۈچۈن قىلدىم سېنىڭ ئېرپان بېغىڭغا ئىقتىدا،
نوبىتى ①، مەھزۇنى ②، ئەخمەتشا③ دىدى - قىلدى نىدا:
«ئەخمىدى ھېچ قايتمىغىن قىلماي ئىلىم تەھسىل ئادا»،
چىن مۇرات سەندىن تېپىلدى ھەم ئورۇنلاندى قەسەم.

ئەي ئىلىمنىڭ خەزىنىسى، بەردىڭ ماڭا مەزمۇت قانات،
شەپقىتىڭگە مەن مۇيەسسەر، داغدىدۇر پىتنە-پاسات،
سەن بىلەن تولدى پاساھەت ھوسنىگە پەننى ھايات،
نۇر جۇلا بەردى دىلىمغا سەندىكى ھەر بىر ساۋات،
پەنگە زەردار ئەيلىدىڭ، سەنئەتتە تۈزگىن دەپ ھەشەم.

ئىزاھ:

نوبىتى①، مەھزۇنى② ئەخمەتشا③ خوتەندە ئۆتكەن مەشھۇر قەلەمكارلار.

بار مېنىڭ بەستىمدە بەش يىللىق ئەجىر ھەم تۇزلىرىڭ،
بار ئۈمىت بىرلە تىكىلگەن ئاي كەبى جۈپ كوزلىرىڭ،
بار دىلىمدا دائىما ئىلھام - مەدەتلىك سوزلىرىڭ،
ئىللىتىپ كەلدى مېنى‌مېھرىڭ - گويا تومۇزلىرىڭ،
كورگىنىم ئاز بولمىدى سەندىن شۇ بەش يىلدا كەرەم.

سەندە تەھقىقكى، پەزىلەتنىڭ بۈيۈك ھاۋاسى بار،
سەن ھۈنەر - سەنئەتكە باي، خەلقىڭ چىۋەر، ناۋاسى بار،
ھەرت ئۇسەر ئوغلانلىرىڭ، ئەخلاق بىلەن ھاياسى بار،
قىزلىرىڭ سىماسىدا مىڭلارچە ئاي جۇلاسى بار،
سەن ئۈچۈن خۇشتار غېرىپ ھەم سەن ئۈچۈن مۇشتاق سەنەم.

سەندىكى بىر كۈنچە بولماس مىڭ باھارنىڭ شاتلىغى،
سەندىكى سائەتچە بولماس مىڭ ئومۇرنىڭ تاتلىغى،
سەندىكى خىسلەتچە بولماس مىڭ تۇلۇنئاي پاكلىغى،
سەندىكى ساپلىقچە بولماس ئەڭ سۈزۈكنىڭ ئاقلىغى،
بى قەدىر ئوتمەيدۇ سەندە ھېچ ئومۇر، ... يوقتۇر ئەلەم.

نە بۈيۈك بىلسۈن بۇ دەم قەلبىم سېنىڭدىن ئۈزگىنى؟
بولسا يادىمدا نىزار، سەبۇرىنىڭ دۇر سۇزگىنى،
بولسا ھەم مەھمۇت، يۇسۇپنىڭ سەندە قامۇس تۇزگىنى،
ھېلىھەم سانسىز ئەۋلىدارنىڭ چېپىپ ئات ئۈزگىنى؛
سەنىكى ھىكمەت كانىدۇرسەن، سەندە ئىرپان نۇرى جەم.

مەن سېنى شاھانە بىلمەك دىلدىكى يۈكسەك ئويۇم،
ئىپتىخارلىق بابىدا سەنسەن مېنىڭچۈن چوڭ ئۇدۇم،
ئۇزۇتۇپ تۇنتۇك پىيالە، دىلغا يۇردى ھەر يۇتۇم،
شۇل مىنۇت تىل بولدى لال، تۇرغانچە كوكسۈمدە قولۇم،
ئەلۋىدا دەرگە تىلىم قانداقچە بارسۇن ئۇشبۇدەم؟

مەن كېتەر بولدۇم، سېنىڭ ئوتلۇق كالامىڭ ئېيپ كېتەي،
شات خوتەن خەلقىگە ئېيتقان چىن سالامىڭ ئېيپ كېتەي،
ساپ ۋاپانىڭ جامىدا سۇنغان قىيامىڭ ئېيپ كېتەي،
سەيلىگاھىڭدا يېتىشكەن دىل ئارامىم ئېيپ كېتەي،
خەير - خوش! ئەي قىبلىگاھىم، جانىجان گۈلشەن ۋەتەن.

◆◆◆❀❀❀◆◆◆

ۋەتىنىم

ياسىن مەمەت

ۋەتىنىم—جۇڭخۇا ئېلىم، شان - شەۋكىتىم، پەخرىم مېنىڭ،
بەختىيار قوينۇڭدا ياشناپ كۈلدى هور بەختىم مېنىڭ.

چىگرىدا، باغدا، ئېتىزدا ياڭرىدى شات ناخشىلار،
تولدى رەڭدار گۈل - چېچەككە كەڭ - يېزا شەهرىم مېنىڭ.

نەۋ باهارنىڭ نۇرى قايتا پارلىغاچ سەندە بۈگۈن،
ئەڭ گۈزەل ئارزۇ - تىلەككە تولدى ياش قەلبىم مېنىڭ.

يەڭ تۈرۈپ چۈشتۈم چېلىشقا مىسلىسىز جۈرئەت بىلەن،
سەن ئۈچۈن ساپ تەر تۆكۈپ غەلىبە قۇچۇش ئەهدىم مېنىڭ

بۇمۇقەددەس تۇپرىقىڭغا قويسا گەر دۈشمەن قەدەم،
ئېلىشارمەن تىغمۇ - تىغ، چىن قەهرىمان ئەسلىم مېنىڭ.

ۋەتىنىم بەردىڭ قانات ئۇچماق ئۈچۈن شۇڭقار بولۇپ ،
تولىشىشنىڭ پەللىسىگە ئۆرلىدى خەلقىم مېنىڭ .

مەن ساڭا سادىق بولۇپ ئۆمرۈم بويى ئىشلەي راسا،
رازى بولما باققىنىڭغا،سىڭمىسە ئەجرىم مېنىڭ.

كۆچكە تولدۇردۇڭ مېنى سەن مېهرىۋانلىق ياغدۇرۇپ،
ئاقلىماستىن ئاق سۈتۈڭنى تۆگىمەس قەرزىم مېنىڭ .

ۋەتىنىم-ئېزىز دىيارىم، سەن بىلەن تاپتىم روناق،
سەن ئۈچۈن ياشلىق هاياتىم — بارلىقىم تەقدىم مېنىڭ.

غەزەللەر

ئابدۇللا ئىلى

1

تيانشان ئوغلىمەن، نۇرغا چۆمۈلگەن ھور دىيارىم بار،
بۇ تاغنىڭ ئېگىسى بولغاچ جاھاندا ئىپتىخارىم بار.

سۈيى شەربەت ، تېشى ئالتۇن،گىياسى بىباھا گەۋھەر،
ماڭا سەرۋە كېرەك بولماس، ئۆنىڭدىن ئۈز چىنارىم بار.

سانا قىسىز ئاق كىرىستال چوققىلار شەكسىز ماڭا تالىق،
پايانسىز تاغ ئېتەكىدە چىرايلىق لالەزارىم بار.

نىمىشقا ھاجىتىم چۈشسۈن بىراۋغا، تەل تۇرۇپ ھەممە،
قەدىمدىن مەن تۇرۇپ باي ئەل قاتارىدا، قاتارىم بار.

شۇڭا مەشرەپ قىزىتىم چوققىدا كەڭرى قۇرۇپ بەزمە،
قولۇمدا ئۆز بوۋام بەرگەن راۋاپ، تەمبۇر، ساتارىم بار.

تىيانشاندەك تۇرار تىك قامىتىم كوكنى تىرەپ مەڭگۈ،
ئىلى،تارىم سۈيى مەنبە قېتىپ تۇرغان مادارىم بار.

پىدا قىلغاچ جىنىمنى بۇ گۈزەل تۇپراققا ئابدۇللا،
ياتار غەمسىز ئولۇپمۇ،دەپ: «تيانشاندا مازارىم بار.»

2

دىلىمنى بىر پەرى ئالدى ئۆنىڭ ئىسمى ئىلىم - ئىرپان،
مېنىڭدە يوق ئۇنىڭ ۋەسلىگە يەتمەكتىن بولەك ئارمان.

مۇھەببەت يولىدا كۆرمىك مۇشەققەت بارلىغى ھەق - راست،
بىلەرمەن شۇ مۇشەققەتنى ئاشىقلىق دەردىگە دەرمان.

ماڭا پەرھات ئىزى ئورنەك، يەتەرمەن ئارزۇ - ئارمانغا،
تۇسالماس بۇ يولۇمنى شۇنچە دەھشەتلىك دېڭىز - ئوكيان.

دىسەم مەن يار ئۇچۇن كويدۇم،كويۇپ كۇل بولدى دەپ قالماڭ،
تۇتاشقان ئوت دىلىمنى يورۇتۇپ نۇر بەردى مىڭ چەندان.

تىلەپ بىستۇن تېغنى،سۇ ئېچىپ شىرىننى بىر سويمەي،
بۇ يولدىن يانسا ئابدۇللا،دىمىگەي ئەل ئۇنى ئوغلان.

3

دىسەم ئالەمنى كوك - ئاسمان،ۋەتەننى تۇندە ئاي دەيمەن،
جاھاندا يوق ۋەتەندەك ئۇز،كەلىشكەن پەيزى جاي دەيمەن.

ئۇنىڭ رۇخسارىغا باقسام دىلىم تولغاچقا ئىلھامغا،
تەرىپلەشكە تاپالماي سوز، بولۇپ رەسسام سىزاي دەيمەن.

ھاياتلىق شەربىتى ئاقسا گۇزەل تارىم، زەرەپشاندا،
ساناقسىز تاغلىرى مەدەن، نېفىت مەنبەگە باي دەيمەن.

تۇغۇلدۇم بۇ دىياردا چوڭ بولۇپ تاپتىم ئەقىل ۋە كۇچ،
كۇچۇمنى بايلىغىم بىرلە جاھانغا تونۇتاي دەيمەن.

تىنىمگە جان كىرىش بىرلە، تۇغۇلغان مەندە بىر غايە،
ۋەتەن بەختى ئۇچۇن جاننى ئاتاپ غەلبە قۇچاي دەيمەن.

ئاقار مىھرىم ۋەتەنگە ھەر نەپەستە مىڭ ياساپ ئوركەش ،
ئوزەممۇ سۇ بولۇپ تۇپراقلىرىغا توش ياقاي دەيمەن.

ۋەتەنگە جان پىدا قىلسام، ئېچىلسا، دەيدۇ ئابدۇللا :
ئېنىمدىن رەڭ ئېلىپ لالە، شۇچاغ مەن شات ياتاي دەيمەن.

ۋەتەنگە مۇھەببەت

تۇنسا ئوسمان

ئانا - ئەل جانىجا نىمسەن، سېنى كويلەپ ناۋا ئەيلەي،
ساڭا بولغان مۇھەببەتنى ھەمىشە دىلغا جا ئەيلەي.

سۆيۈگۈنىڭ قەترىسى زەم - زەم، جېنىمغا جان قوشار چەكسىز،
گىيارىڭنى بىمارغا نەپ - شىپا مېھرى گىيا ئەيلەي.

يىگىت - قىزلار كوزى چولپان، يۈزى رەڭدار ئانار يەڭلىغ،
ئۈنىڭ ئىشقىغا مەنھەقدا، يۈرەكنى چوغ - لاۋا ئەيلەي.

يۇسۇپ، مەھمۇت، ئاماننىسالار ئومۇرلۇك ئىشقىنى باغلاپ،
قېتىپ ئوتتى سېنى كۆيگە، ئۇلارنى رەھنىما ئەيلەي.

بېغىڭدا خوشناۋا بۇلبۇللىرىڭ خەندان قىلار دائىم،
بولۇپ جۆر كۆي قېتىپ، زىكرى ئېتىپ مەنمۇ ساما ئەيلەي.

سېنىڭدە ھەر كۈنۈم تويدەك ئوتەر راھەتتە - پاراغەتتە،
سېنى چىن رازى ئەيلەشكە شەرەپ - شانىدىن بىنا ئەيلەي.

ساڭا تەرىمنى توكمەكتىن بۇ يۈك ئىش يوق بۇ ئالەمدە،
ئەگەر تاغنى كوتەرگىن دە، كېچەكتۈرمەي بىجا ئەيلەي.

تېنىمدە مەنبىئى كۆچىنىڭ-ساڭا بولغان سادا قەتتۇر،
سادا قەتسىز ھاياتىمنى، جېنىمنى ئەلۋىدا ئەيلەي.

قەشقەر قىزى

ئەخمەت ئىگەمبەردى

قەشقەر قىزى گۈل-غۇنچە،
چىشلىرى سەدەپ ئۈنچە،
ئوتتۇك تەگدى كېلىپ شۇنچە،
كويدۇرمە يۈرەگىمنى.

باغدا بۇلبۇلۇڭ بولسام،
شېخىڭغا بىرىپ قونسام.
مېھرىڭگە قېنىپ تويسام،
توتقىنە بىلەگىمنى.

قىش كەتتى،باھار كەلدى،
تون كەتتى، ناھار كەلدى.
ئالدىڭغا خۇمار كەلدى،
بىلگىنە تىلەگىمنى.

ئىشچان يىگىت

ئىبراھىم بىلىقىز

ئالدى يەنە ئاق بوغدايدىن ئوتتۇز تاغار،
باتۇرلىقى تىلسىماتنى ئاچقان يىگىت.
ۋۇجۇدى گاك، شىجائىتى تاغدىن ئاشار،
مېھنەتتى مول، چاقماق كەبى چاققان يىگىت.

ئەھلى يۇرتى قايىل ئۇنىڭ غەيرىتىگە،
مۇشتىگىدىن ئىش قويىندا پىشقان يىگىت.
يەتتى ئەنە ئۇز ئەجرىنىڭ لەززىتىگە،
ئاتىسىدەك ئەمگەك سۆيەر پالۋان يىگىت.

شېئىرلار

مەۋلان

ئاي بىلەن سوھبەت

ئاينى مەن بەك گۈزەل دىسەم ئۇ ماڭا
دىدىكى: «كورمەمسەن يۈزۈمدە داغ بار.
بۇنچىلا ماختىما، ئىنسان بالىسى،
ئون بەش كۈن يورۇققا قاراڭغۇدۇر يار.

كۈن مەندىن ھەسسىلەپ گۈزەلدۇر بىلسەڭ،
ئىنسانىغا بېغىشلار ھارارەتلىك نۇر.
ۋە لېكىن ئولتۇرار كەچ كىرگەن چاغدا،
چاھاندا نوخسانسىز ھېچ شەيئى يوقتۇر.»

دوستۇمغا

مەن سېنى كورىمەن جېنىمدىن ئارتۇق،
مەھلىيا قىلغاچقا تىرىشچان روھىڭ.
قەلبىمگە شاتلىقنىڭ ئۇرىغىن چاچار،
يولتۇزدەك چاقنىغان ئەشۇ كوز نۇرىڭ.

ئۈمىدىم: ھەممەنەپەس بولاي مەن ساڭا،
تۇتۇپ سەن قولۇمنى يېتەكلە ئالغا.
مۇھەببەت ھەم ۋاپا بولسۇن بىزگە يار،
ئات سېلىپ بارايلى ئۇلۇغ ئىدىقپالغا.

قەلەمدىن ئۆزگە مۇڭدىشىم يوقتۇر

قارايمەن رۇجەكتىن سۈزۈك ئاسمانغا،
خىيالىمنىڭ ئىلكىدە بىرقىپ چولپانغا.
نە چولپان، گويا ئۇ پارلىغان ئۈمىت،
شۇ ئۈمىت يار بولۇر دىلدا ئىلھامغا.

قولۇمدا قەلىمىم، ئالدىمدا دەپتەر،
قۇرلىرى ئۈستىدە ئىجادىم پارلار.
قەلەمدىن ئۆزگە ھىچ مۇڭدىشىم يوقتۇر،
قەلبىمنى ۋەتىنىمنىڭ سۆيگۈسى قاپلار.

قېرىنداشلىق مېھرى

ئابدۇرېھىم مەھەممەت

تاغ باغرىنى بويلىغان ئۈزۈلمەس تاش يول،
ياتماقتا سوزۇلۇپ كۈمۈش لىنتىدەك.
تىك چوققا بۇلۇتقا كوكسىنى تىرەپ،
تۇرماقتا مۇقەددەس ئۇلۇغ سېپىلدەك.

تاشلارغا ئۇرۇلۇپ ئاققان تاغ سۈيى،
ئەسلىتەر كىشىگە كەپسىز غولنى.
ئۇنىڭ شوخ شاقىراق ئاۋازى گويا،
بېرىدۇ يۈرەككە چەكسىز ھوزۇرنى.

سوبھىدىن بالقىغان نۇرلۇق قۇياشنىڭ،
شولىسى چىمىرلار شۇ ئۇركىشىدە.
كېلەر بىر ئاپتوۋۇز ئەشۇ يول بىلەن،
ھاياجان قوزغۇتۇپ ھەر بىر كىشىدە.

ئاپتوۋۇز لىق تولغان كىشىلەر بىلەن-
بار تاجىك ھەم ئۇيغۇر يىگىت-قىزلىرى.
بار يەنە خەنزۇ قىز - ئىسمىدۇر چۇنلى،
ئولتۇرار ئۇ تەمكىن، ئىللىق يۈزلىرى.

× ×

چۇنلى قىز ئەسلىدە بەش يىل مۇقەددەم،
شاڭخەيدىن شىنجاڭغا ئوقۇشقا كەلگەن.
پۈتتۈرۈپ يىشۇيۈەن① مەخسۇس كەسپىنى،
ئاز سانلىق مىللەت بار رايونغا كەلگەن.

خۇاڭفۇجياڭ كۆيىنى تارىمغا قوشۇپ،
ياشناتتى پامىردا دوستلۇق گۈلىنى.
بۇ يۇرتنىڭ خەلقىنى بىلىپ تۇققاندەك،
قېرى - ياش ھەممىگە بەردى مېھرىنى.

ئىشلىدى چۇنلى قىز چارچاشتىن يىراق،
كېسەللەر كۆردى ھەم سەممىمى-قىزغىن.
دەم ئېلىش چاغلىرى بالنىتسا ئارا،
خۇش چىراي ھال سورار ھەر بىر كىشىدىن.

داۋاملىق باشقىلار ئۈچۈن ۋەزىپە-
ئۆتەيدۇ، تۈنىنى سەھەرگە ئۇلاپ.
توساتتىن ئۆزگۈرۈش بولسا كېسەلدە،
ئاراملىق چارىسى ئىزلەر ئالدىراپ.

× × ×

قىش كۈنى ياققان قار ھەسسىلەپ قېلىن،
تاغ جىلغا دىڭۇدەك كومۇلۇپ قالغان.
چاغاننىڭ ھارپىسى - ھەممە ئالدىراش،
مۇھىتلار تەييارلىق تۇسىنى ئالغان.

① يىشۇيۈەن-مەدىتسىنا ئىنستىتۇتى

دىژورنى ئۆيىدە ئولتۇرار چۈنلى،
قولىدا كەسىپكە ئائىت بىر كىتاپ.
خاتىرە يازىدۇ دەپتىرىگە ئۇ،
قەلبىدە غەيۇرلۇق ئۇرغۇيدۇ شۇ تاپ.

تۇيۇقسىز جىرىڭلاپ قالدى تېلېفۇن،
بىر مۇھىم ئەھۋالدىن خەۋەر بەرگەندەك.
ــ ئېغىرمۇ؟... دىدى ئۇ جىددىيلىك بىلەن.
كوزنىكىدىن سىرتقا ئۇستا مەرگەندەك.

«ئېيىتايمۇ رەھبەرگە؟ ئەھۋال خەتەرلىك،
قوزغۇلۇش كېرەكتۇر كوچمە ئاۋۇلغا.
بىر مىنۇت كېچىكىش-مەسئۇلىيەتسىزلىك»
سومكىسىنى ئېلىپ ئۇ ئاتلاندى يولغا.

پەزىلەت نۇر بولۇپ چاقناپ قەلبىدە،
بەردى ئۇ باتۇرغا بىر جۈپ گاڭ قانات.
سەزمىدى ياھېرىش - چارچاشنى پەقەت،
يۈگۈرۈپ مەنزىلگە يېتىش ئۈچۈن پات.

دار ئاگا تىكىلگەن سىناق كوزلىرى،
كەلگەندەك ھاياتنىڭ ئىمتىھان پەيتى.
«قۇتقازسام قېرىنداش مىللەت ئوغلىنى...»
چۈنلى قىز پەقەتلا شۇنى ئويلايتتى.

كورۇندى ئاخىرى مەنزىلى-يايلاق،
چۈنلىنىڭ ۋۇجۇدى ياندى چوغ بولۇپ.
چېھرىگە شاتلىقتىن كۇلكە ئۇلاشتى،
ئىرادە مۇشكۇلگە سالغاچقا قۇلۇپ.

بار يەنە ئۇ ئۈچۈن قايتا ئىمتىھان،
بايىزنى كۇتمەكتە ھايات ۋە مامات.
يېقىنلاپ كىلەتتى قەرەلسىز ئولۇم،
داۋالاش ئۇنۇمى كار قىلمىسا پات.

دەھشەتلىك يېرىلغان يارا ئورنىدا،
ئۇيۇغان قاپ-قارا جىگەر رەڭگى قان.
قانسىراپ كەتكەچكە بايىز شۇنچە كوپ،
ھوشى يوق، يۈرىگى سوقاتتى ئاران.

قۇتقۇزۇش جېڭىگە كىرىشتى چۈنلى،
بېتىيوننىڭ روھىنى پۈكۈپ قەلبىگە.
بىر ياقتىن يارىنى تېڭىپ ئۇ جىددى،
بىر ياقتىن سېپ ئۈكۈل، چۈمەتتى تەرگە.

جاپالىق داۋالاش نەتىجىسىدە،
خەتەرلىك ھاياتتىن بولدى زور ئۈمىت.
ھۇشسىز تەن مىدىرلاپ قۇيدى ئارانلا،
كوكۇللەر تىنجىدى شاتلىنىپ كۇلۇپ.

يايلاقتا قىزىغان جۇشقۇن بىر ھايات،
شاتلىقتا چۈمۈلگەن پۈتۈن ئەتراپلار.
كەمپىرلەر ئالدىرار كەچكى تاماققا،
ئورلەيدۇ ساماغا بولۇق تۈتۈنلەر.

كىگىز ئوي،

ياتىدۇ بايىز خاتىرجەم،
تېڭىلغان باش، گەۋدە ئاق داكا بىلەن.
چوڭ - كىچىك ھەممىسى يىغىلغان مۇندا،
ياغدۇرار چۈنلىگە رەخمەتلەر تۇمەن.

پەرۋانە چۈنلى قىز ياردار يېنىدا،
كوز يۇمماي ئوتكۈزدى پۈتۈن كېچىنى.
ئۇ چىڭىپ ئىناقلىق رىشتىنى مەھكەم،
ئىشلەتتى كېسەلگە بارلىق چارىنى.

خۇش سابا بەرگەندەك بايىزغا قۇۋۋەت،
تاڭ بىلەن ھۇشىغا كەلدى ئاستىلاپ.
ھەيرانلىق قاپلىدى سولغۇن يۈزىنى،
باشقىچە تۇيۇلغاچ بۇ مۇھىت-ئەتراپ.

مىسالى چۈش كەبى كەلدى ئېسىگە،
تۈنۈگۈن يۈز بەرگەن ۋەقە بىر بىرلەپ:

تاغ ئارا باراتتى بايىز بۇركۇتتەك،
يىلقىلار توپىنى ھەيدەپ ئىچكىرىلەپ.

ياپلاققا ئالتۇن نۇر چاچاتتى قۇياش،
ئىزغىرىن شوخ شامال سۈيەتتى يۈزنى.
ئۇ ئالغان نەسىللىك ئايغىر ئاتلارنى،
پىرمىغا يەتكۈزۈش ۋەزىپىسىنى.

بىردىنلا گۈرۈلدەپ باشلاندى بوران،
قار ياغدى بوراننىڭ بولۇپ قولدىشى.
قۇم - تاشلار بوشلۇققا كوچتى ئىزىدىن،
ئورمانلار قاراسلاپ يەر سويدى بېشى.

چېچىلدى يىلقىلار توپلىرى ھەر يان،
قاپلىدى بايىزنىڭ كوڭلىنى تەشۋىش.
يىغمىسا جىلغىغا ئاتلارنى تېزدىن،
بار ئىدى خەتەرنىڭ چوڭىي يۈز بېرىش.

مىسالى بوران قۇش كەبى شۇڭغۇدى،
توسقۇنلار ئىچىگە بايىز روھلۇنۇپ.
يىلقىلار كەينىدىن قوغلاپ يەتتى ئۇ،
بۇركۇتتەك تىزلىكتە شوخ پەرۋاز ئۇرۇپ.

ئاتلارنى بىرمۇ - بىر يىغدى قاپتالغا،
ئارىدا يوق ئىدى " بىرىنچى نومۇر ".
ئۇ چاپتى ئېتىنى ئارقىغا قايرىپ،
كوزىدە غەيرەتتىن يالقۇنلايتى نۇر.

تاپتى ئۇ ئاخىرى ئاتنى تىك يارىدىن،
بارماقتا ئىدى ئات يارنىڭ ئالدىغا.
سالمىنى تاشلىدى بايىز شۇ دەقىق،
توختىدى كىشنەپ ئات سەكرەپ جايىدا.

ئەپسۇسكى بايىزنىڭ ئېتى مودۇرۇپ،
تىك تاغدىن غولىدى ھەش - پەش دىگىچە.
خىيالدىن ئويغاندى،
بايىز باشقىنى —
بىلمەيتى، قاراڭغۇ ئاخىرقى ۋەقە ...

× × ×

كۈن پاتار ئالدىراپ تاغنىڭ كەينىگە،
قار - بوران توختىغان تۇمانسىز بوشلۇق.
ماموق قار پاقىرار شەپەق نۇرىدا،
دىگەندەك ئۇنىڭغا: يولىڭىز قۇتلۇق.

ئانام ئارزۇسى

مۇكەررەم كامىل

ھەركۈن سەھەر مەكتەپكە
ماڭغىنىمدا جان ئانام؛
دەيدۇ: ياخشى ئوقىغىن،
كوز قارچۇغۇم، ئاق قوزام.

ئانىڭ ئارزۇ قىلىدۇ،
ئەجرىم مىۋە بەرسە دەپ
ئالىم بولۇپ، خەلق ئۈچۈن
ئىجات قىلىش زور شەرەپ!».

ئاق سۈت بېرىپ چوڭ قىلدىم،
كوزلىرىڭگە تەلمۈرۈپ.
ھالال كۈچنە باقتىم مەن،
مېھنەت قىلىپ، يەڭ تۇرۇپ.

ئانام سوزى يۈرەككە،
نەقىش بولۇپ ئويۇلدى.
ئىلىم - پەننىڭ شەرۋىتى،
ياش قەلبىمگە قۇيۇلدى.

دەۋر ۋە يازغۇچى

خۇدابەردى ئابدۇللا

يازغۇچى توغرىسىدا سۆز بولغاندا، كۆز ئالدىمىزغا خەلق ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى-
نىڭ قوشۇنى ئالدىدا چوغدەك قىزىل بايراقنى لەپىلدىتىپ كۆتۈرۈپ ماڭغان ياكى تاڭ سە-
ھەر جىمجىتلىقنى بۇزۇپ كاناي - سىزغۇچنى چېلىپ كىشىلەرنى ئۇيقۇدىن ئويغۇتۇپ قوياشنىڭ
ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلىشىنى كۈتۈپ ئالدىدىغان جەڭچى كېلىدۇ. بايراقدار بولۇش ئۈچۈن داۋاملىق
سەپ ئالدىدا مېڭىش، سىزغۇچى بولۇش ئۈچۈن سەھەر ئورنىدىن تۇرۇش شەرت.
4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش سەپىرىدىكى مىڭلىغان ئاممىنى خەلق ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچى-
لىرىنىڭ ئۇزۇن قوشۇنىغا ئوخشاتساق يازغۇچىنى شۇ قوشۇننىڭ بايراقدارى، سىگنالچىسىغا
ئوخشۇتۇشقا بولىدۇ. سەپ ئالدىدا ماڭماي بايراقدار بولغىلى بولمىغاندەك، دەۋردىن، ئاممىدىن ئا-
مىنىڭ ئاڭ-سەزگۈسىدىن ئارقىدا قېلىپ يازغۇچى بولغىلى بولمايدۇ. يازغۇچى ئادەتتىكى كىشى-
لەرگە قارىغاندا زېرەك، تۇيغۇن، سەزگۈر بولۇشى، دەۋرنىڭ ئالدىدا ئاڭلىق كىشىلەرنىڭ تو-
پىدا تۇرۇپ، يېڭى زىددىيەت، يېڭى مەسىلە، ۋەقەلەرنى ۋاقتىدا بايقاپ، سوتسىيالىستىك
ئاڭغا ئىگە يېڭى ئادەملەر، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىپ، 4 نى زامانىۋ-
ىلاشتۇرۇشتىكى ئىلغارلىق يارىتىۋاتقانلارنى قىزغىن مەدھىيىلىشى، شۇ ئارقىلىق ھەرمىللەت خەل-
قىنىڭ بىر نىيەت - بىر مەقسەتتە 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا ئىلھام بېرىشى كېرەك. ئەدەبىي-
يات-سەنئەتچىلەرنىڭ تارىخچىلار ۋەسالنامىچىلار، ئارخىلوگلاردىن پەرقى ئۆزى ياشاپ نەپەس ئېلى-
ۋاتقان دەۋردىكى ھاياتىي كۈچكە ئىگە رېئال ۋەقەلەرنى تاللاپ، تىپىكلەشتۈرۈپ، يەنە شۇ-
رېئاللىقنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن ئۆز ۋاقتىدا خىزمەت قىلىشتا.
پارتىيە مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن دۆلىتىمىز يېڭى تارىخىي دەۋ-
رىگە قەدەم قويدى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى قىسقىغىنا بىر مەزگىل ئىچىدە، سول لۇشيەننىڭ
زەھەرلىرىنى تۈگىتىپ، ھەرقايسى سەپلەردە غايەت زور غەلىبىگە ئېرىشتى. خەلقىمىزنىڭ ئىقتىسا-
دىي تۇرمۇشى، مەنىۋى تۇرمۇشى زوردەرىجىدە بىپايدى ۋە ياخشىلاندى. ھازىر تەشەببۇس قىلىنى-
ۋاتقان ماددىي مەدەنىيەت يارىتىش، مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش، «5نى تەكىتلەش، 4تە گۈ-
زەل بولۇش » شۇ ياخشىلىنىشنىڭ رۇشەن ئالامىتى. دەۋرىمىز ئىلگىرىلەۋاتقانلىقى، تەرەققىيات
سۈرئىتى تېز بولىۋاتقانلىقى ئۈچۈن تۈنۈگۈنكى يېڭى مەسىلە، بۈگۈن كونا مەسىلىگە ئايلان-
ماقتا . كونا زىددىيەت ئورنىنى يېڭى زىددىيەت ئىگەللىمەكتە. كونا تىپ، كونا ئۈلگىلەر
خەلقنى قانائەتلەندۈرەلمەيلا قالماستىن ، كونا قەھرىمانلارمۇ تارىخ بولۇپ قالماقتا .
خەلق ئۆز يازغۇچىلىرىدىن يېڭى دەۋر، يېڭى شارائىتتىكى يېڭى تىپ، يېڭى ئۈلگە، يېڭى
قەھرىمانلارنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە، 3 - ئومۇمىي يى-
غىندىن كېيىنكى شەھەر يېزىلارنىڭ يېڭى ھاياتىنى، يېڭى قىياپىتىنى كورۇشنى ئۇمىت

قىلماقتا، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ، باتۇرلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى، كۈرەشچان تۇرمۇشىنى كورۇشكە مۇھتاج بولماقتا.

ئەدەبىيات - سەنئەتتە بىسىپ ئۆتكەن مۇساپىمىزغا نەزەر تاشلىساق، 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا دولىتىمىزنىڭ يېزىلىرىدىكى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنى ھەرقايسى جەھەتتىن خىلىچۇڭقۇر، جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن بىر قىسىم ئەسەرلەرنى ئۇچرىتىمىز. شۇ چاغلارنىڭ مەسئۇلى بولغان «چىنتىش» ھىكايىسىنىڭ باش قەھرىمانى مەتنىياز ھازىرغىچە بىزنىڭ ئارىمىزدا ياشاپ كەلمەكتە. گەرچە بۇ ئوبراز بىزنىڭ ئالغا بېسىش يولىمىزنى چولپاندەك يورۇتۇپ بېرەلمىسىمۇ، بىزنىڭ شۇچاغدىكى ئۆزگۈرۈشلەرنى بىلىۋېلىشىمىزغا ياردەم بېرەلەيدۇ. بىر يازغۇچىنىڭ ئەسىرىنىڭ ھەممىسى ئەمەس، بىرسى بولسىمۇ كىشىلەرنىڭ ئېسىدە مەتنىياز چىلىك تەسىر قوزغىيالىسا كۇپايە.

ھازىر مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىۋاتقان ئەسەرلەرنى كوزدىن كوچۈرىدىغان بولساق، يېڭى ۋەزىيەت، يېڭى شارائىت ۋە يېڭى قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى تىپىك، روشەن، جانلىق قىلىپ ياراتقان ئەسەرلەرنىڭ كەملىكىنى ھىس قىلىمىز. بەزى ياش يازغۇچىلار يېڭى ۋەقە-ھادىسىلەرنى ئاساس قىلىپ، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشقا تىرىشقان بولسىمۇ، نەتىجەزور ئەمەس. بۇلارنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنىڭ ئىجابىي ياكى سەلبىي قەھرىمانلىرى بولمىسۇن تىپ دەرىجىسىگە كوتۈرۈلمىدى، ئەسەرنىڭ ئاپتورلىرى تىپ، دەپ قارىغان بولسىمۇ خەلق تىپ دەپ ئېتىراپ قىلمىدى. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەپ كوپ بولسىمۇ، ئاساسىي ئاپتورلار ئەسەر قەھرىمانلىرىنىڭ خاراكتېرىنى جانلىق يارىتىشتا دىگىدەك ئېتىۋار بەرمىدى، ئوبرازلارنىمۇ تىپ دەرىجىسىگە كوتىرەلمىدى.

يەنە بىر سەۋەپ يازغۇچىلارنىڭ يېڭى شارائىت، يېڭى زىددىيەت، يېڭى كىشىلەر بىلەن تونۇشلىغى چوڭقۇر بولمىدى، يېڭى شارائىت، يېڭى زىددىيەت، يېڭى كىشىلەرنىڭ خاراكتېرىنى ئەترابلىق ئىنچىكە تەتقىق قىلمىدى. ھازىر ئەسەر ئېلان قىلىۋاتقان بىر قىسىم ئاپتورلارنىڭ مىڭىسىدە بىرقانچە يىل ئىلگىرىكى تۇرمۇشنىڭ تەسىراتى، بۇرۇنقى رومان، ھىكايە، شېئىرلارنىڭ ئەندىز - رامكىسى بار. ئۇلار نۆۋەتتىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇش، ئورپ - ئادەت، كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى، گېزىت-رادىيو خەۋەرلىرىدىن دېيەنىشى نومۇرلىرىدىن كورىدۇ ۋە چۈشىنىدۇ. تەشۋىقات ماتېرىيالىرىدىن ھاسىل قىلغان ھىس چۈشەنچىلىرىگە ئاساسەن توقۇپ چىققان ئەسەرلەر ھاياتلىق سۈيى بىلەن سۇغۇرۇلمىغاچقا، جانسىز، جىلۋىسىز بولىدۇ، ئۇزۇن ئومۇر كورەلمەيدۇ، كىشىلەرگە ساماۋەرخانىدا، ئولتۇرۇشلاردا ئاڭلىغان قىزىقچىلارنىڭ ئادەتتىكى پاراڭ، كۈلكىلىك گەپلىرىچىلىك زوق بېرەلمەيدۇ. بۇنداق دېگەنلىك يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى ناچار، بىرسىمۇ ئەپلەشمىگەن دېگەنلىك ئەمەس، بەزى ئەسەرلەر يېزىلدى. تۇرمۇشىمىزنىڭ بەزى ساھەلىرىدە يېڭىدىن يۈز بەرگەن ۋەقە - ھادىسىلار كورسىتىلدى. لېكىن، بۇنداق ئەسەرلەر ناھايىتى ئاز بولغانىنىڭ ئۈستىگە بالاغەتكە يېتىشتىن يىراق. شۇنى قىستۇرۇپ ئېيتىپ ئوتۇپ كىتىش كېرەككى، بەزى ئاپتورلار خۇددى رىيال ۋەقەلەرنى يېزىش، بىرتەرەپ قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرغاندەك ئۆزلىرىنىڭ 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا ياشاۋاتقانلىغىنى ئۇنتۇپ، ھازىرقى زامان تۇرمۇش پۇرىغى بولمىغان ۋەقەلەرنى، ئۆزد -

نىڭ تارىخى رولىنى خىلى بۇرۇن ئوبداپ بولغان ئاشىق - مەشۇق ھېكايىلىرىنى، دېۋە-ئەژ-
دەرھا چۆچەك - ئەپسانىلىرىنى پۈتۈن زېھنى كۈچى بىلەن يېزىشقا بېرىلىپ كەتتى. ئۆز-
نى ھازىرقى زامانىنىڭ، ھازىر تىرىك ياشاۋاتقان خەلقنىڭ ئوغلى، دەپ ھېساۋلايدىغان ئاپ-
تور، ھازىرقى زامانىنىڭ كۆيچىسى بولۇش، خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ نەۋەتتىكى خىزمىتىنى قىلىشى
كېرەك، رېئاللىقنى يېزىشتىن، رېئاللىقتىكى چېگىش زىددىيەتلەرنى ئىپادىلەشتىن باش تارت-
ماسلىقى لازىم.

ئاپتونوم رايونىمىزدا كىلاسسىك ئەدەبىياتنى ئۆگىنىش، مەدىنىي
مىراسلارنى قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ھەر خىل توسقۇنلۇقلار
تۈپەيلىدىن كېچىكىپ ئەندىلا باشلاندى. تارىخى تېمىدىكى ئەسەرلەر يوق دېيەرلىك ، بوسا-
ھەنى بىر پارچە ئاق يەرگە ئوخشۇتۇشقا بولىدۇ. مۇشۇ نوقتىنى كۆزدە تۇتۇپ، 4 پىرىنسىپ
ئاساسىدا، 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا يەنىمۇ ئوبدان خىزمەت قىلىش مەقسىتىدە ئۆزىمىزنىڭ
تارىخى قەھرىمانلىرىمىزنى يېزىش، فېئوداللىزىم، جاھانگىرلىككە قارشى ۋەقەلىكنى يېزىش
يەنىلا ئىنتايىن مۇھىم. لېكىن، سۇناي چېلىش ھەممە كىشىنىڭ قولىدىن كەلمىگەندەك تارىخى
تېمىدىكى ئەسەرلەرنى يېزىش ھەممە كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. شۇڭا ئالدى بىلەن ياز-
لايدىغان ، ماتېرىياللىرى بار كىشىلەرنى يېزىش كېرەك، يازغاندىمۇ تازا كىلىشتۈرۈپ يېزىشى،
قول ئۇچىدا يېزىپ، ئىجات بېشىدا ئالمان-تالمان مۇۋە پۈشۈرماسلىقى لازىم، ماتېرىيال يوق ياكى
ماتېرىيالى تولۇق بولمىغان ئاپتورلار زورۇقماسلىقى بولۇپمۇ يېڭىدىن تارىخى ۋەقەلىك ياساپ
چىقماسلىقى ، تارىخى قەھرىمانلارنى بۇرمىلىماسلىقى، تارىخى ۋەقەلەرنى ئۆزلىرىنىڭ
ئويىغا بوي سۇندۇرۇپ ئىش قىلماسلىقى لازىم. بۇزۇپ يېزىشتىن - يازماسلىق ئەۋزەل. ئاگ-
لىق ياكى ئاگسىزھالدا پاكىت بۇرمىلىنىپ ، تارىخى ماتېرىياللارنىڭ چىنلىقى بۇزۇلسا
ئاقىۋىتىنى ئوڭشىغىلى بولمايدۇ ، زىيىنى كوپ بولىدۇ ، خەلقمۇ بۇنداق ئاپتورنى
ھەرگىز كەچۈرمەيدۇ .

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ تۈرلۈك ۋەزىپىلىرىنىڭ ئىچىدە خەلقنى تەربىيىلەش ئاساسلىق
ۋەزىپە. تارىختىكى ئۇلۇغ يازغۇچىلارنىڭ تەرجىمھالىنى ئوقۇساق خەلقنى ئويغۇتۇش، تەربى-
يىلەشنى ئۆزىگە باش ۋەزىپە قىلىپ ئالغانلىقىنى ھېس قىلىمىز. ھازىرقى ۋاقىتتا خەلقنى
كوممۇنىستىك روھتا تەربىيىلەش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى.
خەلقنى كوممۇنىستىك روھتا تەربىيىلەش ئۈچۈن، يازغۇچىلار ماركسىزىم، لېنىنىزىم، ماۋزېدۇڭ
ئىدىيىسىنى سېستىمىلىق ئۆگىنىپ، ئوتتەك قىزىق تۇرمۇش ئىچىگە چوكۇپ ، خەلق بىلەن
ئىچتۇيۇن - تاشقويۇن بولۇپ، خەلقنىڭ يېڭى ھاياتى، يېڭى تۇرمۇشىنى تەھلىل قىلىپ، ئۇ-
نىڭدىن ماھىيەتلىك ۋەقە- ھادىسىلارنى تېپىپ چىقىپ، بەدىئىي يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، ئەسەر يې-
زىش كېرەك. يېزا- شەھەر ، زاۋۇت- كانلاردىكى خىزمەت ئىشتانلىرى، ئەمگەك نەمۇنىچى-
لىرىنىڭ تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى ، تۇرمۇش ئادىتى، ئوي پىكرى ، پىسخولوگىيىسى
بىلەن تونۇشۇپ ۋە ئۆزلەشتۈرۈپ، سىرلىقلاشتۇرىۋەتمەي ، ئاددىيلاشتۇرىۋەتمەي،
ئەدەبىي شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلىشى كېرەك ، كۆرەشچان يىللارنىڭ باتۇر
كۆيچىسى شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ گەرچە ياش بولسىمۇ ، ئەدىبنىڭ

مەسئۇلىيەت- بورچىنى چۈشەنگەن ئىدى. ئۇ 1941 يىلى «قەشقەر گېزىتى»گە بېسىلغان بىر شېئىرىدا مۇنداق دېگەن:

راۋا بىلگىنى يېڭى مۇقامغا سازلىمىساڭ،
كونا مۇقامىڭ دوستۇم قۇلاققا خوش ياقماس.
باغ ياساپ، گۈللەر تىرىپ، ياشنىتمىساڭ،
غازاڭلىقتا بۇلبۇللار قانات قاقماس.

ئاھ- دات ئېيتىش، ئۆتمۈشنىڭ مىراسى ئۇ،
ئۇ مىراستىن كىشى ھېچ ئۇلۇشمۇ ئالماس.
كۈرەش بىلەن ئالغا چامداش چېغى بۇ،
كۈرەشچان كەڭ فورونتتا ئارقىدا قالماس.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ شېئىرلىرىدا يازغۇچىلارنى فورونتنىڭ ئارقىدا قالماسلىققا، كۈرەش بىلەن ئالغا چامداشقا، يېڭى نەرسىلەرنى ئىجات قىلىشقا چاقىرىپ قالماستىن، ئۆزىمۇ ئەمەلىيىتىدە كۆرسەتتى. ئۇ ھامان ئىنقىلاپنىڭ ئالدىنقى سېپىدە، كۈرەش مەيدانىدا بولدى. بىر تەرەپتە ئىنقىلاپ قىلىپ ئەكسىيەتچىلەر بىلەن كۈرەش قىلدى، كۈرەش قىلىش جەريانىدا شېئىر يازدى. شۇڭا ئۇ "جەڭچى، ھەم شائىر" دېگەن نامغا ئېرىشتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇندىن 42 يىل بۇرۇن ئاڭلىق ھالدا دەۋرنىڭ ئالدىدا مېڭىپ، خەلقنى ئالغا يېتەكلىگەن. ئۆزىنى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ۋارىسلىرى دەپ يۈرگەن بۈگۈنكى ئاپتورلار تېخىمۇ ئاڭلىق بولۇپ، ئۆز خەلقىنىڭ ئۆز دەۋرىنىڭ كۈيچىسى، باشلامچىلىرى بولۇشى كېرەك. خۇددى قالغاچلار، تورنىلار ئۇچۇپ كېلىپ باھاردىن خەۋەر بەرگەندەك يېڭىلىقتىن، يېڭى ئىشلاردىن خەۋەر بېرىشى كېرەك، "دەۋرنىڭ بارومېتىرى" بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشى لازىم.

(بېشى 107 - بەتتە)

تۈرۈش ئىشلىرىنى بالدۇراق ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا پۈتمەس - تۈگىمەس مەنىۋى بولاق قىلىشىمىز لازىملىقىنى كۆرسەتكەن.

شائىر بۇ شېئىرنى راۋان سۆزلۈك، ئوبىناپ ۋەزىنلىك، رەڭدار قاپىيىلىك قىلىپ يېزىپ، خەلقنىڭ ساپ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى، چىن كۆڭۈل مايىللىقى، شېرىن ئارزۇسىنى، كۈچلۈك ئىنتىلىشلىرىنى ئىجادىي ئىقتىدارىنىڭ بەدىئىي نۇرى بىلەن يورۇتۇپ بەرگەن. بىز يولداش ئابدۇرېھىم ئىسمائىلنىڭ كەمتەر ئېھتىياتچان بولۇپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇش قاينىمىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، تىرىشىپ ئىجات قىلىپ، پارتىيىنىڭ تارىخىي ئەھمىيەتلىك 12 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئوتتۇرىغا قويغان "سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا ئومۇمىيۈزلۈك يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش" كۈرىشىدە مەيدانغا كەلگەن قەھرىمان، شەخسلەر ۋە يېڭى ئىشلارنى تېما قىلىپ، تېخىمۇ ياخشى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئىجات قىلىشىنى سەمىمىي ئۈمىت قىلىمىز.

«مۇقامىم يەنىمۇ ياڭرا!» نى ئوقۇغاندىن كېيىن...

قادىر سىدىق، ئوبۇلھاشىم، مەمتىمىن ئەخەت

بىز ياخشى يېزىلغان بىرەر ئەسەرنى باھالاشتا، چوقۇم شۇ ئەسەردە ئىپادىلەنگەن مەزمۇن ۋە ئۇنىڭ ئۆزىمىزدە قانچىلىك تەسىرات قالدۇرغانلىقىغا قارايمىز. بەدىئىيلىكى قانچە كۈچلۈك بولسا، ئۇ ئەسەرنىڭ بىزدە قوزغايدىغان بەدىئىي زوقلاندۇرۇش كۈچىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا يۇقىرى بولىدۇ. شۇڭلاشقا مەشھۇر ئەدەبىي تەنقىتچى دوبروليۇبوۋ: "يازغۇچى ياكى ئايرىم بىر ئەسەرنىڭ قىممىتىگە باھا بەرگەندە، بىز ئۇلارنىڭ مەلۇم بىر ۋاقىتنىڭ ۋە خەلقنىڭ (تەبىئىي) ئىنتىلىشلىرىنى قانچىلىك ئىپادىلىگەنلىكلىرىنى كۆز ئالدىمىزدا تۇتىمىز"دېگەن ئىدى.

بىز «قەشقەر ئەدەبىياتى» نىڭ 1981 - يىل 3 - سانىدا ئېلان قىلىنغان يولداش ئابدۇرېھىم ئىسمائىلنىڭ «مۇقامىم يەنىمۇ ياڭرا!» ناملىق مۇخەممىسىنى ئوقۇپ، كۈچلۈك بەدىئىي زوق ۋە مەنىۋى ئوزۇق ئالدۇق. بۇ مۇخەممەس تېماتىك مەزمۇنىنىڭ كەڭلىكى، يۇقىرى بەدىئىيلىكى، چوڭقۇر پىكىرلىكى، تىلىنىڭ ئاممىباپلىقى، ھېسسىياتىنىڭ قايناقلىقى، خەلققە يېقىنلىقى بىلەن روشەن ھالدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ شېئىرنى ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ماھىيەتلىك تەرەپلەرنىڭ مۇھىم بىر قىسمى مۇۋەپپەقىيەتلىك تۈردە ئېچىپ بېرىلگەن نەمۇنىلىك شېئىرلارنىڭ بىرى دېيىشكە ھەقلىقمىز. شائىر بۇ شېئىردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىممەتلىك تارىخى مىراسى — 12 مۇقامغا بولغان سۆيۈنۈش — مۇھەببىتىنى، ئوتتۇرا ئەسىردىن باشلاپ، 12 مۇقامنى ئىجات قىلىش، گۈللەندۈرۈش يولىدىكى مۇشەققەتلىك كۈرەشلەردە ئىجاتكار ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئېقىل - پاراسىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، جاھان مەدەنىيەت غەزنىسىنى بېيىتىشتا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقانلىقىنى، "تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن" مەدەنىيەت ۋەيرانچىلىقى مەزگىلىدە، لىن بياۋ ۋە "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" نىڭ شانلىق مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى دەپسەندە قىلغانلىقىغا چەكسىز غەزەپ - نەپرىتىنى ۋە شۇنىڭدەك پارتىيە 11 - قۇرۇلتىيى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن جاھان مەدەنىيەت ئاسمىنىدا چولپاندەك چاقناپ تۇرغان 12 مۇقامنىمۇ نەۋباھار يېتىپ كەلگەنلىكى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئىپادىلەپ، ئۆز ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى خەلقنىڭ تەبىئىي ئىنتىلىش ئىرادىسى بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، خەلقنىڭ گۈزەل ئارزۇ - ئىستىكىنى راستچىللىق بىلەن ئىخچام ۋە ئوبرازلىق تىل ۋاستىسىغا تايىنىپ ئېچىپ بەرگەن. ئازادلىقتىن كېيىن، پارتىيىنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزىملىق توغرا لۇشيەنى ۋە پارلاق مىللىي سىياسىتى، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەت فاڭجېنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، 12 مۇقام يېڭى ھاياتقا ئېرىشتى. قەشقەر يېڭىسارلىق مەرھۇم مۇقامچى تۇردى ئاخۇن ئاكىدەك نۇرغۇن پېشقەدەم ئەلنەغمىچىلەر ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، مەخسۇس كۈچ ئاجرىتىلىپ، 12 مۇقامنى سىمغا ئېلىش، رەتلەش، تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتە خۇشاللىنارلىق خىزمەتلەر ئىشلەندى، مۇقامنىڭ يېقىملىق كۈيلىرىگە يېپ - يېڭى مەزمۇن قوشۇلۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ بىپايان ئاسمىنىدا يېڭىۋاشتىن جاراڭلاشقا باشلىدى. شائىر مانا بۇ رېئاللىقنى تۆۋەندىكى مىسرالار ئارقىلىق يىغىنچاق ھالدا مۇنداق ئىپادىلەپ بەرگەن:

جاھالەتنى سۈرۈپ سۈبھى كۆلۈپ كۈنچاشتى نۇر ئالتۇن،
زىمىنۇ - ئاسمان چىھرىدە ئېچىلدى، بولدى ئەل مەمنۇن،
ھايات گۈللەپ كى جەننەتنى ئۆزىگە ئەيلىدى مەپتۇن،
قېتىلدى ساز مۇقامىنىڭ كۈيىگە يىپ - يېڭى مەزمۇن،
يۈرەكتىن كۈيلىدى نۇرغۇن تۇردى ئاخۇن ھور زامانىمنى.

مۇشۇنداق چوڭ ياخشى ۋەزىيەتتە لىن بىياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» 12 مۇقامنى سۈيۈپ ئوقۇغان ھەر بىر ساپ ۋىژدان ئىگىلىرىنى «فېئوداللىزمنىڭ جارچىسى» دەپ قارىلىغان بولسا، 12 مۇقامغا «چەتئەل ئىشقى كۈيلىرى» دەپ جىنايى بەدنامىلارنى چاپلىدى. شۇنىڭ بىلەن كوپمىللەتلىك، باي ۋە رەڭگارەڭ شەكىللىك، يېڭى، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرى ئىنتايىن چوڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. شائىر بۇ توغرۇلۇق:

مۇقام ئەۋجىگە يەتكەندە پەلەكنى باستى ئاپەت - جۇت،
ۋەتەن دوزاققا ئايلاندى ۋە بولدى سەنئىتىم نابۇت،
... ...

دەپ يازسا، تۆۋەندىكى مىسرالاردا:

يوقاتتى جادۇگەرلەرنى ئۇلۇغۋار پارتىيەم بىر يول،
كوكۇللۇك گۈل باھار كەلدى، ئېچىلدى بارچە سولغان گۈل،
تەرەننۇم قىلدى شەۋق بىرلە ناۋا ئەيلەپ خوشال بۇلبۇل،
ناۋا ئەۋجىدە چاپتى توت نىشان بويلاپ تۇمەن دۇلدۇل،
مۇقامىم ئىلكىگە ئالدى دىمەك بۇ نەۋ باھارىمنى.

دەپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلىپ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى تارمار قىلغاندىن كېيىنكى يېڭى دەۋرگە، ئىلىم - پەن باھارىغا زوق - شوق بىلەن تەنتەنە - ئالقىش ياڭراتقان. 12 مۇقامنىڭ ئۇلۇغۋار ھاياتى كۈچىنى چەكسىز يۇقىرى باھالاپ، ئۇنى «چۇمۇلدۇرمەكتە شوھرەتكە - شەرەپكە بۇ دىيارىمنى» دەپ مەدھىيىلىگەن. شېئىرنىڭ ئاخىرقى كۇبلېتىدا:

تازا ياڭرا مۇقام - سازىم، ئۇنۇڭ ئاي، مارستا ئاڭلانسۇن!
بۇ چەكسىز پازا گويا يېشىل سەھنەڭگە ئايلانسۇن!
ئۇنۇڭ ئاڭلاپ ئۇلۇق ئەجدادلىرىمىنىڭ روھى شاتلانسۇن!
ۋەبەر ئىلھام سەپەرداشلارغا سەلدەك غەيرىتى تاشسۇن!
ئاشۇرسۇن ئىشقا بالدۇرراق زامانىلاشماق شۇئارىمنى!

دەپ يېزىپ، بىزنىڭ يېڭى تارىخى بۇرۇلۇش دەۋرىدە 12 مۇقامنى سوتسىيالىزىم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، سوتسىيالىستىك تۆتنى زامانىۋىلاش

(داۋامى 105 - بەتتە)

جاھاننامە

مۇڭلۇنۇۋاتقان زىمىن

(ھېكايە)

بەردى ھاجى [سۇرىيە]

ھۆسەين سومكىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرغان ھالدا، سائاقدىشى مەخمۇت بىلەن بىللە كەركىلىيا مەكتىۋىدىن ئايرىلدى. ئۇنىڭ روھى كەيپىياتىغا تىرجەم ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى ھازىر قىزىتمىسى بارغانسېرى ئېشىۋاتقان، ئورۇقلۇقتىن يۈزلىرى تاتىرىپ كەتكەن سىڭلىسى ئىدى. دوختۇرنىڭ پات ئارىدا سىڭلىسىنىڭ كېسىلى ساقىيىپ كېتىدىغانلىقى ھەققىدە ئانىسىغا ئېيتقان ئىشەنچلىك گەپ - سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالغىنىدا، ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا ئېچىلغاندەك بولدى- يۇ، ئەمما، ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇللا ھاجىمنىڭ پەلەستىن ئۇرۇشى ۋە ئىسرو سالىمدا ئوغلىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى تىترەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن سۆزلەپ بەرگەنلىكىنى ئويلىغىنىدا، ئۇنىڭ بىردەملىك خاتىرجەملىكى شۇ ھامان يوقۇلۇپ، روھى كەيپىياتى يەنە تۆۋەنلەشكە باشلىدى.

لېكىن، دوستى مەخمۇت مەغرۇر ھالدا ئۇنىڭغا ئالدىنقى كۈنى كەچقۇرۇن قارامىلىق بىلەن چېگرىدىن ئۆتۈپ ئەپلىسۇنلۇق باققا بارغانلىقىنى، يانچۇقلىرىنى ئەپلىسۇن بىلەن تولدۇرغانلىقىنى، قايتىپ كېلەشىدە يەھۇدىيلارنىڭ بىرەر سىمۇسىزىپ قالمىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى.

— مەن قايتىپ كېلىدىغان ۋاقتىنى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن تاللايمەن. ھۆسەين، ئەتە - ئۆگۈن مەن يەنە بىر قېتىم بېرىشنى ئويلاۋاتىمەن. سەن مېنىڭ بىلەن بىللە بارامسەن؟ - دېدى دوستى.

— سەن بىلىسەن، سىڭلىم يەنە قىزىۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن، - دېدى ھۆسەين كۆزىنى يۇمۇپ گاڭگىرىغان ھالدا ئەمەلىيەتتە، ھۆسەين ئانىسىنىڭ ئۆزىنى چېگرا سىزىقىغا يېقىن بېرىشقا يول قويمايدىغانلىقىدىن ئەنسىرەيتتى. ھۆسەيىننىڭ يۈزلىرى ئىززا تارتقىنىدىن قىزارغان ئىدى. ئۇ سائاقدىشى بىلەن خوشلىشىپ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئۇنىڭ بېشى بەكمۇ قاتقانلىقتىن، كانىيىغا خۇددى بىر نەرسە تۇرۇپ

قالغاندەك ھېس قىلدى. ئۇ: "چېگرا سىزىقىدىن ئۆتۈپ، يۇرتۇڭغا بېرىپ، ئەپلىسۇن ئەپكىلىش ئارزۇيۇڭنى ئىشقا ئاشۇرالامسەن؟" دەپ ئۆزىگە سۇئال قوياتتى. قارشى تەرەپتىكى ئۆزىنىڭ كونا ئۆيىنى كورگىنىدە، چەكسىز ئۆچمەنلىك ئۇنىڭ يۈرۈگىنى تىلغاندەك بولدى. بۇ ئۆينى ھازىر يەھۇدىلار ئىگەللەپ ئالغان. ئۆينىڭ ئىگىسى بولغان ئاتا-ئانىسى، سىڭىل ۋە ئوزى ئۆيدىن ھايداپ چىقىرىلىپ، چېگرا سىزىقىنىڭ بۇ تەرىپىدىكى ئاددى كىچىك ئۆيدە قىستىلىپ ئولتۇراتتى. بۇ چېگرا سىزىقى پات-پات دىگىندەك ئىسسىق قان بىلەن بويۇلۇپ تۇراتتى.

ئۇنىڭ كونا ئۆيىمۇ چېگرا سىزىقىدىن ئانچە يىراق ئەمەس ئىدى. كوپ يىللار ئىلگىرى ئۇنىڭ دادىسى ئىشىك ئالدىغا بەش تۈپ ئەپلىسۇن كوچىتى تىككەن بولۇپ، ھازىر بۇ ئەپلىسۇن دەرەخلىرىدە سانجاق-سانجاق ئەپلىسۇن مەي بولۇپ پىشقان. ھەر بىر ئەپلىسۇن تىلنى يارغىدەك تاتلىق، شېرىن ئىدى.

ئۇنىڭ ئاغزىدىن سىرىلىق سۇ ئېقىپ چىقتى. بالىلىق دەۋرىدىكى ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ مېڭىسىدە بىر-بىرلەپ پەيدا بولدى. سىڭلىسى پاتىمە بىلەن دەرەخكە قانداق چىققانلىغى، ئەپلىسۇن ئۈزۈشتە سىڭلىسى بىلەن قانداق مۇسابىقىلاشقانلىغى ھېلى ھەم ئۇنىڭ ئېسىدە ئىدى.

ئۇنىڭ قەلبىنى بۇ شېرىن ئەسلىمىلەر تېخىمۇ ھاياجانلاندۇردى. ئۇ تۆت ئەتراپى يېشىللىق بىلەن قاپلانغان دالىنى كۈزەتمەكتە ئىدى. ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭ قۇلىقىغا مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى... شەك-شۇبھىسىزكى چېگرا ساقچىسى چېگرىدىن ئوتكەن ئەرەپلەرگە ئوق ئاتقان ئىدى.

بۇ چاغدا ئۇنىڭ كاللىسىدا تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن چېگرىدىن ئوتۇش كېرەك دىگەن چوڭ يۈرەكلىك ئوي-پىكىر چاقنىدى، ئۇ، ئەگەر يانا قاراملىق قىلىدىغان بولسا، چوقۇم ئانىسىنىڭ ئېيىپلىشىغا ئۇچرايدىغانلىغىنى تىترەپ تۇرۇپ ئويلىدى. بىر قېتىم كېچىدە بولغان مۇنداق بىر ئىش ئۇنىڭ يادىدا ئىدى: دادىسى ئويگە بىر سىۋەت ئەپلىسۇن ئېلىپ كەلدى. ئويدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇخلىغاندىن كېيىن، ئانىسى ئېرىگە ئاستاغىنا مۇنداق دىدى:

— سىزنىڭ مۇنداق قىلىشىڭىز، بالىغىمۇ شۇنداق قىلىشنى ئۈگەتكەنلىكىڭىز ئەمەسمۇ؟ سىز يەھۇدىلارنىڭ ئوقلىرىنىڭ رەھىمسىز ئىكەنلىگىنى بىلمەي قالمايسىزغۇ؟...

— مەن ئۇنىڭدىن ئەنسىرىمەيمەن. ئۇ ھازىر يىگىت بولۇپ قالدى. مېنىڭ مۇنداق قىلىشىم پاتىمە ئۈچۈن؟— دىدى دادىسى. ئۇ ئارقىدىنلا يەنە كەسكىن تەلەپپۇز بىلەن ئېيتتى، — مەن ئۆزگەن ئەپلىسۇنلارنىڭ ھەممىسى ئۆزەمنىڭ مۈلكىم، بۇ گەپنى ئاڭلىغان سىڭلىسى دادىسىنىڭ ئوزى ئۈچۈن ھاياتىنىڭ خەۋپىگە ئۇچرىشىغا قارىماي قاراملىق قىلغانلىغىنى بىلىپ، شۇ ھامان دادىسىغا :

ـ دادا، مۇندىن كېيىن ئەپلىسۇن شىرنىسىنى ئىچمەيمەن، مەن ساقايدىم" ـ دىدى.

ھوسىيىن كوڭلىدە، "ۋاقتى كەلگەندە سىڭلىمۇ ماڭا مىننەتدارلىققا تولغان كوزلىرى بىلەن قارىسا، مەن نەقەدەر خوشال بولغان بولاتتىم ـ ھە!" ـ دەپ ئويلىدى.

ھۈسىيىن قاپ-قاراڭغۇ كېچىدە ئويدىن چاندۇرماي چىقتى. ئۇمەچىت مۇنارىدىن چىقىۋاتقان ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولغاندەك بولدى... ئو پوتىنىڭ ئۇچىدا

دەسسەپ ئالدىغا قاراپ ئىلگىرلەيتتى. ئەپلىسۇنزارلىققا يېتىپ كەلگىنىدە، قانداقتۇر قارامىلىقتىن كېيىنكى لەززەت ۋە قورقۇنۇچ ئۇنى باشقىچە ھاياجانلاندۇردى.

ئۇ ئەپلىسۇن دەرىخىنى چىڭ قۇچاقلىغان پېتى دەرەخكە ئىلدام چىقتى ۋە ئەپلىسۇننى تېز-تېز ئۈزۈشكە باشلىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭ بۇ سۈيۈملۈك ئەپلىسۇنزارلىقتىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايتتى. ئەمما، تاڭ سۈزۈلۈپ قالغانلىقتىن ئۆيگە تېزراق قايتىشى زۆرۈر ئىدى. ئۇ دەرەختىن پەسكە سەكرەپ چۈشتى. ئۇنىڭ ئايىغىدىن چىققان قاتتىق ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغانغان ئىتلار ئۇنىڭغا قاراپ قاۋاپ كەتتى. ئۇ، ئارقىغا قاراپ جېنىنىڭ بېرىچە قاچتى. لېكىن، ئۇ ئۇشتۇمتۇتلا بىر تاشقا پۇتلىشۇپ يىقىلىپ چۈشتى. يۈزلىرى تاشقا تېگىپ قاناپ كەتتى. ئەپلىسۇندىن بىرنەچچىسى تۆكۈلۈپ كەتتى. ئۇ، ئورنىدىن ئاستاغىنە تۇردى-دە، قورقۇنۇچ ئىچىدە ئۇياق-بۇياققا قارىدى ۋە ئۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئىككى قولى بىلەن كۆكرىكىنى تۇتۇپ داۋاملىق يۈگرەۋاتاتتى. ئەمدىلا چېگرا سىزىقىدىن ئۆتمىشكە مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ تىترەۋاتقان قولى بىلەن دولىسىنى سىلىغىنىدا ئىسسىق قان ئۇنىڭ كۆينىكىنى بوياۋاتقان ئىدى. بۇنىڭ ھېچ كارايىتى يوق. ئۇ ھەرگىزمۇ ئاغرىش ھېس قىلمىدى. پەقەت چارچاپ، ماغدۇرسىزلىنىۋاتقاندەك، ئېغىز-تىللىرى قۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك، بەدىنىدىن تەر خۇددى سۇ ئېقىپ چىقىۋاتقاندەك ھېس قىلدى.

مىلتىق ئاۋازى بارغانسېرى كۈچىيىپ يېقىنلاشماقتا. ھوسىيىننىڭ دۈمبىسىگە يەنە بىر تال ئوق تەگدى. ئۇ ئازاپلانغان ھالدا بىر ئىڭراپ قويدى. لېكىن، ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى. ئۇ، پەقەت كارۋاتتا ياتقان سىڭلىسىنىڭ بىر ستاكان ئەپلىسۇن شىرنىسى تۇتۇپ تۇرغانلىقىنى، ئانىسىنىڭ ئاچچىغلاپ ئۆزىنى ئەيىپلاۋاتقانلىقىنى، دادىسىنىڭ بىر چەتتە ئۆزىگە ئىچىنى ئاغرىتىپ بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى...

ئەمدىلا كۆتىرىلىۋاتقان قوياش ئۇنىڭغا بىرىنچى سۆيۈشنى ھەدىيە قىلدى. ئۇنىڭ ھاياتى ئاخىرلاشتى. ئۇ يەردە جىم-جىت ياتاتتى. ئەپلىسۇنلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا قالايمىقان چېچىلىپ كەتكەن ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر تال ئەپلىسۇن قىزىل قان بىلەن بويالغان بولۇپ ئوق بۇ بىر زەخمىلەنگەن ئەپلىسۇننىڭ قاق ئوتتۇرىسىنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. يېڭىلا ئۈزۈلگەن ئەپلىسۇن شىرنىسى يەرگە ئاقماقتا. ئەپلىسۇن شىرنىسى قىزىل قان بىلەن ئارىلىشىپ، بوموگلۇنۇۋاتقان زېمىنگە ئاستا سىڭىپ كېتىۋاتاتتى.

بەردى ھاجى - سۈرىيە يازغۇچىسى. ئۇ نۇرغۇن چەتئەل ئەسەرلىرىنى ئەرەپ تىلىغا تەرجىمە قىلغان. ئۆزىنىڭ شېئىر ۋە ھېكايىلار توپلىمى نەشىر قىلىنغان. بۇ ئەسەر ئۇنىڭ «موگلۇنۇۋاتقان زېمىن» دېگەن ھېكايىلار توپلىمىدىن تەرجىمە قىلىندى.

ئابلەت ياسىن تەرجىمىسى

چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ يېزىقچىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى

قەلەم بىلەن خاتىرە دەپتىرىمنى دائىم يېنىمدا ئېلىپ يۈرەتتىم. كىتاب ئوقۇغاندا ياكى كىشىلەر بىلەن سوھبەتلەشكىنىمدە ئۇچرىغان ئوبدان جاي ۋە سۆزلەرنى يېزىۋالاتتىم.

ل. تولستوي

يازغۇچى بولغان كىشى خۇددى رەسساملارغا ئوخشاش قىرىنداش ۋە قەغەزنى يېنىدىن ئاجراتماسلىقى لازىم. رەسسام ئەگەر بىر كۈننى بىر پارچىمۇ رەسىم سىزماي بىكارغا ئۆتكۈزۈۋەتسە بۇ ناھايىتى يامان بولغىنى. ئەگەر يازغۇچىمۇ بىر كۈننى بىرەر تۈيغۇ، بىرەر ئالاھىدىلىكنىمۇ يازماي بىكارغا ئۆتكۈزۈۋەتسە بۇمۇ ناھايىتى يامان بولغىنى...

ھەر كۈنى ئىشلەش كېرەك، ئەگەر بىرەر كۈن يازالماي قالسا، قانداق قىلىش كېرەك؟ ھېچۋەقەسى يوق، قولىغا قەلىمىنى ئېلىپ «بۈگۈن مەن نېمە ئۈچۈندۇر ھېچنېمە يازالمىدىم»، «بۈگۈن مەن نېمە ئۈچۈندۇر ھېچنېمە يازالمىدىم» دەپ تەكرار - تەكرار يېزىۋېرىش كېرەك. ئەڭ ئاخىرى يېزىۋېرىپ زېرىككەندە، ئاندىن يېزىشقا كىرىشەلەيدۇ.

گوگول

ھەقىقى سەنئەتكار بولۇش ئۈچۈن، ئۆزىنى پۈتۈنلەي مۇشۇ ساھەگە بېغىشلاش لازىم. بۇ ئىشتا پۇرسەتپەرەسلىك قىلىش خۇددى باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا، كىشىنى ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشتۈرمەيدۇ. سەنئەتتە خۇددى باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا، تالانت - ئەقىلدار كېرەك. لېكىن، شۇنداقلا ئەمگەكمۇ زورۇر.

پەقەت باش چوكۇرۇپ، جاپالىق ئىشلىگەندىلا، ئاندىن نەتىجە چىقارغىلى بولىدۇ.

چېخوۋ

ئابلىمىت مەھەممەت توپلىغان

(بېشى 112-بەتتە)

رىسا، ئۇ ياقتا ھايۋانلارنى تۇتۇش ئۈچۈن كولاپ قويۇلغان بىر ئورىنىڭ بارلىقى مەلۇم بولۇپتۇ. «مانا بۇ يەرگە بۆرىنى ئالداپ كېلىش ۋە ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇش مۇمكىن» تۈلكە بۇنى ئويلىغاندا كۆڭلى خۇشاللىققا تولۇپتۇ.

تۈلكە دەرھال بۆرى قېشىغا بېرىپ خەۋەر بېرىپ: «خوجايىن! بۇ يەردە بىر باققا كىرىدىغان مۇشەققەتسىز بىر يول تاپتىم. باغدا مېۋىلەر پىشىپ مەي بولۇپ كېتىپتۇ. بىرگە بېرىپ باغ سەيلىسى قىلىش ۋاقتى كەلدى» دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بۆرىنىڭ ئېغىزلىرىدىن سېرىق سۇ ئېقىپتۇ-دە، تۈلكىنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ مېڭىپتۇ. تۈلكە ئۇنى باشلاپ ئېلىپ بېرىپ «مەرھەمەت» دەپ تەكلىپ قىلغان ئىكەن، بۆرى ھېچبىر خىيال قىلماي ئىلدام تۇشۇككە قەدەم قويۇپتۇ - دە ئورىغا چۈشۈپتۇ، تۈلكە بىر پەريات ئۇرۇپ قېچىپ كېتىپتۇ. دېھقانلار تۈلكىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ تەرەپ - تەرەپتىن تاياق - كالتەك كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ بۆرىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

رەتلىگۈچى: سوزۇك

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۈنچىلىرى

بۆرى بىلەن تۈلكە

(ئۇيغۇر خەلق چۆچىكى)

ئۆتكەن زاماندا بىر بۆرى ۋە بىر تۈلكە بىر - بىرى بىلەن دوس بولۇپ ياشاپتۇ، لېكىن، بۆرى ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ تۈلكىنى بىر خىزمەتكار ئورنىدا كۆرۈپ، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلغىلى باشلاپتۇ.

بىر كۈنى تۈلكە بۆرىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ: « بۇ خۇيۇڭنى تاشلا، يوغانچىلىق قىلما! ئەگەر سەن شۇ خۇيۇڭنى تاشلىمىساڭ ئاقىۋىتىڭ ياخشى بولمايدۇ، ئاخىر ساڭا بىر ئادەم ئوغلى غالىپ كېلىدۇ. چۈنكى ئادەم ناھايىتى ھىلىگەر. ھاۋادىكى ئۇچارلىقنى، دەريادىكى بېلىقنى ھىلە بىلەن تۇتىدۇ، چوڭ تاغلارنى كېسىپ، تاشلارنى ئېلىپ بېرىپ خالىغان يەرگە تاغدەك ئېگىز ئىمارەتلەر ياسايدۇ، ئىنساپ قىلىپ يامانلىقتىن ئۆزۈڭنى تارت!» دەپ نەسىھەت قىپتۇ. بۆرى بۇ سۆزدىن دەرغەزەپ بولۇپ بىر مۇش بىلەن تۈلكىنى تىك موللاق يىقىتىپتۇ. تۈلكە ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئۇ، ھوشىغا كەلگەندە بۆرىنىڭ يۈزىگە قاراپ كۈلۈپ ئۆزرىگە تىل ئېچىپتۇ « جانابى باشلىق، مەن مۇندىن كېيىن سىزگە مۇنداق چاقچاق قىلمايمەن. ھۆكۈمالەر سورىمىغان سوئالغا جاۋاپ بەرمەسلىكنى ئېيتقان بولسىمۇ، مەن بۇ ھېكمەتلىك سۆزگە ئەمەل قىلمىغانلىقىمدىن تېگىشلىك جازاغا لايىق بولدۇم. گۇناھ ئۆزەمدە. مەن سىزنىڭ كۆڭلىڭىزنى چېگىپ قويدۇم. بۇنىڭغا ناھايىتى پۇشايمان يەدىم، تەۋبە قىلدىم» دەپتۇ. بۆرى كۈلۈپ ئاچچىغىدىن يېنىپ، تۈلكىنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىپتۇ.

تۈلكە بۆرىگە كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلاپ ئىنتىقام ئېلىش پۇرسىتىنى كۈتۈپ يۈرۈپتۇ. لېكىن زاھىرەن بۆرىگە خۇشامەت قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈدىكەن. كۆڭلىدە قانداق قىلىپ ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلايدىكەن. « زالىمدىن ئىنتىقام ئېلىش كېرەك. لېكىن پۇرسەتنى كەلگىچە چاندۇرماسلىق كېرەك » تۈلكە شۇ خىيال بىلەن يۈرگەندە بىر كۈنى بىر باغنىڭ تېمىدا بىر تۆشۈكنى كۆرۈپتۇ. ئۇ: « ئەلۋەتتە ئادەملەر بۇ تۆشۈكنى بىھۇدە قويمىغان بولسا كېرەك، بۇ يەردە بىر ھىلە بولسا ئېھتىمال » دەپ ئويلاپتۇ. تۈلكە ئاستا تۆشۈكنىڭ ئاغزىغا بېرىپ قا -

(ئاخىرى 111 - بەتتە)

پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشا ئۆتكەن ئىكەن. ئۇ پادىشانىڭ قېشىدا ئەقىل كۆرسەتمىدىغان بىر دانىشمەن مەسلىھەتچىسى بار ئىكەن. ئۇ، كىچىك ئىشلاردىن تارتىپ تاكى دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا قەدەر پادىشاغا ئەقىل كۆرسىتىدىكەن. پادىشا بۇ دانىشمەننىڭ مەسلىھەتسىز ھېچبىر ئىشنى قىلالمايدىكەن. بىر كۈنىسى دانىشمەن ئادەتتىكىدەك ئىشقا كەپتۇ. ئۇ ئوردىغا كىرسە پادىشا ناھايىتى چېچىلىپ، قويرىغىنى تالاپۋەزىرلىرىگە قاتتىق كايىپ تۇرغىدەك. بۇنى كۆرگەن دانىشمەن پادىشاغا سالاممۇ قىلماستىن، تېچلىقمۇ سورىماستىن، ئۇدۇل بېرىپ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇپتۇ. پادىشا دانىشمەننىڭ بۇ قىلىغىنى كۆرۈپ ئۆزىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلدى دەپ بىلىپ، غەزەپى تېخىمۇ ئۆرلەپ، زەردىسى بىلەن دانىشمەنگە:

-ھەي بىئەدەپ؟ بۈگۈن سەن نېمە بولدۇڭ؟ ھەركۈنى ئىشىككە كەلگەندە ئەۋۋەل مەن بىلەن سالاملىشىپ، مەندىن تېچلىق سوراپ، ئاندىن ئۆز ئورنۇڭغا بېرىپ، ئۆز ئىشىڭنى قىلاتتىڭ. بۈگۈن نېمە ئۈچۈن بۇنداق ھۆرمەتسىزلىك قىلىسەن؟ - دەپ كايىپتۇ.

— مەن سىلىنى نامدار پەلۋان، پىلنى يېڭىپ داڭقى ئالەمگە كەتكەن قەيسەر باتۇر دەپ قاراپ، ھەر ئىشتا، ھەر جايدا سىلىنى ھۆرمەتلەپ كەلگەن ئىدىم. بۈگۈن مەن سىلىنىڭ راستىن باتۇر ئىكەنلىكلىرىگە ئىشەنمىدىم،- دەپتۇ دانىشمەن.

بۇ گەپلەر پادىشانىڭ زىتىغا تېگىپ، تېخىمۇ خاپا بولۇپ:

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ قانداق بولۇپ بۈگۈن مۇشۇ گەپ سېنىڭ ئاغزىڭدىن چىقتى،-دەپ ئۆزىنى باسالماي دانىشمەنگە كايىپتۇ.

— پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر. سىلە ئاچچىقلىرىنى يېڭەلمەيلا، قانداقمۇ سىلىنى باتۇر دېگىلى بولسۇن. ئاچچىق ئادەمنىڭ ئۆزىدىن چوڭ ئەمەس، ئاچچىقلاپ كايىپ، باشقىلارنىمۇ رەنجىتتىلە، ئۆزلىرىنىمۇ خاپا قىلدىلا. ئاچچىقلانغاندىن نېمە پايدا چىقتى؟ ئاقىل ئادەم ھەر ئىشنى ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن ئويلاپ قىلىدۇ. «ئەۋۋەل ئويلا، كېيىن ئىشلە» دېگەن بۇ سۆز بىكارغا ئېيتىلغان ئەمەس،- دەپتۇ دانىشمەن. بۇ سۆز پادىشانى قاتتىق تەسىرلەندۇرۇپتۇ.

— ئى، دانىشمەن، سېنىڭ سۆزلىرىڭ ھەقىقەتەن مېنى قاتتىق تەسىرلەندۇردى. سەن بۇ دانىشمەنلىكنى قانداق ئۆگەنگەن؟ بۇ ئەقىل - پاراسەت نەدىن كەلگەن؟- دەپ سوراپتۇ پادىشا.

- مېنىڭ بىلىدىغانلىرىم پەقەت ئىلىم دەرياسىنىڭ بىر تامچىسىدىنلا ئىبارەت. مەن كەمتەرلىك بىلەن جەمئىيەتتىن، خەلقتىن ئۆگەنگەندىم. باشقىلارنىڭ گەپ - سۆزلىرى ماڭا يارىمىسا، قىلغان قىلىقلىرى دىلىمغا ياقماي، كۆزۈمگە سەت كۆرۈنسە، مەنمۇ شۇنداق قىلسام خەلقنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنىدىغان ئوخشايمەن، دەپ، ئۇنى قىلمىدىم. دىلىمغا ياققانى، كۆزۈمگە چىرايلىق كۆرۈنگەننى، مەنمۇ شۇنداق قىلسام، خەلقلەر ياخشى كۆرىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ شۇنداق قىلدىم،- دەپتۇ دانىشمەن.

دانىشمەننىڭ گەپ - سۆزلىرى پادىشاغا ياراپتۇ ۋە مىرزىنى چاقىرىپ:

— دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرى خاتىرە توپلانمىلىرىغا: «پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر»، «ئويلاپ قىلغان ئاقىلنىڭ ئىشى، ئالدىراڭغۇلۇق ناداننىڭ ئىشى» — دەپ ياز، بۇ ئەقلىيە سۆزلەر تارىخ بېتىدە مەڭگۈ ساقلانسۇن، — دەپتۇ.

شۇندىن كېيىن بۇ دانىشمەن، پادىشا ھوزۇرىدا تېخىمۇ ئىززەت - ئابرويغا ئىگە بوپتۇ.

ئەندى پادىشانىڭ «باتۇر» ئاتىلىشىدىكى ھېكايىغا كەلسەك، بۇ ئەلگە سىرتتىن تاجاۋۇز كەپتۇ. دۈشمەنلەر شەھەرنى قورشىۋاپتۇ. پادىشا لەشكەرلىرىمۇ دۈشمەنگە قارشى سەپكە ئاتلىنىپتۇ. ھەر ئىككى تەرەپ جەڭ مەيدانىدا ئىككى سەپ بولۇپ تىزىلىپتۇ. سىرتتىن كەلگەن تاجاۋۇزچىلار سەپىنىڭ ئالدىغا يوغان بىر پىلنى توختۇتۇپ قويۇپ:

قېنى! پىلغا تەڭ كەلگىدەك پالىۋان بارمۇ؟ دەرھال مەيدانغا چىقسۇن! — دەپ جاكالاپتۇ.

پادىشا پالىۋانلىرىغا:

— ئى، پالىۋانلىرىم! دۈشمەنلەرنىڭ ھەيۋىسىنى كۆرۈپ تۇرۇپسىلە. ئۇلار بىز بىلەن كۈچ سىناشماقچى بولۇۋاتىدۇ. قېنى كىم مەيدانغا چۈشۈپ ئۇلار بىلەن ئېلىشىپ، پىلنى يېڭىپ، ئۆزىنىڭ باتۇرلىقىنى ئالەمگە نامايان قىلىپ نام - شۆھرەت قازىنىدۇ؟ مەن ئۇنداق نامدار پالىۋانىمغا كاتتا ئىنئام قىلىمەن، — دەپتۇ. پادىشانىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشقان بىرمۇ سادا چىقماپتۇ. جەڭ مەيدانىدا تاغدەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان پىلنى كۆرۈپ، ھېچقانداق بىر پەلىۋان مەيدانغا چۈشۈپ پىل بىلەن ئېلىشىشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ. پادىشا ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ قېتىم مۇراجىئەت قىپتۇ. ھەممە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ يەرگە قاراپ تۇرۇپتۇ. پادىشا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۇنسەككىزىنىڭ ئالەم بېشىغا يېتىلغاندەك بولۇپتۇ. ئۇ غەزەپلەنگەنلىكتىن چاچ - ساقاللىرى تال - تال بولۇپ، ئۆز - ئۆزىگە: «ئۇلۇم ئادەمگە ھامان بىر كۈن بار، دۈشمەن ئالدىدا يەرگە قاراپ، ئۆز ئادەملىرىم ئالدىدا تەلمۈرۈپ تۇرغاندىن كۆرە، نىمە بولسام بولاي، نا مەرت بولۇپ ياشىغىچە، مەرت بولۇپ ئۆلگەن ئۈزۈك» — دەپتۇ - دە، غەيرەتكە كېلىپ، ئىككى يېڭىنى تۈرۈپ، بېلىگىنى شىمايلاپ، جەڭ مەيدانىغا سەكرەپ چۈشۈپ، پىلگە ئوقتەك ئېتىلىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پىل خارتۇمىسىنى ئاسمان پەلەك كۆتۈرۈپ ئايلاندۇرۇپ كېلىپ پادىشاغا خىرىس قىپتۇ. پادىشا چەبدەسلىك بىلەن بارلىق كۈچىنى بىلىگىگە توپلاپ، ئارقىغا 3 - 4 قەدەم يېنىپ، يەنە ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، جېنىنىڭ بېرىچە پىلنى مۇش بىلەن بىرنى ئۇرغان ئىكەن، پىل پادىشانىڭ مۇشتىنىڭ زەربىسىگە چىداشلىق بېرەلمەي پۇلاڭشىپ يەرگە يېتىلىپتۇ. پۈتۈن جاھاننى قىقاس، ۋاڭ - چۇڭ قاپلاپتۇ، پادىشانىڭ باتۇرلىقىغا ھەممەت، غەيرىتىگە بارىكاللا ئوقۇپتۇ.

دۈشمەنلەر: «پىلنى مۇش بىلەن بىرنى ئۇرۇپ يىقىتقۇدەك، بۇ قالتىس باتۇر ئىكەن. پادىشاسى مۇشۇنداق بولسا، پالىۋانلىرى قانچە كۈچلۈكتۇ، ئەمدى بۇلارغا تەڭ كەلگىلى بولمىدى» — دەپ ئارقىسىغا چېكىنىپ قېچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشا دۈشمەن ئۈستىدىن غەلىبە قىپتۇ.

شۇندىن بۇيان، «پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر» دىگەن ھېكمەتلىك سۆز ئەل ئىچىدە قالغان ئىكەن.

(ئابدۇراخمان مۇسىن توپلاپ رەتلىگەن)

موللا تاپقاق ئاخۇنۇم

(چوچەك)

بۇرۇنقى زاماندا مەلۇم بىر شەھەردە سۇلتان باي دېگەن بىر كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ دۇنيالىقتا يولۋاسخان ئىسىملىك بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. باي ئوغلىنى شۇنداق ئەتىۋالايدىكەنكى، بىر بالا ئۈچۈن نەچچە ئىنىكئانا ۋە خىزمەتكارلار قول باغلاپ تۇرىدىكەن. بالا نېمىگە بۇيرىسا شۇنى قىلىدىكەن، بالا ئۈچۈن مەخسۇس تەختىراۋان ياسىتىپ، سەككىز قەۋەت ئەتىللا كورپە سېلىپ بالىنى ئولتارغۇزۇپ، توت ئادەم كوتۇرۇپ خالىغان جايغا ئاپىرىپ ئوينۇتۇپ كېلىدىكەن. ھەتتا بالىنىڭ تاماششاسى ئۈچۈن، مەخسۇس ئويۇنسارىيى ياسىتىپ بېرىپتۇ. بالا يېمەك-ئىچمەكتە دۇنيادىكى ئەڭ ئېسىل نازۇ-نېمەتلەرنى يەپ-ئىچىپ، خۇددى جەننەتتىكى "ھورى غولمانلار" دەك، بېقىلىپتۇ. كېچىسى بولسا ئوينىڭ 4 تەرىپىگە چىراق ياندۇرۇپ 4 ئايال بالىنىڭ باش ئايىغىدا قاراپ ئولتۇرىدىكەن. شۇنداق قىلىپ بالا 15—16 ياشقا كىرگىچە تاپىنى توپىغا تەگمەي ئىنتايىن ئەتىۋالىق ئوسۇپ چوڭ بولۇپتۇ. بالا بويىغا يەتكەندە دادىسى بىر باينىڭ گۈزەل قىزىغا ئويلەپ قويۇپتۇ. توي-جاي ۋە ساياھەت قىلىش ئۈچۈن چارباغ ياسىتىپ بېرىپتۇ. شاھزادىنىڭ ئاغىنە-بۇرادەرلىرىگە كالا قوي سويۇپ، زىياپەت بېرىپ، ھەددى-ھېسابسىز ئەيشى-ئىشرەت بىلەن كەيپى-ساپا سۈرۈپتۇ. بالا قوينىڭ يۈرۈگىدە قىلىنغان كاۋاپنى يەپ، قوساق تويغۇزغاندىن كېيىن، قىمار ئوينايدىكەن. ئەل-ئاغىنىلىرى پۇل يوق دەپ كەلسە، توپ-توپ داچەنلەرنى سانىماي تاشلاپ بېرىدىكەن. باشقىلارمۇ بۇ "شاھزادە" نىڭ بۇنداق "مەرتلىگى" نى ئاغزىدىن كوپۇك كەلگىچە ماختىشىدىكەن، ئايلار ئوتۇپتۇ، كۈنلەر ئوتۈپتۇ. سۇلتانباي پانى دۇنيادىن باقى دۇنياغا كېتىپتۇ. دادىسى ئولۇپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ شاھزادە دادىسىدىن قالغان مال-دۇنيانى قىمار، ھاراق شاراپ، پاھىشە قاتارلىق بۇزۇقچىلىققا سەرپ قىلىپ، "مەرتلىگى" بىلەن ھايات كوچۈرۈپتۇ. يىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن قارۇننىڭ غەزىنىسىدەك بۇ سان-ساناقسىز دۇنيامۇ ئازىيىشقا باشلاپتۇ. بىرەر كىشى ئۇنىڭ قەستىگە چۈشۈپ ئوبدانىراق بىر ماختاپ قويسا بىرەر كالا، 5، 6 قوينى ئايىماپتۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ "مەرت" شاھزادە دادىسىدىن قالغان دۇنيا دەپىنىسىنى كوزنى يۇمۇپ ئاچقىچە يەپ تۈگۈتۈپتۇ. قارىسا قويغا يەم بېرىدىغان يېرىق تەڭلىدىن باشقا ھېچنىمە قالماپتۇ. "ئۆرمىنىڭ ئۈستىگە تەپمەك" دېگەندەك، خوتۇنى سېزىككە چۈشۈپ قاپتۇ. "ئۆزنى تاپ لۇكچەك، بۇنى تاپ لۇكچەك، چاۋىسى سېسىپ كەتكەن قوۋۇرغىسى دۇمچەك" دەپ تىللاپ، زادى ئولتارغۇزماپتۇ. "بايۋەچچە" بوسوغىدا بىر دەم بېشىنى تۇتۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، "بولدى-بولدى، ئەندى پول تاپىمەن، نېمە يېگىڭ بار خوتۇن؟"- دەپ سوراپتۇ. خوتۇنى، "ئوخشۇتۇپ قۇيغان ھېسىپ، تونۇرنىڭ دا-

مىنىغا ياققان سامسۇ، قوشقار گوشىدا قىلىنغان كاۋاپ يەيمەن.» ،- دەپتۇ. يولۋاسخان زور ئىشەنچ بىلەن:

- توختا، مەسۇم چوڭنىڭ ئوغلى ئەخمەتيار خېلى مەرت نىمە، ئۇزۇندىن بېرى ئۇ يان يېقىن ئاغىنە، گوش - پولولىرىمىزنىمۇ كوپ يېگەن، شۇ نىمىڭكىگە بارسام ئەلۋەتتە خەيرىخاھلىق قىلىدۇ... ھېزىم چوڭنىڭكىگە باراي مۇ - ياق، ئاۋۋال، بۇگۈن ئەخمەتيارنىڭكىگە باراي، ئەتە ئاندىن ھېزىم چوڭنىڭكىگە بارارمەن،- دەپ ئويلاپتۇ. شۇ خىيال بىلەن چوڭ يولدىن ئوتۇپ، بىر تاركوچىغا قايرىلىپ، خالتا كوچىدىكى يوغان دەرۋازا ئالدىدا توختاپتۇ. تام تۆپىدىن ياپ - يېشىل دەرەخزارلىق، پىشىپ كەتكەن شاپتۇل، ئۇزۇملەر كورۇنۇپ تۇرىدىكەن. قۇلىغىغا هويلا ئىچىدىن ساز، ناخشا، كۇلكە ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپتۇ. ئىشىكنىڭ يۇچۇغىدىن قارىسا بۇرۇن بىللە تاماشا قىلغان ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ھەممىسى ساز ئىشقىدا مەس بولۇپ، ياستۇققا يولۇنۇپ سەتەڭلەرنىڭ ئاغزىغا كاۋاپ چىشلىتىپ ئولتۇرغىدەك. «بەللى، بەللى، مەن دىمىدىمما، مانا تاپتىم، بۇگۈن مەنمۇ كاتتا مىھمان بولىدىغان بولدۇم، بىراق، مىنىمۇ قىچقارماپتۇ، شۇنداق بولسىمۇ ئوزەم كىرەي» دىگەن خىيال بىلەن ئىشىكنى قېقىپتۇ. ئىچكىرىدىن قوپالغىنا بىر ئاۋاز:

- كىمسەن؟- دەپ ۋاقىراپتۇ.

- مەن!

- مەن دىگەن كىم؟

- مەن يولۋاسخان.

مالاي كېلىپ ئىشىكنى ئېچىپ قارىسا، ئوزى تونىمايدىغان، ئۇچىسىدا كونا يىرتىق كىيىم بىلەن بىرسى قاراپ تۇرۇپتۇ. «توختاپ تۇر، مەن خوجايىندىن سوراپ چىقاي» دەپتۇ مالاي ۋە كىرىپ كېتىپ بىر دەمدىن كېيىن قايتىپ چىقىپ:

- سىز يولۇڭغا ماڭ، كىم سىزنى بۇ يەرگە چاقىردى. ئوز ئابرويىنى بىلمىگەن نائەھلى لۈكچەك......- دەپ قوغلىۋىتىپتۇ. بىچارە يولۋاسخاننىڭ دىمى سىقىلىپ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قاپتۇ - دە، شۇ ماڭغانچە خۇدىنى بىلمەي ئوينىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا قوسىغى ئېچىپ، ماغدىرى قېچىپ، يۇرىگى ساڭگىلاپ قالغان.

- توختا، ئويگە كىرسەم قاتتىق زاغرا، ئۇنىڭ ئۇستىگە خوتۇنىنىڭ تاپا - تەنىسى، ئەندى ھېزىم چوڭنىڭ ئويىگە باراي، ئۇ ئۇنداق نامەرت ئەمەس.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ، بىر بىسىپ ئىككى بېسىپ ھېزىم چوڭنىڭ ئىشىك ئالدىغا بېرىپ قاپتۇ. قارىسا غاز، ئودەكلەرنىڭ غاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، كاۋاپنىڭ پۇرىغى دىماققا ئۇرۇلۇپتۇ، شۇ ئەسنادا ھېزىم چوڭ 4 ئاتلىق ئادەم بىلەن شەھەر تەرەپتىن چىقىپ كەپتۇ -دە، يولۋاسخانغا قاراپ:

-بۇرادەر، بۇگۈن ئىشىمىز ئالدىراش، شەھەردىن چىققان مىھمان بار، خاپا بولماي قايتىپ تۇرۇڭ، ئەتىگىچە كېلەرسىز -، دەپ قويۇپلا مىھمانلارنى باشلاپ ھويلىغا كىرىپ كېتىپتۇ ۋە مالىيىغا قاراپ «دەرۋازىنى مەھكەم تاقاڭلا، يات ئادەم كىرمىسۇن، پەيزىمىنى بوزىدۇ.» دەپتۇ. بىچارە يولۋاسخان ئىككىنچى بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك ئۇمىتسىزلىنىپتۇ ۋە قايتىپ بېرىپ بولغان ۋەقەنى خوتۇنىغا سوزلەپ بېرىپتۇ، ئەتەيەنە باشقا دوستلىرىنىڭ ئويىگە بېرىپ سىناپ باقماقچى بولغانلىغىنى ئېيتىپتۇ. خوتۇنى:

ھەي ھاڭۋاقتى، ئىككىسىدىن بۇرۇنۇڭغا يەپ تويمۇدۇڭمۇ؟ بار چاغدا كۇندە قويسويىسەن،

مۇشۇنداق يوق چاغدا تۇغۇلغانغا تويسەن، غاجىلىغىلى سۆڭەك يوق ئەندى بولسا كىشىلەرنىڭ ئىشىگىدە مارايسەن، خېتىمنى بەر سۇلتەك، ئانامنىڭكىگە كېتىمەن، سەندەك ئەخمەقتىن ئاجراشسام مىرادىمغا يېتىمەن، دەپ ۋاقىراپ يىغلاپ ئۆينى بېشىغا كىيىپتۇ...:

— توختا خوتۇن، ئۆينى ساتايلى، — دەپتۇ ئەلەمگە چىدىمىغان شاھزادە ۋە ئۆزى ئولتۇرىدىغان ھويلا - جايلىرىنىمۇ ھېلىقى «ۋاپادار» ئاغىنىلىرىدىن بىرىگە سېتىپ، پۈتۈن بىساتىدىن ئايرىلىپ، كۈن كەچۈرۈشكە ئامالسىز قاپتۇ -دە، ئاخىرى مەدىكار بازىرىغا بېرىپتۇ، لېكىن، ھېچ ئىش تاپالماي، ئاخشىمى مەيۈس ھالدا ئۆيىگە قايتىپتۇ. قاتتىق زاغرىنى سۇغا چىلاپ يەپلا يېتىپ قاپتۇ. ئەتىسى بازارغا بېرىپ ئايلىنىپ قارىسا، بىر رەممال 41 تال تاشنى ئالدىغا قويۇپ، رەم سېلىپ ئولتۇرۇپتۇ، كىشىلەر رەم سالدۇرۇپ بىرەر - ئىككى تىيىن تاشلاپ كېتىۋاتقىدەك. ئۇ، كۆڭلىدە: «بۇمۇ خېلى ياخشى ئىش ئىكەن. مەنمۇ شۇنداق قىلاي» دەپ ئويلاپتۇ. ئەتىسى خوتۇنىنىڭ ئاق روملىنى بېشىغا ئوراپ كونا دوستىخاننى قولتۇقىغا قىسىپ، رەمچى ئولتۇرغان جايغا بېرىپ، بىر دوقمۇشنى تېپىپ ئولتۇرۇپتۇ. كەچكىچە ئولتارسا ھېچكىشى كەلمەپتۇ. بىر قانچە كۈن شۇنداق بولۇپتۇ. كېيىن بارا - بارا ئادەم كېلىشكە باشلاپ، بىرەر ئىككى دانغا ئىشلىگىدەكمۇ بولۇپتۇ. بىر كۈنى ھەممە رەممالار دۇكانلىرىنى يىغىپ كېتىپتۇ. لېكىن، يولۋاسخان شامغىچە ئولتۇرۇپتۇ. شامغا يېقىنلاشقاندا باشقا شەھەردىن كەلگەن بىر توپ سودىگەرلەر ئۆتۈپتۇ. كۆز باغلانغان ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ يولۋاسخان بىر يۈكلۈك ئېشەكنى يۈكى بىلەن يېتىلەپ كونا تۈگمەننىڭ ئارقىسىدىكى ئېرىق بويىغا ئاپىرىپ قويۇپلا ئۆزى جايىغا قايتىپ كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. كارۋان سودىگەرلەر ئېشەكلىرىنى سارايغا سولاپ ساناپ كۆرسە بىر ئېشەك يۈكى بىلەن يوق، سودىگەر مالايلىرىغا «ئېشەكنى تېپىش، بولمىسا ھەممىڭنى ئۆلتۈرۈمەن.» دەپتۇ. مالايلار تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ ئىزدەپتۇ. ماڭغان يوللىرىنى ئىزدەپ كېتىۋاتسا بىر ئادەم دوخمۇشتا ئولتۇرغان، يېقىن بېرىپ قارىسا رەممال ئىكەن. «بىزگە رەم سېلىپ بەرسىلە» دەپتۇ مالايلار. رەممال تاشلارنى ئۇياق - بۇياققا يۆتكەپ: «ھىم، تۆت پۇتلۇق ئۈستىدە يۈكى بار بىر نەرسە يوقاپ كېتىپتۇ. ئۇزى يىراقتا ئەمەس، سۇنىڭ ئىچىدە ياتىدۇ. كۈن پېتىشقا قاراپ 100 قەدەمچە مېڭىپ، سۇنىڭ بويىنى يوقلاڭلار، ئاللاھۇ - ئەكبەر» دەپ دۇئا قىلىپ تۈگىتىپتۇ. مالايلار رەممالغا تۆت تىيىن بېرىپتۇ. رەممال بۈگۈن ناھايىتى خۇشال ئۆيىگە قايتىپتۇ. مالايلار رەمچىنىڭ دېگىنى بويىچە ئەسكى تۈگمەننىڭ ئارقىسىغا ئۆتسە، ئېشەك سۇدا ياتقىدەك، مالايلارنىڭ ئاغزى قۇلاققا يېتىپتۇ ۋە خۇشاللىقىدىن رەمچىگە «موللا تاپقاق ئاخۇنۇم» دەپ نام بېرىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان باشقا رەممالار موللا تاپقاقنىڭ ئۆزىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇششاق باللارغا بىر تىيىندىن پۇل بېرىپ، «قوناق ئۇنى بايۋەچچە» دەپ بېشىغا توپا سورۇڭلار،» دەپ ئۆگىتىپ قويۇپتۇ. دېگەندەك ئۇششاق باللار «قوناق ئۇنى بايۋەچچە» دەپ بېشىغا توپا سورۇپ ئولتۇرغۇزماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يولۋاسخانغا بۇ شەھەر ھارام بولۇپتۇ. تۇرمۇش كەچۈرۈشكە يەنە ئامالسىز قاپتۇ. ئاخىرى خوتۇنى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئارىلىغى 8 كۈنلۈك كېلىدىغان

يىراق بىر شەھەرگە كوچۈپ بېرىپتۇ. بۇ شەھەردە تونۇيدىغان ئادەم بولمىغاچ خېلى كەڭتاشا رەمماللىق قىپتۇ. ئۆزىنى باشقىلارغا «موللا تاپقاق ئاخۇنۇم» دەپ تونۇشتۇرۇپتۇ. ۋە خېلى داڭ چىقىرىپ قاپتۇ. بۇ شەھەرلەردىمۇ ھەسەتخور رەممالدار بار ئىكەن. ئۇلار موللا تاپقاقنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ ۋە مەسلىھەتلىشىپ بىر زىياپەت ئۆتكۈزۈپتۇ. بۇ زىياپەتكە موللا تاپقاقنىمۇ چاقىرىپ، ئۇنىڭ ئولتۇرغان يېرىنىڭ ئاستىغا بىر ئورا كولاپ، ئورىغا پاقىنى سولاپ، ئۈستىگە تاختا قويۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە گىلەم - كورپىلەرنى سېلىپ، موللا تاپقاقنى ئەنە شۇ يەرگە باشلاپتۇ. موللا تاپقاق قارىسا ھەممە رەممالدار بار ئىكەن، ئۇ كۆڭلىدە، بۈگۈن بۇلار مېنى سىنىماقچى بولسا كېرەك، ئەمدى ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ قېلىپ رەسۋا بولىدىغان بولدۇم.» دەپ ئويلاپ، «پاقىمۇ بىر سەكرەپ قۇتۇلىدۇ، ئىككى سەكرەپ قۇتۇلىدۇ، ئۈچىنچى قېتىم تۇتۇلىدۇ.» دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان رەممالدار ھاڭتاڭ قاپتۇ، چۈنكى موللار موللا تاپقاقنى سىناش ئۈچۈن تۇتقان پاقىنى ئىككى قېتىم سەكرەپ قېچىپ كېتىپ، ئۈچىنچى قېتىم تۇتالىغان ئىكەن. موللىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ «بىلمەپتىمىز تەخسىر، خاتا قىپتىمىز.» دەپ ئىگىلىپ تازىم قىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن موللا تاپقاقنىڭ شوھرىتى ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ. ئاردىن ئازراق ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، شۇ شەھەر پادىشاسىنىڭ قىزىنىڭ سىرغىسى يوقاپ كېتىپتۇ. پادىشا بارلىق موللار - ئۆلىمالارنى يىغىپ، سىرغىنى تېپىشنى، ئەگەر تاپالمىسا، ھەممىسىنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغانلىغىنى ئېيتىپتۇ. موللا قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت سوراپتۇ. قانچە كىتاپ كورسىمۇ، ھېچقىسىم تاپالماپتۇ. قىرقىنچى كۈنى پادىشا موللىلارنى چاقىرىپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئاردىن بىر كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ ئېگىلىپ تازىم قىلىپ ئەرزنى بايان قىپتۇ:

— دات، پادىشاھى ئالەم، ئايمان - نايمان مەھەللىسىدە «موللا تاپقاق ئاخۇنۇم» دېگەن بىر كىشى بار، ئەگەر رۇخسەت بولسا، ھازىر بىزنى ئولتۇرمەي شۇ كىشىنى چاقىرىپ سورىسىلا، تېپىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس، مۇبادا تاپالماي قالسا ھەممىمىزنى شۇ چاغدا ئولتۇرسىلىمۇ كېچىككەن بولمايلا... دەپتۇ. پادىشا ھوكۇمىنى ئۆزگەرتىپ، موللىلارنى ۋاقتىنچە زىندانغا تاشلاپ، موللا تاپقاق ئاخۇنۇمنى دەرھال تېپىپ كېلىشكە پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. بىر قانچە لەشكەر بېرىپ موللا تاپقاقنىڭ پۈتىنى يەرگە تەككۈزمەي ئېلىپ كەپتۇ. پادىشا موللىغا مەقسەتنى ئېيتىپتۇ. موللا تاپقاقمۇ سىرغىنى تېپىش ئۈچۈن قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت سوراپتۇ. ئۇ ئىچىدە: «مەن كىچىكىمدە شۇنچە ئارزۇلۇق چوڭ بولۇپ، كېيىن خارلاندىم، مەدىكارچىلىقتا يارىماي رەممالىق بىلەن كۈن كوچۈرۈپتىمەن. ئەمدى بېشىمغا كەپتۇ. نېمە بولسام بولاي، لېكىن، يەيدىغىنىمنى يېۋېلىپ ئولەي.» دەپ ئويلاپتۇ ۋە پادىشاھقا مەخسۇس بىر ئوي بېرىشنى، 40 كۈنگىچە ئەتىكاپتا ئولتۇرىدىغانلىغىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن كۈنلۈك غىزاسىغا 10 قوينىڭ يۈرىگى، بىر غازنىڭ شورپىسى. بىر قولاننىڭ گوشى، بىر يولۋاسنىڭ يۈرىگىنى يەيدىغانلىغىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھمۇ ماقۇل بوپتۇ. قىرىق كۈنگىچە شۇنداق بېقىپتۇ. لېكىن، ۋاقىت يېقىنلاشقانسېرى، موللا تاپقاقنىڭ گېلىدىن غىزا ئۆتمەس بولۇپ قاپتۇ. 39-كۈنى كەچتە «مېنىڭ بېشىمغا ئەرزا ئىلىنىڭشولىسى چۈشتى، خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋا بولۇپ ئۆلگىچە، ئۆزەمنى ئۆزەم ئولتۇرىۋالاي،»

دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئۇنىڭ جەگسىگە ئاغامچا سېلىپ، پۇتىغا تۇت قىشنى قويۇپ، بوينىغا ئاغامچىنى سېلىپ تۇرۇپ، "يا، ھاياتەننەبى.... ياخىزىر! ... يا ئىلياس" دەپ قايتا - قايتا تووۋلاپتۇ.

سىرغىنى ئەسلىدە پادىشانىڭ سارىيىدا، مەلىكە چاچ تاراپ ئولتۇرۇپ قالغاندا، غاز باقىدىغان ئىلياس دىگەن بىرەيلەن ئېلىۋېلىپ، ھاجەتخانىغا كۆمۈپ قويغان ئىكەن. موللا تاپقاق بوينىغا ئارغامچا سېلىپ، "يا، ئىلياس" دەپ توۋلىغاندا، ئۇ ئىشىك ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ قاپتۇ، "ئىشىم تۈگىدى، بۇ ئادەم بىلىپ قاپتۇ. تازىمۇ يېتىشكەن ئادەم ئىكەن ياكى خىزىرنىڭ ئۆزى ئىكەن، ئەمدى ئۆزەم كىرىپ گۇناھىمنى تىلىمىسەم پادىشاھ بىلىپ قالسا، كاللامنى ئالىدۇ،" دەپ ئويلاپتۇ - دە ئىشىكنى قېقىپتۇ. موللا تاپقاق ئاخۇنۇم ئورنىدا تۇرۇپ:

كىمسەن بۇ كېچىدە مېنى ئىبادەت قىلغىلى قويماي، ئىشىك قېقىپ، ئاۋارە قىلىدىغان؟ ئىشىك بولسا ئەتە كەل، - دەپ توۋلاپتۇ. ئىلياس ئىشىك ئالدىدا بىر ئالدىغا، بىر كەينىگە قاراپ:

— ۋاي ئاخۇنۇم، سىرغىنى مەن ئالغان، سىلە تېپىۋاللا. بىر بولسىمۇ ئۆزلىرىدىن، ئىككى بولسىمۇ ئۆزلىرىدىن، مەن سىرغىنى ھازىر تەييار قىلاي. بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن." دەپ يالۋۇرۇپتۇ. موللا تاپقاق دەرھال ئىشىكنى ئېچىپ:

— مەن سېنىڭ ئالغانلىقىڭنى ئاللىقاچان بىلگەن. لېكىن، سېنى قانداق قىلىدۇ دەپ تا بۈگۈنگە قەدەر كۈتتۈم. بۈگۈن ئۆزەڭ كەپسەن. ئەگەر ئۆزۈڭ كەلمىگەن بولساڭ، ئەتە پادىشاغا دەپ دارغا ئاستۇرۇۋېتەتتىم. سىرغا قېنى ھارامزادە.... دەپتۇچاندۇرماستىن.

ۋاي، مەن تېپىۋېلىپ ھاجەتخانىغا كۆمۈپ قويغان، شۇ يەردە بار، - دەپتۇ ئىلياس.

— ئۇنداق بولسا، دەپتۇ موللا، — سەن بېرىپ سىرغىنى غازغا يېگۈزگىن، شۇ غازنىڭ قانىتىنى سۇندۇرۇپ بەلگە قىلىپ قوي. ئەتە پادىشا سورىسا غاز يەپ كېتىپتىكەن دەيمەن. سەن غازلارنى ھەيدەپ كېلىسەن، مەن بېرىپ بەلگە قىلىنغان غازنى تۇتىۋالىمەن، ئۆلتۈرىمىز، ئىچىدىن سىرغا چىقىدۇ. سەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالىسەن، — دەپتۇ. ئىلياس خوشاللىغىدىن موللىنىڭ تاپىنىنى سويۇپتۇ ۋە بېرىپ موللىنىڭ دىگىنىدەك قىلىپتۇ.

ئەتىسى پادىشا موللا تاپقاقنى چاقىرىپ:

— ھە، قېنى تاپتىڭمۇ؟ - دەپ سوراپتۇ.

— تاپتىم، - دەپتۇ موللا.

— نەدىكەن.

غاز يەپ كېتىپتىكەن.

— قانداق غاز؟

ئەمىر قىلسىلا، غازچى غازلارنى ھەيدەپ كەلسە، ئۆزۈم تاپىمەن.

پادىشا ئەمىر قىپتۇ، غازچى غازلارنى ھەيدەپ كەپتۇ. پادىشا بىر تەرەپتە، موللا بىر تەرەپتە قاراپ تۇرۇپتۇ. ھېلىقى بەلگە قىلىنغان غاز ئالدىغا كېلىش بىلەن موللا يۈگۈرۈپ بېرىپ تۇتۇۋاپتۇ ۋە ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. غازنى ئۆلتۈرگەن ئىكەن، غازنىڭ پوكىنىدىن سىرغا چىقىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ پادىشاھ ھەيران بوپتۇ، خوشال بوپتۇ ھەم قايىل بوپتۇ. موللا تاپقاقنى ئوردا ۋەزىرلىككە ئېلىپ قېلىپ، مۇپەتتىش ۋەزىر دەپ نام بېرىپتۇ ۋە خوتۇن - بالا-چاقىلىرىنى ئالدۇرۇپ كېلىپ ئوردا ئىچىدە جاي بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن موللا تاپقاق ئاخۇنۇم پادىشانىڭ ھەممىتىگە ئىگە بولۇپ، يۇقۇرى ھور-

مەتكە ئىگە بولۇپتۇ. بۇ ئىش ئوردىدىكى
ھەسەتخور ۋەزىرلەرنىڭ ئوغىسىنى قايناتىپ-
تۇ- دە، "بىز شۇنچە خىزمەت كۆرسەتسەك
شۇنچىلىك قىلالمايدۇ. قىزنىڭ سىرغىسىنى
تېپىپ بەرگەن بىر موللىنى شۇنچە ھۆرمەت-
لەپ كېتىدۇ. شۇمۇ ئادالەتلىك بولدىمۇ؟"
دېيىشىپ موللا تاپقاق ئاخىرىنى يوقۇتىش-
نىڭ قەستىگە چۈشۈپ، پۇرسەت كۈتۈپ تۇ-
رۇپتۇ.كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ شەھەرگە باشقا
بىر شەھەردىن دۈشمەنلەر بېسىپ كېلىۋاتقا-
نلىقى ئاڭلىنىپتۇ. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى
ئاڭلاش بىلەن لاغىلداپ تىترەپ پۇتى كوي-
گەن توخۇدەك بىر جايدا تۇرالماي قاپتۇ
ۋە بارلىق ۋەزىر - ۋوزرالارنى مەسلىھەتكە
چاقىرىپ:

— ئەلىمىزگە دۈشمەن بېسىپ كېلىۋېتىپتۇ،
بۇنىڭغا قانداق مەسلىھەت بار؟، - دەپ سو-
راپتۇ. ئۇزۇندىن بۇيان
پۇرسەت كۈتۈپ تۇرغان ھەسەتخور ۋەزىرلەر
ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئىگىلىپ تازىم قىپتۇ-
دە :

— ھۆرمەتلىك پادىشاھىم ، دۈشمەننىڭ
كۈچى كوپ ئىكەن. بۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش
تەس . بۇ ئىشنى موللا تاپقاق ۋەزىر ئۈستىگە
ئالسا، جانابى ئالىلىرىنىڭ نامىدىن بىرلەك
لەشكەر بىلەن چىقىپ دۈشمەنگە تاقابىل تۇر-
سا ، بۇ كىشى ئەلىمى غايىپتىن خەۋەردار
بولغاندىن كېيىن جەڭدە زەپەر تېپىشى مۇم-
كىن ، - دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ . بۇ مەس-
لىھەت پادىشاغىمۇ يېقىپتۇ ۋە شۇ ھامان
موللا تاپقاققا تەييارلىق قىلىپ ، 3 كۈندىن
كېيىن يولغا چىقىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. موللا
تاپقاق بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، بې-
شىدىن بىر چېلەك سۇ قۇيىغاندەك بولۇپتۇ ۋە
بېشى ئايلىنىپ ئۆيىگە ئاران تەستە قايتىپ

كېلىپ بولغان ۋەقەنى خوتۇنىغا سوزلەپ
بىرىپتۇ . " مەن شۇنچە ياشقا كىرگىچە ، -
دەپتۇ موللا تاپقاق ، - ئات مىنىپباقمىسام،
جەڭ قىلىپ باقمىسام ، ئەندى قانداق قىلى-
غۇلۇق ؟ ...

— قورقمىسلا ، - دەپتۇ خوتۇنى ، - سىلە
يولغا چىقىدىغان چاغدا پادىشانىڭ ئېتىنى
مىنىپ چىقىشنى ئىلتىماس قىلسىلا، - دە - ئات-
نى يېتىلەپ ئۆيگە قايتىپ كەلسىلە . ئۆيدە
بىر خالتا يىلىم بار ، مەن يۇمشۇتۇپ تەييار
قىلىپ قوياي ، ئاتنىڭ ئۈستىگە ۋە ئىگەرگە
يىلىمنى قويۇق سۈركۈۋېتىپ ئاندىن مىنسىلە
يىقىلىپ چۈشمەيلا . موللا تاپقاقخوتۇنىنىڭ
دېگىنىدەك قىلىپتۇ . لەشكەرلىرىنى ئالدىدا
ماڭغۇزۇۋېتىپ، 3 - كۈنى ئۆزى پادىشانىڭ
ئېتىنى ئېلىپ ، پادىشاھ بىلەن خوشلۇشۇپ
ئاتنى يوتۇلەپ ئۆيگە كەپتۇ. ئاتقا ۋە ئىگەر-
گە يىلىم سۈركەپ ئاندىن مىنگەن ئىكەن ،
ھەش - پەش دېگىچە يىلىم قېتىپ ، موللا
تاپقاق ئاتقا ناھايىتى چىڭ چاپلىشىپ كېتىپ-
تۇ . شۇ ماڭغانچە 3 كۈن يول مېڭىپ ، لەش-
كەرلەرنىڭ ئالدىغا ئېشىپ كېتىپتۇ، مېڭىپ-
مېڭىپ بىر تار يولغا كىلىپ قاپتۇ . يولنىڭ
بىر تەرىپى پاكار ئەسكى تاغ ، يەنە بىر
تەرىپى ئېرىق، ۋە بىر تۈپ سوگەتنىڭ ئۇچى
پورلۇشۇپ ، يىلتىزلىرى قۇرۇپ ، تامغا ئار-
تىلىپ قالغان ئىكەن ، ئات ئاستىدىن ئوت-
كەندە پور سوگەت موللا تاپقاقنىڭ ئالدىغا
چىقىپ قاپتۇ . ئات بۇنىڭدىن ھۈركۈپ قى-
چىپتۇ ... چېپىۋىرىپتۇ،دۈشمەنلەر يىراقتىن
قارسا بېشىغا قىزىل سەللە ئورىغان ، ساقى-
لىنىمۇ قىزىل بوياۋالغان بىر ئادەم يوغان
بىر تۈپ چىنارنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ
گۈلدۈرلەپ چېپىپ كىلىۋاتقىدەك. دۈشمەنلەر
بۇنى كوروۈپ جان - پىنى چىقىپتۇ ۋە " ئاجا-

AltunOq

ئانا، مېنى كەچۈرگىن

(ھېكايە)

ئېزىز ساۋۇت

تاشقى ئىشلار ئىدارىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىمەن. قولۇمدا بولسا چەتئەلگە چىقىپ كېتىش رۇخسەت خېتى. شاتلىقىم ئىچ - ئىچىمدىن قايناپ تېشىپ تۇرۇۋېتىۋ. چۈنكى مەن ئىككى يىلدىن بۇيان نىيەت قىلىپ ئاۋارە بولۇپ يۈرگەن ئارزۇيۇمغا يەتتىم ئەمەسمۇ؟ بۇ ئىش ئاسانغا توختىغىنى يوق.

ئانام بىزگە دادام توغرىلىق كۆپ گەپ قىلىپ بەرمەيتتى. بىز دادىسىز دىگۈدەك ئۆسكەن. مۇشۇنچىلا بولغىنىچە ئانامنىڭ تۇل ھايات كەچۈرگەنلىگىنىلا بىلىمىز. كېيىنكى چاغلاردا ئانامدىن دادام توغرىلىق كوچىلاپ سورىغىنىمىزدا ئۇ، ئېغىر خورسىنغان ھالدا:

—داداڭلار چەتئەلگە چىقىپ كەتكەن! —دەپلا قوياتتى -دە، باشقا گەپ قىلىپ بەرمەيتتى.

مەن بۇ ئىشتا قانداقتۇ بىر سىرنىڭ بارلىغىنى ھېس قىلاتتىمۇ، ئانامنىڭ بۇ توغرىدا گەپ ئېچىلسا، نېمىشقىدۇر بىر خىل ئازاپلىنىش پەيدا بولىدىغان سۇرلۇك چىرايىغا قاراپلا ئەزۋەلەپ گەپ سورىيالمايتتىم. يېپىقلىق قازان ئۇزۇنغىچە يېپىقلىق قىلىۋەردى.

يېقىنقى مەزگىللەردە دادام مۇناسىۋەتلىك ئىش يولى بىلەن مەن بىلەن ئالاقىسىنى تىكلىگەن. دەسلىۋىدە، بۇ ئىشنىڭ يىپ ئۇچىنى چىقارسام، ئانام خاپا بولۇپ يېقىن يولاتمىدى. شۇڭا مەن دادامغا ئانامنىڭ بۇ خىل روھى - كەيپىياتىنى يازغاندىن كېيىن، دادام " بۇ ئىش ھەل بولۇپ بولغىچە ئاناڭلارغا ئۇقتۇرماڭلار، ھەل بولۇپ رەسمى يولغا چىقىش ئالدىدىن ئاناڭلارغا ئۇقتۇرۇپ ئېلىپ كېلىڭلار » دەپ ئەقىل ئۆگەتكەن بولدى. مەنمۇ ئىشنى دادامنىڭ

يىپ بىر پالۋان كېلىۋاتىدۇ . بۇگۈن قاچمىساڭ ، قاچان قاچىسەن ؟ » دەپ ئېتىنىڭ بېشىنى ئارقىغا بۇراپ ، قۇيرىغىنى خادا قىلىپ تىكىۋېتىپتۇ . بۇ خەۋەر ھەش - پەش دىگىچە پادىشاھ ئوردىسىغا ئاڭلىنىپ ، كاتتا داغ - دۇغا پەيدا قىپتۇ . ھەسەتخور ۋەزىرلەرنىڭ چامىسى سۇغا چىلىشىپتۇ . پادىشاھ خوشاللىغىدىن 3 كۈنلۈك يەرگىچە موللا تاپقاقنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئاپتۇ . بۇ ئىش ھەسەتخورلارغا تېخىمۇ ئەلەم قىپتۇ . پادىشاھ بۇنى بىلىپ قىلىپ ، ھەسەتخور ۋەزىرلەرنى ئۆلۈمگە بۇيرۇۋېتىۋ. موللا تاپقاقنى ئوڭ قول ۋەزىر قىلىپ ئۆزىگە كۈيئوغۇل قىلىۋاپتۇ . ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي پادىشاھ ئۆلۈپ كېتىپ ، موللا تاپقاق ئاخونۇم پادىشاھ بوپتۇ ۋە ئادالەت بىلەن يۇرت سوراپ ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بەختلىك ھايات كەچۈرۈپتۇ.

(مۇھەممەتجان زوھۇر توپلىغان)

كۆرسەتمىسى بويىچە ئېلىپ باردىم. لېكىن، چەتئەلگە چىقىش رۇخسىتىنى ئېلىشنىڭ رەسمىيەتلىرى تولا بىر ئىش ئىكەن، ئىككى يىلغىچە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار ۋە تاشقى ئىشلار ئىدارىسىغا مېڭىپ يۈرۈپ، ئاران دېگەندە رۇخسەت خېتى ئالدىم.

... خۇشالمەن. تاشقى ئىشلار ئىدارىسىدىن چىقىپ، ئۆيۈمگە كېتىۋاتىمەن. ئۇزۇن – قىسقا كوچىلار، كىچىكىمدىن ماڭا تونۇش ئىمارەتلەر، باھار مەۋسۈمىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن كىچىك قۇلاقچىلىرىنى چىقىرىپ، يېشىل لىباسلاردىن تون كىيىۋالغان يول بويلىرىدىكى تونۇش دەل – دەرەخلەر، ئارىلاپ – ئارىلاپ ئۇچراپ تۇرىدىغان ھويلىدە چېچەكلەرگە تولغان باغلار، ئەنە، مەن ئوقۇغان قەدىردان ئانا مەكتىۋىم... قىسقىسى، مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بۇ شەھەر ئەندى كۆزۈمگە ھېچقانچىلىك كۆرۈنمەيتتى.

....

شۇ تاپتا چەتئەلگە چىقىپ كېتىش ئىشتىياقى بىلەن غەرق مەسمەن. مانا پاساژىر پاراخودىغا چۈشۈپ چەكسىز ئوكيان ئىچىدە كېتىپ بارىمەن. بىر قانچە كۈنلەردىن كېيىن دادام مېنى پورتتا كۈتىۋالىدۇ. ئاجايىپ گۈزەل شەھەر!

مانا دېگەندەك پاراخۇتتىن چۈشۈشۈمگىلا ئالدىمغا ناھايىتى ئېسىل بىر قارا رەڭلىك پىكاپ كەلدى. باۋەچچىلەرچە كىيىنگەن دادام مېنى ئاتىلىق مېھرى بىلەن باغرىغا باستى. مانا زامانىۋى ئۈسكۈنە – جابدۇقلار بېزەلگەن ئېسىل بىنادا ياشاۋاتىمەن. بىنادا تۇرۇبىلار ئۆمۈچۈكنىڭ تورىدەك، جۈمەكنى شۇنداق بۇردىۋەتسەك، خالىغان ئوزۇقلۇغۇڭ، بىرسىدىن ھەسەل، يەنە بىرسىدىن سۈت، ئاللىقانداقتۇ يېمەكلىكلەر تەخسىلەرگە ئېقىپ چۈشىدىكەن...... مانا

مەن ئالتە يىللىق ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئوقۇۋاتىمەن. پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئىقتىسادىي مۇتەخەسسىس بولىمەن. پۇل تېپىپ زاۋۇت سالىمەن. پۇل تاپىمەن – پۇل!

— ھەي، يولداش، بىر چەتكە ئۆتۈڭ!تىز!

ساقچى بوتكىسىدىكى لابادىن چىققان بۇ ئاۋازدىن چوچۇپ كېتىپ ھۇشۇمغا كەلدىم. شۇ ئەسنادا ئالا – بۇلىماچ كالتەك تۇتقان بىر ساقچى قېشىمغا كەلدى – دە، قولۇمدىن يېتىلىگەن پېتى بوتكا يېنىغا ئېلىپ باردى.

— نېمە، سىز ساراڭ بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟ كۈپ – كۈندۈزدە توت دوقمۇشنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا مۈگدەپ تۇرۇپ كەتكىنىڭىزنى قاراڭ! قاتناش قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغىنىڭىز ئۈچۈن ئىككى يۈەن جەرىمانە تۆلەڭ! قېنى، چاپسانراق بولۇڭ!

شېرىن خىياللىرىمغا يېتەلمەي تۇرۇپ، بىكارغىلا 2 يۈەن زىيان تارتتىم.

× ×

قولۇم قۇپ – قۇرۇق، روھى – كەيپىياتىم بىسەرەمجان، تەقتى – تۇرقۇم سالپايغان ھالدا، تاشقى ئىشلار ئىدارىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىمەن. ئەندى مېنى ئۇ كۈندىكى شېرىن خىيال ۋە شاتلىق ئورنىغا كۈچلۈك ۋىژدان ئازاۋى ئىسكەنجىگە ئالغان ئىدى.

— مەن كەتمەيدىغان بولدۇم. بۇنى قايتۇرۇپ بەرمەكچىمەن. رەسمىيەتلىرىمنى توغرىلاپ بەرسىڭىز.

ئۇزۇندىن بۇيان تونۇش بولۇپ قالغان ھېلىقى خادىم بۇ ئىلتىماسىمدىن ھاڭ – تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدى.

— نېمە؟ ساراڭ بولۇپ قالمىغانسىز؟ قانداقلارچە...

— ئانام كېتىشكە ئۈنىمىدى...

— ...؟

خادىم ئەجەپلىنىپ بۇ ئىشنىڭ تېگىنى

بىلىشنى خالىغاندەك ماڭا سۇئال نەزىرى بىلەن تىكىلدى!

ئولتۇرۇپ پۈتۈن ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردىم.

— ئانا! — دېدىم مەن ئىشىكتىن كىرىپلا، ئانامنىڭ مۈرىسىگە قولۇمنى قويۇپ تۇرۇپ، — ئەمدىغۇ ئۇنارسەن، ئۇنىماسلىقتا ئىلاجىڭمۇ يوق. ئىككى يىلدىن بېرى مېنىڭ مۇشەققەتتە بۇ چەتكە چىقىپ كېتىش پاسپورتىنى ئاران ھەل قىلدىم، سېنىمۇ ئېلىپ كېتىمىز، تەييارلىق قىلىشىمىز كېرەك!

شۇنى دەپلا ئانامغا قاراپ قېتىپلا قالدىم ۋە پۈتۈن تېنىم غۇژژىدە قىلىپ، بىر قىسىملا بولۇپ ئەندىكىپ كەتتىم.

ئانامنىڭ كۆزلىرىدە چەكسىز غەزەپ-نەپرەت ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى. ئۇنىڭ مەن ئۈچۈن قەدىرلىك بولۇپ كەتكەن قورۇقلار باسقان ئىللىق چىرايى، كۆمۈشتەك ئاقارغان ئاپپاق چاچلىرى، ماڭا دائىملىق ئانا مېھرى بىلەن تەلپۈنۈپ تۇرىدىغان مېھرىۋان گەۋدىسى بۈگۈن نىمىشقىدۇر غەزەپتىن لەۋزىگە كەلگەن ئىدى. ئۇ تىترەيتتى،

— نەگە كېتىمىز؟ — سورىدى ئۇ ئادەمنى ئېزىپ تاشلايدىغان بىر خىل تەسىرلىك ئۈن بىلەن.

— چەتئەلگە، دادىملارنىڭ يېنىغىچۇ؟... دۇدۇقلاپ جاۋاپ بەردىم، ئانامدىن ئەيمەنگەن ھالدا.

— ئاشۇ ئاخماق داداڭنىڭ كۆپتۈرمە يالغان گەپلىرىگە راستىنلا ئىشىنىۋاتامسەن؟ بىلىپ قوي! «مەن كۆرمىگەن بازار ئەمەس، پۇل بەرمىگىچە گۆش بەرمەس» دېگەندەك، مەن كۆرگەن چەتئەل شۇدۇ تايىنلىق!

— ئانا! — دېدىم مەن يەنە يېلىنىپ تۇرۇپ، — ھەممە ئىشلار توغرۇلۇنۇپ بولغاندا، ئۇنداق تەرسالىق قىلمىغىن، ھازىرقىسى سەن كۆرگەن چەتئەل ئەمەس، جاھان تەرەققىلىشىپ كەتتى-دە!

— ھىم سەن پەيلىڭدىن يان ...

— ئانا! ...

— سەن بۇ ئىشنى بەكمۇ ئارزۇلاپ كەتكەن بولساڭ بوپتۇ، سەن كېتىۋەر، ئىنىڭ بىلەن قالىمىز!

— مەنمۇ كېتىمەن! — دېدى ئىنىم قاپقارا كۆزلىرىنى مولدۇرلىتىپ، بىر خىل ساددىلىق بىلەن، — ئۇ يەر ياخشىكەن، ئىچىدىغان سۈت، يەيدىغان ھەسەل...

— ياخشى! ئۇنداق بولسا شۇ ياخشى يەرلەرگە ئىككىڭلار كېتىڭلار. بۇ يەردە مەن قالىمەن.

— ئانا، بۇ نىمە دېگىنىڭ؟ بىز كەتسەك ساڭا كىم قارايدۇ؟ يالغۇز...

— ماڭىمۇ؟ ماڭا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن مۇشۇ ئېزىز ئەل-يۇرت قارايدۇ. ئۆلسەم، ئۇلار تېنىمنى يۇيۇپ، جىنازامنى كۆتۈرۈپ، مۇشۇ ئۇلۇغ تۇپراققا كۆمىدۇ. تونۇش تۇپراقتا قىسىلماي، قورۇنماي بىمالال، خاتىرجەم ياتىمەن. «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇغى، پۈت-قولۇمنىڭ بوشلۇغى» ھەي ئۆز قەدرىنى بىلمىگەن نادان! قېرىغىنىمدا ناتونۇش ئەلدە نىمە ئىش قىلىمەن؟ كىم بىلەن مۇڭدىشىمەن؟ ئۇلار چەتتىن كەلگەنلەرنى ئوڭايلىقچە ئىچىگە ئېلىشمايدۇ. ئۆلسەم، جەسىدىم غېرىپ كېپەن، غېرىپ قەۋرە بولۇپ ئەشۇ ياقا يۇرتلاردا قالامدۇ؟

ئىلگىرى ئانام ماڭا تولا دەپ ياد بولۇپ كەتكەن بۇ گەپلەرگە پەرۋا قىلمىدىم. ئانام بىر ھازا ئۈنچۈقماي تۇرغاندىن كېيىن، مۇشۇ كەمگىچە بىزگە سىر قىلىپ ساقلاپ كەلگەن بىر ۋەقەنى ئەيتىۋەتتى.

— سەن تورت ياشتا ئىدىڭ. ئىنىڭغا
بولسا ھامىلدار ئىدىم، — ئانام سوز ئارىلى-
غىدا ئېغىر - ئېغىر تىنىپ نەپەس ئالاتتى، -
ئۇز ۋاقتىدا داداڭ سودا تىجارەت ئىشلى-
رى بىلەن شۇغۇللانغاچقا تىرىكچىلىگىمىز
ياخشى ئوتەتتى. تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ چەتئەل-
گە چىققۇسى كېلىپ قالدى. چۈنكى، ئۇ چاغ-
لاردا ئېلىمىزدە سودا - سانائەتنى سوتسى-
يالىستىك ئوزگەرتىش دولقۇنى كېتىۋاتقان
بولۇپ، كوزىگە پۇلدىن باشقىسى كورۇنمەي-
دىغان بۇ ئاچكوز ئېرىم بۇ ئىشلارنى توغرا
قوبۇل قىلالمىغان ئىدى. مېنىڭ بۇ ئىشقا
قىلچە رايىم بولمىسىمۇ داداڭنىڭ كوڭلىنى
دەپ (چۈنكى ياش ئىدۇقتە) ئىختىيارسىز
ماقۇل بولدۇم. شۇنداق قىلىپ بىزگە تەئەل-
لۇق بىساتىمىزدىكى بارلىق نەرسىلەرنى
سېتىپ قولىمىزغا بىر ئاز پۇل توپلىدۇق -
دە، مەلۇم بىر ئەلگە پاسپورت ئېلىپ چىقىپ
كەتتۇق. مانا ساڭا چەتئەل دىگەن! ئۇ يەردە
ھەممىدىن قەدىرلىگى پۇل. پۇل بولسا ھەممە ئى-
شىڭ يۈرۈشىدۇ، پۇلۇڭ بولمىسا گومران
بولدۇم، دەۋەگىن! ئۇ ئەلنىڭ «ئەركىنلىك،
مەدىنىيەت» دىگەن نىمىسى پۇل ئۇستىگىلا
قۇرۇلغاچقا، ئادەملەرنىڭ تەبىئىتىمۇ «پۇل»
لىشىپ كەتكەن. ئاددىسى، بىرەر يەرنى سو-
رىساڭ كورسۇتۇپ قويغىنى ئۈچۈنمۇ پۇل
تولىشىڭ كېرەك. ئۇنىڭ ئۇستىگە
تىل بىلمەسلىگىمىزمۇ بىر بالا دىگىن. مانا
شۇنداق قىلىپ يېرىم يىل ئىچىدە قولىمىز-
دىكى ئاقچا تۈگەپ قالدى. ئۇ يەردە ئاددى-
غىنا بىر ئىش تېپىشمۇ ناھايىتى مۇشكۇل.
نۇرغۇن پۇل خەجلىگەندىلا ئاران مۇيەسسەر
بولالايسەن. ئەڭ ئېغىرى ئىرقۋازلىق ئېغىر،
«يات مىللەت» دەپ ھەرگىز ئىشەنمەيدۇ.
ئېغىرچىلىق باشلاندى. كوچىلاردا سەر-
گەردان بولۇشقا باشلىدۇق. ئاقچىلىرىمىز
تۈگەپ كۈندىن - كۈنگە ئاچ قېلىش خەۋ-
پى يېقىنلاشماقتا ئىدى. مانا، ئاخىرى بې-
رىپ، تۇرمۇشنىڭ قاتتىق بېسىمى تۇپەيلى-
دىن داداڭ ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلدى.

خېلى بۇرۇنلا چىقىپ، بىر سەۋەپلەر بى-
لەن باي بولۇشقا مۇۋەپپەق بولغان بىر
ئۇيغۇر سودىگىرىنىڭ 50 ياشلارغا بېرىپ
قالغان، شۇ كەمگىچە ئەرگە تەگمىگەن قېرى
قىزى بىلەن تېپىشىپ قاپتۇ. ئۇ ئايال دا-
دىسى ئولۇپ كەتكەندىن كېيىن مىراسقا ۋا-
رىسلىق قىلغان، لېكىن، بۇ ئەلدە ئىرقۋازلىق
ئېغىر بولغاچقا، «غەيرى ئىرقتىن كېلىپ
چىققان» دەپ بۇ ئايالنى بىرەر ئەر ئال-
مىغان. ئوز مىللىتىدىن بولسا ئوزىگە لايىق
ئادەم چىقماي قالغان، شۇنداق قىلىپ قېرى
قىز بولۇپ ئولتۇرۇپ قالغان. ئاتىسىدىن
قالغان مىراس - بايلىقلارمۇ ئۇنىڭغا لەز-
زەت بېرەلمىگەن. ۋەتەنسىزلىك، يالغۇزلۇق
بۇ ئايالغىمۇ ئېغىر روھى ئازاپلارنى كەل-
تۈرگەن. ئاخىرىدا ئۇ مەيلى گاداي بولسىمۇ
ئوز مىللىتىدىن چىققان بىرسىنى تېپىپ تى-
گىشىلىش قارارىغا كەلگەن. بۇنىڭ ئۈچۈن
بارلىق روزىغارىنى بېغىشلىماقچى بولغان.

داداڭ ئۇيان - بۇيان ئىش ئىزدەپ يۈ-
رۇپ، ئاخىرى شۇ خوتۇنغا دوقارىشىپ قالسا
بولىدۇ. ئاخىرى خوتۇننىڭ تەلىۋىگە ماقۇل
بولۇپتۇ...

قاتتىق جاڭجاللاشتۇق. مەن ئايالنىڭ
ئالدىدا دىدەك بولۇپ تۇرۇپ قىلىش تەكلى-
ۋىنى قەتئى رەت قىلدىم. چۈنكى مەن ئى-
كادىن ئاجرىمىغان ھالدا پەقەت غالچا سۇ-
پىتىدە ئاشقان - تاشقانىنى يەپ تۇرمۇش
كۆچۈرۈشۈم، ئۇلارنىڭ ئەر - خوتۇنلۇق مۇ-
ناسىۋىتىگە قىلچە دەخلى - تەرۇز يەتكۈز-

مەسلىگىم ··· قىسقىسى ھىسسىز ھايۋانىنىڭ ئورنىدا، ئاچ قالماسلىغىم ئۈچۈنلا، ئۇلار تاشلاپ بەرگەن نانىغا شوكرى قىلىپ، يۈرۈشۈم كېرەك ئىكەن. ئۈنىڭسىزمۇ ۋەتەنىدىن ئېزىز يۇرتنى سېغىنىپ تىت - تىت بولۇۋاتقان كوڭلۈمگە بۇ ئىش خەنجەردەك تەگدى. ئېغىر خورلۇق، ھاقارەت ئازاۋىدىن ئورتەندىم. داداڭ بىلەن ئايرىلىپ ۋەتەنگە قايتىپ كېتىش قارارىغا كەلدىم. داداڭ ئۇ خوتۇنغا يىلىنىپ يۈرۈپ، قايتىپ كېتىشكە ئارانلا يەتكىدەك خىراجەت ھەل قىلىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ ۋەتەن چېگرىسىغا ئارانلا ئۇلاشتىم ···

قەدىرلىك ۋەتەنىنىڭ تۇپرىغىغا قەدەم قويۇشۇم بىلەنلا، تارتقان بارلىق روھى ۋە جىسمانى ئازاپلىرىم كوتۈرۈلۈپ، ئۆزەمنى يېڭىۋاشتىن تۇغۇلغاندەك ھىس قىلدىم. ئېزىز ۋەتىنىمنىڭ ئەشۇ تونۇش ئاسمىنىدا قوياش ماڭا ئىللىق نۇر چاچاتتى. تونۇش يەرلەر، تونۇش دەريالار، تونۇش دەل - دەرەخلەر، تونۇش ھىدلار. - ··· نىمە دىگەن راھەت!

قايتىپ كېلىشىمگىلا ھوكۇمەت ئورۇنلىرى تۇغۇلۇپ - ئوسكەن شەھرىمگە ئورۇنلۇشۇپ - ماكانلىشىشىمغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بەردى. مانا سىلەرنىمۇ خاتىرجەم بېقىپ - ئوقۇتۇپ مۇشۇنچىلىك قىلدىم···

ئانام مەن پەقەت ئويلاپ باقمىغان ھەقىقەتلەرنى سوزلەۋاتاتتى. ئۇنىڭ يۈرىگىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان مۇنداق يالقۇنلۇق سوزلىرى ۋۇجۇدۇمنى ئىرىتىپ تاشلىۋەتكىدەك،ئوتكۈر ھارارەتلىك سېزىم بىلەن تەسىر قىلىۋاتاتتى. شۇ تاپتا كوز ئالدىمدا ئانامنىڭ قىياپىتى، ئاپپاق چاچلىرى ھەيۋەتلىك شىرنىڭ ياللىدەك تالا - تالا تىكلەشكەن قورۇقلار باسقان مېھرىۋان يۈزلىرى باشقىچە نۇرلۇنۇپ، ياشلىق قىران ھالىتىگە كەلگەن كىشىدەك بىر خىل رەھىم شەپقەت تۇيغۇسى قوزغىتىدىغان، پۈكۈلگەن ئاجىز گەۋدىسى ئىچ - ئىچىدىن سېھىرلىك بىر كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغان ھەيۋەتلىك گىگانىت پەرىشتەگە ئوخشاش گەۋدىلەندى .

" بۇ يەردە ماڭا ئەل - يۇرت قارايدۇ ! ئۇلىسەم تونۇش تۇپراقتا قۇرۇنماي ياتىمەن. چۈشەندىڭمۇ ؟ ئۆز قەدرىنى بىلمىگەن نادان ! "

بۇ سوزلەر گويا قاتتىق گۈلدۈرمامىدەك ھەيۋەت بىلەن گۈلدۈرلەپ ، ئوتكۈر چاقماقلارنى چېقىپ ، قەلبىم قاراڭغۇلىغىنى يورۇتقاندەك بولدى .

نىمە دىگەن پاك ، سەمىمى سوزلەر ! نىمە دىگەن چوڭقۇر ۋەتەن سۆيگۈسى - ھە !

ئولگەندىن كېيىن ئادەمنىڭ جىسمى تۇپراققا ئايلىنىپ كىتىشى تۇغرانلا گەپ . ئولگەندىن كېيىن ئادەمدە ئاڭ - سېزىم ، ھىسيات نىمە قىلسۇن ؟ قەيەردىلا ياتسا بەرىبىر ئەمەسمۇ؟ شۇنداق تۇرۇغلۇق بۇ قېرى موماي كىچىگىدىن تارتىپ ئوسۇپ - چوڭ بولغان، قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن يۇرتىنىڭ باغ-ھاۋاسى ، تاش - تۇپرىغى،تاتلىق سۇلىرى ، ئورپ - ئادىتى ۋە تونۇش - بىلىشلىرىگە بولغان چوڭقۇر يېقىنلىق رىشتىسىنى تېخىمۇ كۈچلۈك ھىس قىلماقتا . ھەتتا ئولگەندىن كېيىن ئوز جەسىدىنىڭ ئەشۇ نامەلۇم بىر چەت يۇرتتا قېلىپ موڭسىراپ قېلىشىدىن غەم قىلماقتا. ئەكسىنچە نەچچە يىللىق مەكتەپ تەربىيىسى ئالغان مەن بۇ جەھەتتە ئەشۇ قېرى ئانامچىلىك بولالمىدىم !

كوزلىرىمدىن ئىسسىق ياش تامچىلىرى قۇيۇلۇشقا باشلىدى . بىزنى تاشلىۋەتكەن

قەشقەر ۋىلايىتىدە گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت جەمىيەتلىرى قۇرۇلدى

قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى تەشۋىقات بولۇمى، قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە مەدە-نىيەت باشقارمىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە 1983 - يىلى 15 - يانۋاردىن - 17 يانۋارغىچە ئايرىم - ئايرىم هالدا قەشقەر ۋىلايەتلىك گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت خادىملىرىنىڭ 1 - قېتىملىق قۇرۇلتىيى ئوتكۇزۇلدى.

قۇرۇلتايغا قەشقەر ۋىلايىتىدىكى هەر قايسى ناهىيە، شەهەر، ۋە جەنۇبى شىنجاڭ هەربى رايونى قاتارلىق ئورۇنلاردىن بولۇپ 104 نەپەر ۋەكىل ۋە پەخرى ۋەكىل قاتناشتى. ئۇندىن باشقا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق رەسساملار جەمىيىتىنىڭ باش كاتىۋى يولداش ۋۇ چىپىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق فوتو سۈرەتچىلەر جەمىيىتىنىڭ باش كاتىۋى شو شولىلەرمۇ تەكلىپكە بىنا-ئەن يىغىنغا قاتناشتى. ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرى، شىنجاڭ رەسساملىق ئاكادىمىيسى، شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋىنىڭ رەسىم بولۇمى، «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ تەھرىر بولۇمى، شىخەنزە ۋە ئۇرۇمچى شەهەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى قاتارلىق ئورۇنلار تەبرىك خېتى ۋە تېلېگىراممىلار ئەۋەتىپ يىغىننى تەبرىكلىدى.

قۇرۇلتايدا، ۋەكىللەر كەڭ - كۇشادە مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بۇ جەمىيەتلەرنىڭ نىزامنامىسىنى ماقۇللاپ، رەهبىرى ئورگىنىنى سايلاپ چىقتى.

ۋىلايەتلىك گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمىيىتىگە: جاڭزەن (مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ مۇئا - ۋىن باشلىغى) رەئىس، مەهەممەت هېيىت، شوي دىڭجۇي، ئابلىمىت زۇنۇنلار مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ سايلاندى.

فوتو سۈرەتچىلەر جەمىيىتىگە: تيەن فاشىن (مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ باشلىغى) رەئىس، جورى قادىر، لى جۇتىڭلار مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ سايلاندى.

ئەبەيدۇللا مەهەممەت

دادامغا ، دادامنىڭ بىزنى تاشلىۋېتىشىگە سەۋەپ بولغان ئاشۇ چەتئەلگە نىسبەتەن قەلبىمدە بىر خىل يىرگىنىش - نەپرەت ، كوڭۈلسىزلىك ئەلەڭگىلىرى باش كوتەردى . ئانام ئالدىدا خۇددى گۇدەك چاغلىرىمدىكىدەك ئەركىلەپ تىزلاندىم . ياش بىلەن قاپلانغان يۈزلىرىمنى كىچىگىمدىن تارتىپ ئەركىلەپ ئوينىشقاندا يوشۇرغان كوينىگىنىڭ ئېتىگىگە يوشۇردۇم. ئانامنىڭ ئاجىز، لېكىن مەن ئۈچۈن تولىمۇ قەدىردان ، مېھرىۋان گەۋدىسىنى ، ئەتىۋالىق يۈزلىرىنى سىلىدىم ۋە خىجالەتچىلىك ئىچىدە تىترىگەن ئاۋازىم بىلەن كېچىرىم سورۇدۇم :

— ئانا ، مەن بىلمەپتىمەن، بۇ قەغەزلەرنى بۇگۇنلا قايتۇرۇپ بىرىۋېتىمەن ! مېنى كېچىرگىن ! ...

مەھمۇت قەشقەرى (ھەيكەل)

ئابلەمەت زۇنۇن ئىشلىگەن
جورى قادىر سۈرەتكە ئالغان.

AltunOq

مۇقاۋا ۋە ھوسنىخەتلەرنى ئىشلىگۈچى:
مەھەممەت ھېيىت

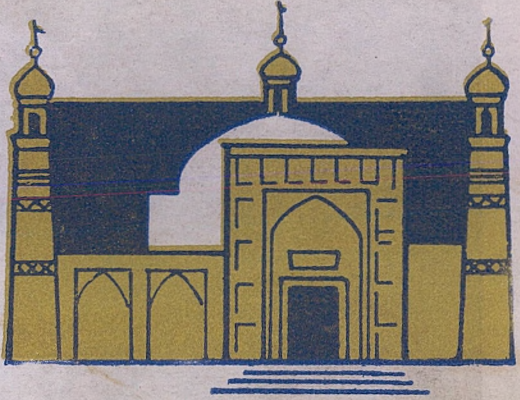

3840
237

قەشقەر ئەدەبىياتى (12 - يىل نەشرى)

1983 - يىل 1 - سان (ئىككى ئايدا بىر چىقىدۇ)

نەشرى: قەشقەر ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت
ئىجادىيەت ئىشخانىسى

تۈزگۈچى: «قەشقەر ئەدەبىياتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى
«قەشقەر گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
جايلاردىكى پوچتىخانىلار ۋە شىنخۇا كىتابخانىلىرى ۋاكالىتەن ساتىدۇ
باسما ئۆلچىمى: 1092 × 787 مم، 1/16، 8 تاۋاق
پارچە سېتىلىش باھاسى: 35 فۇڭ، ژۇرنال نومۇرى 62—58
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلىق
ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ تىزىم نومۇرى: 041

«喀什噶尔文学»（双月刊）

1983 年 第 一 期

编辑：《喀什噶尔文学》编辑部
喀什地区文艺创作办公室
印刷：《喀什日报》印刷厂
订阅：全国各地邮电局（所）
代售：各地邮电局及新华书店
开本：1092×787MM1/16，8印张
代号：58--62　单价：0.35元
新疆维吾尔自治区期刊登证 041号